

પ્રાસ્તાવિક

આ પુસ્તક માટે કહેવાનું હતું તે તો પહેલાં ભાગમાં કહેવાઈ ગયું છે. છપાઈ સંગ્રહમાં કહેવાનું કે આ પુસ્તકે છાપવા આપતી વખતે કાગળ નહિ મળવાને લીધે હલકા કાગળોની પણ ભારે કિંમત આપીને મિત્રલુમાં વાપરવા પડ્યા છે. વળી અનિવાર્ય સંજોગોને લીધે છાપતાં પણ ધાર્પ દરતાં, ઘણો વધારે વખત લાગ્યો છે તે માટે પ્રાહકો દરગુજર કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

પુસ્તકો છાપતાં જોડણીની અંદર ભૂલો રહી જાય તે છપાવનારની ખામા ગણાય, પ્રુક સુધારવાની જોરકારી ગણાય. અમે પ્રુક સુધારવામાં હમેશાં બની શકતી ચોક્કસાઈ રાખીએ છીએ. છતાં આ પુસ્તકમાં ઘણી ભૂલો રહી જવા પામી છે.

ભૂલોમાં મુખ્યત્વે બાળબોધ ટાઈપમાં છપાયેલા શબ્દોની છે. તેનું કારણ એ છે કે બાળબોધ ટાઈપના અક્ષર જડા અને મથાળે લીટીચાળા દોત્રાખી પ્રુક લેતી વખતે ટાઈપોમાં શાદી ભરાઈ જવાથી ચોખ્ખા હિસતા નથી. તેથી પ્રુક જોતી વખતે ટાઈપ ખોટો છે એમ ખબર જ પડતી નથી.

આ પુસ્તકમાં માગધી લાપાનાં પાઠો, શબ્દો ગુજરાતી લિપિમાં જડા અક્ષરના ટાઈપમાં છાપ્યા હોત તો ભૂલો લાગ્યે જ રહેવા પામત અને વાંચકને વાંચવાની વધારે સગવડ રહેત. પરંતુ તે વખતે માગધી શબ્દો બાળબોધ ટાઈપમાં જ છાપવા જોઈએ એવો એક જ ખ્યાલ હતો. હવે બીજી આવૃત્તિ કરવી પડશે તો તે વખતે ઘટો ફેરફાર કરીશું.

જૈન સિદ્ધાંત સભા

પ્રાકૃત્યન

આ પ્રતિક્રમણ સત્ર સંબંધી જે કાંઈ કહેવાનું હતું તે ભાગ ૧ લામાં કહેવાઈ ગયું છે.

વિશેષ એટલું જ કે મૂળ માગંધી લાપાના શબ્દોની કે સમાસની જોડણીમાં પરંપરાગત ચાલી આવતી ક્ષતિઓને દૂર કરી તે જોડણી કે સમાસમાં યોગ્ય સુધારો કરીને અમે મૂકેલ છે. તદુપરાંત કાંઈ કાંઈ માગંધી શબ્દના અર્થોમાં સુધારો કર્યો છે કે કાંઈ ઉકારો પ્રચલિત અર્થ સિવાય બીજા અર્થ ઠીક લાગ્યો છે તે કૂદનોટમાં મૂકેલ છે.

અને આ બધું સંશોધન કરી આપવામાં રયા. શ્રમણ સંધના આચાર્ય પૂ. શ્રી આત્મારામજી મદારાજના અનુયાયી પૂ. યોગીરાજ શ્રી રામજીલાલજી મદારાજના મુશિષ્ય વિદ્વાન મુનિશ્રી રામકૃષ્ણજી મદારાજે પોતાનું સ્વાસ્થ્ય બરાબર ન હોવા છતાં પણ જે શ્રમ ઉઠાવ્યો છે અને એ રીતે આ પુસ્તકને બની શકે તેટલું પ્રમાણિત બનાવવામાં મને જે સહાય આપી છે તેને માટે ઉક્ત મદારાજશ્રીનો હું આજ્ઞી છું.

દિલ્હી

શ્રી ભીખાલાલ ગિરધરલાલ

તા. ૧-૧૦-૧૯૫૨

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
આભારદર્શન ...	૨
આસ્તાવિક ...	૩
આક્રમન ...	૪
મંગલાચળુ ...	૩
સામાયિક સૂત્ર ...	૪
પ્રતિક્રમણ સૂત્ર ...	૧૩
દેવસિંચ પદિક્રમણે કાઉ ? ...	૧૪

મથમ આવશ્યક-સામાયિક

નમુકાર સૂત્ર તથા કરેમિ બતે સૂત્ર...	૧૬
ક્રમજામિ કામિ સૂત્ર ...	૧૬
તરસ ઉત્તરીકરણ સૂત્ર ...	૨૨
નવાણુ અનિયાર તથા નમુકારનો ક્રયોત્સર્ગ ...	૨૨

બીજો આવશ્યક-અનુવિંશતિ રતવ

લોગરસ સૂત્ર ...	૨૬
-----------------	----

ત્રીજો આવશ્યક-વંદન

ગુરુવંદન સૂત્ર ...	૨૮
--------------------	----

ચોથો આવશ્યક-પ્રતિક્રમણ

જ્ઞાન ...	૫૪
દંસણ સમ્મત ...	૬૩
કેશવિરતિ ચારિત્ર ...	૭૧

પદ્મં અણુત્રયં-ચૂલ પાણાપ્રવાય-વેરમણું (૧હું અણુત્રય) ૭૨	
બીર્ઘં અણુત્રયં-ચૂલ મુસાવાય-વેરમણું (૨હું અણુત્રય) ૭૮	
તપ્તયં અણુત્રયં-ચૂલ અદ્વિજદાણ-વેરમણું (૩હું અણુત્રય) ૮૮	
ચક્રિત્યં અણુત્રયં-ચૂલ મેહુચ-વેરમણું (૪થું અણુત્રય) ૯૪	
પંચમં અણુત્રયં ચૂલ પરિગ્રહ-વેરમણું (૫મું અણુત્રય) ૧૦૪	
છટ્ઠં દ્વિસિત્રયં-પદ્મં ગુણત્રયં (૬હું અણુત્રય) ... ૧૧૨	
સપ્તમં ઉત્તરભોગ પરિભોગ પરિમાણત્રયં-બીર્ઘં ગુણત્રયં (૭મું અણુત્રય) ... ૧૧૬	
અષ્ટમં વયં-અણુદ્વાદશ-વેરમણ-તપ્તય ગુણત્રયં (૮મું અણુત્રય) ૧૨૬	
નવમં સામાર્થ્યવયં-પદ્મં સિદ્ધિપાવયં (૯મું અણુત્રય) ૧૩૦	
દશમં દેમાવગાસિય વયં-બીર્ઘં સિદ્ધિપાવયં (૧૦મું અણુત્રય) ૧૩૪	
એકદશમં પડિપુણ્ય પોસહોવવાસ વયં-તપ્તયં સિદ્ધિપાવયં (૧૧મું અણુત્રય) ... ૧૪૩	
બારસમં અતિદ્વિસવિભાગ વયં-ચક્રિત્યં સિદ્ધિપાવયં (૧૨મું અણુત્રય) ... ૧૫૮	

તત્ત્વ-અણુસંજ્ઞા

અપચ્છિન્ન મારણાન્તિય સંદેહણા ... ૧૬૭	
આલોચના ... ૧૮૧	
અદાર પાપસ્થાન ... ૧૮૨	
પણ્ડીસ પપારાણિ મિચ્છતાઈ ... ૧૮૫	
ચક્રિત્ય પગારાણું સમુચ્છિન્ન પંચંદિવ મણુય- ઉપતિ ઠાણાણું ... ૧૮૯	
આલોચના વિધિ ... ૧૯૧	
નમુકાર સૂત્ર, કરેમિભંને સૂત્ર ... ૧૯૨	
ચત્તારિમંગલ ... ૧૯૨	

ધૃત્તિમિ કામિ સૂત્ર, ધરિયા વહિયં સૂત્ર, આલોચના ...	૧૬૮
પદ્મ સમજસુતં (પહેલું શ્રમણ સૂત્ર) ...	૨૦૦
ખીર્ણ સમજસુતં (ખીર્ણું શ્રમણ સૂત્ર) ...	૨૦૫
તર્ક્ય સમજસુતં (ત્રીજું શ્રમણ સૂત્ર) ...	૨૧૩
ચતુર્થ સમજ સુતં (ચોથું શ્રમણ સૂત્ર) ...	૨૨૦
પંચમ સમજસુતં (પાંચમું શ્રમણ સૂત્ર) ...	૨૮૭
પહેલા ખામણા ...	૩૦૫
ખીળ ખામણા ...	૩૦૬
ત્રીળ ખામણા ...	૩૧૨
ચોથા ખામણા ...	૩૧૮
પાંચમા ખામણા ...	૩૧૯
છઠ્ઠા ખામણા ...	૩૨૦
વંદન સૂત્ર ...	૩૨૧

પાંચમો આવશ્યક-કાઉરસગ

આત્તા પાક, ભૂમિકા અને કાઉરસગ વંદન સૂત્ર ...	૩૨૧
---	-----

છઠ્ઠો આવશ્યક-પચ્ચકખાણુ

પચ્ચકખાણુ ...	૩૨૮
પચ્ચકખાણુ પારવાનું સૂત્ર ...	૩૨૯
આલોચના ...	૩૨૯

પરિશિષ્ટ

૧. દરરોજ ધારવાના ચૌદ નિયમો ... ૩૨૧
૨. ૭ સચિત વસ્તુઓનું અને અન્ય ત્રણ વસ્તુઓનું પરિમણુ ... ૩૩૨
૩. ખત્રીશ અખ્યાખ્યાય ... ૩૩૩

૪. તેત્રીશ આશાતના	...	...	૩૩૮
૫. ચરણ-મિતરી અને કરણ-મિતરી	...	...	૩૪૧
૬. મિચ્છા મિ દુક્કંડના ૧૮, ૨૪, ૧૨૦ ભાંગા	...	...	૩૪૨
૭. ચોરાસી લાખ જીવયોનિ	...	...	૩૪૨
૮. જીવનિકાયની કુળગોટ્ટિ	...	...	૩૪૩
૯. યોનિ અને કુળનો તફાવત	...	...	૩૪૪
અત્ય મંગલ	...	...	૩૪૪
શુદ્ધિપત્ર	...	...	૩૫૫

કથા તથા દૃષ્ટાંત

૧. કુંડકૌલિક શ્રવકની કથા	...	૬૬
(સમ્પ્રત્ય સૂત્રના વિવેચનની અંતર્ગત)		
૨. મહાશતકની કથા	...	૮૨
(ખીજા અણુનતના વિવેચનની અંતર્ગત)		
૩. કામદેવ શ્રાવકની કથા	...	૧૫૫
(અગિયારમા પૌષધવ્રતના વિવેચનની અંતર્ગત)		
૪. આત્મા ઉપર દરિદ્રતાનું દર્શાવ	...	૧૯૭
(ચતારી મંગલના વિવેચનની અંતર્ગત)		

શ્રી સામાયિક
પ્રતિક્રમણ સૂત્ર

ભાગ ૨ ને

મંગલાચરણ

શિશિરિણી છન્દઃ

યદિયા ધાગક્ષા વિવિધ નયકલ્લોલવિમલા
 વૃદ્ધજ્ઞાનામ્ભોભિર્જગતિ જનતાં યા સ્તપયતિ ।
 શ્દાનિમપ્યેષા બુધજનમરાલૈઃ પરિચિતા
 મહાવીર સ્વામી નયનપથગામી ભવતુ મે ॥

શિખરિણી

વહે વાણીગંગા વિવિધ નયથી પૂર્ણ વિમળા,
 પ્રમાણે પ્રખ્યાતા સકળ જનને પાવનકરા;
 ખરી શાંતિ પામ્યા વિશુદ્ધ જન જેના રમણથી,
 મહાવીરસ્વામી નિકટ પથનેતા રમણથી.

વિવિધનય રૂપી કલ્પોત્પન્ન વડે, નિર્મળ અને
 વિદ્વાન જનરૂપી હંમેશા વડે પરિચિત થયેલી જેમની
 વાણીરૂપી ગંગા, તેની અંદરના સમગ્ર જ્ઞાનરૂપી વાણી વડે
 હમણાં પણ જગતના માનવીઓને નવરાસ છે એવા ભગવાન
 મહાવીર સ્વામી મારા માર્ગદર્શક થાઓ.

પાઠ ૨ બે

તિસ્તુતો-ગુરુન્દન સુતં

તિસ્તુતો આયાહિં પયાહિં,
વેદામિ, નમંસામિ સઘારેમિ, સમ્માણેમિ,
કલ્હાણં, મંગલં, દેવયં ચેદયં,
પજ્જુવાસામિ ॥

પાઠ ૩ બે

શ્રિયાવહિયં સુતં

આલોચના સૂત્ર

× [શ્રિયાવહિયં સંદિસહ ભગવં ! શ્રિયાવહિયં
પઢિક્કમામિ ? શ્રિયં ॥]

શ્રિયામિ પઢિક્કમિત્તં શ્રિયાવહિયાપ, ચિરાહનાપ,
ગમણગમણે, પાણકમણે, વોથકમણે, હરિયકમણે, ઓસા-
ઉત્તિગ-પણગ-દગ-મટ્ટો, મહકાસંતાણા-સંકમણે, જે મે
જીવા ચિરાહિયા-ચિદિયા વેદિયા, તેદિયા, ચરિદિયા,
પંચિદિયા, અમિહયા વત્તિયા લેસિયા, સંઘાદિયા,
સંઘટ્ટિયા પરિયાવિયા, કિલામિયા, ઉદ્ધવિયા, ઠાણાઓ

× આલોચના સૂત્ર માટે ગુરુ દાજી હોય ત્યારે તેમની પાસે
આજ્ઞા માગવામાં આવે છે તે ઈસમાં આપ્યું છે ત્યાસુધીનું
વાક્ય સામાયિકની ધણી ખરી પ્રતોષા નેત્રામાં આવતું નથી.

—ભી. ગિ શેઠ

કુંથું અરં ચ મહિં, વંદે મુણિસુવ્યયં નમિ જિણં ચ,
 વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
 પવં મપ અમિયુઆ, વિહુય-ચયમલા પહીણ જરમરણા,
 ચઢવીસં પિ જિણવરા તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
 કિત્તિય-ચંદિય-મહિયા, જે પલોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા,
 આરંગ્ગ-ચોહિલામં, સમાહિ-ચરમુત્તમં દિતુ. ૬
 ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આરુચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા,
 સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ. ૭

પાઠ ૬ કો

કરેમિ મંતે સુતં

પ્રતિજ્ઞા સુત્ર

× ૬૦૫ થકી સાવજ્ઞ જોગ સેવવાનાં પચ્ચક્ખાણુ; ક્ષેત્ર
 થકી આખા લોક પ્રમાણે, કાળ થકી એ ધડી સુધી, તે
 ઉપગત ન પાડેલાં સુધી, લાગ થકી છ કુટ્ટીએ પચ્ચક્ખાણુ.

કરેમિ મંતે ! સામાદયં, સાચ્જં જોગં પચ્ચન્પામિ,
 જાવનિયમં પજ્જુલાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણં, ન કરેમિ
 ન કારવેમિ, મણેણં, વાયાપ, કાવણં, તસ્સ મંતે !
 પહિન્નકમામિ, નિદામિ, ગરિદ્દામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ.

× આટલે ગુજરાતી પાઠ આચાર્યોએ વધારે સમજ પડે તેટલા
 માટે પાછળથી ઉમેરેલો છે. જૂની હસ્તલિખિત પ્રતોમાં નથી,
 તેમ જ ઉત્તર હિંદુસ્તાન, દિલ્હી, મારવાડ વગેરે તરફ બોલાતો
 નથી.
 —શ્રી. ગિ. શેઠ

પાકમાં "નામધેયં ઠાળં" સુધીના પદો બોલ્યા બાદ કૃત્રણ
"સંપાવિત કામાણં" એટલુંજ બોલવું, એટલે નામધેયં
ઠાળં સંપાવિત કામાણં એમ બોલવું.

તદ્યં નમોત્યુણં સુતં

ત્રાજું નમોત્યુણં સૂત્ર

નમોત્યુણં મમ ધમ્મગુરુસ્સ ધમાપરિયસ્સ ધમ્મો-
પદેસવસ્સ અણેગગુણસંજુત્તસ્સ.

નોંધ:—આ ત્રીજી નમોત્યુણ મૌરબ્દમાં ગુજગતીમાં નીચે
પ્રમાણે બોલવાનો રિવાજ છે:—

માગ ધર્મગુરુ, ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશના દાતા, અન્યન્તરૂપી
બોધિ-શ્રીમતા દાતા, જિનસામનના શણગાર એવી અનેક સુભોપમાએ
કરી પિરાજમાન પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ ..... આદિ માધુ-માધ્વીજી
વીતરાગદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં ત્રિચગતા હોય તે મર્વને
મારી સમય સમયની મપૂર્ણ નિધિ મદિત વડના હજો.

પાઠ ૮ મેા

સામાયિક પારવાનું સૂત્ર

(આલોચના)

પઅસ નવમસ્સ સામાઇયવયસ્સ. પંચ અરઆરા,
જાણિયવ્વા, ન સમાપરિયગ્ગા, તં જહા—

મળદુષ્પણિદ્ધાણં, વયદુષ્પણિદ્ધાણે, કાયદુષ્પણિદ્ધાણે,
સામાઇયસ્સ સદ્ અકરણયા. સામાઇયસ્સ અણવન્ઠિયસ્સ
કરણયા, તસ્સ મિચ્છા મિ દુષકહં.

સામાદ્યં સમ્મં કાણં, ન ફાસિયં, ન પાલિયં,
ન તીરિયં, ન કિટ્ટિયં, ન સોદિયં, ન આરાદિયં,
આણાપ, અણુપાલિયં, ન ભવદ્ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કં.

સામાયિકમાં દશ મનના, દશ વચનના અને બાર કાયાના
મળા બનોશ માહેલો કાઈ દોષ લાગ્યો હોય તો તરમ મિચ્છા
મિ દુક્કં.

મામાયિકમાં x ઓકથા, + ભત્તકથા, દેશકથા, રાજકથા
એ ચર વિદ્યા માહેલી કાઈ વિદ્યા કરી હોય તો તરસ
મિચ્છા મિ દુક્કં.

મામાયિકમાં આદામંડા, ભયમંડા, મૈથુનમંડા, પરિમહસંડા
એ ચાર મંડા માહેલી કાઈ મંડાનું સેવન કર્યું હોય તો
તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

મામાયિકમાં અતિક્રમ, બતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર
જાણતાં, અજાણતાં મન, વચન, કાયાએ કરી કાઈ દોષ લાગ્યો
હોય તો તરમ મિચ્છામિ દુક્કં.

મામાયિક વ્રત વિધિએ લીધું, વિધિએ પાર્યું, વિધિએ કરતાં
અવિધિએ થયું હોય તો તરમ મિચ્છામિ દુક્કં.

મામાયિકમાં કાના, માત્રા, અનુવાર, પદ, અક્ષર, ગાથા
સૂત્ર, ગોષ્ઠ, અધિક, વિપરીત જણાયું હોય તો અરિહંત અનંત
સિદ્ધ કેવળી જાગવાનની માફીએ તરમ મિચ્છા મિ દુક્કં.

x શ્રાવિકાઓએ " પુરૂષ કથા " બોલવું.

+ ભત્તકથા = બોજન આદિની કથા.

સામાયિક આદરવાની વિધિ

શાંત અને ઓછાત સ્થાન પસંદ કરવું. ભૂમિ તથા આસન, ગુચ્છો, મુકુપત્તી આદિનું સારી રીતે પ્રમાર્જન કરી આસન પાથરવું.

અદરશાયિત ખમીરા અદિ વસ્ત્રો ઉતારી સામાયિક માટેનાં શુદ્ધ વસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરવો.

મુખપત્તિકા મોઢે લગાવવી સાધુ સાધ્વી હોય તો તેમની સન્મુખ, નહિતર પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા તરફ મુખ રાખી પદ્માસન આદિથી બેસીને અથવા જિનમુદ્રાથી ઉભા રહી બંને હાથ જોડવા.

પછી નમુસ્કાર સૂત્રથી તરમ ઉત્તરી સૂત્ર સુધીના પહેલા ચાર પાઠો બોલી, "પ્રારથાવહિયં સૂત્ર" અને "નમુસ્કાર મંત્ર"નો કાયોત્તમર્ગ કરવો અને પૂર્ણ થયે "નમો અરિહંતાયું" પ્રગટપણે બોલી ખ્યાન બોલવું. સાર બાદ લોગસ્મ સૂત્ર બોલવું.

તે પછી ગુરુ મહારાજ હાજર હોય તો તેમને, નહિતર શ્રી સીમધર સ્વામીને સવિનય વંદન કરી તેમના પાસે સામાયિક પ્રતની આજ્ઞા લેવી. આજ્ઞા લીધા બાદ—

"કર્ષમર્જને !" સૂત્ર બોલવું. તેમાં "જવ નિયમ" શબ્દ જોઈ ત્યાં જોટવી ધડીનું સામાયિક પ્રત લેવું હોય તેટલો સમય ચિતવીને બોલવો.

સાર બાદ જમણે દીવણ ભૂમિ ઉપર ટેકવી, ડાબે દીવણ બમો રાખી તેના ઉપર અંજલિગદ્ધ બંને હાથ જોડી અંજલિ મુસ્તકે અડકાડી તથા નમોત્યુલું રહેવાં.

સામાયિક પારવાની વિધિ

મામાયિક આદરવાની વિધિ પ્રમાણે જ પારવાની વિધિ જાણી, પરંતુ આદરવામા જ્યાં “ દેશમિલને ” નો આદરવાનો પાઠ બોલાય છે તેની જગ્યાએ “ સામાયિક પારવાનો ” આઠમો પાઠ બોલવો નમોત્યુણ સૂત્ર બોલ્યા બાદ છેલ્લે ત્રણ વખત “ નમુકાર સૂત્ર ” બોલવાથી મામાયિક પૂર્ણ થાય છે.

આ સામાયિક આદરવાની તથા પારવાની વિધિ પ્રચલિત ધરપગ પ્રમાણે આપવામાં આવી છે

—દ્વિતિ મામાયિક સૂત્ર સંપૂર્ણ.

શ્રી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર

[આવકો અને આવિકાઓ માટે]

વિધિ

સામાયિક મન લીધા બાદ પૂજ્ય ગુરુદેવને (અને તેઓથી હાજર ન હોય તો ઈશાન ખુશા તન્ત્ર મુખ રાખી શ્રી સીમંધર પ્રભુને) પંચાંગ નમસ્કાર કરી નીચેનો પાઠ બેલી આઠા મામરી.

સૂત્ર પાઠ

દેવસિયં પઢિકમણં ઠાઉં?

इच्छामि णं भन्ते! तुमेहिं अब्बणुण्णाय समाणे
॥ देवसियं पडिकमणं ठाउं † देवसिय नाण-दंसण-
चरित्ताचरित्त-तव अइआर चित्तणत्थं करेमि फाउस्सगं.

ભાવાર્થ

દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં સ્થિર થાઉં ?

હે પૂજ્ય! આપની આઠા હોય તો (પાપની નિવૃત્તિ કરવા

જી અહીંયાં ગત્રિ પ્રતિક્રમણમાં "સાર્ધવં", પાશ્વિક પ્રતિક્રમણમાં "પશ્ચિમયં", આતુર્મામિક પ્રતિક્રમણમાં "આહિમાસિયં" અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં "સંવચ્છરિયં" શબ્દ બોલવો.

† અહીં 'ગર્ધવં', 'પશ્ચિમયં', 'આહિમાસિયં', 'સંવચ્છરિયં'— ને પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ બોલવો.

માટે) * દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કરવા ક્ષમ્યું હું તેથી જ્ઞાન-દર્શન-દેશવિરતિ ચારિત્ર અને તપ સંબંધી લાભેલા અતિચારોનું ચિંતન કરવાને કાયોત્સર્ગ કરું છું.

શબ્દાર્થ

મંતે! = હે પૂજ્ય!

તુમેહિ = આપની

અભ્યણુણાવ = આજ્ઞા, અનુમતિ

સમાણે = હોય તે

દેવસિય = દૈવમિક, દિવસ સંબંધી

પહિક્કમણ = પ્રતિક્રમણ

ઠાહું = કરું છું

દેવસિય = દૈવમિક, દિવસ સંબંધી

રાહ્યં = ગતિ સંબંધી

જ્ઞાણ = જ્ઞાન

દંસણ = દર્શન

ચરિત્તાચરિત્ત = દેશ

નિરતિરૂપ ચારિત્ર, [આવક
ધર્મ]

તપ = તપ

અહચાર = અતિચાર

ચિંતણત્થં = ચિંતનાર્થે;

ચિંતવનાર્થે

કરેમિ = કરું છું

કાહસ્સગ્ગં = કાયોત્સર્ગ

નોંધ-આ પ્રમાણે આજ્ઞા માઝ્યા બાદ હવે પ્રતિક્રમણ શરૂ થાય છે.

આ આત્મા અનાદિશબ્દોનો મમત્વભાવે પરિણમ્યો છે તેને સમતાભાવે પરિણુમાવવાને વાસ્તે સાવચ્છ પ્રવૃત્તિના ત્યાગરૂપ મામાવિક નામનો પ્રથમ આવશ્યક નિપજારવો, તે નવણ અતિચારના કાહિરસગ્ગ સુધી જાયવો.

* અહીં રાત્રિક, પાશ્વિક, ચાતુર્માસિક કે સાંતત્મરિક-જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ બોલવો.

પ્રથમ આવશ્યક

સામાયિક સૂત્ર

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરી ભગવાન
મહાવીર પ્રત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે:—

“સામાદયણં મંતે!

જીવે કિં જણયદ?”

હે પૂજ્ય! સામાયિકથી જીવાત્માને શું
લાભ થાય? ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે
છે કે:—

“સામાદયણં

સાવજ્જજોગવિરદં જણયદ।”

હે ગૌતમ! સામાયિક કરવાથી
આત્મસંતોષરૂપ વિરામ મળે છે. સમભાવરૂપ
સામાયિક કરનાર જીવાત્માને સાવધ યોગને લાગ
હોય છે, તેથી તેને નવા કર્મોના બંધ થતો
નથી, સંસાર નીપજે છે અને પૂર્વકર્મોની નિર્જરા
થાય છે. આ પ્રમાણે મંચિત કર્મોને શીઘ્રાનિશ્ચીઢ
દાય કરી તે આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

નમોકાર મૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં,
નમો ઉવજ્જાયાણં, નમો લોપ સવ્યસાહુણં.

કરેમિ મંતે !

કરેમિ મંતે ! સામાઈયં સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ ;
જાવનિયમં પઙ્ગુચાસામિ, દુવિહં તિવિહેણં, ન કરેમિ ન
કારવેમિ મણેણં વાયાપ કાપણં; તસ્સ મંતે ! પઢિપ્પકમામિ,
નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં યોસિરામિ.

ઈચ્છામિ ઠાઈં સૂત્ર

ઈચ્છામિ ઠાઈં કાઉસ્સગ્ગં; જો મે ! દેવસિઓ અદ્ધારો
કઓ, કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો,
અકપ્પો, અકરણિજ્જો દુજ્જાઓ, દુવ્વિચિત્તિઓ, અણાચારો,
અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગ-પાડગ્ગો, નાણે તદ્દ દંસણે ચરિત્તા-
ચરિત્તે, સુપ સામાઈપ, તિણ્દં ગુત્તીણં, ચડણ્દં કસાયાણં,
પંચણ્દં અણુવ્વયાણં, તિણ્દં ગુણવ્વયાણં, ચડણ્દં સિન્નસાવયાણં-
ચારસ્સ-વિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ જં યંઢિઅં જં ચિરાહિઅં,
તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કાટં.

† રાધિઓ, પદ્મિઓ, આભિમાસિઓ, સંવત્સરિઓ—જે પ્રતિક્રમણ
હોય તે પ્રમાણે સંખ્યા બોધવો.

ભાવાર્થ

કાયોત્સર્ગ કરવાની ઇચ્છા

હું કાયોત્સર્ગ કરવા ઇચ્છું છું *દિવસ દરમ્યાન મેં
જ્ઞાન, દશેન, દેશચિતિ ચાન્નિ, શ્રુતધર્મ અને સામાયિક સંબંધી
કાયિક, વાયિક, માનસિક અતિચારોનું સેવન કર્યું હોય, તેમજ સૂત્ર
વિરૂદ્ધ, માર્ગ વિરૂદ્ધ અને કલ્પ અર્થાત્ આચાર વિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી
હોય, દુષ્કર્મ અને દુષ્ક્રિતન કર્યા હોય તે સર્વે અતિચારોનું સેવન
શ્રાવક માટે આચરવા યોગ્ય, ઇચ્છવા યોગ્ય કે પ્રદક્ષ્ય કરવા યોગ્ય
નથી. એવા અનુચિત સેવનથી લાગેલા પાપો નિષ્ફળ થાઓ.

ત્રણ શુભિ અને પાંચ અણુનત, ત્રણ શુભુતન તથા ચાર શિક્ષાનત
રૂપ બાર પ્રકારના શ્રાવક ધર્મનો ચાર કથાયો દ્વારા મેં અદ્વપાશે
કે અધિકારો લંગ કર્યો હોય તો તે સંબંધી મને લાગેલા પાપો
નિષ્ફળ થાઓ.

શબ્દાર્થ

દ્રષ્ટામિ = ઇચ્છું છું

ઠાઠં = કરવાને

કાઉસ્સર્ગં = કાયોત્સર્ગને

જો = ને

મે = મેં

દેવસિઓ = દિવસ સંબંધી

અદ્વારો = અતિચાર

કઓ = કર્યા હોય

કાદઓ = શરીરથી

વાદઓ = વચનથી

માણસિઓ = મનથી

ઉસ્સુત્તો = સૂત્ર વિરૂદ્ધ; ઉત્પન્ન

ઉમ્મમ્મો = માર્ગ વિરૂદ્ધ; ઉન્માર્ગ

અકપ્પો = કલ્પ વિરૂદ્ધ;

અકલ્પનીય

અકરણિજ્જો = અકરણીય

* અહીંયાં રાત્રિક, પાશ્વિક, આતુર્માસિક કે સાંવત્સરિક ને પ્રતિક્રમ્ય
હોય તે શબ્દ બોલવો.

દુઃશ્ચાઓ = દુઃખાંત
 દુઃસ્વિચ્છિતિઓ = દુઃશ્ચિતનં
 અશુભ ચિતનરૂપ
 અણાચારો = અનાચરણીય
 અણિચ્છિદ્રાચારો = અનિચ્છનીય
 અસામગ્ર - } = આવકને નહિ
 પાડગો } = મદ્ય દરવાચોગ્ય
 નાણે = ટાંનમાં
 તદ્દ = તેમજ
 ધંસણે = દર્શનમાં મમકિતમાં
 ચરિત્તાચરિત્તે = રેશવિરતિ
 ચારિત્રમાં
 સુખ = શ્રુતધર્મમાં, શાસ્ત્રમાં
 સામાદ્ય = સામાયિકમાં
 તિણ્દં = તથ્ય
 શુક્તીર્ણ = શુભિઓ
 ચડણ્દં = ચાર
 ફલાયાણં = કષાય (ક્રોધ, માન,
 માયા, લોભ) દ્વારા

પંચણ્દં = પાંચ
 અણુચ્ચયાણં = અણુવત
 તિણ્દં = તથ્ય
 ગુણચ્ચયાણં = શુભવત
 ચડણ્દં = ચાર
 સિન્ધાચ્ચયાણં = રિક્ષાવત
 વારસ = (એમ) બાર
 વિહસ્સ = પ્રકારના
 સાવગ = આવક
 ધમ્મસ્સ = ધર્મની
 જં = જે
 રાંહિજં = ખડના કરી હોય
 - (અધિકારી ભંગ)
 જં = જે
 વિરાહિજં = વિરાધના કરી
 હોય (અધિકારી ભંગ)
 તસ્સ = તે સંબંધી
 મિચ્છા મિ દુક્કહં = મારું
 દુષ્ટલ નિષ્ફળ થાઓ.

વિવેચન

પ્રતિક્રમણનું આ પ્રારંભિક સામાન્ય સૂત્ર છે. આખાય દિવસ
 અને રાત્રિમાં આચાર-વિચાર સંબંધી જે જે જુલો કરી હોય તેનો
 શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક આ સૂત્ર દ્વારા પચાતાપ કરવામાં આવે છે.
 આગળના પાઠોમાં જે વિસ્તૃત પ્રતિક્રમણ મિયા કરવામાં આવે છે
 તેની આધાર-શિલા અને રાખવામાં આવેલ છે.

ઉત્સુત્ર—

ઉત્સુત્રનો અર્થ સૂત્રવિરૂદ્ધ આચરણ એવો છે. સૂત્ર મૂળ આગમને કહે છે. તે અર્થોની સૂચના કરે છે, તેથી સૂત્ર કહેવાય છે. 'અર્થ-સૂચનાત્ સૂત્રમ્-નૃહત્કલ્પ, પ્રથમ ઉદ્દેશ્યની મહત્વગિરિ દીક્ષા.' બીજી રીતે ઉત્સુત્રોત્તુ સંસ્કૃત સ્વરૂપ "ઉત્સુત્ર" પણ બનાવવામાં આવે છે. સૂત્રાનું નિર્વચન છે-સુષ્ટુ ઉક્તમિતિ અથવા સમ્યક્ પ્રકારેણ ઉક્તમિતિ સુંદર રીતે કહેલું શાસ્ત્ર તે સૂત્ર અને સુંદર રીતે નહિ કહેવાયેલું, તે ઉત્સુત્ર કહેવાય છે.

ઉન્માર્ગ—

માર્ગ વિરૂદ્ધ આચરણ કરવું તે ઉન્માર્ગ છે. શ્રી હરિભદ્ર આદિ પ્રાચીન દીક્ષાકારો ક્ષાયોપશમિક ભાવને માર્ગ કહે છે. ક્ષાયોપશમિક ભાવથી ઔદયિક ભાવમાં સંક્રમણ કરવું તે ઉન્માર્ગ છે. આરિત્રાવરણ કર્મનો ન્યારે ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે આરિત્રો આરિર્ભાવ થાય છે; અને ન્યારે આરિત્રાવરણ કર્મનો ઉદય થાય છે ત્યારે આરિત્રનો ધાત થાય છે. તેથી સાધકે પ્રતિક્ષણ ઉદયભાવથી ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં સંચરણ કરતા રહેવું જોઈએ.

ઉન્માર્ગનો અર્થ પરંપરાથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરવું એવો પણ થાય છે. માર્ગનો અર્થ પરંપરા છે. પૂર્વકાલીન સાગી પુરૂષો દ્વારા આદ્યો આવનો પવિત્ર દર્શન્ય પ્રવાહ એ "માર્ગ" છે.

‘મગ્નો આગમનીર્દે, અહવા સંવિન્ના-ચહુજનાદ્ગ્ણં।’

—ધર્મરત્ન-પ્રકરણ

અકલ્પ—

ચરણ અને દરણરૂપ ધર્મઆપારનું નામ કલ્પ છે, આચાર

છે. ચરણ-કરણ વિરહનું જે આચરણ કરામા આવે તે અદૃષ્ટ છે.

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાચારિત્ર—

અત્રે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાચારિત્રથી મમયજ્ઞ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રા-ચારિત્ર અર્થે મદ્દણ કરવામાં આવે છે. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર જ્ઞેન દર્શનનો રતનતરંગ મેક્ષ માર્ગ છે—સમ્યક્ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ—શ્રી ઉમાસ્વતિ વિગ્રહિત તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૧/૧.

આવકના સમ્યક્ત્વ મહિતના અત્પ્રત્યાખ્યાન પણ દેશથી ચારિત્રયુક્ત છે અને ભગવતી સૂત્ર, શ્લોક ૧, ઉદ્દેશ ૨ ભમાં દર્શાવ્યું છે કે—

આવા સંવત્સર (દેશ વિગતિ આવક) ને અપ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયા લાગતી નથી. “તત્ત્વ ણં જે તે સંજયાસંજયા તેસિ ણં આદિઆઓ સીણિજ કિરિયાઓ વડ્ડજંતિ.”—અર્થાત્ સંવત્સર સંવત્સરે (દેશ વિરતિ આવકને) આદિની તથા ક્રિયા લાગે છે. શેષ અપ્રત્યાખ્યાનની અને મિથ્યાદર્શનની જે ક્રિયાઓ લાગતી નથી.

પાંચ અણુમત, ત્રણ ગુણમત, ચાર શિક્ષામત—

પ્રાણાતિપાત આદિ પ્રથમ પાંચ અણુમતને દિશા પરિમાણ મત, ઉપભોગ-પરિભોગ પરિમાણ મત અને અનર્થહંક વિરમણ મત એ તથા મત પુષ્ટિ આપે છે, ગુણગરી બનાવે છે, તેથી તે તથા મત ગુણમત કરેવાય છે, કારણ એ ગુણના કારણરૂપ છે.

સામાયિકાદિ અંતિમ ચાર મત ઉપરોક્ત આઠ મતને ગુણકારક અને પુષ્ટિકારક તેથી શિક્ષામદ્દણની માફક પુનઃ પુનઃ સેવા યોગ્ય હોવાથી શિક્ષામત કહેવાય છે, જે શિક્ષણીય પાઠ રૂપ છે.

સંહિત વિરાધિત—

“જં સંહિઅં જં વિરાધિઅં” માં જે ખંડિત અને વિરાધિત

શબ્દો આવે છે તેનો કેટલાક વિદ્વાનો એ અર્થ કરે છે કે—“એક દેશથી ખંડના” હોય છે અને “સર્વ દેશથી વિરાધના” હોય છે. પરંતુ આ વિરાધનાવાળો અર્થ સંગત પ્રતીત થતો નથી. જો વ્રતનો પૂર્ણરૂપે સર્વદેશથી નાશ જ થઈ ગયો તો પછી પ્રતિક્રમણદ્વારા શુદ્ધિ શેની કરવામાં આવે છે? જો વચ્ચે નષ્ટ જ થઈ ગયું તો તેને ધોઈને સાફ કરવાનો પ્રયાત્ન શાનો? વાસ્તવિક અર્થ એ છે કે—“અદ્યાશે” ખંડના હોય છે અને “અધિકાશે” વિરોધે કરીને વિરાધના. અધિકાશનો અર્થ અધિક માત્રામાં નાશ થતો એ છે, પૂર્ણતયા નાશ નહિ. અધિકાશમાં નાશ થતા છતાં પણ વ્રતની સત્તા વિઘ્નમાન રહે છે, એકાંત અભાવ થતો નથી, જેથી તેને “મૂલં નાસ્તિ કુતઃ શારવા?” નો ન્યાય સંગત થઈ શકે નહિ આચાર્યે હરિભદ્ર પણ આ વિચારને સહમત છે—
“વિરાધિતં સુતરાં મયં, ન પુનરેકાન્તતોઽભાવાપાદિતમ્ ।”

જં રંડિઅં જં વિરાહિઅં પહેલાંના શબ્દોથી વ્રતોમાં અતિચાર લાગ્યા હોય તેનું વિધાન કરેલ છે અને તેથી આગળ “મિચ્છા મિ દુષ્કરં”માં અતિચારોનો નિષ્કાશ છે. અહીંયાં નિષ્કાશનો અર્થ છે સમાપ્તિ, નાશ, અંત. હવેના અંતસ્તલથી જ્યારે અતિચારો માટે પશ્ચાતાપ કરી લઈએ ત્યારે તેનો નાશ થઈ જાય છે.

તસ્સ ઉત્તરીકરણ સૂત્ર

તસ્સ ઉત્તરી કરણેણં, પાયચ્છિત્ત કરણેણં, વિસોહી કરણેણં, વિસલ્લી કરણેણં, પાવાણં કમ્માણં નિઘાયણ દઠાપ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં.

અન્નતથ ઋક્સસિપ્પં, નીલસિપ્પં, ચાસિપ્પં, છોપ્પં, જંભાદિપ્પં, હુદ્ડપ્પં, ઘાયનિસગ્ગેણં, મમલીપ્, પિત્તમુચ્છાપ્, સુદુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુદુમેહિં ચેલસંચાલેહિં, સુદુમેહિં દિદ્ધિસંચાલેહિં, પ્વમાદિપ્હિં, આગારેહિં, અમગ્ગો, અવિ-
રાહિઓ, હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો

જાવ અરિહંતાણં મગવંતાણં નમુકારેણં ન પારેમિ,
તાવ કાયં ઠાણેણં મોણેણં જ્ઞાણેણં, અપ્પાણં ચોન્નિરામિ.

વિધિ

અન્ને નવાણુ અતિચારો તથા એક નમકાગ્નો કાયોત્સર્ગ કરવો. નવાણુ અતિચાર ન આચારી હોય તો ચાર લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરવો. લોગસ્સનો પાક જે જાણતા ન હોય તેમણે બીજી નવધાર મંત્ર ગણવા. કાયોત્સર્ગ “ નમો અરિહંતાણં ” બોલ્યાને પારવો.

નવાણુ અતિચારો

જં ઘાદ્દં, વચ્ચામેલિયં, હોણકચરં, અચ્ચકચરં, પયહીણં, વિણયહીણં, જોગહીણં, ઘોસહીણં, સુદ્ધિદં, હુદ્ડ-

પડિચ્છિયં, અકાલે કઓ સજ્ઞાઓ, કાલે ન કઓ સજ્ઞાઓ,
અસજ્ઞાઈપ સજ્ઞાઈયં, સજ્ઞાઈપ ન સજ્ઞાઈયં;

સંકા, કંપા, વિતિગિચ્છા, પરપાસંડ પસંસા, પરપાસંડ
સંથવો;

વંધે, વહે, છવિચ્છેપ, અઈમારે, મત્તપાણબુચ્છેપ,
સહસન્મખાણે, રહસ્તન્મખાણે, +સદારમંતમેપ,
મોસુવપસે, કૂડલેહકરણે;

તેનાહટે, તપ્પકરપઓગે, વિરુદ્ધરજ્ઞાઈકમે, કૂડતુલ-
કૂડમાણે, તપ્પહિરુવગવહારે;

×ઈત્તરિયપરિગ્ગહિયાગમણે, ÷અપ્પરિગ્ગહિયાગમણે,
અનંગકીડા, પરવિલાહકરણે, કામભોગતિવ્યામિલાસે;

સેત્તવત્થુ પમાણાઈકમે, હિરણ્ણ-સુવણ્ણ-પમાણાઈકમે,
ઘણઘણ્ણ-પમાણાઈકમે, દુપપચ્ચઉપ્પય-પમાણાઈકમે, કુવિય
પમાણાઈકમે;

ઉડ્ડહિસિપમાણાઈકમે, અહોદિસિપમાણાઈકમે, તિરિય-
દિસિપમાણાઈકમે, સેત્તબુટ્ટી, સઅન્તરદ્ધા;

સચિત્તાહારે, સચિત્તપડિવદ્ધાહારે અપડલિઓસહિ-
મન્નપણયા, દુપ્પડલિઓસહિમન્નપણયા, તુચ્છોસહિ-
મન્નપણયા;

ઈંગાલકમ્મે, ઘણકમ્મે સાડીકમ્મે, માડીકમ્મે. ફોડી-

+ શ્રાવિણઓએ " સહસતાન્મંતમેએ " શબ્દ બોલવો.

x શ્રાવિણઓએ " ઇત્તરિયપરિગ્ગહિયાગમણે " શબ્દ બોલવો.

÷ શ્રાવિણઓએ " અપ્પરિગ્ગહિયાગમણે " શબ્દ બોલવો.

कम्मे, दन्तवाणिज्जे, लम्पवाणिज्जे, रसवाणिज्जे विस-
वाणिज्जे केसवाणिज्जे, जंतपीलणकम्मे निल्लंछणकम्मे,
दयग्गिदावणया सरदहतलाग-सोसणया असइजण पोसणया,
कंदप्पे, कोकुदप्पे, मोहरिप्पे, संजुत्ताहिगरणे. उचभोगपरि-
भोग अहरित्ते,

मणदुप्पणिहाणे वयदुप्पणिहाणे कायदुप्पणिहाणे,
सामाइयस्स सइअकरणया सामाइयस्स अणउद्वियस्स
करणया,

आणवणप्पओगे पेसवणप्पओगे, सहाणुवाए, रवाणु-
वाए, यहिया पुग्गल-पक्खोवे;

अ पडिलेहिय-दुप्पडिलेहिय-सिज्जासंधारण अप्पमज्जिय-
दुप्पमज्जिय सिज्जासंधारण. अप्पडिलेहिय-दुप्पडिलेहिय-
उच्चार-पासवणभूमी. अप्पमज्जिय-दुप्पमज्जिय-उच्चार
पासवणभूमी, पोसहोचयासस्स सम्मं अणणुशालणया,

सचित्त निम्मेवणया सचित्त-पेहणया, कालाइकम्मे,
परववप्पे मच्छरिया,

इहलोगासंसप्पओगे, परलोगासंसप्पओगे जीविया-
संसप्पओगे, मरणासंसप्पओगे, कामभोगासंसप्पओगे

[इति प्रथम आवश्यक समाप्त]

ચતુર્વિંશતિ સ્તવ

બીજો આવશ્યક

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરી ભગવાન
મહાવીર પ્રત્યે પ્રસન્ન કરે છે કે:—

“ ચતુર્ધીસત્યવર્ણ મંત્રે !
જીવે ફિં જળયદ્ ? ”

હે પૂજ્ય ! ચોવીસ તીર્થકરોની
સ્તુતિથી જીવે શું લાભ થાય ?

ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે
છે કે:—

“ ચતુર્ધીસત્યવર્ણ
વંસજવિસોદિં જળયદ્ ? ”

હે ગૌતમ ! ચોવીસ તીર્થકરોની સ્તુતિથી
મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ક્ષયોપશમ થઈ દર્શનની
વિશુદ્ધિ થાય છે. તેમ જ તીર્થકરોના ગુણાનુસંગથી
મનુષ્યમાં પણ તે ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે
અને અંતે તે જીવાત્મા તદ્દર્શ બની જાય
છે જેથી અદ્વય પ્રાણમાં સિદ્ધ શુદ્ધ અને
મુક્ત બને છે.

વિધિ

કાયોત્સર્ગ પાયા પછી શુર મહારાજને વંદણા (નમસ્કાર) કરી ખીજ આવશ્યકની આજ્ઞા માગવી. ત્યાર બાદ યોગમુદ્રાએ ઉભા રહી “ લોગસ સૂત્ર ” બોલી તીર્થંકર દેવેનું શુશ્રૂકીર્તન કરવું, સ્તુતિ કરવી અને હાથ જોડી દશેષ આંગળીઓ કમળના ડોડાને આકારે એક ખીજ સાથે મેળવવી, અને પેટ ઉપર હાથની ટાણીઓ ગખતી તે “યોગમુદ્રા” કહેવાય છે.

લોગસ સૂત્ર

અનુષ્ટુપ ૭:

લોગસસ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્યયરે જિજે,
અરિહંતે કિત્તિસસં, ચઝવીસં પિ કેવલી. ૧

આર્થ ૭:

ઉસમમજિર્ઞં ચ વંદે, સંભવમભિર્ણંદણં ચ સુમદં ચ;
પઝમપ્પહં સુણસં, જિર્ણં ચ ચંદપ્પહં વંદે ૨
સુધિર્હિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ-સિઝ્જંસ-વાસુપુઝ્જં ચ,
યિમલમળંતં ચ જિર્ણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંયું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિર્ણં ચ;
વંદામિ રિઢ્ઢનેમિં, પાસં તદ્દ વઙ્ગમાણં ચ. ૪
પથં મય અભિયુઆ, વિહુયરયમલા પહીણ જરમરણા;
ચઝવીસં પિ જિણવરા, તિત્યયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવદિય-મહિયા, જે પ લોગસસ ઉત્તનાસિદ્ધા,
આરગ્ગ-વોહિલામં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા આદ્ધચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

[ઇતિ યોજો આવશ્યક સમાપ્ત]

વંદન

ત્રીલો આવશ્યક

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરી ભગવાન
મહાત્મા પ્રત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે:—

"વંદનપણં મંતે !

જીવે કિં જળયદ્ ?"

હે પૂજ્ય ! વંદનથી શું
શુ ઉપાજન કરે ?

ભગવાન મહાત્મા ઉત્તર આપે
છે કે —

વંદનપણં ત્રીઆગોયં કર્મ્મં ચત્વેદ્,
ઉચ્ચાગોયં કર્મ્મં નિવંધદ્, સોહર્ગં ચ ણં
અપ્પહિદ્ધયં આણાફલ નિવન્તેદ્, દાહિણભાયં
ચ ણં જળયદ્ ॥

હે ગૌતમ ! શુર વંદનથી ત્રીય ગોત્રનું
કર્મ બાધ્યુ હોય તે ખપાવી ઉચ્ચ ગોત્રનું
કર્મ બાધે છે, તેમ જ સુભગ, સુસ્વર આદિ
સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તથા આણનું સફળ
સામર્થ્ય પામે છે અને દાહિણભાવ (વિશ્વત્તલભના)
પ્રાપ્ત કરે છે.

(વધિ

શ્રી ગુરુદેવને મવિનય નમસ્કાર કરી ત્રીજા આવશ્યકની આજ્ઞા માગતી. પછી નીચેનું “વન્ન સૂત્ર” જે વાગ બોલવું. આ પાક ઉલટ (ઉમલટ) અર્થાત્ ગૌરોદન આપને બેસીને બોલવાનો છે. આ પાકની આવર્ત ક્રિયા બધી મહત્વની છે. તે મંબંધી પાકને અંતે આપેલ વિવેચન ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવું.

ગુરુવંદન સૂત્ર*

इच्छामि खमासमणो ! वंदितं, ज्ञावणिज्जाय निसीहि-
याप,

अणुजाणह मे मिउग्गहं

નિસીહિ, અહોકાયં, કાયસંફાસં, રામણિજ્જો મે
કિલામો; અપ્પકિલંતાણં વહુસુમેણ મે દિવસો^૧ વહફકંતો ?

જત્તા મે ? જવણિજ્જં ચ મે ?

રામેમિ રામાસમણો ! દેવસિયં^૨ વહન્ફમં;

* આ સૂત્રને દ્વાદશાવર્ત સૂત્ર પણ કહે છે.

૧ રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં “રાઈ વર્ષક્રતા”, પાશ્વિક પ્રતિક્રમણમાં “પડ્ડો વર્ષક્રનો”, આતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં “અઉમાસી વર્ષક્રતા” અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં “સંવચ્છરો વર્ષક્રનો” શબ્દો બોલવા.

૨ “રાઈવં” “પડ્ડિખવં” “અઉમાસિયં” “સંવચ્છરિયં”—જે પ્રતિક્રમણ દોષ તે શબ્દ બોલવો.

આવસ્તિયાવ^૩ પડિન્કમામિ;

ચમાસમણા^૪ દેવસિયાવ^૫ આસાયણાવ^૫ તિત્તોસ-
ન્યરાવ, જં કિંચિ મિચ્છાવ, મણદુક્કડાવ, વયદુન્નકડાવ,
કાયદુક્કડાવ, કોહાવ માણાવ, માયાવ લોહાવ, સવ્વ-
કાલિયાવ, સવ્વમિન્હોવયારાવ, સવ્વધમ્માર્ક્કમણાવ,
આસાયણાવ જો મે દેવસિઓ+ અદ્યારો કઓ, તસ્સ
ચમાસમણો ! પડિન્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ, અપ્પાણં
ઘોસિરામિ.

ભાષાર્થ

શુરવંદન સૂત્ર

[૧. ઇચ્છા નિવેદન સ્થાન]

હૈ ક્ષમાત્રમણ્ય શુરદેવ ! હું મારી કાયાને પાપ પ્રવૃત્તિથી
દૂર કરી વધારાકિત આપને વંદન કરવા ઇચ્છુ છુ

[૨. અનુસાપના સ્થાન]

તેથી મને પરિમિત અવગ્રહમા (આપના ચૈતરક્ શરીર

૩ ખીજી વાર વંદન કરતાં “ આરસિયાએ ” શબ્દ બોલવો
નહિ. તેના કારણે માટે ત્રિવેચન વાચો.

૪ “ ગર્હયાએ ” “ પડિખયાએ ” “ ચાહિમાસિયાએ ”
“ મવ્વજિયાએ ”—જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ અત્રે બોલવો.

૫ આમાયણાએ તિત્તોમન્યરાએ—તેનીશ આસાતનાનું વર્ણન પરિશિષ્ટમાં
આપ્યું છે, ત્યાં જુઓ.

+ “ ગર્હઓ ” “ પડિખઓ ” “ ચાહિમાસિઓ ” “ સંવ્વજિરિ-
ઓ ”—જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ અત્રે બોલવો.

[વધિ

શ્રી ગુરુદેવને મવિનય નમસ્કાર કરી ત્રીજા આવશ્યકની આત્મા માગની પત્રી નીચેનું “વચ્ન સૂત્ર” બે વાર બોલવું. આ પાઠ ઉત્કટ (ઉત્કટ) અર્થાત્ ગૌરોદન આમને બેસીને બોલવાનો છે. આ પાઠની આવર્ત ક્રિયા ઘણી મહત્વની છે. તે મંથની પાદને અંને આપેલ વિવેચન ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવું.

ગુરુવંદન સૂત્ર*

इच्छामि खमासमणो ! वंदितं, ज्ञावणिज्जाय निसीहि-
याय,

અણુજાળદ મે મિત્તગાહં

નિસીહિ, અહોકાયં, કાયસંકાસં, ચમણિજ્જો મે
કિલામો; અપ્પકિલંતાણં વહુસુમેણ મે દિવસો^૧ ઘરફરંતો ?

જત્તા મે ? જવણિજ્જં ચ મે ?

ચામેમિ ચમાસમણો ! દેવસિયં^૨ ઘરફકમં

* આ સૂત્રને દ્વાદશાવર્ત સૂત્ર પણ કહે છે.

૧ રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં “રાઈ વર્ષક્રતા”, પાશ્વિક પ્રતિક્રમણમાં “પફ્ફો વર્ષક્રનો”, ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં “ચઉમાસી વર્ષક્રતા” અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં “મંવચ્ચરો વર્ષક્રનો” શબ્દો બોલવા

૨ “રાઈવં” “પફ્ફિખવં” “ચઉમાસિયં” “સંવચ્ચરિયં”-જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ બોલવો.

આવસ્તિયાવ^૩ પડિન્કમામિ;

સ્માસમણાં દેવસિયાવ^૪ આસાયણાવ^૫ તિત્તીસ-
ઘયરાવ, જં કિંચિ મિચ્છાવ, મણદુકકડાવ, વયદુન્કડાવ,
કાયદુકકડાવ, કોહાવ માણાવ, માયાવ લોહાવ, સંઘ-
કાલિયાવ, સંઘમિચ્છોવયારાવ, સંઘધમ્માઈકમણાવ,
આસાયણાવ જો મે દેવસિઓ+ અદ્યારો કઓ, તસ્સ
સ્માસમણો । પડિન્કમામિ, નિંદામિ. ગરિહામિ, અપ્પાણં
વોંસિરામિ.

ભાષાર્થ

ગુરૂંદન સૂત્ર

[૧. ઇચ્છા નિવેદન સ્થાન]

હે ક્ષમાશ્રમણ ગુરુદેવ ! હું માગી કાવાને પાપ પ્રતિષ્ઠા
દૂર કરી વધારકિત આપને વંદન કરવા ઇચ્છું છું.

[૨. અનુસાપના સ્થાન]

તેથી મને પગિમિત અવગ્રહમાં (આપના ચોતરફ શરીર

૩ બીજી વાર વંદન કરતાં “આવસ્તિયાએ” શબ્દ બોલવો
નહિ. તેના કારણે માટે વિચેચન વાગ્યો.

૪ “રાઈયાએ” “પડિખયાએ” “આકિમ્માસિયાએ”
“મંવચ્છગિયાએ”-જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ અત્રે બોલવો.

૫ આમાયણાએ તિત્તીમળયરાએ-તેનીશ આશાતનાનું વર્ણન પરિશિષ્ટમાં
આપ્યું છે, સાં જુઓ.

+ “ગાઈઓ” “પડિખઓ” “આકિમ્માસિઓ” “મંવચ્છરિ-
ઓ”-જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ અત્રે બોલવો.

પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં) પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપો.

હું અશુભ ક્રિયાને રોકીને મારા મસ્તક અને હાથ વડે આપના ચરણકમળોનો સ્પર્શ કરું છું. આ ચરણસ્પર્શ કરતાં મારાથી આપને કાંઈ પણ બાધા-પીડા થઈ હોય તેને માટે ક્ષમા કરજો.

[૩. શરીરયાત્રા પૃચ્છા સ્થાન]

હે પૂજ્ય ! શું ઝ્ઞાનિન્દ્રિય* આપનો આજનો દિવસ બહુ આનંદથી (સમાધિભાવે) વ્યવિત થયો ?

[૪. સંયમ-યાત્રા પૃચ્છા સ્થાન]

(ઉદાત્ત, અનુદાત્ત અને સ્વગિત ઉચ્ચાર સાથે પૃચ્છામાં આવે છે કે—)

આપની તપ અને સંયમ યાત્રા નિગબાધ છે ?

[૫. સંયમ માર્ગમાં યાપનીયતા-મન, વચન, ક્રિયાના યોગના સામર્થ્યનું પૃચ્છા સ્થાન]

આપનું શરીર સર્વ વામના રૂપ વિકાર રહિત અને (પરિપક્વ આદિ છતવાને) શક્તિશાળી છે ?

[૬. અપરાધ-ક્ષમાપના સ્થાન]

હે ક્ષમાશ્રમણ શુરેવ ! મારાથી દિવસ x સંબંધી જે

* મૂળ શબ્દ અવ્યકિલંતાયં છે, તેનો અર્થ અદ્ય ઝ્ઞાનિન્દ્રિય કરતાં, ઝ્ઞાનિન્દ્રિય કરવામાં આવ્યો છે, તેને માટે વિવેચનમાં સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે તે જુઓ.

x રાત્રી સંબંધી, પક્ષ સંબંધી, ચાતુર્માસ સંબંધી, સંવત્સરી મંબંધી-જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ બોલવો,

અપરાધ થયો હોય તેને માટે ક્ષમા ચાહું છું

ભગવન ! આવશ્યક ક્રિયા કરવામાં મારાથી જે વિપરીત આચરણ થયું હોય તેનું હું પ્રતિક્ષમણ કરું છું (—તેનાથી નિવૃત્ત થાઉં છું)

હે ક્ષમાત્રમણ ગુરૂદેવ ! મેં નદિવમ મળથી તેત્રીસમાથી કોઈ પણ —આશાતના દ્વારા અતિચારનું સેવન કર્યું હેય, તેમજ કોઈ પણ મિથ્યાભાવથી, દુષ્ટ મનથી, દુર્લાપણથી, દુષ્ટ કાવિક્ષેપ્તાથી, ક્રોધથી, માનથી, માયાથી, લોભથી, સર્વ કાળ મનની, સર્વ પ્રમારના મિથ્યા વ્યવહારયુક્ત, સર્વ પ્રકારના ધર્મનું અતિક્રમણ કરનારી આશાતના દ્વારા અતિચાર સેવો હોય તો તેનું પ્રતિક્ષમણ કરું છું, મનથી તેને નિહું છું, આપની સમક્ષ વચનથી તેની ગદ્દા કરું છું, અને પાપકર્મ કરનાર બહિરાત્મ-ભાવરૂપ અતીત આત્માનો પરિભ્રામ કરું છું અર્થાત્ તેના પાપ વ્યાપારોથી આત્માને હમણી લઉં છું

શબ્દાર્થ

इच्छामि = ઇચ્છા છું

रमास्तमणो ! = હે ક્ષમા-

શ્રમણ !

चंदिउं = વંદન કરવાને

जात्रणिज्जाप = યથાશક્તિ

निसोहियाप = શરીરને પાપ

ક્રિયાથી નિવૃત્ત કરી

अणुजाणह = આત્મા આપો

मे = મને

मिउग्गहं = પરિમિત અવ-
ગ્રહની અર્થાત્ અવ-
ગ્રહમા અમુક (સાહા
તથ હાય પ્રમાણસેત્ર)
સીમા સુધી પ્રવેશ
કરવાની

+ પાના ૩૦ ઉપગની ફૂટેટ પ્રમાણે સમજવું

- ૩૩ આશાતનાનું વર્ણન પરિશિષ્ટમાં આપ્યું છે

નિસીદિ = અશુભ ક્રિયાને
મોડેને

અહોકાયં = (આપના)
ચક્ષોને

કાયસંકાસં = મારી કે યાથી
-મન્તક કે દાઘથી-
અર્પણ (ઈર્ષ્યું)

સમણિજ્જો = સમાને ચોગ્ય
છે

મે = આપને (મારા અપેક્ષી)

કિલામો = જે આધા-પીડા
ચર્મ દોષ ને

* અપ્પકિલંતારણં = ઉદ્દેગ,
ક્ષોભ ગ્લાન રહિત
અવસ્થામાં રહીને
(અપ્રકેતાન્તાનામ)

વહુસુમેણ = બહુ આનંદથી
બહુ મંગલપૂર્વક
(સમાધિલાભે)

મે = હે પુણ્ય (આપને)

દિવસો = દિવસ

ઘટ્ઠકંતો = વ્યતીત થયો છે?

જત્તા = સંયમ-યાત્રા

મે = આપની

જવણિજ્જં = મન તથા
ઇન્દ્રિયોની પીડાથી
રહિત છે ?

ચ = અને

મે = આપની યાત્રા

સામેમિ = સમા આર્ટું છું

દેવસિયં = દેવમિત્ર, દિવસ
સંબંધી

વદ્ધમં = અપરાધ, બળિ-
ક્રમ

આયસ્સિયાપ્પ = ચરણ-
કચ્છરૂપ આવશ્યક
ક્રિયા કરવામાં થયેલા
વિપરીત અનુદાનથી

પટિકમામિ = નિવૃત્ત થાઉં
છું

સમાસમણાણં = આપ
સમાશ્રમણની

દેવસિયાપ્પ = દેવમિત્ર

આસાયણાપ્પ = આશાતના
દ્વારા

તિત્તીસન્નયરાપ્પ = તેનીસ-
માંથી કોઈ પણ
(તથા)

* ' અપ્પ ' નો અર્થ ' અપ ' નહિ કરતાં ' રહિત ' કયો
જે તેને માટે વિવેચન જુઓ.

જં કિંચિ = જે કંઈ પણ
મિચ્છાપ = મિથ્યાભાવથી
કરેલી

મણદુઃક્રહાપ = દુષ્ટ મનથી
કરેલી

ઘયદુઃક્રહાપ = દુષ્ટ વચનથી
કરેલી

કાયદુઃક્રહાપ = શરીરની
દુષ્ટ ચેષ્ટાથી કરેલી

ક્રોધાપ = ક્રોધથી કરેલી

માનાપ = માનથી કરેલી

માયાપ = માયાથી કરેલી

લોહાપ = લોભથી કરેલી

સત્ત્વકાલિયાપ = સર્વ
કાળ સંબંધી

સત્ત્વમિચ્છોવયારાપ = સર્વ
પ્રકારના મિથ્યા
બલવહારપ્રકાર

સત્ત્વધર્મમાશ્રમણાપ =
સર્વ પ્રકારના ધર્મનું
અતિક્રમણ કરનારી

આસાયણાપ = આરાતના
દ્વારા

જો = જે કંઈ

મે = મે

દેવસિઓ = દૈવસિક

અશ્યારો = અતિચાર

કઓ = 'કયા' હોય

તસ્સ = તેને

પટ્ટિકમામિ = પ્રતિક્રમું
છું

નિંદામિ = નિંદા કરું છું

ગરિહામિ = (ગુરુ સાક્ષીએ)

વિશેષ નિંદુ છું

અપ્પાણં = (પાપહારી

અતીત) આત્માને

યોસિરામિ = પરિત્યાગ

કરું છું

વિવેચન

આવશ્યક ક્રિયામાં ત્રીજા આવશ્યક વંદનનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. અજ્ઞાનાંધકારમાં ભટકતા શિષ્ય માટે સુચરુ દીપક સમાન છે. તેથી જોઈને સંસ્કૃતિમાં કૃતજ્ઞતા પ્રદર્શિત કરવા માટે પદે-પદે ગુરુદેવને વંદન કરવાની પરંપરા પ્રચલિત છે. તેમને વંદન કરવું તે ભગવાનને વંદન કરવા જરાગર છે

આચાર્ય ઉમાસ્વાતિ વાયક શુરદેવ પ્રત્યે વિનય દરવાના
દળ સંબંધી કહે છે કે:—

વિનયફલં શુશ્રૂષા, શુરુશુશ્રૂષાફલં શ્રુતજ્ઞાનમ્ ;
જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિ વિરતિફલં ચાત્રવનિરોધઃ ।
સંવરફલં તપોચલમય તપસો નિર્જરાફલં દૃષ્ટમ્ ;
તસ્માત્ ક્રિયાનિવૃત્તિઃ, ક્રિયાનિવૃત્તેરયોગિત્વમ્ ।
યોગનિરોધાદ્ ભવસંતત્તિશ્વયઃ સંતત્તિશ્વયાન્મોક્ષઃ ।
તસ્માત્કલ્યાણાનાં સર્વેષાં ભાજનં વિનયઃ ॥

—શુરદેવ પ્રત્યે વિનયભાવ રાખવાથી સેવાભાવની જાગ્રતિ
થાય છે, શુરદેવની સેવાથી શાઓના ગૂઢ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય
છે, જ્ઞાનનું ફળ પાપાચારની નિવૃત્તિ છે અને પાપાચારની
નિવૃત્તિનું ફળ આશ્રવનિરોધ છે.

—આશ્રવનિરોધ (સંવર)નું ફળ તપશ્ચરણ છે, તપશ્ચરણથી
કર્મભજની નિર્જરા થાય છે, નિર્જરાથી ક્રિયાની નિવૃત્તિ અને
ક્રિયા નિવૃત્તિથી મન, વચન અને કાયયોગ પર વિજય પ્રાપ્ત
થાય છે.

—મન, વચન અને શરીર ઉપર વિજય મેળવવાથી જન્મ
મરણની દીર્ઘ પરંપરાનો ક્ષય થાય છે, તે પરંપરા ક્ષયથી આત્માને
મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થાય છે. આ કાર્યકારણભાવની નિશ્ચિત દૃષ્ટતા
આપણને સૂચિત કરે છે કે સમગ્ર કલ્યાણનું એક માત્ર મૂળ
કારણ “વિનય” છે.

આ સૂત્રમાં ‘ક્ષમાધ્યમણ’ સંપ્રોધનનો પ્રયોગ ક્ષમા માટે
શિષ્યની કે ઉપાસકની અધિકતમ આતુરતા પ્રગટ કરે છે અને
શુરદેવને ઉચ્ચ ક્ષમામૂર્તિ સેવ તરીકે પ્રમાણિત કરે છે.

દ્રુહ્યામિ શબ્દથી એ પ્રતિપાદિત થાય છે કે વિદ્યાસો-મુખ ધર્મમાધના સ્વતંત્ર ઇચ્છા ચાહે છે, મનની સ્વયં કાર્ય પ્રત્યે અભિરુચિ ઇચ્છે છે સાધક સ્વય હૃદયથી વંદન કરવાની લાવના કરે છે. નમસ્કાર નમસ્કરણીયની ઇચ્છાનુમાર હોવા બોધએ એ જોઈ શિષ્ટાચારનું અંતર્હૃદય બ્યક્ત કરે છે. આચાર્ય જિનદાસ કહે છે—“પૃથ્વ ઘંદિતુમિત્યાવેદનેન અપ્પચ્છંદતા પરિ-હરિતા ।”

ક્ષમાશ્રમણ—અમુ ધાતુ, તપ અને જોડ અર્થમાં વ્યવહૃત થાય છે. તેથી જે તપશ્રવણ કરે છે અને સંસારથી સર્વથા ઉદાસીન લાવ રાખે છે તે શ્રમણ કહેવાય છે. ક્ષમાપ્રધાન શ્રમણ ક્ષમાશ્રમણ કહેવાય છે ક્ષમાશ્રમણમાં ક્ષમાથી માર્દવ આદિ દશવિધ શ્રમણધર્મ સમાવિષ્ટ થાય છે આચાર્ય જિનદાસ કહે છે—“ક્ષમાગ્રહણે ચ મદ્દવાદયો સૂક્ષ્મતા ।

યાવનીયા—‘યા’ પ્રાપ્ત્યે ધાતુથી એવન્તર્માં કર્તારિ અનીયત્ પ્રયય હોવાથી યાવનીયતા શબ્દ બને છે આચાર્ય હરિભદ્ર કહે છે કે—‘યાવયતીતિ યાવનીયા તયા’ યાવનીયાનો ભાવાર્થ હરિભદ્રજી ‘યથાશક્તિયુક્ત શરીર’ એવો કરે છે આચાર્ય જિનદાસ પણ કાર્યસમર્થ શરીરને યાવનીય કહે છે અને અસમર્થ શરીરને અયાવનીય.—“યાવનીયા નામ જા કેણ તિ પધોગેણ કલ્પસમત્યા, જા પુણ પયોગેણ વિ ન સમત્યા સ્વા અજાવનીયા ।”

યાવનીય કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—“હું મારા પવિત્ર ભાવથી શરીરના સામર્થ્યપૂર્વક વંદન કરું છું” મશક્ત શરીર જ નિમિત્તપૂર્વક ધર્મક્રિયાનું આગધન કરી શકે છે. યાવનીય

શબ્દનો એજ ખનિ છે આચાર્ય જિનદાસ કહે છે—“જાવજિજ્ઞાપ્ય નિસીદ્ધિયાપ્ય ત્તિ અણેણ શબ્દતત્ત્વં વિધી ચ દરિસિતા ।।

નિસીદ્ધિયાપ્ય—

એનું સંસ્કૃત રચપ “નૈષેધિકી” થાય છે. નિષેધનો અર્થ સાગ થાય છે. નૈષેધિકીનો અર્થ જીવદિસાદિ પાપાચરણોનો નિષેધ અર્થાત્ તેથી નિવૃત્ત થવું એ પ્રયોજન છે જેનું-તેનું તે શરીર નૈષેધિકીનું યાપનીયા વિશેષણ છે તેનો અર્થ થાય છે—જેનાથી કાળક્ષેપ થાય, સમય વ્યતિત થાય તે ચારીગિક શક્તિ યાપનીયા કહેવાય છે. બંને શબ્દોનો અર્થ એવો થાય છે—“હું ભારી શક્તિ સહિત સાગ પ્રધાન નૈષેધિકી શરીરથી વદન કરવા પ્રમુખ છું”

આચાર્ય જિનદાસે નૈષેધિકીનો અર્થ શરીર, વસતિ (સ્થાન) અને રથપિઠ (જૂમિ) કરેલ છે. મૂળતઃ નૈષેધિકી શબ્દ આલય (સ્થાન) વાચક છે શરીર પણ જીવનું સ્થાન છે તેથી તે નૈષેધિકી કહેવાય છે નિષિદ્ધ આચરણથી નિવૃત્ત શરીરની પ્રિયા પણ નૈષેધિકી કહેવાય છે.

શિખ્ય ગ્રુદેવને કહે છે, હે ભગવન! હું અપવિત્ર નથી કે જેથી આપને વંદન ન કરી શકું. મેં દિસા અસલાદિ પાપોનો સાગ કર્યો છે અને અદિસા સલાદિનું આચરણ કરેલ છે તેથી વિશ્વાસ રાજો કે હું પવિત્ર છું અને તેથી આપના પવિત્ર ચરણક્રમણોનો સ્પર્શ કરવાનો અધિકારી છું

“નિસીદ્ધિ નામ સરીરય વસહી ચંડિલં ચ ભણ્ણતિ ।
જતો નિસીદ્ધિતા નામ આલયો વસહી ચંડિલં ચ । સરીરં
જીવસ્સ આલયો ત્તિ । તથા પદ્ધિસિદ્ધનિસેવણનિયત્તસ્સ

કિરિયા નિસીહિયા તાવ !... ..વિસસ્તયા તન્વા, કહં ?
 વિપદિસિદ્ધનિસેહકિરીયા ઘ, અપ્પરોગં મમ સરીરં, પડિ-
 સિદ્ધપાવકમ્મો ય હોંતઓ તુમં વંદિતું ઇચ્છામિ સિ યાવત્ ।”
 —આચાર્ય જિનદાસકૃત આવશ્યક ચૂર્ણ

અવગ્રહ—

જ્યાં શુરુ મહાગજ બિરાજમાન હોય ત્યાંની આસપાસની
 ચારે દિશામાં શરીરપ્રમાણુ અર્થાત્ સાડાત્રણ હાથનું ક્ષેત્રાવગ્રહ
 હોય છે તે ક્ષેત્રાવગ્રહમા શુરુની આત્મા વિના પ્રવેશ કરવો
 નિષિદ્ધ છે. તેથી શુરુદેવની અર્થાત્ માટે તે અવગ્રહ બહાર રહેવું
 જોઈએ વદન આદિ આવશ્યક કાર્ય માટે શુરુદેવની સમીપ જવા
 માટે પ્રથમ તેની આત્મા સેવી જોઈએ આચાર્ય હરિભદ્ર અવગ્રહની
 બાબત કરતા લખે છે કે—ચતુર્દિશમિદ્ધાચાર્યસ્ય આત્મપ્રમાણં
 ક્ષેત્રમવગ્રહઃ । તમનુજ્ઞાં વિદ્યાય પ્રવેષ્ટું ન કલ્પતે ।”

પ્રવચન મારોદ્ધારના વદનદ્વારમાં આચાર્ય નેમિચંદ્ર પણ
 કહે છે—

આય-પ્પમાણમિત્તો ચડવિસિં હોદ્દ ઉગ્ગહો ગુરુણો ।

અણુજ્ઞાયસ્સ સયા મ કળ્લપ્પ તત્થ પવિસેડં ॥ ૧૨૬ ॥

અહોકાયં કાયસંફાસં—

અહોકાયનું મંરૂત રૂપાંતર અઘ કાય છે, જેનો અર્થ ચરણ
 થાય છે —“ અઘ.કાયઃ પાદલક્ષણસ્તમઘઃ કાયં પ્રતિ ।—

—આચાર્ય હરિભદ્ર.

કાય સંફાસંનું સંસ્કૃત રૂપાંતર કાયસંસ્પર્શ થાય છે. તેનો
 અર્થ કાયાને સમ્યક્તયા સ્પર્શ કરવો થાય છે. આચાર્ય હરિદાસ
 કાયાનો અર્થ હાથ કરે છે—“ અપ્પણો કાયેણ હત્યેહિં

ફુસિસ્તામિ । ” આચાર્યશ્રીનો અભિપ્રાય એ છે કે હાથથી શુદ્ધેવના ચરણક્રમણોનો સ્પર્શ કરવામાં આવે છે તેથી અત્રે કાવનો અર્થ હાથ સેવો અબીદ છે. આચાર્ય હરિભદ્ર કાવનો અર્થ સામાન્યતઃ નિજદેહ કરે છે—“કાયેન નિજદેહેન સંસ્પર્શઃ કાય-સંસ્પર્શસ્તં કરોમિ । ”

કોઈ આચાર્ય કાવનો અર્થ અત્રે મસ્તક સેવો અબીદ સમજે છે. ત્યારે મસ્તકે શુદ્ધેવના ચરણોમાં અર્પણ કરવામાં આવે છે હારે સમસ્ત શરીર તેમની સેવામાં અર્પણ કરવાનો ભાવ આવે છે, કારણ શરીરમાં મસ્તક જ મુખ્ય છે.

અવ્યકિલંતાણ—

આચાર્ય હરિભદ્ર અને નેમિએ તેનો અર્થ “અલ્પ = સ્તોકં પ્લાન્તં = ક્લમો ચેપાં તે અલ્પ ક્લાન્તાઃ ” કરીને “અલ્પ પીડાવાળા ” કરેલ છે. વર્તમાનકાલીન થોડાક વિદ્વાનો પણ આ પદના અનુયાયી છે. પરંતુ આ અર્થ યોગ્ય લાગતો નથી. અહીંયાં અલ્પ પીડા-થોડાક કહેનો શું ભાવ છે ? શું શુદ્ધેવને થોડી પીડા હોવી આવશ્યક છે ? નહિ, આ અર્થ ઉચિત દેખાતો નથી. અલ્પ શબ્દ સ્તોક વાચક જ નહિ, કિંતુ અભાવવાચક પણ છે. ■

ઉત્તરાખ્યન સૂત્રના પ્રથમ વિન્યાખ્યનમાં એક ગાથા આવે છે—“અવ્યપાણેડ્વચોયમ્મિ—૩૫ ” શું થોડા પ્રાણી અને થોડા ખીજવાળા સ્થાનમાં ભોજન કરવું એવો અર્થ અત્રે કરવામાં આવશે ? તો તો અર્થનો અનર્થ જ થઈ જશે. તેથી અહીંયાં અલ્પનો અભાવ અર્થ માની એ અર્થ કરવો યોગ્ય છે

× અલ્પ इति अभावे स्तोके च-आवश्यक चूणि.

કે "સાધુને પ્રાણી અને જીવજીવી રહિત સ્થાનમાં બોજન કરવું જોઈએ." સારેજ વાસ્તવિક અર્થ-સંગતિ થઈ શકે છે, અન્યથા નહિ. આ પાઠમાં પણ અપ્પકિર્લંતાણં નો આનિ રહિત-બાધા રહિત અર્થજ સંગત પ્રતીત થાય છે, તેથી એ અર્થ લેવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

ઘટુસુમેણ—

સંસ્કૃત સ્વરૂપ ઘટુસુમેણ થાય છે. આખાય વાક્યનો અર્થ થાય છે—હે પૂજ્ય ! આપનો આજનો દિવસ વિદ્ય રહિત પ્રભૂત સુખમાં અર્થાત્ અત્યંત આનંદથી વ્યતિત થયો ? આ પ્રથમ પ્રશ્ન શરીર કુશળતા સંબંધી છે.

જૈન ધર્મ સંબંધી બર્થ ખોટી બ્રાન્તિ છે કે તે કઠોર સંયમ ધર્મ છે તેથી તેમાં સાધક શરીરની ઉપેક્ષા કરી શીઘ્ર મૃત્યુનું આદ્વાન કરે છે જૈન ધર્મ ઉપર સંયમનો આગ્રહી છે તે બરાબર છે, કિંતુ તેથી સંયમના આગ્રહમાં શરીર પ્રત્યે બર્થ ઉપેક્ષા રાખવી જોઈએ એ કહેવું યોગ્ય નથી. અત્રે પહેલાં શરીરની અને સાર બાદ સંયમની પૃષ્ઠા કરવામાં આવી છે.

યાપનીય—

યાપનીયનો અર્થ થાય છે—મન અને ઇન્દ્રિય આદિ ઉપર અધિકાર રાખવો અર્થાત્ તેને આપણા વશમાં-નિયંત્રણમાં રાખવા. મન અને ઇન્દ્રિયોનું અનુપચાંત રહેવું, અનિયંત્રિત રહેવું તે અકુશળતા છે, અયાપનીયતા છે. અને તેનું ઉપચાંત થઈ જવું, નિયંત્રિત થઈ જવું તે કુશળતા છે, યાપનીયતા છે.

ચોક્કસ હિંદી ટીકાકારો, જેમાં પં. સુખલાલજી પણ છે, તેમણે "જનશુભ્યં ચ ભે ?"ની વ્યાખ્યા કરતાં લખ્યું છે કે

‘આપનું શરીર મન અને ઇન્દ્રિયોની પીડાથી ગ્રસ્ત છે ? આચાર્ય દરિભદ્રે પણ આ મંબધર્મા કહ્યું છે ?—’ યાપનીયં ચેન્દ્રિયનોદ્દિયોપશમાદિના પ્રકારેણ ભવતા? શરીરમિતિ ગમ્યતે’ અહીંના ઇન્દ્રિયનો અર્થ ઇન્દ્રિય અને નોઇન્દ્રિયનો અર્થ મન સમજવામાં આવ્યો છે અને ઉપરાંત અર્થની દૃષ્ટના કરવામાં આવી છે.

પરંતુ ભગવતી સૂત્રમાં યાપનીયનું નિરૂપણ કરતા કહ્યું છે કે યાપનીય એ પ્રભર છે, ઇન્દ્રિય યાપનીય અને નોઇન્દ્રિય યાપનીય પાછેર ઇન્દ્રિયોનું નિરૂપણતરણે આપણા વશમાં રહેતું તે ઇન્દ્રિય-યાપનીયતા છે અને ક્રોધાદિ કષાયો ઉચ્છિન્ન થવા, ઉદય ન હોવો એટલે કે ઉપચાત ધર્મ જવા તે નોઇન્દ્રિય યાપનીયતા છે.

—જવણિજ્ઞે દુષિદ્ધે પળ્લસે, તંજહ્વા-ઇન્દિયજવણિજ્ઞે ય નોદ્દિયજવણિજ્ઞે ય ।

સે કિ તં ઇન્દિયજવણિજ્ઞે ? જં મે સોદ્દિય-ચર્ચિય-દિય-ધાણિદિય-જિર્મિદિય-ફાર્સિદિયાઈ નિરુવહયાઈ વસે વદ્ધંતિ સે તં ઇન્દિયજવણિજ્ઞે ।

સે કિ તં નોદ્દિયજવણિજ્ઞે ? જં મે કોહમાળ-માયાલોમા ઘોષ્છિન્ના નો ઠદીરંતિ સે તં નો ઇન્દિય જવણિજ્ઞે ।

—ભગવતી સૂત્ર ૧૮-૧૦

આચાર્ય અક્ષપદેન ભગવતી સૂત્રના ઉપર્યુક્ત પાત્રનું વિવરણ કરતાં લખે છે કે—“ યાપનીયં = મોક્ષાધ્વનિ ગચ્છતાં પ્રયોજક ઇન્દ્રિયાદિવશ્યતારૂપો ધર્મઃ ।.. ઇન્દ્રિયવિષયં યાપનીયં = વશ્યત્વમિન્દ્રિય-યાપનીયં, एवं નો ઇન્દ્રિયયાપનીયં, નયરં નો શબ્દસ્ય મિશ્રવચનત્વાદિન્દ્રિયૈર્મિથા. સહાર્થવાદ્ યા ઇન્દ્રિયાણાં સહચરિતા નોદ્દિયયા = કયાયા. । ”

ભગવતી સૂત્રમાં નોંધદિવનો મન નહિ, કિંતુ ક્યાય અર્થ મદ્ય કરેલ છે. ક્યાય ઇદિય સહચરિત હોય છે, તેથી તે નોંધદિય કહેવાય છે. ક્યાયની ઉત્પત્તિ નોંધદિય અર્થાત્ મનથી છે અને મન એ ઇદિયોનું વાહક છે. આમ મન અને ઇદિયોનો પરસ્પર સંબંધ છે.

આચાર્ય જિનદાસ પણ ભગવતી સૂત્રને જ અનુસરે છે કે—
“ इन्द्रियजवणिज्जं निरुबहताणि घसे य मे वट्टंति इंदियाणि,
नो खलु कज्जस्स याधाय वट्टंतीत्यर्थः । एवं नोइन्द्रिय-
जवणिज्जं, क्रोधादीष वि णो मे याहंति ।—आवश्यक चूर्णि

ઉપરોક્ત વિચારાનુસાર ચાપનીય પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એ છે કે હે પૂત્ર્ય ! આપની ઇદિય-વિજયની સાધના બરાબર ચાલે છે ? ઇદિયો આપની ધર્મ સાધનામાં બાધક તો નથી ? અનુકૂળ રહે છે ને ? અને નોંધદિય (મન)નો વિજય પણ બરાબર ચાલે છે ? ક્રોધાદિ ક્યાયો શાંત છે ? આપની ધર્મયાત્રામાં કદી બાધા તો પડેલાકતા નથી ને ?

આવસ્થિયાવ—

અવસ્થ કરવા યોગ્ય ક્રિયા “ આવસ્થક ” કહેવાય છે. આવસ્થક ક્રિયા કરતી વખતે પ્રમાદવશ રતનત્રયની જે વિરોધના ચર્મ હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરવું તે “ આવસ્થિયાવ ” નો અભિપ્રાય છે.

આવસ્થક કાર્ય કરવા માટે ગુરૂદેવના અવગ્રહથી બહાર નીકળવાની તેમને સૂચના આપવા માટે “ આવસ્થિય ” શબ્દ બોલવામાં આવે છે. અત્રે પણ સાધક “ આવસ્થક ” ક્રિયા કરવા માટે ગુરૂદેવના અવગ્રહથી બહાર નીકળવા ઇચ્છે છે તેથી

“આવસ્થિયાએ” બોલે છે. આ પ્રમાણે સાધક ગુરૂદેવને સ્તુતિ આપી અવગ્રહની બહાર નીકળેલ છે. બીજા અમાસમણમાં “આવસ્થિયાય” બોલવાની અગત્યતા રહેતી નથી અને અવગ્રહની બહાર નીકળવાનું પણ હોતું નથી.

સવ્યકાલિયાય—

આશાતના માટે આ વિશેષ અતિ મહત્વપૂર્ણ છે. આ જીવનમાં જ નહિ, દિત્તુ પૂર્વ જીવન, તેનાથી પણ પૂર્વ એમ અનંતાનંત અતીત જન્મોમાં આશાતના થઈ હોય, અવહેલનાના લાવ રહ્યા હોય તો તે સર્વે માટે ગુરૂ પાસે સાધક દ્વારા માગે છે, પ્રતિક્રમણ કરે છે. તદુપરાંત ગુરૂદેવ માટે કે તેમની આત્મા માટે ભવિષ્યમાં કોઈ પ્રકારની અવહેલનાનો લાવ રાખવો, સકલ્પ કરવો તે અનાગત આશાતના છે, તેની પણ દ્વારા માગે છે. આ પ્રમાણે જૂતકાગરી જૂલોનો પ્રશ્નાત્તાપ કરવાનો અને ભવિષ્યમાં જૂલો ન થવા માટે કૃતસંકલ્પ રહેવાનો સાધક જીવન માટે અમર સંદેશ “સવ્યકાલિયાએ” પદ દ્વારા અભિવ્યક્ત થાય છે.

*દ્વાદશાવર્ત—

આ પાઠમાં આવર્ત ક્રિયા વિશેષ મહત્વની છે. તેમાં આવર્ત રૂપે સ્વર અને ચરણ રચના માટે થતી હસ્ત-સંચાલન ક્રિયા સંબંધી ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. સ્વર દ્વારા વાણીમાં વિશેષ પ્રકારના ઓજ અને માધુર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, જે અંતઃકરણ

* સૂત્રામિધાનગર્ભાઃ કાયવ્યાપારવિશેષાઃ-આચાર્ય હરિમદ્રઃ, આવદયક વૃત્તિ

સૂત્રગર્ભા શુરુચરણકમલન્યસ્તદ્દસ્તશિરઃ સ્થાપનરૂપાઃ ।

—પ્રવચનસારોદ્ધાર વૃત્તિ, વન્દનક દ્વાર

ઉપર પ્રભાવ પાડે છે. આવર્ત-ક્રિયા ગુરુ-શિષ્યને કર્તવ્ય બંધનથી બાંધે છે. આવર્ત કરતી વખતે શિષ્ય કે શ્રમણોપાસક ગુરુદેવના ચરણકમળોનો સ્પર્શ કરી બંને અંજલિબદ્ધ હાથ પોતાના મસ્તકે લગાડે છે. તેનું હાર્દ એ ■ કે તે ગુરુદેવની આજ્ઞાને સદૈવ મસ્તક પર અડાવવા માટે કૃતનિશ્ચયી છે.

પહેલાં ત્રણ આવર્ત—"અહો"—"હાવં"—"હાય" આ પ્રમાણે બન્ને અક્ષરોથી પૂર્ણ થાય છે. કમળમુદ્રાથી અંજલિબદ્ધ ઉભય હાથોથી ગુરુ ચરણોનો સ્પર્શ કરી મદ સ્વરે "અ" અક્ષર કહેવો, તત્પશ્ચાત્ અંજલિબદ્ધ હાથોને લલાટના મધ્યભાગે અડકાડતા ઉચ્ચ સ્વરથી "હો" અક્ષર કહેવો તે પહેલું આવર્ત છે. તે પ્રમાણે "હા...ય" અને "હા...ય"ના શેષ બે આવર્તન કરવામાં આવે છે.

બીજા ત્રણ આવર્ત—"જતાભે"—"જવણિ"—"જજગ્ય ભે"—આ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ અક્ષરોના હોય છે. કમળમુદ્રાથી અંજલિબદ્ધ બંને હાથથી ગુરુચરણોનો સ્પર્શ કરી મદ (અનુદાત) સ્વરથી "જ" અક્ષર કહેવો, પુનઃ વક્ષસ્થાન પાસે અંજલિ લાવી મધ્યમ (સ્વરિત) સ્વરથી "તા" અક્ષર કહેવો, પુનઃ પોતાના લલાટને અડકાડી ઉચ્ચ (ઉદાત) સ્વરથી "ભે" અક્ષર કહેવો તે પ્રથમ આવર્ત છે. આ પદ્ધતિથી "જ...વ...ણિ" અને "જજ...ગ્ય...ભે" એ શેષ બે આવર્ત પણ કરવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે પ્રથમ ત્રણ આવર્ત અને બીજા ત્રણ આવર્ત મળી પ્રથમ વંદના (ખમાસમણ)ના છ આવર્ત થયાં. તે પ્રમાણે બીજી વંદના (ખમાસમણ)ના છ આવર્ત થાય છે. તેથી કુલ બાર આવર્ત થયાં.

ચન્દન વિધિ—

આચાર્ય તિલકે વંદન વિધિ માટે ગુરુદેવના આત્મપ્રમાણ ક્ષેત્રપ અવગ્રહની બહાર બે સ્થાનની રહ્યના કરી છે. એક "ધૃમ્જા નિવેદન સ્થાન" અને બીજું "અવગ્રહ પ્રવેશાદ્યા વાચના સ્થાન." પ્રથમ સ્થાનમાં વંદન કરવાની ધૃમ્જાનું નિવેદન કરવામાં આવે છે, તદ્દનંતર અવગ્રહ પાસે જરા આગળ જઈ અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાની આદ્ય માંગનામાં આવે છે.

વંદન કરનાર અવગ્રહની બહાર પ્રથમ ધૃમ્જાનિવેદન સ્થાનમાં યથાગત મુદ્રાથી (જન્મ સમયે બાળકની વા દીક્ષા લેતી વખતે શિષ્યની જેવી મુદ્રા હોય છે તેવી અર્થાત્ કપાળ ઉપર બે હાથ રાખી નમ્ર મુદ્રા રાખવી તે) અને હાથોમાં રત્નેકરણુ સર્પ અર્ધ શરીર નમાવી વંદન કરે છે અને "ધૃમ્જામિ ખમાસમચ્છો" થી શરૂ કરી "નિસીદિયાએ" સુધી પાઠ બોલી વંદન કરવાની ધૃમ્જા બ્રહ્મા કરે છે.

તે પછી જો ગુરુદેવ અસ્વસ્થ કે કોઈ વિશેષ કાર્યમાં આશિષ હોય તો "તિવિદ્યે" x—"ત્રિવિધેન" એવો શબ્દ વંદન કરનાર બોલે છે, જેનો અર્થ થાય છે—"હું અવગ્રહની બહાર રહીને જ સંક્ષિપ્ત વંદન કરવા ધૃમ્જું છું." તેથી અવગ્રહની બહાર રહી તિક્ષ્ણુતોનો પાઠ બોલી સંક્ષિપ્ત વંદન કરવું જોઈએ.

x "ત્રિવિધેન"નો અભિપ્રાય એ છે કે તે સમયે અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરી દ્વાદશાવર્ત વંદન કરવાના નથી. તેથી ત્રણ વાર તિક્ષ્ણુતોના પાઠ દ્વારા અવગ્રહની બહાર રહીને જ સંક્ષિપ્ત વંદન કરી લેવું જોઈએ. "ત્રિવિધેન" શબ્દ મન, વચન અને કાયાના યોગની એકાગ્રતા ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે. ત્રણ વાર વંદન અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાના યોગથી વંદન.

જો ગુરુદેવ સ્વસ્થ અને અવ્યાહિત હોય તો “છટેણુ”-“છ-દસા” એવો શબ્દ મહે છે, અર્થાત્ ઇચ્છાનુમાર વંદન કરવાની સમતિ પ્રદાન કરે ॥

ઉપર્યુક્ત પદ્ધતિથી ગુરુદેવ તરફથી વંદન કરવાની આગ્રા પ્રતે થતા વંદન કરનાર આગળ વધી, અવગ્રહ ક્ષેત્રની બહાર હિંદુ નગરિક જ “અવગ્રહ પ્રવેશાગ્રા યાચના” નામક બીજા સ્થાનમા પુનઃ અર્ધાવનત યર્ધ નમન કરે છે અને “અણુજણુદ મે મિહગ્રહ” શબ્દો દ્વારા અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાની આગ્રા માગે છે તે પ્રથમ અવનત આવશ્યક છે સારે ગુરુદેવ “અણુજણુમિ” પદ દ્વારા આગ્રા પ્રદાન કરે છે

આગ્રા મળ્યા પછી ચલાવત મુદ્રાથી “નિસીદિ” શબ્દ બોલી અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ સાર બાદ રજોદરણથી જુમિનું પ્રમાર્જન કરી ગુરુદેવની પાસે ગૌરેદન (ઉકડૂ) અર્થાત્ ઉલકક આસને બેસી પ્રથમના ત્રણ આવર્ત “અહો, હાય, હાય” પૂર્વોક્ત વિધિથી કરી “સક્રાસ” કહેતા ગુરુચરણોને દિશ અડાકતુ જોઈએ

તદનંતર ‘અમણિજળો બે ઝિલામો’ પદ દ્વારા ચરણ સ્પર્શ કરતી વખતે ગુરુદેવને જે બાધા પહોંચી હોય તેની ક્ષમા માગવી જોઈએ તત્પશ્ચાત્ “અપ્પ ઝિંવંતાણુ બહુ કુબેણુ બે દિવસો વર્ધકનો” કહીને દિવસ સખધી કુશળ-ક્ષેમ પૂછવું જોઈએ. સાર બાદ ગુરુદેવ પણુ “તથા” કહીને ચોતાના કુશળક્ષેમની સૂચના આપે છે

સાર પછી વંદન કરનાર “જ તા. બે” “જ. વ... શિ” “જ મ બે” આ ત્રણે આવર્તોની ક્રિયા કરી ગુરુની

સંવમવાના, ઉદ્રિય તથા મન સંબંધી શાંતિ પૃષ્ઠે છે. ઉત્તરમાં શુરુદેવ "તુબ્ધં પિ વર્ધ" કહે છે.

સાર બાદ શુરુ ચરણોનો સ્પર્શ કરી વંદન કરનાર "આમેમિ ખમાસમણે દેવસિયં વર્ધકમં" કહી અપરાધોની ક્ષમા માગે છે. શુરુ પછી "અહમપિ ક્ષમયામિ" કહી પોતાની કાંઈ બૂલ ચર્ધ હોય તો, ક્ષમા માગે છે.

તતપશ્ચાત્ "આવરિસયાએ" કહીને અવગ્રહની બહાર નીકળવું જોઈએ.

અવગ્રહની બહાર નીકળી "પરિક્રમામિ"થી શરૂ કરી "અપાણું વોમિરામિ" સુધી સંપૂર્ણ પાઠ જોણી પ્રથમ ખમાસમણ પૂર્ણ કરવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે બીજું ખમાસમણ જોણવું. તેમાં "આવરિસયાએ" શબ્દ જોણવો નહિ.

ચન્દનના ૨૫ આવશ્યક—

શ્રી સમવાર્ધાંગ સૂત્રના ૧૨ માં સમવાયમાં - વંદન-૨૧૩૫નો નિર્ણય આપતા ભગવાન મહાવીર વંદનના ૨૫ આવશ્યક બતાવે છે, તે મૂળ ગાથા આ પ્રમાણે છે—

દુઓ જયં જહાજાયં, કિત્તિ-કમ્મં વારસાવત્તં ।
ચડસિરં તિગુત્તં ચ, દુપવેસં યમ-નિમ્મલમણં ॥

—એ અવનત, એક યથાભૂત, બાર આવર્ત, ચાર ચિર, ત્રણ ગુપ્તિ, બે પ્રવેશ અને એક નિષ્ક્રમણ એ પ્રમાણે કુલ પચીસ આવશ્યક છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ નિમ્નોક્ત છે—

જો આવનત, એક યથાજાત

વંદન વિધિમાં પ્રથમ “અવનત” આવશ્યક બતાવેલ છે. તે જ પ્રમાણે બીજા તર વંદન કરવામાં આવે તે બીજું “અવનત” આવશ્યક છે. યથાજાત મુદ્રાથી વંદન કરવું તે ત્રીજું “યથાજાત” આવશ્યક છે. યથાજાત મુદ્રા સંબંધી વંદનવિધિમાં વિવેચન આપ્યું છે. વિશેષમાં યથાજાતનો ભાવ એ છે કે યથાજનમ અર્થાત્ જે મુદ્રાથી બાળકનો જન્મ થાય છે તે જન્મકાલીન મુદ્રામમાન મુદ્રા.

બાળક માતાના ગર્ભમાં જન્મ લે છે સારે નમ હોય છે, તેના બંને હાથ લલાટે લાગેલા હોય છે, સંસારનો કાર્ષ્ણ્ય પશુ બાલ વાસનામય પ્રભાવ તેના પર પડતો નથી. તે સરળતા, મૃદુતા, નમ્રતા અને સહૃદયતાનું જ્વલિત પ્રતીક હોય છે વંદન કરનાર સાધકમાં પશુ એ મુદ્રા અને સરળતાદિ હોવા જોઈએ. તે બાળકની માફક નમ તો હોતા નથી, પરંતુ રજોદરશ્ય, મુખવચ્ચિકા અને ચોલપટ્ટા સિવાય કાર્ષ્ણ્ય વસ્તુ પાસે ગમતા નથી.

યથાજાતનો અર્થ “શ્રમણ વૃત્તિ ધારણ કરવા સમયની મુદ્રા” પણ થાય છે. શ્રમણ થવું એટલે સંસાર-ગર્ભમાંથી બહાર નીકળી એક વિશુદ્ધ આધ્યાત્મિક જન્મ મહણ કરવો એ છે. જ્યારે સાધક શ્રમણ બને છે સારે રજોદરશ્ય, મુખવચ્ચિકા અને ચોલપટ્ટા સિવાય કાર્ષ્ણ્ય રાખવો નથી અને બંને હાથ ઠપાળે લગાવી વંદન કરવાની મુદ્રાથી ગુરુ સમક્ષ ઉપરિચિત થાય છે, માટે મુનિ-દીક્ષા મહણ કરવાના કાળની મુદ્રાને પણ યથાજાત મુદ્રા કહે છે.

જો પ્રવેશ

અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાની ગુરુદેવની આજ્ઞા મળી જતાં “નિસીદિ” શબ્દ બોલીને અને રજોદરશ્યથી આગમની ભૂમિને

પ્રમાર્જન કરતાં વંદન કરનાર જ્યારે અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે પ્રથમ પ્રવેશ આવશ્યક થાય છે

તે પ્રમાણે એક વાર અવગ્રહની બહાર આવી ખીજું ખમાસમણ બોલતી વખતે જ્યારે પુનઃ ખીજી વાર અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવામાં આવે છે ત્યારે બીજો પ્રવેશ આવશ્યક થાય છે

બાર આવર્ત

તેનું વર્ણન ઉપર ચર્ચ ચાલુ છે.

એક નિષ્ક્રમણ

બાર આવર્ત પછી પહેલાં બે હાથથી અને બાદમાં મસ્તકથી શુભચ્છેનો સ્પર્શ કરવો અને “સ્વામેમિ યમાસમગો દેવસિયં ઘટ્ઠકર્મ” નો પાઠ કહેવો તદ્દનંતર ઉભા થઈ રજેહરમ્થી પાછળની ભૂમિ પ્રમાર્જન કરતાં, શુરુદેવના મુખકમળ ઉપર દષ્ટિ રાખી મુખથી “આવસ્તિયાપ” કહેતાં ઉભા પગે પાછા વળી અવગ્રહની બહાર નીકળવું તે નિષ્ક્રમણ આવશ્યક છે

અવગ્રહની બહાર શુરુદેવની સામે મુખ ગળી પગેથી જિન મુદા અને હાથથી યૌગ-મુદ્રાનો અભિનય કરી ઉભા રહેવું. તત્પશ્ચાત્ “પટિક્રમામિ” થી શરૂ કરી સંપૂર્ણ ખમાસમણ પાઠ બોલવો.

ત્રણ શુભિ

જ્યારે વંદન કરનાર વંદન કરવા માટે અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે “નિસીદ્ધિ” કહે છે તેનો ભાવ એ છે કે હવે હું મન, વચન અને હાથથી અન્ય સર્વે પ્રવૃત્તિઓનો નિષેધ કરું છું અને ત્રણ યોગોને એક માત્ર વદન-ક્રિયામાં જ નિમુખ્તા કરું છું

આ એકાગ્રભાવની ચયના છે, જે તથ્ય શુષિતા આવશ્યકનું નિર્દેશન છે.

મનમાંથી અન્ય મર્વે સંકલ્પોને છાદી નાખી, તેમાં એક માત્ર વંદનનો મધુર ભાવ રહે તે મનોશુષિતા આવશ્યક છે. એકાગ્ર ચિત્ત વિનાના વંદનથી કર્મનિર્જરા થતી નથી.

વંદન કરતી વખતે મુખથી ખીન્નું દર્ષિ બેસતું નહિ. વચનનો વ્યાપાર એક માત્ર વંદન-ક્રિયાના પાઠમાં જ હોવો જોઈએ અને ઉચ્ચારણ અસ્પષ્ટિત, સ્પષ્ટ અને સરવર હોવું જોઈએ. તે વચનશુષિતા આવશ્યક છે.

શરીરનું બ્યર્થ દસનચસન બંધ કરી શરીરના વ્યાપારને વંદન કાર્યમાં જ સમાવવો તે કાચશુષિતા આવશ્યક છે. વંદન કરતી વખતે શરીરથી વંદનાતિરિક્ત કાર્ષપણ ક્રિયા કરવી નિષિદ્ધ છે.

ચાર શિર

અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરી ક્ષામણુ કરતી વખતે શિષ્ય અને ગુરુના બે શિર પરસ્પર મન્મુખ હોય છે, તે પ્રથમ ખમાસમણના બે શિર સંબંધી આવશ્યક છે. તે પ્રમાણે ખીજા ખમાસમણમાં બે શિર સંબંધી આવશ્યક સમજવો આ સંબંધે આચાર્ય હરિભદ્ર આવશ્યક નિર્ધુક્તિ ૧૨૦૨મી ગાથાની વ્યાખ્યામાં સ્પષ્ટ લખે છે કે, "પ્રથમ પ્રવિષ્ટસ્ય ક્ષામણાકાલે શિષ્યાચાર્યશિરોદ્વયં, પુનરપિ નિષ્ક્રમ્ય પ્રવિષ્ટસ્ય દ્વયમેવેતિ ભાવના ।" આચાર્ય અભયદેવ પણ સમત્રયાંગ સૂત્રની વૃત્તિમાં એવો જ ઉલ્લેખ કરે છે.

પ્રત્યન સરોદારની ટીકામાં શ્રી સિદ્ધસેનજી શિરના ચિરોવન-મનમાં લક્ષણો મોને છે અને કહે છે કે જ્યારે ક્ષામણુ

ઠાળમાં “સ્વામેમિ સ્વામાસમણો દેવસિર્યં વદ્ધર્મ” કહીને શિષ્ય પોતાનું મસ્તક શુરુ ચરણોમાં ઝૂકાવે છે ત્યારે શુરુએ પથ “અહમપિ સ્વામેમિ તુમે” કહી શિરોવનમન કરે છે.

શ્રી સિદ્ધસેનજી એક બીજી માન્યતા ઉદ્ધૃત કરે છે કે જે કેવળ વંદન કરનાર શિષ્યના જ ચાર શિરોવનમનની છે એક શિરોવનમન “સંકાસં” કહેતાં, બીજું ક્ષામણ ઠાળમાં “સ્વામેમિ સ્વામાસમણો” કહેતા—અન્યત્ર પુનરેવં હૃદયતે—સંકાસનમણે પર્ગં, સ્વામણાનમણે સીસસ્ત વીર્યં । પર્વં યોયપવેસે વિ દોન્નિ ।”

આ પ્રમાણે વંદનના ૨૫ આવરતક દર્શાવ્યા છે આ વંદન સૂત્ર દ્વારા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્વવિર અને રત્નાધિક એ પાંચ પદ્ધત્ય શુરુમહારાજને વંદન કરવામાં આવે છે. પ્રતિક્રમણ કરતાં, વાચના લેતાં, કાયોત્સર્ગ કરતા, અપરાધ ખમાવતા, પ્રાહુણ સાધુ પધારે ત્યારે, અલેખના લેતા, પ્રત્યાખ્યાન કરતા અને અંત સમયે અનશન કરતાં આ વિધિથી અવસ્થ વંદન કરવું જોઈએ.

ઉક્ત વિધિપૂર્વક જત્રીશ દોષ પશ્ચિમુષા વંદન કરનારને શુરુ આદિનો વિનય, મનરહિતપણું, શુરુજનની સેવા, તીર્થંકર મંત્રની આઠાનું પાલન, શ્રુતધર્મની આરાધના અને અક્રિયા-સિદ્ધ આ ૭ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

છ સ્થાનક—

આ ખમાસમણ સૂત્રમાં ૭ સ્થાનક માનવામાં આવ્યા છે. ‘હૃદ્ધામિ^૧ સ્વામાસમણો^૨ ઘંદિડ^૩ જાચણિજ્જાર^૪ નિમ્મી-હિયાપ^૫’ દ્વારા વંદન કરવાની દૃઢ નિષેધન કરવામાં આવે

છે, તેથી આ શિષ્ય તરફથી પાંચ પદ ૩૫ પ્રથમ " ધૃષ્ટા નિવેદન " સ્થાનક છે.

ધૃષ્ટા નિવેદનના ઉત્તરમાં શુરદેવ પણ ' ત્રિવિધેન ' અથવા " હંદ્રસા " કહે છે, તે શુરદેવ તરફથી ઉત્તર ૩૫ પ્રથમ સ્થાનક છે.

તદનંતર શિષ્ય અણુજાણહ^૧ મે^૨ મિડગ્ગહં^૩ કહી અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા માગે છે, તે શિષ્ય તરફથી ત્રિપદાત્મક આજ્ઞા માથના ૩૫ ખીજી સ્થાનક છે

તેના ઉત્તરમાં શુરદેવ પણ " અણુજાણામિ " કહી આજ્ઞા આપે છે તે શુરદેવ તરફથી આજ્ઞા પ્રદાન ૩૫ ખીજી સ્થાનક છે.

નિતીહિ^૧ અહો^૨ કાવં^૩ કાયસંકાસં^૪ । જ્ઞમણિજ્ઞો^૫ મે^૬ કિલામો^૭ । અપ્પકિલંતાજં^૮ વહુસુમેજં^૯ મે^{૧૦} દિવસે^{૧૧} વહકંતો^{૧૨} ? " — આ શિષ્ય તરફથી દ્વાદશપદ ૩૫ ચરીર પૃષ્ઠા નામક ત્રીજી સ્થાનક છે

તેના ઉત્તરમાં શુરદેવ " તથા " કહે છે તથાનો અર્થ છે—જેવું તમે કહો છો એવું જ છે, અર્થાત્ હું કુશળ છું આ શુરદેવ તરફથી ત્રીજી સ્થાનક છે

તદનંતર " જાતા^૧ " " મે^૨ " કહેવામાં આવે છે. આ શિષ્ય તરફથી દ્વિપદાત્મક સવય યાત્રા પૃષ્ઠા નામક ચોથું સ્થાનક છે. ઉત્તરમાં શુરદેવ પણ ' તુમ્હં પિ વદ્દહ-યુષ્મા-કમપિ વર્તતે ? " કહે છે. તેનો અર્થ છે " તમારી સવય યાત્રા પણ નિર્માધ ચાલે છે ? " આ શુરદેવ તરફથી સવય યાત્રા પૃષ્ઠા નામક ચોથું સ્થાનક છે.

તતપથાત્ જવણિજ્ઞં^૧ ચરે મે^૩ કહેવાય છે. આ શિષ્ય તરફથી ત્રિપદાત્મક યાપનીય પૃચ્છા નામક પાંચમું સ્થાનક છે.

ઉત્તરમાં ગુરુદેવ પથ્ય એવું કહે છે. તેનો અર્થ થાય છે, ઇન્દ્રિય-વિજયરૂપ યાપના બરાબર ચાલે છે આ ગુરુદેવ તરફથી પાંચમું સ્થાનક છે.

ભાર બાઃ સામેમિ^૧ સમાસમણોર દેવસિયં^૩ વદ્ધમં^૪ કહેવાય છે. આ શિષ્ય તરફથી પદ્યતુષ્ટ્યાત્મક અપરાધ ક્ષામણા રૂપ છઠ્ઠું સ્થાનક છે.

ઉત્તરમાં ગુરુદેવ પથ્ય ક્ષમયામિ કહે છે, તેનો અર્થ છે- મારી ભૂલની દુર્ પથ્ય ક્ષમા ચાહું છું આ ગુરુદેવ તરફથી અપરાધ-ક્ષામણા રૂપ છઠ્ઠું સ્થાનક છે.

[ઇતિ ત્રીણે આલસ્યક સમાપ્ત]

પ્રતિક્રમણ

ચોથા અવશ્યક

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરી લગવાનું
મહાવીર પ્રત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે:—

પલ્લિક્રમણે જં મન્તે ! જીવે કિં જળયદ્ ?

હે પૂન્ય ! પ્રતિક્રમણથી શુભ શું
મેળવે છે ? લગવાનું મહાવીર હિતર આપે
છે કે:—

પલ્લિક્રમણેણં વયછિદ્ધાઈં પિહદ્,
પિહિયવયછિદ્ધે પુણજીવે નિરુદ્ધાસવે
અસવલચરિત્તે અદ્ધસુ પવયણમાયાસુ
ઉવહત્તે અપુહત્તે સુપ્પણિહિય વિહરદ્ ॥

હે ગૌતમ ! પ્રતિક્રમણથી (આહરેલાં)
મતનાં છિદ્રો રૂધાપ છે જેણે મતના છિદ્રો
દાંડ્યા છે તેને શુભ આશ્રયને રૂધનાર થાય
છે અને આશ્રય રૂધવાથી વિશુદ્ધ ચારિત્ર મેળવે
છે, પાંચ મહિતિ અને ત્રણ ગુણિરૂપ આઠ
પ્રવચન માતામા સાવધ તથા સંયમના યોગથી
અભિન્ન ન થતાં જીવનપર્યંત સવમમાં સમાધિ-
પૂર્વક નિચરે છે.

—શ્રીહિતરાધ્યયન સૂત્ર

જ્ઞાન

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરી ભગવાન મહાવીર અત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે:—

નાણસંપન્નયાપ ણં મન્તે જીવે કિં જણયદ્ ?

હે પૂજ્ય ! જ્ઞાન સંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે ? ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે કે:—

નાણસંપન્નયાપ ણં સવ્યમાવાહિગમં જણયદ્,
નાણસંપન્ને અ ણં જીવે ચાડરંતે સંસારકંતારે ન
વિણસ્સદ્

જહા સુદ્ધં સસુત્ત પહિઆ વિ ન વિણસ્સદ્,
તહા જીવે સસુત્તે સસારે ન વિણસ્સદ્;
નાણવિણયતવચરિસજોગે સંપાડણદ્.

સસમયપરસમયસંઘાયણિજ્જે ભવદ્ ॥

જ્ઞાનસંપન્ન જીવ સર્વ પદાર્થોના વ્યર્થ ભાવને નાણી શકે છે, અને તે અત્યુર્ગતિરૂપ સંસાર અટકાવે બાકી નથી. જેમ દોરા સહિત સોય ખોવાતી નથી તેમ આગમજ્ઞાન યુક્ત જીવ સંસારમાં બાકી નથી, અને જ્ઞાન સાથે વિનય, તપ, ચારિત્રના યોગને પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ જ સ્વસિદ્ધાંત અને પરસિદ્ધાંતને નાણવા લાયક બને છે (અર્થાત્ તે નાણીને અસલ માર્ગમાં ફસાતો નથી.)

— ઉત્તરાખ્યયન સૂત્ર

સૂત્રપાઠ—જ્ઞાન

નોંધ:—યોગ્યા આવશ્યકની આગા માગીને નિમ્નોક્ત પાઠ બોલવો:—

(દિવસ સંબંધી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપને વિષે જે અતિચાર લાગ્યા હોય તે આજોઉં]

આગમે તિવિદ્યે પષ્ણતે તં જહા:—

સુત્તાગમે, અત્યાગમે, તદુભયાગમે, “પઅસ્ત* સિરિ નાણસ્ત જે અર્જ્યારા લગ્ગા તે આલોપમિ.”

જં યાદ્દર્દ, ચચ્ચામેલિઅં, હીગકસ્સરં, અચ્ચકપ્પરં, પયહીળં, વિણયહીળં, જોગહીળં, ઘોસહીળં, સુદ્ધુદિસં, દુદ્ધુપહિચ્છિઅં, અકાલે કઓ સજ્જાઓ, કાલે ન કઓ સજ્જાઓ અસજ્જાદ્ધપ સજ્જાદ્ધયં, સજ્જાદ્ધપ ન સજ્જાદ્ધયં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકં.

આપાર્થ

આગમ તથા પ્રકારે છે, જેમકે—

સૂત્રાગમ, અર્થાગમ, સૂત્રાર્થાગમ; એવા થી આગમરૂપ જ્ઞાનને વિષે જે અતિચાર લાગ્યા હોય તેની આલોચના કરે છું. (તે અતિચાર ચોડે છે, જેવાકે—)

૧. મત્તબાવિદ્, ૨. બ્બસામેહિત, ૩. હીનાક્ષર, ૪. અસક્ષર, ૫. પદહીન, ૬. વિનયહીન, ૭. યોગહીન, ૮. ધોષહીન, ૯.

* ચાલુ પદ્ધતિ પ્રમાણે આ વાક્ય ગુજરાતીમાં જે નિમ્નોક્ત બોલાય છે:—

“એવા થી જ્ઞાનને વિષે જે અતિચાર લાગ્યા હોય તે આજોઉં.”

—શ્રી. ગિ. શેઠ

ઘોસંહીર્ણ = ઘોષહીન; ઉદાત્ત
આદિ સ્વરોથી રહિત
બાળ્યું તે

સુદુહિન્નં = સુખુદય; ચિ-
ખતી યોગ્યતાથી
અધિક શાસ્ત્રનો પાઠ
આપવામાં આવે તે;
(૨) આલસ્ય, ધર્પા
આદિના દારણે યોગ્ય
શિષ્યને સારી રીતે
જ્ઞાન-દાન ન આપવું
તે

દુહુપહિચ્છિર્ણં = કુહુ
પ્રતીચ્છિત; કુદ
ભાવથી જ્ઞાન ગ્રહણ
કર્તું હોય તે

*અકાલેકઓ સજ્ઞાઓ =
અકાલકૃત સ્વાધ્યાય;
નિષિદ્ધકાળમાં શા-
સ્ત્રાભ્યાસ કર્યો
હોય તે

કાલે ન કઓ સજ્ઞાઓ =
કાલઅકૃત સ્વાધ્યાય;
શાસ્ત્રાભ્યાસના સમયે
(નિષિદ્ધ કાળમાં)
શાસ્ત્રાભ્યાસ ન કર્યો
હોય તે

*અસજ્ઞાદય સજ્ઞાદયં =
અસ્વાધ્યાયિક સ્વા-
ધ્યાય; અસ્વાધ્યાયના
પ્રસંગમાં સ્વાધ્યાય
કર્યો હોય

સજ્ઞાદય ન સજ્ઞાદયં
= સ્વાધ્યાયિક અ-
સ્વાધ્યાય; સ્વાધ્યાય-
ના પ્રસંગમાં સ્વા-
ધ્યાય ન કર્યો હોય

તસ્મિન્નિચ્છામિ દુષ્કંડં =
તે સખંધા મારા
કુષ્ટનો નિષ્કળ
ચાઓ

વિવેચન

વિનયહીન—

સૂત્રોનું અધ્યયન કરતી વખતે વાચનાચાર્ય આદિ તથા સ્વયં

* બાર અકાળની વિગત પરિશિષ્ટમાં આપેલી છે.

x વીસ અસ્વાધ્યાયના પ્રસંગો પરિશિષ્ટમાં આપ્યા છે.

સુત્ર પ્રત્યે અનાદરશુદ્ધિ રાખવી, ઉચિત વિનય ન કરવો તે વિનયહીન હોય છે. જ્ઞાન વિનયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. વિનય જોન શાસનનું મૂળ છે. જ્યાં વિનય ન હોય ત્યાં જ્ઞાન અને ચારિત્ર ક્યાંથી હોય ?
ઘોષ-હીન —

રાખીના ઉચ્ચારણ પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ. ઉદાત્ત (જિઓ સ્વર), અનુદાત્ત (નીચો સ્વર) અને સ્વરિત (મધ્યમ સ્વર)નું ધ્યાન રાખ્યા વિના સ્વરહીન સાત્ત્વપાઠ બોલવો તે ઘોષહીન હોય છે.
સુષ્ટુદત્ત —

મહાધાર ગ્રન્થીય આચાર્ય હેમચંદ્રજી તેમના ઠરિભદ્રીય આવરયક ટીપ્પણમાં લખે છે કે “સુષ્ટુદત્ત”માં સુષ્ટુ શબ્દ શોભનવાચક નથી, કે જોનો અર્થ “સારું” એવો થઈ શકે. કારણ સારી રીતે જ્ઞાન હેતું તે કાંઈ અતિચાર નથી. તેથી અહીંયાં “સુષ્ટુ” શબ્દ “અતિરેક” વાચક સમજવો જોઈએ. અદ્વૈતજ્ઞ યોગ્ય અદ્વૈત-શુદ્ધિ શિષ્યને અધિક અભ્યાસ કરાવવું અને તેની યોગ્યતાનો વિચાર ન કરવો તે જ્ઞાનાતિચાર છે.

જ્ઞાન

પ્રત્યેક કાર્યમાં યોગ્યતાનું ધ્યાન રાખવું આવશ્યક છે. સાધારણ અદ્વૈતશુદ્ધિ શિષ્યને મોડવશ કે આગ્રહના કારણે શાઓની વિશાળ વાચના આપવામાં આવે તો તે તેનો બોલો ઉઠાવી ન શકે, પરિણામે જ્ઞાન પ્રત્યે અરુચિ પ્રાપ્ત થાય, અને યોગ્યતાની સક્તિ પ્રમાણે પથ જ્ઞાનાભ્યાસ કરી ન શકે.

કેટલાક વિદ્વાનો એક બીજો અર્થ પણ કરે છે. તેઓ ‘સુષ્ટુ દિવ્ન’માં દિવ્નની પહેલાં અક્ષરનો પ્રશ્નેય માને છે અને તે પ્રમાણે ‘સુષ્ટુડિવ્ન’ અતિચાર માને છે, જોનો અર્થ કરે છે , આલસ્યવશ વા અન્ય કોઈ ધર્માદિના કારણે યોગ્ય શિષ્યને સારી

રીતે જ્ઞાનદાન ન આપ્યું હોય. આ અર્થ સુદર છે.

કાષ્ઠ વિદ્વાન ‘સુદુર્લભ’, ‘દુર્લભ’ પદ્ધિચિહ્ન ‘ને એક અતિચાર માની એવો અર્થ કરે છે કે “શુરુદેવે સારી રીતે અધ્યયન કરાવ્યું હોય, પરંતુ મેં દુર્લભીત જાણથી દુષ્ટ રીતે ગ્રહણ કર્યું હોય.” આ અર્થ સંગત નથી. એમ માનવાથી જ્ઞાનના અતિચારો યોદ્ધે બદલે તેર જ રહી જશે, જે પ્રાચીન પરંપરાથી સર્વથા વિરુદ્ધ છે. વળી તેમ થવાથી આશાતના પણ તેનોશને બદલે ખત્રીશ જ થઈ જશે, જે સ્વયં આવશ્યકના મૂળ પાઠની વિરુદ્ધ છે. તેથી ઉભયપદ બે ભિન્ન અતિચારોના સૂચક છે, એકના નહિ.

કાષ્ઠ એવો અર્થ કરે છે કે, “મૂર્ખ, અવિનીત તથા કુપાત્ર શિષ્યને સાફ જ્ઞાન આપ્યું હોય.” આ અર્થ પણ સંગત પ્રતીત થતો નથી. જ્ઞાનની પહેલાં “માફ” વિશેષણ શા માટે? અવિનીત શિષ્યને સાફ જ્ઞાન ન આપવું તો શું ખરાબ જ્ઞાન આપવું? અવિનીત તથા કુપાત્ર તો જ્ઞાન-દાનના અધિકારી પાત્રજ નથી. બાકી રજા મૂર્ખ. તો તેને ધીરે ધીરે જ્ઞાનદાન દ્વારા જ્ઞાની બનાવવા તે શુરુનું પરમ કર્તવ્ય છે.

અકાલકૃત સ્વાધ્યાય—

કાલિક અને ઉત્કાલિકરૂપે શાસ્ત્રોના બે વિભાગ છે. કાલિક શ્રુત પ્રથમ અને અંતિમ પહોરમાં વાંચી શકાય છે, વચલા પહોરોમાં નહિ. ઉત્કાલિક ચારેય પહોરોમાં વાંચી શકાય છે. જે શાસ્ત્રોનો જે કાળ નથી તે કાળમાં તે શાસ્ત્રોના સ્વાધ્યાય કરવો તે જ્ઞાનાતિચાર છે. તે પ્રમાણે નિયત કાળમાં સ્વાધ્યાય ન કરવો તે પણ અતિચાર છે.

અસ્વાધ્યાયિક સ્વાધ્યાય—

રક્ત, માંસ, અસ્થિ તથા મૃત ક્લેશર આદિ આસપાસ

દર્શન

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરીને ભગવાન
મહાવીર પ્રત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે—

દંસણસંપન્નયાપ ણં મંતે જીવે કિં જણવહ ?

હે પૂજ્ય ! દર્શનસંપન્નતા (સમ્યગ્દર્શન)થી
જીવ શું પામે છે ?

ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે કે—

દંસણસપન્નયાપ ણં મવમિચ્છત્તચ્છેઅણં
કરેહ, પરં ન વિજ્ઞાયહ, પરં અવિજ્ઞાપમાણે
અણુત્તરે ણં ણાણેણં દંસણેણં અપ્પાણં
સંજોપમાણે સમ્મં માવેમાણે વિહરહ ॥

દર્શનસંપન્નતા (સમ્યગ્દર્શન)થી જીવ સંસારના
મૂળરૂપ મિથ્યાત્વનું હેદન કરે છે અને તેના
જ્ઞાનનો પ્રકાશ જોલવાનો નથી, અને તે પ્રકાશતાં
કેટલું જ્ઞાન તથા દર્શનથી પોતાના આત્માને
સંયોજીને, સમ્યક્ પ્રકારે લાવતો થકો તિયરે છે,

—ઉત્તરગાથાન મુત્ર

સૂત્રપાઠ

દંસણ-સમ્મતં

દંસણ સમ્મતં—

પરમત્થ સંથવો ઘા સુદિઠ પરમત્થ સેવણ ઘાવિ;
વાવણ્ણ કુદંસણ વજ્જણા, ય સમ્મત્ત સદ્દહણા,
અરિહંતો મહાવેવો, નાવજ્જીવં સુસાહુણો ગુરુણો;
જિણ પણ્ણત્તં તત્તં, ઈંઅ સમ્મત્તં મય ગહિયં.

ए अस्स सम्मत्तस्स *समणोवासणं ईमे पंच अईआरा
पेयाला जाणियव्वा न समायरियव्वा तं जहा—संका, कंखा,
चित्तिगिच्छा परपासंड पसंसा. परपासंड संथवो तस्स
मिच्छा मि दुब्बडं

ભાવાર્થપાઠ

દર્શન-સમ્યક્ત્વ

દર્શનસમ્યક્ત્વ—

ધીનગમ્હેવ કથિત તત્ત્વ (પરમ અર્થ)ને ચિત્તનરૂપ પરિચય કરવો, સુદૃષ્ટિ તત્ત્વજ્ઞાની પર્યુપાસના કરવી, વ્યાપન્ન દર્શન અને કુદર્શનને પરિભ્રમ કરવો એજ સમ્યક્ત્વની શ્રદ્ધા છે.

જીવનપર્યંત અરિહંત ભગવાન મારા દેવ છે, સુમાધુ માગ ગુરુ છે, શ્રી જિનેશ્વર પ્રરૂપિત માર્ગ એજ મારો ધર્મ છે આ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ પર શ્રદ્ધા રચરૂપ સમ્યક્ત્વ મેં નાવજીવન મહથ્થુ કર્યું છે.

* આવિશાએએ “મમસોવાસિયાએણુ” શબ્દ બોલવો.

આ સમ્બંધત્વના પાંચ અતિયાર શ્રાવક* માટે રૂપ છે, કિંતુ ઉપાદેય નથી, જેવાં ક્રઃ—શંકા, કંક્ષા, ત્રિવિદિત્તા, પરપાખંડ પ્રશંસા, પરપાખંડ સંસ્તવઃ

એ રીતે સમ્બંધત્વ રૂપી રત્નને વિષે મિથ્યાત્વ રૂપી રજ લાગી હોય તો મિચ્છામિ દુક્રંડં.

સજ્ઞાર્થ

દંડસળ-સમ્મત્તં = દર્શન
મમ્બંધત્વ

પરમત્થ = પરમ અર્થ(તત્ત્વ)
ને

સંયયો = પરિચય કરવો
(ચિંતનરૂપ)

યા = અથવા; અને

સુદિદ્ધિ = (જેણે) સુદૃષ્ટિથી
(જોયા છે)

સેવણા = પર્યુપાસના
કરવી, સેવા કરવી

ઘાવિ = અથવા તો

ઘાવન્ન = વ્યાપન; સમ્બ-
ંધત્વને વમેલા એવા
વિશ્લેષ

કુદંસળ = કુદર્શન

વજ્જણા = પરિભ્રમ કરવો

ય = એજ

સમ્મત્ત = સમ્બંધત્વ

સહ્વણા = શ્રદ્ધા

પચસ્સ = એવા

સમ્મત્તસ્સ = સમક્રિતના

સમણોવાસપણં = શ્રમણો
પાસક(શ્રાવક)ને

ઈમે = આ

પંચ = પાંચ

અઈઆરા = અતિયાર

પેયાલા = પ્રધાન, મુખ્ય

જાણિયવ્વા = રૂપ (નથુવા
યોગ્ય

ન = નહિ

સમાયરિયવ્વા = ઉપાદેય;
આચરવા યોગ્ય

તં = તે

જહ્વા = જેમકે

* શ્રાવિકાએએ "શ્રાવિકા" શબ્દ જોશવો.

*સંકા શંકા = (વીતરાગ
દેવના પ્રરૂપિત ધર્મમાં)
શંકા રાખવી

કંઘા. કાંદ્યા = અન્ય દર્શનોની
ધ્રુવ કરવી

*વિતિગિચ્છા, વિચિ-
કિત્સા = આગમ
સંગત ક્રિયા વિષયના કૃણ
માટે સંદેહ કરવો તે

પરપાસંદ પસંસા. પર-
પાસંદ પ્રશંસા =
સર્વત્ર પ્રથિત દર્શન

સિનાયના અન્ય પાખંડ
દર્શનની પ્રશંસા
કરવી

પરપાસંદ સંથવો, પર-
પાસંદ સંસ્તવ =
પાખંડ મતની સ્તુતિ
કે પરિચય કરવો

તસ્સ = તે સંબંધી
મિચ્છા મિ દુષ્કંડ = માફ
દુષ્ટસ નિષ્કળ થાઓ

વિવેચન

જૈન દર્શનનો પાયો સમ્યક્ત્વ છે. આ ભૂમિક્ષથી સાધકનું
સાધના જીવન આરંભ થાય છે. સમ્યક્ત્વ વિનાની સર્વે કરણી
એકા વિનાના ચત્ત (મીઠા) જેવી છે. તે સર્વે ક્રિયા અગ્નિ તપ
છે. તેથી સંસારપરિભ્રમણ થતું નથી, ઉત્કલ્પ વૃદ્ધિત થાય છે.
શ્રી ઉત્તરાખ્યપન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

નત્થિ ચરિત્તં સમ્મત્તધિહૂણં વંસણે હ મહ્યવ્વં ।

સમ્મત્તચરિત્તાદં, જુગવં પુવ્વં વ સમ્મત્તં ॥

નાદંસણિસ્સ નાણં, નાણેણ વિણા ન હંતિ ચરણગુણા ।

અગુણિસ્સ નત્થિ મોક્ષો, નત્થિ અમોક્ષસ્સ નિચ્ચાણં ॥

ઉ. સ. ૨૮૧૨૯-૩૦.

* શંકા તત્ત્વના વિષયમાં હોય છે અને વિચિકિત્સા ધર્મક્રિયાના
કૃણમાં હોય છે. બંનેમાં આ ભિન્નતા છે. વધુ વિવેચન માટે
જુઓ અમારો જૈન સિદ્ધાંત બોલસંગ્રહ ભાગ ૨, બોલ નં. ૨૮૬.

અર્થાત્—જ્યાં સમ્યક્ત્વનો અભાવ હોય ત્યાં ચારિત્ર સંભવતું નથી. કિન્તુ જ્યાં સમ્યક્ત્વ હોય ત્યાં ચારિત્રની લગ્નતા ભણવી. જો એકી સાથે સમક્ષિત અને ચારિત્ર ઉત્પન્ન થાય તો પહેલાં સમક્ષિત ભણવું. દર્શન (સમ્યક્ત્વ) વિના જ્ઞાન ન હોય, જ્ઞાન વિના ચારિત્રના ગુણો ન હોય અને ચારિત્રના ગુણો વિના (કર્મથી) મુક્તિ ન મળે. કર્મથી મુક્ત થયા વિના નિર્વાણ પદ (સિદ્ધ પદ)ની પ્રાપ્તિ નથી.

સમ્યક્ત્વ, ચારિત્રની પૂર્વવર્તી સ્થિતિ છે. યથાર્થ ભવવા વિનાનું જે આચરણ હોય તે અર્થ વિનાનું છે. સદ્ગાન પૂર્વકનું ચારિત્ર જ-મજ-આન્તરોના સંચિત કર્મોને શીધાતિ શીધ ક્ષય કરી દે છે.

સમક્ષિતવર્તી વિવેકી આત્મા સંસારમાં જ-મમરણના મહાન દુઃખના કારણોનું યથાયોગ્ય નિરીક્ષણ કરે છે, કર્મના અવિચળ કાનૂનને વિચારે છે, સર્વ જીવોને સુખશાંતિ આપે છે અર્થાત્ તેમની તરફ આત્મભાવ રાખે છે. સમક્ષિતી આત્મા જિનેશ્વર દેવના પયનોમાં અચળ શ્રદ્ધાળુ, સક્ષનો આશ્રયી હોય છે અને સાતુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પરિવહો આવે છતાં પણ અસલ મતને કદી પણ અંગીકાર કરતો નથી.

૧—કુંડકૌલિક આવકની કથા

અહો ! કુંડકૌલિક ત્રમણોપાસકની જગત્પાન મહાવીર પ્રરૂપિત ધર્મ ઉપર કેટલી અચળ શ્રદ્ધા હતી !

કાંપિલપુર નગરમાં કુંડકૌલિક નામક ગ્રાયાપતિ રહેતા હતા. તેઓ શ્રદ્ધિસંપન્ન, મહાસમર્થ અને કીર્તિવંત હતા. તેમની પાસે ૭ કરોડ સેનૈયા ખજાનામાં, ૭ કરોડ વેપારમાં અને ૭ કરોડ સેણ-દેણમાં શેકસા હતા. તેમની પાસે ગાયો ૭ ગોકુળ હતા.

એક વખતે શાસનપતિ શ્રી મહાવીરપ્રજ્ઞ કાંપિલપુરમાં પધાર્યા. તેમના મંગળ મુખથી મુક્તિધર્મની વાણી સાંભળી કુંડકૌલિક વૈરાગ્યભાવે ભાવિત થયા, અને આવકધર્મ અંગીકાર કર્યો, અને તેનું યથાર્થ રીતે પ્રતિપાલન કરતા વિચરવા લાગ્યા.

એક સમયે બપોરના વખતે અશોકવનરાજિમાં કુંડકૌલિક શ્રાવકે આવી પોતાના નામવાળા મુદ્રિકા અને ઉત્તરાસન વસ્ત્ર (ખેસ) ઉતારી શિલા ઉપર મૂક્યા અને અમણુ ભગવાન મહાવીર સમીપની ધર્મપ્રગ્લભિને સ્વીકારી વિચરવા લાગ્યા. હાં તેમની સમીપે એક દેવ પ્રગટ થયો અને તેની વીંટી તથા વસ્ત્ર ઉઠાવી લઈ આકાશમાં રહી કહેવા લાગ્યો, “હે દેવાનુગ્રિય ! હે કુંડકૌલિક ! હું કહું છું તે સાંભળો. અમણુ ભગવાન મહાવીરની ધર્મ-પ્રગ્લભિ સાચી નથી, કારણ કે તેમાં ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય, પુરુષકાર અને પરાક્રમ દર્શાવ્યા છે. હે કુંડકૌલિક ! મખલીપુત્ર ગૌશાલકની ધર્મ-પ્રગ્લભિ સુંદર છે, હિતકર છે, કારણ તેમાં ઉત્થાન યાવત્ પરાક્રમને કાંઈ સ્થાન આપવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ સર્વે પદાર્થો નિયત દર્શાવ્યા છે.”

દેવની વાણી સાંભળીને કુંડકૌલિક અમણોપાસક પોતાની સસ અદાથી-પોતાના સમ્મત્તવથી લેશ માત્ર પણ અલાપમાન ન થયા અને પ્રત્યુત્તર આપ્યો, “હે દેવ ! જો ગૌશાલકનો મત સસ હોય અર્થાત્ સર્વે પદાર્થો નિયત હોય તો આ તમારી દિવ્ય દેવ-ઝડિ, દિવ્ય દ્યુતિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયાં ? તે સર્વે ઉત્થાન યાવત્ પુરુષમર પગક્રમથી પ્રાપ્ત થયાં કે તેના વિના ?

દેવ બોલ્યો, હે દેવાનુગ્રિય ! મને તે સર્વે ઉત્થાન યાવત્ પુરુષકાર પગક્રમ વિનાજ પ્રાપ્ત થયાં છે.”

કુંડકૌલિકે શીઘ્ર બીજો પ્રશ્ન કર્યો, “હે દેવ ! જો તમે

એમ માનતા હો કે તેમને આ સર્વે દિવ્ય દેવ ઋદ્ધિ પુરુષાર્થ-પરાક્રમ વિનાજ પ્રાપ્ત થઈ છે તો વૃક્ષ આદિના જીવો જેમાં પુરુષાર્થ-પરાક્રમ આદિ જોવામાં આવતાં નથી તેઓ દેવ કેમ બનતા નથી ? માટે સર્વે પદાર્થો નિયત છે અને અમણુ લગવાન મહાવીરની પ્રરૂપણા સહ્ય નથી એવું તમારું કહેવું મિથ્યા છે. કારણુ ફળની પ્રાપ્તિમાં ઉત્પાન આદિ કારણુ છે.

કુંડકૌલિક આવકનું કથન સાંભળી દેવ પણ ઉત્તર આપવા સમર્થ ન બની શક્યો. તેથી કુંડકૌલિકની નામમુદ્રા તથા ઉત્તરાસન વસ્ત્ર પાછાં મૂકી દઈ તે સાંથી ચાલ્યો ગયો.

સારણાઃ શ્રી વીરપ્રભુ પધાર્યાં જાણી તેમને વંદન કરવા કુંડકૌલિક આવક ગયા. સાં પ્રભુએ બપોરનાં અશોકવનરાગિમાં ધટેલ દેવનો પ્રસંગ કહી સંભળારી તેમની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું, "હે કુંડકૌલિક ! તું ધન્ય છે !" આ પ્રમણે પ્રભુએ તેમને ધન્યવાદ આપ્યો. કુંડકૌલિક આવકની કેટલી અવિચળ શ્રદ્ધા !

કુંડકૌલિક આવકે ઘણાં શીલવત આદિથી આત્માને ભાવિત કરી આવકે પર્યાય પાળી. અગિયાર પ્રતિમાઓને સમ્યક્ પ્રકારે સ્પર્શી, એક માસનો સંચારો કરી, અનશન દ્વારા સાઠ ભક્તનો ત્યાગ કરી, આલોચના, પ્રતિક્રમણુ કરી, કાળને સમયે કાળ કરી સૌધર્મ નામના પહેલા દેવલોકના અરુણધ્વજ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ દિવ્ય સુખો ભોગવે છે. સાંનો કાળ પૂર્ણ થયે અવરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ-શુદ્ધ-મુક્ત થઈ નિર્વાણ પદને પામશે.

—ધતિ કુંડકૌલિક ચારિત્ર સમાપ્ત

નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં શ્રદ્ધાવાન, કર્મબેદના ચાંતા અને જીવનમાં સમભાવ, સંતોષ, ઉપયોગમયતા, વિવેક, શુદ્ધિ અને સતત પુરુષાર્થ

ધારણ કરતા સમક્રિતી જીવો નિરાસકતાપણે વર્તી સાધના માર્ગને ઓર રીતે આરાધી તેમાં વીરતાપૂર્વક આગળ વધે છે, અને પાપકર્મ-હિસાદિથી લેપાતા નથી.

દર્શન સમ્યક્ત્વના આઠ આચાર છે, તેના પાલનથી ઉત્તરોત્તર શુભની પ્રાપ્તિ થાય છે અથવા પ્રાપ્ત થયેલાં શુભો પુષ્ટ બને છે, તે દર્શનાચાર કહેવાય છે. તેની ગાથા આ પ્રમાણે છે:—

[આર્યા ઇંદ]

નિસ્સંકિય નિસ્કંચિય,

નિવિતિગિચ્છા ઝમુદદિદ્ધી ય ।

ઉવનુદ્ધ ચિરીકરણે,

ચચ્છલ્લપમાવણે અદ્ધ ॥

—શ્રી ઉત્તરાખ્યન સૂત્ર, ૨૮/૩૧

૧. નિઃશંકતા—શ્રી જિનેશ્વર દેવના વચનોમાં શંકા રહિત રહેવું તે.

૨ નિષ્કંક્ષતા—અસલ મતને અંગીકાર કરવાની અભિ-લાષાનેા અભાવ.

૩. નિર્વિચિકિત્સા—ધર્મક્રિયાના ક્ષણમાં સંશય રહિત રહેવું તે

૪. અમૂઢદષ્ટિ—અનેક મતમતાંતરો જોઈને કેવળી પ્રશ્નિત ધર્મમાં પ્રાન્ત થવું નહિ પરંતુ તેમાં દઢ શ્રદ્ધાવાન રહેવું તે.

૫ ઉપમૃદ્ધા—સમ્યક્ત્વધારીશુભો પુરુષોની યથાયોગ્ય પ્રશ્નમા કરી, સમ્યક્ત્વના શુભોની શક્તિ કરવી તે.

૬. ચિરીકરણ—સલધર્મથી જે વચિત હોય તેને સમજાવી

ધર્મ પમાડવો તથા ધર્મ પામેલા ધર્મમાં સિયિલ ચતા હોય તો તેમને પુનઃ ધર્મમાં સ્થિર કરવા તે.

૭. વાત્સલ્ય—સ્વધાર્મિક બાંધવોની અનેક પ્રકારે સેવા-શુભ્રૂપા કરવી અને તેમના પ્રત્યે સ્નેહ દર્શાવવો તે.

૮. પ્રજ્ઞાવના—ધર્મહીન મનુષ્યોને બોધ આપી, સદાચતા પહોંચાડી વગેરે કાર્યોથી વીતરાગ કથિત ધર્મનું સસ તત્ત્વ સમજવા લાગે એવું કરવું તે અર્થાત્ સસધર્મની ઉન્નતિ કરવી અને પ્રચાર કરવો તે.

સમ્યક્ત્વ એટલે સસની પ્રતીતિ; હેવ ક ઉપાદેવ તત્ત્વના મથાર્થ વિવેકની અભિરુચિ તથા તેના બળથી ઉત્પન્ન ચતી ધર્મતત્ત્વનિષ્ઠા. (વધુ વિવેચન માટે ભુઓ અમારું “સામાયિક સૂત્ર” પુસ્તક, પરિશિષ્ટ ૧)

દેશ-વિરતિ ચારિત્ર

શ્રી જોતમ સ્વામી વંદન કરીને ભગવાન
મહાવીર પ્રત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે—

ચરિત્તસંપન્નયાણં ણં મંતે ! જીવે કિં જાણયદ્ ?

હે પૂજ્ય ! ચારિત્રસંપન્નતાથી જીવને શું
લાભ થાય ?

ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે કે—

ચરિત્તસંપન્નયાણં ણં સેલેસીમાર્થં જણયદ્ ।

સેલેસિં પહિગ્ગને અ અણગારે ચત્તારિ કેવલિ-

કમ્મંસે દવેદ્ ! તઓ પન્છા સિગ્ગદ્, જુગ્ગદ્,

મુલ્લદ્, પરિનિવ્વાયદ્, સત્ત્વદુન્નયાણમંતં કરેદ્ ॥

જીવ ચારિત્રસંપન્નતાથી શૈલેશી (મેર
જેવા નિશ્ચળ) ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે, અને એવા
શૈલેશી ભાવને પામેલો અણગાર શેષ ચાર અધાતિ
કર્મોને અપાવે છે, અને સારખાદ સિદ્ધ, જુદ્ધ,
મુક્ત ધર્મ, પરમ શાંતિને પામીને સર્વ દુઃખોનો
અંત કરે છે.

—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

દેશ-વિરતિ ચારિત્ર શ્રાવકોના બાર અણુવ્રત

નોંધ — શ્રાવકના ૧૨ અણુવ્રત અને અણુસણુ આદિ પાઠો પરંપરાગત પ્રાકૃત અને ગુજરાતી મિશ્રિત ભાષાઓમાં બોલાય છે, કિંતુ તે સર્વથા પ્રાકૃત વા સર્વથા ગુજરાતી ભાષામાં બોલાય તે ઠગ્ગનીય છે. તેથી અત્રે તે પ્રમાણે પ્રાકૃત અને ગુજરાતીમાં પાઠો આપ્યા છે. તદુપરાંત જેમણે મિશ્રિત ભાષામાં પાઠો કંદરથ કરેલા છે તેમની અનુકૂળતા માટે સમિશ્રિત ભાષામાં પણ અત્રે આપેલ છે.

પહેલું અણુવ્રત

મૂત્રપાઠ-પઢમં અણુવ્યયં થૂલ-પાણાદવાય-વેરમણં

પઢમં અણુવ્યયં થૂલપાણાદવાય-વેરમણં;

તસજીવે-ચેદિદિય, તેદિદિય, ચરિદિય, પંચિદિય
જીવે જાડળ આડદિદળળબુદ્ધીય હળળ હળાવળ-પદ્યપ્રાણં,
સમરીર-સવિસેસ પીટાકારિણો, સસંરંધિ સરીર સવિસેસ-
પીટાકારિણો સાવરાહિણો વા વજ્જિકળ

જાયજીવાય દુચિદં તિચિદેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ
મણસા, વયસા કાયસા; ઇથસ્સ પઢમસ્સ થૂલ-પાણાદ-
વાય વેરમણસ્સ ‡ સમણોવાસવર્ણં પંચ અદ્યાસા પેયાલા
જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વશ, તં જહ્વા — વંધે વહે, છવિ-
ચ્છેય, અદ્યમારે, મત્તપાણબુચ્છેય; તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કહં.

‡ શ્રાવિકાઓએ “ક્ષમણોવામિવાએ” શબ્દ બોલવો.

ભાવાર્થ પાઠ—પહેલું અભ્યુત્પત્ત

સ્થૂળ હિસા વિરમણ

પહેલું અભ્યુત્પત્ત, તે સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત (દિંમા) થી વિરતિ; ત્રસ જીવો—દીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુર્ગિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય જીવોને મસંકલ્પ દષ્ટાના પ્રસાપ્પ્યાન; દિત્તુ પોતાના અને પોતાના મંચંધીના સરીરમાં વિશેષ પીઠાકારી મૂર્તિ વગેરે જીવોને તથા સઅપગધીઓને દષ્ટાના બાગાર; તેમાં પણ ચિદ્દેન્દ્રિય (દીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુર્ગિન્દ્રિય) મઅપરાની હોય તો તેને પણ દષ્ટાના પ્રસાપ્પ્યાન; તથા ડું સૂક્ષ્મ ઓક્ષેન્દ્રિયને પણ દષ્ટાના પ્રસાપ્પ્યાન.

હું જીવનપર્યંત જે દરજ્જા અને ત્રણ ભોગથી અર્થાત્ મન, વચન, કાયા દ્વારા સ્થૂળ હિસા કરે નહિ અને કરનારું નહિ. આ પહેલા સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિરમણવનના પાંચ પ્રધાન અતિચાર * આવકને જોય છે દિત્તુ ઉપાદેય નથી, તે જેવા કે—

ખંધ, વધ, હવિષ્કેદ, અતિજાર, ભક્ત-પાન વ્યવસ્થેદ.

એવા પહેલા મનને વિશે કાર્ષ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

પહેલું અભ્યુત્પત્ત—સ્થૂળ હિસા વિરમણ
પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત ભાષામાં

પહેલું અભ્યુત્પત્ત—યૂક્તા-પાણાઈવાય-વેરમણું ત્રસ જીવ—
જેઈદ્રિય, તેઈદ્રિય, ચતુર્ગિદ્રિય, પંચેદ્રિય, તથા તેમાં સ્વમંચંધીના

ડું સૂક્ષ્મ ઓક્ષેન્દ્રિય જીવો દષ્ટા દષ્ટાતા નથી, હેલા હેલાતા નથી, અગ્નિમાં બળતા નથી; પરંતુ પ્રસાપ્પ્યાન વિના ક્રિયા આવે છે, અતઃ આ પ્રસાપ્પ્યાન કરવા આવશ્યક છે.

* બહેનોએ "આવકને" શબ્દ બોલવો.

શરીર માંહેલા વિશેષ પીડાકારી અને વિકલેન્દ્રિય સિવાય સમપરાધિનો આગાર રાખીને-સસંકલ્પ હજીવાના પચ્ચક્રખાણ; તથા ડું સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પણ હજીવાના પચ્ચક્રખાણ.

જનનજીવાએ દુનિહં તિવિદેહું ન કરેમિ ન કારવેમિ મણુસા, વયસા, કાયસા; એવા પહેલા યુલ પ્રાણાતિપાત-વેરમણુ મનના પંચઅધ્યારા પેલાલા જાણિયગ્વા ન સમાવરિયગ્વા તં જહા મંધિ, વહે, ઇવિચ્છેએ, અમભારે, ભતપાણુવુચ્છેએ, એવા પહેલા મતને વિષે કાષ્ઠ પાપ-દોષ લાગ્યા હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુષ્ટકં.

શબ્દાર્થ

સ્થૂળ હિંસાથી વિરમણ

પદમં = પહેલું

અણુવ્યયં = અણુમત, નાનું મત

ધૂલ = સ્થૂળ, મોટી

પાણાદવાય = પ્રાણાતિપાત,
હિંસા (થી)

વેરમણં = વિરમણ, નિવૃત્તિ,
વિરતિ

તસ જોવે = તસ જીવે,
હાલતા ચાલતા જીવે

પીડાકારિણો = પીડા ઉપ-
જાવે તેના (કૃમિ
વગેરે જીવો)

સમપરાધી = અપરાધ
કર્થો હોય તેવા

જાડણ = સસંકલ્પ

આકલ્પિ (આકુલ્પિ), હ્રગણ-
વુદ્ધિય = હિંસાની
શુદ્ધિયા

સસરીર = સ્વશરીર

સસંબધિ = સ્વસંબંધી

સાવરાહિણો = સઅપરાધી

ચક્ષિજ્ઞાણ = વર્ણને

વિકલેન્દ્રિય ચિન્તા = એ,
નણુ, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા
જીવો વર્ણને

ડું સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવો હજીવા હજીવાતા નથી, હેલા હેલાતા નથી, અમિમાં જાગતા નથી; પરંતુ પ્રજ્ઞાધ્યાન વિના દિવ્યા આવે છે, અતઃ આ પ્રજ્ઞાધ્યાન કરવા આવશ્યક છે.

જાવજ્જોવાપ = જીવનપર્યંત;

યાવન્નજીવન

દુવિહં = દ્વિવિધ, બે કરણથી

તિવિહેજં = ત્રિવિધ, ત્રણ યોગથી

ન કરેમિ = નહિ

ન કારવેમિ = કરાવું નહિ

મળસા = મળથી

વયસા = વયનથી

કાયસા = કાયાથી

પઅસ્સ = આ

પઠમસ્સ = પહેલા

થૂલગ પાણાદવાય = સ્થૂલ

પ્રાણાતિપાત; સ્થૂળ હિસા

વેરમળસ્સ = વિરમણ વ્રતના

સમવાસણોપ્પણં = શ્રમણો-

પાસકાને; શ્રાવકાને

સમણોગાસિયાપ = શ્રમણો-

પાસિકાને, શ્રાવિકાને

પંચ અદ્યારા = પાંચ અતિચાર

પેયાલા = મુખ્ય, પ્રધાન

જાણિયવ્વા = જાણવા યોગ્ય,

એવ

ન = નહિ

સમાયરિયવ્વા = આચરવા

યોગ્ય; ઉપાદેય

તં જહા = તે જેવાં કે

યંચે, વંચ = (પ્રાણીઓને)

બંધનમાં નાખનાં

વહે, વધ = (પ્રાણીઓને)

તાડન કરવું

*છવિચ્છેદ, છવિચ્છેદ =

પ્રાણીઓના અંગોપાંગનું

હેદન કરવું

અદ્યમારે, અતિમાર =

(પ્રાણીઓની શક્તિ

ઉપરાંત) અતિ ભાર

લાદવો

મત્તપાણવુચ્છેદ, મત્તપાણ

વ્યવચ્છેદ = ભોજન

પ્રાણીનો વિયોગ પડાવવો,

તેમાં અંતરાય પાડવો

તસ્સ = તે સંગથી

મિચ્છા મિ દુક્કહં = મારું

દુઃખત્વ નિષ્ણ યાઓ

* શ્રી રામકૃષ્ણ મહારાજ આ શબ્દનું સંસ્કૃત સ્વરૂપ 'અક્ષવિચ્છેદ' કહે છે, જેનો અર્થ 'ધન્દિય-વિચ્છેદ' થાય છે. 'અ'નો ભોધ થનાથી 'છવિચ્છેદ' રહે છે. ધન્દિય-વિચ્છેદ અંગોપાંગ-વિચ્છેદનું પણ ઉપલક્ષણ છે.

વિવેચન

વનોમાં મર્વે પ્રથમ અદિમા વ્રત છે અદિમા આપણા આધ્યાત્મિક જીવનની આધારભૂમિ છે ભગવાન મહાવીરના શબ્દોમાં “અદિમા ભગવતી છે” આ ભગવતીનું શરણ સ્વીકાર્યા વિના સાધક વિકાસ માધી શકતો નથી નિરપરાધ અને નિર્દોષ ત્રસ પ્રાણીઓની જાણીજોઇને મન વચન-કાયાથી સ્વયં દિમા કરવી નહિ અને અન્ય પાસે કગવરી નહિ, તથા સ્થાવર જીવોની પણ બ્યર્થ અને અમર્યાદિત રીતે દિમા કરવી કે કરાવવી નહિ તેવી આવક-શ્રાવિકાઓએ પ્રતિજ્ઞા કરવી તે સ્થૂળ અદિસાની સાધના છે.

સ્થૂળ દિમા બે પ્રકારની છે—(૧) સંકલ્પજ અને (૨) આરંભજ મામ, રક્ત, વાગ, આમકુ, અસ્થિ આદિને માટે નિરપરાધી પ્રાણીઓનો ઇચ્છાપૂર્વક સંકલ્પ સહિત ધાત કરવો તે સંકલ્પજ દિમા છે રથના પૈડા અથવા રથ આદિ ચલાવવાથી કે જમીન ખેડવાથી કોડી-મોઢા આદિનો ઇચ્છા વિના-સંકલ્પ વિના ધાત થઇ જન તે આરંભજ દિમા છે આ બંને દિસામાંથી આવકો સંકલ્પ દિમાનો ભાગ કરે છે.

ગાય, ભેંસ, ઘોડા પ્રમુખને એવી રીતે બાધવા કે જોધી ગળે ફાંસો ન આવે અને આમ આદિ લાગે તો શીઘ્ર ખોલી શકાય તે સાપેક્ષ અર્થ બધ કહેવાય છે. આવક માટે સાપેક્ષ અર્થ બધ અતિચાર રૂપ નથી પરંતુ પ્રાણીઓને નિર્દયતાપૂર્વક બાધવા અને હેગન કરવા તે અનિચાર છે દિમા અને અદિસાની આધારભૂમિ અધિકતર ભાવના ઉપર આધારિત છે

મનમાં જો દિસાનો ભાવ હોય અને બહાર દિમા દેખાતી ન હોય છતાં પણ તે દિસા છે મન જો પવિત્ર હોય અને ઉપયોગ તેમજ વિવેકપૂર્વક પ્રવૃત્તિ હોય તો બહાર દિસા દેખાવા છતાં પણ દિસા નથી મનમાં દ્વેષભાવ ન હોય, ઘૃણા ન હોય, અપદારની કે અનિષ્ટ કરવાની ભાવના ન હોય કિંતુ પ્રેમ હોય,

કરણીની જાવના હોય, કલ્યાણનો સંકલ્પ હોય તો શિષ્યા અર્થે ઉચિત તાડન કરવું, રોગ નિવારણ અર્થે દડવી ઓર્ધ્ધ આપવી અને ચારિત્ર સુધારવા માટે યોગ્ય દંડ કે પ્રાયશ્ચિત આપવું વગેરે પ્રવૃત્તિ હિસા નથી, કારણ તે સાપેક્ષ છે.

ઉપર્યુક્ત ક્રિયાઓ જો દ્રોષ, ક્રોધ, મોહ, લોભ કે ભય આદિની દુષિત વૃત્તિઓથી મિશ્રિત બની જાય છે ત્યારે દિમા થાય છે. પ્રાણીઓને નિર્દેશતાપૂર્વક કે ક્રોધ આદિ વશ ગાઢ બંધનથી બાંધવા કે અન્ય કાર્ષ પ્રવૃત્તિ કરવી જેમાં પ્રાણીને દુઃખ થાય તે નિરપેક્ષ અર્થ છે અને નિરપેક્ષ અર્થ અતિચાર છે. આવક-આવિકા માટે નિરપેક્ષ અર્થ હેય (લાભ) છે. મનમાં દુષિતભાવ હોય અને સંકલ્પપૂર્વક આપણા નિર્મિતથી કાર્ષ પ્રાણીને દુઃખ કે પીડા પહોંચે તે પણ એક પ્રકારની હિસા છે અને અતિચાર રૂપ છે.

શ્રી રામકૃષ્ણજી મહારાજનો એવો અભિપ્રાય છે કે—
“વ્રતમાં ‘સઅપરાધીનો’ નો જે આગાર રાખવામાં આવે છે તેમાં પણ આવક-આવિકાઓએ અદિમાનો આદર્શ બતાવી તેવી દિમાથી બચવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સઅપરાધીનો અર્થ મદ્ય કરવામાં કાર્ષની દ્વારા સમાજ કે દેશમાં અઅવસ્થા ફેલાય કે આપત્તિ આવે તેવું કાર્ષ કારણ આવે તો તેથી રક્ષા કરવાનો હેતુ છે. સાપ વગેરે હાંકર પ્રાણી આક્રમણ કરવા સામે આવતા હોય તો પણ હાંકને વશ થઈને આવક તેની ઉપર પ્રકાર ન કરતાં ધૈર્યપૂર્વક અદિમાનો આદર્શ સ્થાપિત કરવો જોઈએ.”

બધ, વધ આદિથી પ્રાણીને કેવળ કષ્ટ પહોંચે છે, કિંતુ પ્રાણ નાશ થતો નથી તેથી અણ્યાચાર નથી. પરંતુ પ્રાણીઓ સાથે નિર્દય વ્યવહાર કરવો તેમાં અંતર્દષ્ટિથી દિમા રહેવી છે તેથી લીધેલ વ્રતનો દેશતઃ ભંગ અવસ્થા થાય છે. જ્યાં દેશતઃ વ્રતભંગ થાય ત્યાં અતિચાર છે અને સર્વથા ભગ થાય ત્યાં અણ્યાચાર છે.

સૂત્ર પાઠ—ઘીઝું અણુવ્રત

ઘીઝું અણુવ્રત—થૂલમુસાવાય-વેરમણં

ઘીઝું અણુવ્રત— થૂલમુસાવાય-વેરમણં,

સે ય મુસાવાય પંચવિદ્ધે પળ્લસે તં જહ્વા -કનાલીય,
ગધાલીય, મોમાલીય, નાસાવહારે,-કૂડ-સવિરાજ્જે

ઈચ્છેવમાસ્સ મહંત મુસાવાયસ્સ પચ્ચયસાણં

જાયઙ્ગીવાપ દુવિહં, તિવિદ્ધેણં ન કરેમિ, ન કાર-
વેમિ, મણસા વયસા, કાયસા. યઅસ્સ વીઅસ્સ થૂલગ-
મુસાવાય-વેરમાણસ્સ * સમણોવાસણં, પંચ અદ્યારા
જાણિયઙ્ગા, ન સમાયરિયઙ્ગા તં જહ્વા:—

સહસ્તભક્ષણે, રહસ્તભક્ષણે § સદારમંતમેય,
મોસુવપસે, કૂડલેદ્ધકરણે, તસ્સ મિચ્છા મિ દુકાદં.

ભાવાર્થ પાઠ

ખીઝું અણુવ્રત-રથૂળ જૂઠથી વિરમણ

ખીઝું અણુવ્રત—રથૂળ જૂઠથી વિરતિ; તે જૂઠ પાંચ પ્રકારનું
ઉ—જેમકે, દન્યા મળધી જૂઠ, પશુ સંબધી જૂઠ, જૂમિ સંબધી
જૂઠ, થાપણ ઓળવવા સંબધી જૂઠ, જૂઠી સાક્ષી ઇલાદિ મોટા
જૂઠ બોલવાના પચ્ચક્રખાણ.

હું જીવનપર્યંત જે કરણ અને ત્રણ ચોગપૂર્વક અર્થાત્ મન-
વચન-કાયા દ્વારા રથૂળ જૂઠ બોલું નહિ, અન્ય પાસે બોલાવું

* બહેનોએ "સમણોવાસિયાએ" શબ્દ બોલવો.

§ બહેનોએ "સમતારમંતમેએ" શબ્દ બોલવો.

નહિ. આ બીજા રથુળ મૃધાવાદ વિરમણવ્રતના પાંચ અતિચાર
 ડું શ્રાવકને જોય છે, કિંતુ ઉપાદેય નથી. જેવાં કે:—

સદસાડબ્યાખ્યાન, રહસ્યાબ્યાખ્યાન, * સ્વદારમંત્રભેદ, મૃષો-
 પદેશ, કૂલવેખકરણ

એવા બીજા વ્રતને વિષે કાર્ષ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો
 તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં

બીજું અણુવ્રત—રથુળ જૂઠ્ઠી વિરમણ
 (પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત ભાષામાં)

બીજું અણુવ્રત—ધૂલમુમાવાય-વેરમણ.

ઠન્યાલીક, ગવાલીક, ભૌમાલીક, ચાપણમોસો, (ન્યાસાપહાર)
 મોટકી કૂડીસાખ ઈસાદિક મોટાં જૂઠાં બોલવાનાં પચ્ચક્રખાણ.

ભવજીવાએ દુવિહં તિવિદેણ ન કરેમિ, ન કારવેમિ,
 મણસા, વયસા, કાયસા, એવા બીજા ધૂલ-મૃધાવાદ-વેરમણ વ્રતના
 પંચ અર્ધવારા જાણિયજ્ઞા ન સમાપરિયજ્ઞા ત જ્ઞા:—

સહમજ્જલક્રખાણે, રહસજ્જલક્રખાણે, ‡ સદારમતભેદે, મોસુવ-
 એસે, કૂલેલકરણે

એવા બીજા વ્રતને વિષે પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ
 મિચ્છા મિ દુક્કં.

શબ્દાર્થ

દીપ્તિ = બીજું

ધૂલ = રથુળ, મોટું

અણુવ્રત = અણુવ્રત, નાનું
 વ્રત

મુસાવાય = મૃધાવાદ

‡ બહેનોએ “આવિકાને” શબ્દ બોલવો.

* બહેનોએ “સ્વભર્તામત્રભેદ” શબ્દ બોલવો.

‡ બહેનોએ “સલત્તારમતભેદ” શબ્દ બોલવો.

વેરમણં = વિરમણ, વિરતિ,
નિરતિ

સે = તે

ય = અને

મુસાવાય = મૃપાવાદ

પંચવિદે = પાંચ પ્રકારે

પણ્ણત્તે = કંથુ છે, પ્રશ્નું છે

તં જહા = તે જેમકે

કન્નાલીય, કન્થાલીક =
કન્યા સંબંધી જૂઠું

ગવાલીય, ગવાલીક = પશુ
સંબંધી જૂઠું

મોમાલીય, મોમાલીક =
મૃમિ સંબંધી જૂઠું

નાસાવહારે, ન્યાસાપહાર =
ધાપણ (ધનાદિ)

આગવવા સંબંધી;

કૂડસક્કિયજ્જે, (કૂડીસાણ)
= જૂની સાક્ષી સંબંધી

હુચ્ચેવમાઈસ્સ = ધર્માદિ

મહંત = મોટા, સ્થૂળ

મુસાવાયસ્સ = મૃપાવાદના;
અસત્યના

પચ્ચક્કયાણ = પ્રસાખ્યાન,
ભાગ, વિરમણ

યમસ્સ = આ,

ધીઅસ્સ = બીજા, દ્વિતીય

ચલગ = સ્થૂળ

મુસાવાય = મૃપાવાદ, જૂઠું,
અસત્ય

વેરમણસ્સ = વિરમણવ્રતના
સહસચ્ચમસ્સાણે, સહસાડ-

ચ્યાપ્પાન = § વગર

વિચારે કાઈ ઉપર મિથ્યા

આરોપ મૂકવો. ‡ પ્રાસંગિક

પડે તેવું બોલવું

રહસ્સચ્ચમક્કયાણે, રહસ્સા-
ચ્યાપ્પાન = છાની

વાત કરનાર ઉપર અર્થ

દોષ દાખી દેવો; કાર્ષ્ણી

રહસ્ય-ગુપ્ત વાત પ્રકા-

શિત કરવાં

§ આ અર્થ અમારા પુસ્તક “જૈન સિદ્ધાંત બોલ સંગ્રહ ભાગ
૧”માં આપેલ છે.

‡ યુગ્મરૂપ, સૌરાષ્ટ્રમાં આ અર્થ પ્રચલિત છે.

સદારમંતમેષ, સ્વદાર
મંત્રમેદ = પોતાની
સ્ત્રીના શુભ ભેદે પ્રગટ
કરવા

સમત્તાર મંતમેષ, સ્વમત્તાર
મંત્રમેદ = પોતાના
પતિની શુભ વાત પ્રગટ
કરવી

મોસુવયેસે મૃયોપદેશ =
અસલ ઉપદેશ; ખોટી

સલાહ મોલ (જૂઠું) +
ઝવણે (ઉપદેશ
કરવો) = મોસુવયેસે

કૂડલેહકરણે, કૂડલેર-
કરણ = ખોટા લેખ
લખવા કે લખાવવા

તસ્ત = તે સંબંધી

મિચ્છા મિ દુષ્કંડ = માફ
દુશ્મન નિષ્ફળ થાઓ

વિવેચન

વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન તેજ સલ છે. તે સલને શરીરથી
કામમાં લેવું તે શરીરનું સલ છે, વાણીથી કહેવું તે વાણીનું
સલ છે અને વિચારમાં લાવવું તે મનનું સલ છે. જે સમયે
જેને માટે યથાર્થ રૂપે જેવું કરવું જોઈએ, કહેવું જોઈએ અને
સમજવું જોઈએ તે પ્રમાણે જ પ્રયોગ કરવો તે સલ છે. તેથી
વિપરીત વિચારવું, કહેવું કે કરવું તે અસલ છે. અનંતકાળથી
આત્મા અસત્યમય હોવાથી દુઃખ ઊભાવે છે. સલની સેવામાં
આત્માર્પણ કર્યા વિના અખંડ આત્મસ્વરૂપની ઉપલબ્ધિ થતી નથી.

મૃષાવાદ વિરમણ વ્રતના બે ભેદ છે, એક બ્યવહારથી,
અન્ય નિશ્ચયથી. જૂઠું ન બોલવું આદિ બ્યવહાર મૃષાવાદ વિરમણ
છે, અને પરપુદ્ગલાદિ વસ્તુને પર જાણવી, જીવાજીવને યથાર્થ
જાણખી તે પ્રમાણે કહેવા તે પ્રમાણે શ્રદ્ધા કરવી, સિદ્ધાંતના
સલ અર્થ કરવા આદિ નિશ્ચય મૃષાવાદ વિરમણ છે.

સલ અહિસાનું જ વિરાટ રૂપાંતર છે. સલનો બ્યવહાર કેવળ

વાણીથી જ થતો નથી. જન સાધારણની એ ધારણા ખોટી છે. તેવું મૂળ જન્મ-સ્થાન મન છે. અર્થાનુકૂળ વાણી અને મનનો અવકાશ થવો તે જ સત્ય છે; અર્થાત્ જેવું જોયું હોય, સાંભળ્યું હોય, અનુમાન કર્યું હોય તેવું જ ત્રિચારપૂર્વક વાણીથી કથન કરવું અને મનમાં ધારવું તે સત્ય છે. વાણીના સંબંધમાં વિશેષ એ છે કે કરગ સય કહી દેવાથી જ સત્ય થતું નથી, પરંતુ સત્ય કામળ અને મધુર પણ હોવું જોઈએ.

સત્ય માટે અદિમા મૂળ છે. તેથી ધર્માર્થ જ્ઞાન દ્વારા ધર્માર્થ રૂપે અદિસા માટે જે કાંઈ વિચારવું, કહેવું અને કરવું તે જ સત્ય છે. અન્ય વ્યક્તિને પોતાના બોધ પ્રમાણે જ્ઞાન કરાવવા માટે બોલાતી વાણી હજી-કપટયુક્ત અને ભ્રાન્તિ પેદા કરનાર ન હોવી જોઈએ, કાંઈ પ્રાણીને તેવી વાણીથી ખીડા કે દાનિ ન થવા જોઈએ, પરંતુ તે વાણી પ્રાણીઓના ઉપકાર માટે હોવી જોઈએ. તે જ એક સત્ય છે.

આધિગાને આધિજ્ઞા કહેવો તે અસત્ય વાણી છે, કારણ તે અમનોહ છે. મહાશતકે આવકની સત્ય પરંતુ અમનોહ વાણીના પ્રયોગ માટે ભગવાન મહાવીર ગૌતમ સ્વામીને તેમની પાસે મોકલી તેની આલોચના કરાવી હતી, તેની કથા આ પ્રમાણે છે.

૨—મહાશતકની કથા

રાજગૃહ નગરમાં મહાશતક નામના ગ્રાથાપતિ રહેતા હતા. તેની પાસે કાંસાના એક વામણથી માપેલા આઠ કરોડ સોનૈયા ખજાનામાં, આઠ કરોડ વેપારમાં તથા આઠ કરોડ લેણ-દેણમાં રાકેલા હતા તેને રવતી આદિ તેર સુંદર સ્ત્રીઓ હતી. રવતીના આઠ કરોડ સોનૈયા તેના પિયરના હતા અને બાકીની બાર સ્ત્રીઓના

એક એક કરોડ સોનૈયા તેમના પિયરના હતા. આવા ઝઘ્ઘિસંપત્ર મહાશતકે ગાથાપતિ હતા.

એક સમયે શાસનપતિ શ્રી મહાવીર પ્રભુ રાજગૃહમાં પધાર્યા, તેમની મંગળનાણી સાંભળી મહાશતક વૈરાગ્યલાવે ભાવિત થયા અને શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો. તેણે રેવતી આદિ તેર સ્ત્રીઓ સિવાયની બીજી સ્ત્રીઓ સાથે અષ્ટદશયર્થ સેવનનો ભાગ કર્યો. મહાશતકે શ્રાવક શ્રાવક-ધર્મનું નિર્ભંગ રીતે પાલન કરતાં વિચરવા લાગ્યા.

એક રાત્રિએ રેવતીને એવો અશુભ વિચાર આવ્યો કે મારી આ બાર શોક્ય મારા પતિ સાથે યથેચ્છ ભોગ ભોગવતાં અને અંતરાય રૂપ જે માટે તે સર્વને હું મારી નાખું; તેમનું ધન હું લઈ લઉં અને મારા પતિ સાથે મન માન્યા ભોગ ભોગવું. અને અંતે એ અપ્રશસ્ત અને દુષ્ટ વિચારોને તેણે કાર્યમાં પરિણત કર્યો અર્થાત્ તેણે પોતાની બાર શોક્યને હથિયાર અને વિપના પ્રયોગથી મારી નાખી.

રેવતી માંસ લક્ષણની પશુ અનુરાગી હતી અને માંસ લક્ષણથી તેને ઠેકી તૃપ્તિ ન થતી રાજગૃહ નગરમાં હિંસા કરવાની રાજ્ય તરફથી બંધી થવા છતાં પણ તે સ્ત્રી પોતાના પિયરના ગોઝુગમાંથી રાજ જે વાછડા મરાવીને મંગાવતી હતી.

એક તરફ મહાશતકે શ્રમણોપાસકનું નિર્ભંગ, વિશુદ્ધ, ઉચ્ચ ચારિત્ર હતું તો બીજી બાજુએ રેવતીનું ભોગ-વિશાસ, મમતા, તૃષ્ણા, રસભોણુપના આદિથી આઘાતિત અધમ જીવન હતું.

મહાશતકે ગાથાપતિને વિવિધ પ્રકારના વ્રત નિયમોનું પાલન કરતાં ચૌદ વર્ષ વીતી ગયા. સારખાદ તેમણે પોતાના મોટા પુત્રને કુટુંબનો બાર સોંપી દીધો અને પોતે ભગવાન મહાવીરની સમીપની ધર્મ-પ્રવૃત્તિને સ્વીકારી વિચરવા લાગ્યા.

એક વખતે રેવતી પૌષધશાળામાં મહાશતકની પાસે ગઈ અને મોહ અને ઉન્માદ ઉત્પન્ન કરનાર શૃંગારલયી દાવલાવ દટાક્ષ આદિ બતાવી તેને કહેવા લાગી કે આ ધર્મ, પુણ્ય, સ્વર્ગ અને મોક્ષનું તમારે શું પ્રયોજન છે? વિષય-ભોગથી ઊંચું કોઈ સુખ નથી, માટે આ સર્વે ઢોંગ છોડી મારી સાથે મનમાન્યા ભોગ ભોગવો.

મહાશતકે આરંભે એ વાતનો આદર ન કર્યો, પરંતુ મૌન રહી ધર્મધ્યાનમાં મગ્ન રહ્યા. ત્યારબાદ મહાશતકે આવકે આવકની અગિયાર પદિમા અંગીકાર કરી અને તેનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કર્યું. તે ઉપર દરણીથી તેમનું શરીર ધણું જ કૃશ થઈ ગયું અને તેના શરીરની-એકેકે નમ દેખાવા લાગી. તથા તેમણે વિચાર્યું કે માફે શરીર હવે હાડપીંજર માત્ર રહ્યું છે, તો આંતર મારણાન્તિક સંલેખનાનું સેવન કરી, આહારપાણીના સર્વથા ભોગ કરીને મૃત્યુની આકાંક્ષા ન કરતો હું આત્મધ્યાનમાં વિચરું. એ પ્રમાણે કરી તેઓ વિચરવા લાગ્યા.

મહાશતકે આવકને શુભ અધ્યવસાયના પરિણામે અવધિષ્ઠાન ઉત્પન્ન થયું. તેઓ પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશાઓમાં લવણ સમુદ્રની અંદર એક દળદળ યોજન ક્ષેત્ર સુધી અને ઉત્તરમાં ક્ષુદ્ર હિમવંત પર્વત સુધી જાણવા-દેખવા લાગ્યા. નીચી દિશામાં તેઓ આ રતનપ્રભા પૃથ્વીમાં ચોરાશી દળદળ વર્ષની સ્થિતિવાળા લોહપાચ્યુત નરક સુધી જાણવા દેખાવા લાગ્યા.

હવે રેવતી એક વખત ફરીથી ઉન્મત્ત બની મહાશતકે ગાથાપતિ પાસે પૌષધશાળામાં આવી અને પહેલાની માફક ભોગ ભોગવવાની માગણી કરવા લાગી. તેની વારંવારની માગણીથી મહાશતકે આવકને ક્રોધ આવી ગયો. તેમણે પોતાના અવધિષ્ઠાનનો ઉપયોગ લગાવી, તે જ્ઞાન દ્વારા જાણીને કહ્યું, “ પોતાનું અનિષ્ઠ

મુચ્છનાર હે રેવતી! તું સાત રાત્રિની અંદર અવસ રોગથી અત્યત દુઃખ પામી, અમમાધિ લાવે મૃત્યુ પામી આ રત્ન પ્રભા પૃથ્વીની નીચે લોહપામ્યુત નરકમાં ચોરાશી હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નારકીઓમાં નારકી રૂપે ઉત્પન્ન થઈશ. ”

આ વાત સાંભળી રેવતીને ડર લાગ્યો કે મહાશતક આવક દેવે તેને આહતા નથી, તેનું અનિષ્ટ મુઝે છે તેથી તે તેને ગારી નાખશે. તે લાયલીત બની લાંથી પાછી આલી ગઈ, અને અત્યંત ઉદાસીન બની વિચારોમાં ડૂબી ગઈ. સારખાદ સાત દિવસની અંદર તે અવસ રોગથી અસિત થઈ તીવ્ર શોક અને દુઃખથી આર્તધ્વાન કરતી મૃત્યુ પામીને આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના લોહપામ્યુત નરકમાં ચોરાશી હજાર વર્ષના આયુધવાળા નારકીઓમાં નારકી રૂપે ઉત્પન્ન થઈ.

તે સમયે ભગવાન મહાવીર તે શહેરમાં પધાર્યા. તેમણે ગૌતમ સ્વામીને કહ્યું, “ હે ગૌતમ! આ રાજગૃહ નગરમાં મહાશતક આવક પૌષ્પશાખામાં અંતિમ મારણાન્તિક સંલેખનાનું સેવન કરતા વિચરે છે. સારખાદ પ્રભુએ મહાશતકે રેવતીને તેના મૃત્યુની વાત કરી હતી ત્યાં સુધીનું સર્વ વર્ણન કરીને કહ્યું કે, હે ગૌતમ! અંતિમ સંલેખનાનું સેવન કરનાર એવા મહાશતક આવકને જે વાત સહ, તરવ તથા તત્ત્વ હોય છતાં બન્યને અનિષ્ટ, અમનોદ, અઘાત અગ્નિય અને દુઃખદાયી થઈ પડે એવું વચન બોલવું કદપે નહિ માટે હે દેવાનુપ્રિય! તમે જાઓ અને તેમને આલોચના કરવાનું યાવત પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવાનું કહો.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી મહાશતક પાસે ગયા અને કહ્યું, હે દેવાનુપ્રિય! ભગવાન મહાવીર એમ કહે છે અને અરૂપે છે કે અંતિમ સંલેખનાધારી આવકને, તમે રેવતીને કહ્યું એવું બોલવું

કદપતું નથી, કારણ તે સસ હોવા છતાં અપ્રિય અને અમનોહ ભાષા છે, અન્યને દુઃખદાયી છે. માટે તેની આલોચના પાવત પ્રાપ્તિ કરો.

મહાશતક આવકે ભગવાન્ ગૌતમની વાત સ્વીકારી અને પ્રાપ્તિ કરીને પોતાના આત્માને શુદ્ધ કર્યો. તેમણે વીસ વર્ષ આવક પર્ણા પાળી, ધણી શીલવત આદિથી આત્માને લાવિત કરી, અગિયાર પ્રતિભાઓને સમ્યક્ પ્રકારે સેવી, એક માસનો સંચાર કરી, સાઠ ભક્તનું અનશન કરી સમાધિપૂર્વક યથા સમય કાળ કરી સૌધર્મ નામના પહેલા દેવલોકમાં ચાર પદ્યોપમના આસુબ્ધે દેવ બની ભાના દિવ્ય સુખો ભોગવે છે. ભાની સ્થિતિ પૂર્ણ થયે અપ્પાને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ-શુદ્ધ-મુક્ત બની નિર્વાણ પદને પામશે.

—પ્રતિ મહાશતકચરિત્ર સમાપ્ત

તે પ્રમાણે જે વાણીમાં પ્રાણીઓનું અહિત હોય, જે વાણી કંઈક હોય કે અમનોહ અને અપ્રિય હોય તેવી વાણી બોલવી નોંધએ નહિ.

હવે સૂત્રના ચબ્દો વિષે વિચાર કરીએ—

કક્ષાલીય-ગવાલીય-મોમાલીય

રાગદ્વેષના કારણથી વરકન્યાના લક્ષણો હોય તેથી વિપરીત દર્શાવવા અર્થાત્ મુળ, શીલ, રૂપ આદિથી મુક્ત કન્યાને દુષિત કરાવવી અને શીલ આદિથી રહિતને સુશીલ કહેવી; તે પ્રમાણે પોતાના સ્વાર્થ માટે કે દ્વેષના કારણથી પશુ સંબંધી અને જમિ સંબંધી જૂઠું બોલવું તે કન્યા, ગૌ અને જમિ સંબંધી અલીક છે.

કન્યા, ગૌ અને ભૂમિ શબ્દો માત્ર ઉપલક્ષણ છે કન્યા અને ગૌ ક્રમશઃ મનુષ્ય અને પશુ જાતિમાં શ્રેષ્ઠ છે. તેથી "કન્યા" શબ્દથી મનુષ્ય માત્રનું અને "ગૌ" શબ્દથી પશુ માત્રનું ઉપલક્ષણ કરીને ગ્રહણ થાય છે તે પ્રમાણે ભૂમિ અને તેથી ઉત્પન્ન થતી મર્વે વસ્તુઓ સંબંધી જૂઠું ન બોલવું જોઈએ નાસાવહારે—

આપણા ઉપર વિશ્વાસ મૂકીને કાપડો આપણે ભાંધે, ઘરેણું કે અન્ય વસ્તુ અનામત મૂકી હોય તે અસલ બોલી ઓળખવી તે ન્યામવહાર છે.

ફૂડસફિયર્જે—

કચેરીમાં કે અન્ય સ્થળે ખોટી સાક્ષી પૂરવી તે ફૂડસાક્ષીત્વ છે. તેથી ખોટા અનર્થ થાય છે

સ્વદારમંતમેષ—

પોતાની જીના શ્રુત વાર્તાલાપ આદિ અન્ય પાત્રે પ્રગણિત કરવા તે સ્વદારમંતમેષ છે તેથી સત્જ્ઞ કે સક્રામ વશ આ આત્મધાતુ પણ કરી લે એવા સજાવના રહે છે

ફૂડલેહ્વકરણે—

ખોટા લેખ, દસ્તાવેજ, સહી-સીકા, અન્યના અક્ષરોની નકલ આદિ કરવા તે ફૂડલેહ્વકરણ અતિયાર છે પ્રમાદ કે અવિવેકથી એવું કરવું કે કરાવવું તે અતિયાર છે વ્રતનો પૂર્ણ આશય સમજ્યા વિના એવું ચિતવવું કે મેં જૂઠું બોલવાનો ભાગ કર્યો છે પરંતુ આ તો ખોટો લેખ છે, તેમા ખોટું બોલવાનું નથી તેથી માફ સત્ત્વરે ખકિત થવું નથી, તો વ્રતની અપેક્ષાથી અને અવિવેકના કારણથી તે અતિયાર છે, કિંતુ ધર્મદાપૂર્વક જાણીને,

સમજીને ફૂટલેખ કરાવના તે અનાચાર છે, અર્થાત્ મતનો સર્વથા ભંગ છે. આ સંબંધી વધુ વિવેચન માટે અમારું પુસ્તક “ જોન સિદ્ધાંત બોલ સચક્ર ભાગ ૨ જો ” જુઓ.

સૂત્ર પાઠ-તદ્યં અણુવ્યયં થૂલ અદિન્નાદાણ-ચેરમણં

તદ્યં અણુવ્યયં- થૂલઅદિન્નાદાણ-ચેરમણં;

સ્તત્તરણણં, ગંઠિમેયણં, જંતુગ્વાહણં, પહિયવત્થુ હરણં,
સસામિય-વત્થુ-હરણં, હચ્ચેવમાહસ્પ અહતાવાગસ્સ
પચ્ચક્ખણં; અપ્પાણ ય સંવંધિ, વાયાર-સંવંધિ, તુચ્છવત્થુ
વિપ્પજહિરુણ.

જાવગ્જીવાય દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ
મજ્જસા યયસા કાયસા; પઅસ્સ તદ્યસ્સ થૂલગ-અદિન્નાદાણ
ચેરમણસ્સ † સમણોવાસણં પંચ અદ્યારા જાણિયવ્વા ન
સમાયરિયવ્વા, તં જહા:—

તેનાદ્વે તકરપઓગે. વિરુદ્ધરજ્જાદ્યમે કૂડતુલ-
કૂડમાણે, તપ્પહિરુવગવગ્ગહારે તસ્સ મિન્છા મિ દુક્કહં.

ભાવાર્થ પાઠ

ત્રીજું આણુપ્રત

સ્થૂળ ચૌર્યધી વિરમણ

ત્રીજું આણુપ્રત સ્થૂળ ચોરીયા વિરતિ.

આતર પાડીને, ગાંસડી છોડીને, તાળા ઉપર કુચીઓ લાગુ

† આવિઝાઓએ “ સમણોવાસિયાએ ” શબ્દ બોલવો.

કરીને, રસ્તામાં પડેલી પારકી વસ્તુને ઉપાડી લઈને, હું પોતાના સ્વામીની વસ્તુની ચોરી કરીને, લેવનો, પ્રતિબંધ; તથા સગાંસંબંધીની અને વ્યાપાર નિમિત્તની નિર્બ્રમિ (નજવી) વસ્તુ મિલાયના અદત્તાદાનના પચ્ચક્ષાણુ.

હું જીવનપર્યંત એ કરણ અને ત્રણ યોગપૂર્વક મન-વચન-કાયા દ્વારા ચોરી કરું નહિ, કરાવું નહિ.

આ રથૂળ અસ્તેય વ્રતના પાંચ અતિચાર * આવકને ચેપ છે, કિંતુ ઉપાદેય નથી, તે જ્યાં કે —

સ્તેનાકૃત, તરકરપ્રયોગ, વિરહરાજ્યાતિક્રમ, કૂટતોલ-કૂટમાન, તાત્રપ્રતિરૂપક બચકાર.

એવા ત્રોળ વ્રતને વિષે કાર્ષ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તે વસ્તુ મિચ્છા મિ દુકર્મ.

ત્રીજું આણુવત—રથૂળ ચૌર્યથી વિરમણુ

મ્રયસિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત લાપામાં

ત્રીજું આણુવત—ધૂલઅદિલાલણુ-વેરમણુ.

ખાતર અણી, ગાંઠડી હોડી, તાળા ઉપર કુંચીએ કરી, પડી વસ્તુ ધણિયાતી જાણી, ઈલાદિક મોટા અન્તાદાન લેવાના પચ્ચક્ષાણુ; તથા સગાંસંબંધી, વ્યાપાર સંબંધી નિર્બ્રમિ (નજવી) વસ્તુ ઉપરાંત અદત્તાદાન લેવાનાં પચ્ચક્ષાણુ.

હું ‘ સસામિય-વત્યુ ’નો અર્થ જોનો સ્વામી હોય તેની વસ્તુ અથવા પોતાના સ્વામીની વસ્તુ એમ જન્ને અર્થ થઈ શકે છે. શ્રી રામકૃષ્ણજી મદારાજનો અભિપ્રાય છે કે પહેલો અર્થ લેવામાં અસંગતિ અને પુનરૂક્તિ દોષ આવે છે, તેથી બીજો અર્થ લીધો છે.

* જહેનોએ “શ્રાનિક્રમે” શબ્દ બોલવો.

જાવનજીવએ દુવિહં તિવિદેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ
મથુસા વયસા કાયસા. એવા ત્રીજા યુલ અદત્તાદાન વેરમણુ
મતના પંચ અર્ધવારા, જાણિયગ્વા ન સમાધરિયગ્વા, તં બદા:—

તેનાહડે, તકરપઓગે, વિરૂદ્ધરજ્જાઈક્રમે, કૂડતુલકૂડમાણે,
તપ્પડિવમવવહારે; એવા ત્રીજા મતને વિષે કાઈ પાપ-રોપ લાગ્યો
હોય તો તરસ મિચ્છા મિ કુકુંડ.

શબ્ધાર્થ

તદયં = ત્રીજું

અણુવ્યયં = અણુમત; નાનું

મત

ચૂલ = રથૂગ, મોટી

અદિન્નાદાણવેરમણં =

ચોરીથી નિર્જાત; ચોરીથી

વિરત

સ્વસ્વજ્ઞાણં, સાત્તર રાજી =

ખાતર પાડી

ગંઠીમેઝળં = ગાંસડી છોડી

જંતુંઘાડળં = તાણું ખોલીને

પહિયવત્થુ-હરણં = (રસ્તામાં)

પડેલા પારકી વસ્તુને

ઉપાડી લેવી

સસામિય વત્થુહરણં =

પોતાના સ્વામીની

વસ્તુ ની ચોરી કરવી

અદત્તાદાણસ્સ = અદત્તા-

દાનના; સ્તેયના

પચ્ચક્કણં = પ્રત્યાખ્યાન;

ત્યાગ, વિરમણુ; વિરતિ

ઘાયર = બાપાર

તુચ્છ, નિર્ઘ્નમિ = તુચ્છ,

નજીરી

ઘાયુ = વસ્તુ

વિષ્ણજહિઝ્ઞણ = છોડીને;

વછે

તદયસ્સ = ત્રીજા; તૃતીય

ચૂલગ-અદિન્નાદાણ વેરમ-

ણસ્સ = રથૂવ અસ્તેય

(અચાર્ય) મતના-

તેનાહડે, સ્તેનાહત =

ચોરીનો માલ ખરીદવો

તે

તક્કરપઝોગે, તસ્કર-
પ્રયોગ = ચોરને ચોરી કરવા
માટે પ્રેરણા આપવી તે

વિરુદ્ધરજ્ઞાદક્ષમે, વિરુદ્ધ
રાજ્યાતિક્રમ = રાજ્યના
શત્રુ સાથે સમંધ રાખવો
હાથ, વગેરેની ચોરી કરવી

કૂડતુલ-કૂડમાળે, કૂડતોલ
કૂડમાન = હીનાધિક તોલ
અને માપ રાખવા તે; લેવાના

જુદા અને દેવાના જુદા માપ
તોલ રાખવા તે

તત્પરુવગવચ્છારે, તત્પર-
તિરુપક-વ્યવહાર =
બહુ મૂલ્ય વસ્તુમાં તેને
મળતી આવતી અદ્ધપ
મૂલ્ય વસ્તુ ભેગવીને
વેચવી અથવા બનાવટી
વસ્તુ વેચવી તે.

વિવેચન

અયોર્ય, અસ્તેય અને અદત્તાદાન-વિરમણ એ સર્વે શબ્દો
એકાર્થ છે. અયોર્ય અહિસાનું મહાન સ્વરૂપ છે. અન્યની સંપત્તિ
ઉપર છૂપી રીતે કે બળાત્કારથી અધિકાર કરવો અનુચિત છે;
એટલું જ નહિ, પરંતુ અન્યાયપૂર્વક કોઈ બાકિત, સમાજ કે રાષ્ટ્રના
અધિકારનું હરણ કરવું તે પણ સ્તેય છે જોન ધર્મનું જો સૂક્ષ્મ
નિરીક્ષણ કરવામાં આવે તો સમજી શકાશે કે જૂખ અને ખરાબ
પરિસ્થિતિથી કંટાળા ઉદ્ભવતી માટે ચોરી કરનાર નિર્ધન અને
અસહાય બાકિત સ્તેયના પાપની એટલી અધિક અપરાધી નથી,
જેટલાં નિમ્ન શ્રેણીના મહાન મનાતા મનુષ્યો અપરાધી છે:—

૧. અભ્યાચારી રાજા કે નેતા, જે પોતાની પ્રજાના ન્યાય-
પ્રાપ્ત રાજનૈતિક, સામાજિક, ધાર્મિક અને નાગરિક અધિકારોનું
અપહરણ કરે છે.

૨. પોતાને ધર્મનિષ્ઠ માનનાર સંકીર્ણ-હૃદયવાળા, સમૃદ્ધિશાળી,
ઉચ્ચ જાતિના સર્વજ્ઞ મનુષ્યો આ માણસો શ્રાંતિવશ નીચીજાતિના

નિર્ધન માણુસોના ધાર્મિક, સામાજિક, અને નાગરિક અધિકારોનું અપહરણ કરે છે.

૩. લોભી જમીનદારો, જે ગરીબ ખેડુનોને ચૂસે છે, તેમના ઉપર અસાચાર આદરે છે.

૪. મિલ અને હુતર ઉદ્યોગના અધિપતિઓ, જે કામ કરનાર કારીગરોને પેટ પૂરતું અન્ન પણ આપતા નથી અને સર્વ નફા ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવી બેસે છે.

૫. લોભી શેઠ કે સાહુકાર, જે મોટાં બાજુ લે છે અને ગરીબના ઘર આદિ પોતાના અધિકારમાં લઈ લેવા અહર્નિશ ચિંતાતુર રહે છે.

૬. ધૂર્ત વ્યાપારી, જે વસ્તુઓમાં સેજબેજ કરે છે, ઉચિત મૂલ્યથી અધિક કિંમત લે છે, ઓછું તોળે કે માપે છે, અને એકે બનાવટની વસ્તુ બનાવી અન્ય બનાવટની આપે છે.

૭. લાંચ લેનાર ન્યાયાધિશ કે અન્ય અધિકારીગણ, જે વેતન મળવા છતાં પણ દર્તવ્યપાલનમાં પ્રભાદ સેવે છે.

૮. લોભી વેઠ, જે રોગનું ધ્યાન રાખ્યા વિના દેવળ ધન પ્રાપ્તિનું ધ્યેય રાખી ચોખ્ખો ઔષધિ આપતા નથી.

૯. તે સર્વે પુરૂષો, જે અન્યાયપૂર્વક ગમે તે અનુચિત રીતિથી કાષ્ટપણ બંકિતના ધન, વસ્તુ, સમય, શ્રમ અને શક્તિનાં અપહરણ અને અપવ્યય કરે છે.

અહિંસા, સત્ય અને અયૌર્ય મતની સાધના કરનાર ઉક્ત સર્વે પાપોથી બચવું જોઈએ. જરા પણ કષાય ચોરીનું હિંદ્ર ખૂદ્યું કે આત્માનું પતન અવશ્યમેવ છે. જૈન ગૃહસ્થે આ પ્રકારની ચોરીથી બચવું જોઈએ.

ઉપરોક્ત પાઠમાં દર્શાવેલ અતિયારમાં વર્ણવેલ ક્રિયા તો ચોરી ખરામરજ છે અને તે જોઈ ગૃહસ્થ માટે હમેશાં લાભ્ય છે તેવી ક્રિયાનો કરનાર રાજ્યનો પણ અપરાધી મનાય છે. તેને અતિયારમાં દર્શાવવાનું કારણ એ છે કે અનુપયોગપૂર્વક એ ક્રિયાઓ કરવાથી અતિયાર લાગે છે, મૃતિ ઈરાદાપૂર્વક જાણીને, સમજીને કરવામાં આવે તો પૂર્ણતઃ પ્રતભગ છે અને અણ્યાચાર છે.

અદત્તાદાન વિરમણુ પ્રતના એ બેદ છે ૧ બ્યવહારથી અને ૨ નિશ્ચયથી પરકીય વસ્તુને તેના માલિકની રજા વિના લેવી નહિ, છુપાવવી નહિ તે બ્યવહાર અદત્તાદાન વિરમણુ પ્રત છે. પાંચ ઉદ્વિયોના ત્રેવીસ વિષય, આઠ કર્મવર્ગણા આદિ પર-વસ્તુઓ છે તેથી હેય છે એવું સમજી તેની ઈચ્છા કરવી નહિ તે નિશ્ચય અદત્તાદાન પ્રત છે.

ન કાચેમિ મળસા વયસા કાયસા, માણુસ્વં તિરિક્ષ-
જોણિયં પગવિહં પગવિહેણં ન કરેમિ કાયસા; પઅસ્સ
ચઉત્થસ્સ થૂલ-મેહુણવેરમણસ્સ ^૧સમણોવાસવણં પંચ
અદ્યારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તેં જહ્ઠા:—

૨ ઈત્તરિયપરિગ્ગહિયાગમણે ^૪અપરિગ્ગહિયાગમણે
અણંગક્રીડા, પરિવાહકરણે, કામભોગતીવ્વાભિલાસે, તસ્સ
મિચ્છા મિં દુક્કહં.

ઠાયાથી અજ્ઞચારી માટે

બાપાર્થ પાઠ

ચોથું અણુવ્રત

રથૂળ ગૈયુનથી વિરમણ

ચોથું અણુવ્રત રથૂળ ગૈયુનથી વિરતિ;

દેવતા મનુષ્ય તિર્થંચ સંબંધી ગૈયુનનો પ્રતિબંધ.

હું યાવન-જીવન દેવતા સંબંધી જે કરણુ બને તથા યોગે
મન-વચન-ઠાયાથી ગૈયુન સેતું નહિ, મેવગતું નહિ. મનુષ્ય
તિર્થંચ યોગિ સંબંધી એક કરણુ બને એક યોગથી અર્થાત્
ઠાયાથી ગૈયુન સેતું નહિ

એવા ચોથા રથૂળ ગૈયુન વિરમણ (અજ્ઞચર્ય) વ્રતના પાંચ

૧. બહેનોએ “સમણો વાસિવાપ” શબ્દ બોલવો.
૨. બહેનોએ “ઈત્તરિય પરિગ્ગહિય ગમણે” બોલવું.
૩. ઠાયાથી અજ્ઞચારી માટે આ અતિચારો લાગુ પડતા નથી,
જતાં પાઠની અખંડતા જાળવવા માટે મુશ્કેલી છે.
૪. બહેનોએ “અપરિગ્ગહિયગમણે” બોલવું.

અતિયાર ૧ શ્રાવકને માટે એવ છે કિંતુ ઉપાદેય નથી તે જેવાં ૬—

૨ ઈતરિકર્પાગૃહીતાગમન, ૩ અપરિગૃહીતાગમન, અનગકીડા,
પરવિવાહકરણ, કામભોગતીનાલિનાવા, એવા ચોથા પ્રતને વિષે કાર્ધ
પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ કુક્ક

૪ યુ અભ્યુત્પત્ત—રથૂળ મૈથુનયો નિરમલ
પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર સંભાષિત ભાષામાં

નોંધ —સ્વહાર (સ્વભત્તાર, સનોથી તથા કાવાથી વ્યભચારી
શ્રાવક શ્રવિકાઓ મટે આ પાઠ બેજો આપેલ છે

ચોથું અભ્યુત્પત્ત—યુલમેદુલ્લવેરમણ,

૪ સહારસનોસિએ, અવસેય મેદુલ્લવિદિ પચ્ચક્ખાણુ, અને
જે સી પુરુષને મૂળ થકો કાવાએ કરી મૈથુન સેવવાના
પચ્ચક્ખાણુ હોય તેને દેવના મનુષ્ય તિર્યચ સંમધી મેદુલ્લના
પચ્ચક્ખાણુ, જવજજવાએ દેવતા સંમધી કુવિદિ તિવિદેણું ન
કરેમિ ન કારવેમિ, મણુસા વપસા કાવસા, મનુષ્ય તિર્યચ સંમધી
એગવિદિ, એગવિદેણુ ન કરેમિ કાવસા.

એવા ચોથા યુલ મેદુલ્લ વેરમણ પ્રતના પચ અધપારા
જાણિયવા, ન સમાવરિયવા ત જડા.—

૫ ઈતરિયપરિગ્રહિયા ગમણે, ૬ અપરિગ્રહિયા ગમણે, અણુગકીડા,

૧. બહેનોએ “શ્રાવિકાને” બોલવું
૨. બહેનોએ “ઈતરિકર્પાગૃહીતાગમન” બોલવું
૩. બહેનોએ “અપરિગૃહીતાગમન” બોલવું
૪. બહેનોએ “સહારસનોસિએ” બોલવું
૫. બહેનોએ “ઈતરિયપરિગ્રહિયગમણે” બોલવું.
૬. બહેનોએ “અપરિગ્રહિયગમણે” બોલવું

પરિવાર કરશે, કામભોગનિગ્વાલિલાસે એવા એવા મતને વિશે
કાર્ષ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરત મિચ્છામિ દુક્કં.

શબ્દાર્થ

ચતુર્થ = ચોથું

મૂલમેહુણ = મૂળ મૈથુન
(અષ્ટમ્યર્થ) થી

ચેરમણં = વિરતિ; નિવૃત્તિ

સદારસંતોસિણ = સ્વ સ્ત્રી
સંતોષ રાખવો

સમત્તારસંતોસિણ = સ્વ
પત્ની સંતોષ રાખવો

દિવ્યં = દેવતા સંબંધી

સધ્યસ્ત મેહુણસ્ત = સર્વ
મૈથુનના

અવસેસ્ત = ખાડી; અવશેષ

મેહુણવિહિ, પચ્ચક્ષણ =
મૈથુન વિધનો પ્રતિબંધ;
લાગ

માણુસ્તં, તિરિક્કય જોણિયં
= મનુષ્ય અને તિર્યંચ
યોનિ સંબંધી

પગવિહં = એક કરબીથી

પગવિદ્દેણં = એક યોગથી

સદારસંતોસસ્ત = સ્વ
પત્ની સંતોષના

સમત્તાર સંતોસસ્ત = સ્વ
પતિ સંતોષના

દ્વચ્ચરિયપરિગ્ગહિયગમણે,

દ્વચ્ચરિક પરિગ્ગ્રહીતાગમન

= (૧) પોતાના પરણેલી

પણ લધુ વપની પત્ની

સાથે ગમન કરવું તે;

(૨) બાકુ વગેરે આપી

થેડા સમય માટે

ગળેલી સ્ત્રી સાથે ગમન

કરવું તે-મૈથુન સેવવું તે

અપરિગ્ગહિયાગમણે,

અપરિગ્ગ્રહીતાગમન = (૧)

મગપણ કર્યું છે પરંતુ

લગ્ન કર્યાં નથી એવી

સ્વ-પત્ની સાથે મૈથુન

સેવવું તે; (૨) અર્ધ-

વાહિતા કન્યા, વેશ્યા,

વિધવા, કુલંગના આદિ

સાથે ગમન કરવું-મૈથુન

સેવવું તે

અણંગકીડા. અનંગક્રોડા

= અપ્રાકૃતિક કામક્રીડા

કરવી તે

પરવિવાહકરણે = પોતાના
અને પોતાના સંતાન
સિવાય અન્યના લગ્ન
કરાવી આપવા તે

કામભોગતિષ્ઠામિલાસે,
કામભોગતિષ્ઠામિલાસા =
કામભોગમાં તીવ્ર અભિ-
લાષા રાખવી તે

વિવેચન

સ્ત્રી-પુરુષના મૈથુન સંબંધી ક્રિયામાં પાપ રહેલું છે. મૈથુન સેવનમાં અસખ્ય સૂક્ષ્મ જીવેલી હિસા થાય છે અને કામ વાસના સ્વર્થે પણ એક પાપ છે તે આત્મજીવનની એક પ્રમુખ બહિર્મુખ ક્રિયા છે. અષ્ટકાર્ય જડ સંસર્ગથી જન્મેલો વિકાર છે.

અષ્ટકાર્ય એક ધણી મહાન આધ્યાત્મિક શક્તિ છે. શારીરિક, માનસિક અને મામાજિક આદિ સર્વે શક્તિઓ અષ્ટકાર્ય ઉપર નિર્ભર છે. અષ્ટકાર્ય આધ્યાત્મિક સ્વાસ્થ્ય છે, જેની દ્વારા માનવ સમાજ પૂર્ણ મુખ અને શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અષ્ટકાર્યના પાલનથી વીર્યની રક્ષા થાય છે તેથી શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પણ સાફ રહે છે.

અષ્ટકાર્યની મદત્તા સંબંધમાં ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે:—

દેવ-દાણવ-ગંધર્વા, જપ્ત-રવરાસ-કિન્નરા ।

વંશ્યારિ નમંસંતિ, દુષ્કરં જે કરંતિ તે ॥

અર્થાત્—દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, ચક્ષુ, રાક્ષસ અને કિન્નર જાતિના દેવો પણ અષ્ટકાર્યની ચરણોમાં પ્રણામ કરે છે. જે અષ્ટકાર્યની માધના કરે છે તે એક બહુ દુષ્કર કાર્ય કરે છે.

અષ્ટકાર્યની સાધના માટે ધમના વેગને રોકવાનો હોય છે

તે વેગ ધરો જ લાઈકર છે. તે મોટી મોટી શક્તિઓને પણ વિવશ બનાવી દે છે. મનુષ્ય જ્યારે વાસનાનું રમકડું બની જાય છે ત્યારે તેની દયાજનક સ્થિતિ બને છે. જે મહાપુરુષોએ તે વેગ ઉપર નિર્વંત્રણ મૂક્યું છે તેને ધન્ય છે.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન મૂત્રમાં શ્રી હરિશ્ચંદ્ર મુનિ કહે છે કે:—

[ઉપભતિ હંદ]

ઘમ્મે હરણ યંમે સંતિતિત્યે ।

અણાવિલે અસપસલ્લેસે ॥

જહિં સિણાયા વિમલો વિસુદ્ધો ।

સુસીર્ઘ્મૂઓ પજહામિ વોસં ॥

—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૧૨/૪૬

અર્થાત્—ધર્મરૂપી દ્રઢ (કુંડ) છે. અહ્યર્થ રૂપી શાંત તીર્થ છે. આત્માના પ્રસન્ન ભાવથી વિશુદ્ધ ધર્મના કુંડમાં નાહીસે. હું શાંત થઈને ઈર્ષ્યાને દૂર કરું છું.

અહ્યર્થ એ જ આત્માની ઉભતિ માટે તીર્થ યાત્રા છે, અને સદ્ધર્મ એ જ ઈર્ષ્ય મળી દૂર કરવાનો શ્રેષ્ઠ સ્નાન-કુંડ છે. કહ્યું છે કે બ્રહ્મચારી સદા સ્નાતઃ, સદા શુચિઃ । અહ્યર્થારી હમેશાં શુદ્ધ અને પવિત્ર છે. જે અદ્વૈતીય અંતરંગ સ્નાન કરે છે તેને બાહ્ય સ્નાન નિરર્થક છે.

હ્રિંદ્રિયોનો સંયમ રાખવાથી અહ્યર્થ સહેલાઈથી સાધી શકાય છે. તેથી હ્રિંદ્રિય સંબંધી પાંચ કામભોગો (ચન્દ્ર, રૂપ, સંધ, રસ અને સ્પર્શ) ઉપર નિર્વંત્રણ કરવું જોઈએ અને મનનો પણ નિરોધ કરવો જોઈએ. આસક્તિ એ જ દુઃખ છે. આસક્તિ એ જ બંધન છે. કામભોગોનું સ્વરૂપ નીચેની ગાથાઓમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે:—

(અનુષ્ટુપ છંદ)

સહં કામા વિસં કામા કામા આસીવિસોવમા ।
કામે પત્યેમાણા અકામા જંતિ દોગ્ધાઈ ॥

—ઉત્તરાખ્યયન સૂત્ર ૯/૫૪

જહા કિંગાગફલાણ પરિણામો ન સુંદરો ।
પથં મુત્તાણ મોગાણં પરિણામો ન સુંદરો ॥

—ઉત્તરાખ્યયન સૂત્ર ૧૯/૧૭

અર્થાત્—મમભોગ શક્ય છે, કામભોગ વિષ છે, કામભોગ સર્પ જેવાં છે કામભોગોની અભિનાયા ગાખનાગ જીવો મિચારા કામભોગોને પામ્યા વિનાજ દુર્ગતિમાં આપ્યા નામ છે

જેમ કિંપાક ફળનું પશ્ચિમ સુંદર નથી તેમ ભોગવેલાં ભોગોનું પણ પશ્ચિમ સુંદર નથી (કિંપાક પ્રશ્નના ફળ જેવામાં રમણીય અને ખાવામાં તો અતિ મધુર હોય છે, પરંતુ ખાધા પછી થોડીજ વારમાં મૃત્યુ નિપજાવી દે છે તેવી રીતે કામભોગ ધન્દ્રિયોને મનોહર અને ભોગવવા સારા લાગે છે, પરંતુ તે ક્ષણિક છે અને તે ભોગોનું પશ્ચિમ દુર્ગતિ છે. માટે કામભોગ લાભ્ય ગણવા નેમ્મએ.)

સિનેમા આદિ કામોપદિક દ્રશ્ય જેવા અને તેવા પ્રકારની વાતો દરવી કે સાલગવી, મનમાં મહિન વિચારો લાવવા આદિ કાર્યો ધ્વજચર્યના પાલનમાં વિગ્રહપ નીવડે છે, માટે તે છેડવાં નેમ્મએ.

આ પ્રવૃત્તિ પહેલા તથા ખીજ અતિચારના અર્થના વિષયમાં લિજ લિજ આચાર્યોના લિજ લિજ મત છે કામ કામ આચાર્યે ધર્ત્વરિકપરિમદિતા ગમનનો અર્થ “ નાની વયની પરણેલી પત્ની સાથે

મૈથુન સેગ્યું હોય" એવો ક્યો છે અને આ અર્થ સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતમાં પ્રચલિત છે.

હારે કાઈ કાઈ આચાર્યોએ બાકુ વગેરે આપી થોડા સમય માટે રાખેલી જી સાથે ગમન કર્યું હોય-મૈથુન સેગ્યું હોય એવો અર્થ કરેલ છે મૂર્તિપૂજકોના અતિક્રમણમાં પણ આ અર્થ સ્વીકાર્યો છે. તેમજ પૂ. કવિરત્ન શ્રી અમરચંદ્રજી મહારાજે તેમના અમણ્ય સૂત્રમાં તથા શ્રી ભૈરવદાનજી સેફિયાના જૈન મિદ્ધાંત બેલ સંગ્રહમાં પણ આ અર્થ સ્વીકાર્યો છે.

પૂ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજે તેનો નિમ્નોક્ત અર્થ ક્યો છે:—

૧. ધૈત્વરિક પરિમલ્લતાગમન—પરમ્પુરૂષ ગામિની જીને ધૈત્વરિક કહે છે. અથવા ધૈત્વરનો અર્થ છે થોડા સમય. એટલે થોડા સમયને માટે સ્વીકાર કરેલી જી ધૈત્વરિક પરિમલ્લતા કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે બાકુ યા બધોસ આપીને પરજીનું સેવન કરવું તે ધૈત્વરિક પરિમલ્લતાગમન છે. પરંતુ વસ્તુતઃ “ધૈત્વર” શબ્દ અદ્વપ અને અદ્વપકાલીન અર્થને વાચક છે, એટલે ધૈત્વરિક પરિમલ્લતાનો અર્થ એ થયો કે અદ્વપકાળ સુધી અથવા અદ્વપકાળવાળી સ્વીકાર કરેલી અર્થાત્ વાગદતા (જેની સાથે વાગદાન-સગાઈ થઈ હોય) ની સાથે ગમન કરવું તે ધૈત્વરિક પરિમલ્લતા ગમન અતિચાર છે.

અપરિમલ્લતા ગમનનો અર્થ કાઈ કાઈ આચાર્યો “સગપણ” કર્યું છે પરંતુ લક્ષ્ય ક્યાં નથી એવી સ્વ-પત્ની સાથે મૈથુન સેગ્યું હોય” એવો ક્યો છે, અને આ અર્થ સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતમાં પ્રચલિત છે.

કાઈ કાઈ આચાર્યો તેનો અર્થ એવો ક્યો છે કે:—
“અવિવાહિત કન્યા, વેશ્યા, વિધવા, કુલાંબના આદિ સાથે મૈથુન

સેવન કર્યું હોય." મૂર્તિપૂજાએ તેનો અર્થ કર્યો છે—"કાષ્ઠએ અહથ ન કરેલી એવી કુંવારી અથવા વિધવા સ્ત્રી સાથે ગમન કરવું તે."

કાષ્ઠ આચાર્યનું એવું માનવું છે કે સ્વદાર (અથવા સ્વભત્તાર) સંતોષી વ્રતવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ માટે પ્રથમના એ અતિચાર અનાચાર સારખાં છે. પરંતુ અનામોગથી તેને અતિચાર માનેલ છે. વ્રત સાપેક્ષ દષ્ટિ હોવાથી તે અતિચાર માનવામાં આવેલ છે.

આવિકાઓ માટે પહેલા એ અતિચારના અર્થ પુરુષો માટે જે અર્થ કરવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણેના ચાલુ અર્થ સિવાય કાષ્ઠ આચાર્યે નીચેના અર્થ પણ કર્યા છે—

૧. છતરિયપરિગ્રહિયગમણે = પોતાની શોક્યના વારાના દિવસે પોતે પોતાના પતિને ભોગવે.
૨. અપરિગ્રહિયગમણે = પોતાના ધ્વજચારી પતિ સાથે અધ્વજચર્યનું સેવન કરે તે.

શ્રાવકના ચોથા અતિચારમાં ચાલુ અર્થ સિવાય કાષ્ઠ આચાર્યે નીચેના અર્થ પણ કર્યો છે—

- ૪ પરિવાહકગણે = એક ઉપરાત બીજી સ્ત્રી કરવી; મેલેથી કન્યા લાવવી

सूत्र पाठ
पंचमं अणुव्ययं
शूल-परिगहध्वेरमणं

पंचमं अणुव्ययं - शूलपरिगहध्वेरमणं; (इच्छा परिमाणं);

स्वेत्तव्युणं जहा परिमाणं, हिरण्यसुवण्णाणं जहा परिमाणं, धणधन्नाणं जहा परिमाणं, दुपयचउप्पयाणं जहा परिमाणं, कुप्पम्स जहा परिमाणं

एवं मए जहा परिमाणं कयं, तओ अहरित्तस्स परिगहस्स पच्चप्पमाणं.

जावज्जीवाए एगविहं तिविहेणं न करेमि मणसा धयसा कायसा; एअस्स पंचमस्स शूलगपरिगह-परिमाणस्स † समणोवासिपणं पंच अहयारा जाणियव्वा न समापरियव्वा, तं जहा:—

स्वेत्तवत्थुप्पमाणाइकमे, हिरण्यसुवण्णप्पमाणाइकमे, धणधन्नप्पमाणाइकमे, दुपयचउप्पयप्पमाणाइकमे, कुवियप्पमाणाइकमे, तस्स मिच्छा मि दुक्कडं

भावार्थ पाठ

पांचमं अणुव्ययं

शूल परिग्रहध्वी विरमण

१. क्षेत्र, वाडी, जमीना; २. धन, दुकान, व्यापार वगैरे;
३. ३धु तथा तेना दागीना; ४. सोनु तथा तेना दागीना तथा भवेरात वगैरे; ५. शौक नाणुं, शेर, केशसर्पिणीकेट, दोन आदि धन, ६. मोदीश जातनु अनाज; ७. अनुष्य पक्षी आदि द्विपद,

† श्रावणोओओ "समणोवासियाए" शब्द जोधवो.

૮. પશુ; ઢોરઢાંખર આદિ ચતુષ્પદ; ૯ ત્રાંના પિત્તળ આદિ ધાતુના વાસણો અને ફરનીચર વગેરે ધરવખરી.

આ નવ પ્રકારના પરિગ્રહનું મેં યથાર્થિત પરિમાણ કહ્યું છે તે ઉપરાંત મારા ઉપયોગ માટે સંગ્રહ કરવાનો પ્રતિનધ.

હું માવજીવન એક કરણ અને ત્રણ યોગથી અર્થાત્ મન, વચન, કાયાથી પરિગ્રહના પરિમાણ ઉપરાંત સંગ્રહ કહું નહિ. આ પાંચમા સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણ મતના પાંચ અર્થિયાર હુ આવકને રોષ છે કિંતુ ઉપાદેવ નથી, જેવાં કે—

ક્ષેત્રચારતુ-પ્રમાણાતિક્રમ, દિરણ્યસુવર્ણ-પ્રમાણાતિક્રમ, ધનધાન્ય પ્રમાણાતિક્રમ, દ્વિપદ્યનુષ્પદ-પ્રમાણાતિક્રમ, કુખ્ય-પ્રમાણાતિક્રમ, એવા પાંચમા મતને વિષે કાંઈ પાપદોષ હાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ કુક્કં.

પાંચમું અભ્યુત્પત્ત—સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરમણ,

પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત ભાષામાં.

પાંચમું અભ્યુત્પત્ત-સ્થૂલપરિગ્રહવેરમણ;

ખેતરત્યુનું યથા પરિમાણ, હિરણ્યસુવર્ણનું યથા પરિમાણ, ધણધનનું યથા પરિમાણ, કુખ્યકુખ્યનું યથા પરિમાણ, કુવિયનું યથા પરિમાણ, એ યથાપરિમાણ કોઈ છે તે ઉપરાંત પોતાનો પરિગ્રહ કહી રાખવાનાં પચ્ચક્રમાણ.

ભવજીવાએ એગવિહું તિરિહેણું, ન કરેમિ મણસા વચસા કાપસા; એવા પાંચમા સૂલ-પરિગ્રહ-પરિમાણ મતના પચ અર્થિયારા ગણિયણા ન સમાવરિયણા, તં જઠા:—

ખેતરત્યુપમાણાતિક્રમે, હિરણ્યસુવર્ણપમાણાતિક્રમે, ધણધન

હુ બહેનોએ "આવકને" શબ્દ બોલવો.

પ્રમાણાર્થક્રમે, દુષ્પયઉપ્પવપ્રમાણાર્થક્રમે, કુવિયપ્રમાણાર્થક્રમે,
એવા પાંચમા વ્રતને વિષે માર્ગ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરત
મિત્રાભિ દુક્ક

શબ્દાર્થ

પંચમં = પાંચમું

અણુવ્યયં - અણુવ્રત, નાનું
વ્રત

શૂલ = રથૂળ

પરિગ્રહવેરમણં = પરિ-
ગ્રહથી વિરતિ

સ્તેત્તવત્યૂર્ણં = ક્ષેત્ર, વાડી, ધરની
ભૂમિ વખાર, દુકાન વગેરેનું

જહા પરિમાણં = યથાશક્તિ
મર્યાદા, યથાશક્તિ
પ્રમાણ

હિરણ સુરણાણં = રૂપા
સોનાનું તથા ઝવેરાતનું

ઘણઘનાણં = ધન-ધાન્યનું

દુષ્પદવડપ્પયાણ = ૬૫૬,
(મનુષ્ય, દાસ, દાસી,
પક્ષી) ચતુષ્પદ (૫૪,
દોરડાંખર) વગેરેનું

કુપ્પસ્સ, કુવિયનું = ત્રાણા
પિતૃગ આદિ ધાતુના
વાસણો તથા વસ્ત્ર સ્થપન,

આસનના સાધનો વગેરે
ધરવખરીનું

મણ = મં

કયં = કયું છે

તઓ અશરિત્તસ્સ = તે
સિવાયના

પરિગ્રહસ્સ = પરિગ્રહના

પચ્ચક્કરાણ = પ્રસાધ્યાન,
ભાગ, વિરતિ

પગવિહં = એક વિધ, એક
કરણથી

તિવિહેણં = ત્રણ યોગથી

પંચમસ્સ = પાંચમા

શૂલગ = રથૂળ

પરિગ્રહ = પરિગ્રહ

પરિમાણસ્સ = પરિમાણ
વ્રતના

સ્તેત્તવત્યુપ્પમાણાહક્રમે,

ક્ષેત્રવાસ્તુ-પ્રમાણાતિક્રમ

= ક્ષેત્ર, વાડી, ધર,
દુકાન, વખાર વગેરેના
પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન

હિરણ્યસુવર્ણવપ્પમાણા-
શ્કમે, હિરણ્યસુવર્ણ
પ્રમાણાતિક્રમ = ૩૫ સોનું
(અવરાત) વગેરેના

પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન

ઘણધનવપ્પમાણાશ્કમે,
ધનધાન્યપ્રમાણાતિક્રમ
= ધન, ધાન્યના

પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન

દુપદ્યવવપ્પમાણાશ્કમે;
દ્વિપદ્યવવપ્પદપ્રમાણાતિક્રમ
= ૬૫૬ (મનુષ્ય, દાસ,

દાસી વગેરે તથા પશુ)
અને ચતુષ્પદ (પશુ,
દેરદાંબર વગેરે)ના
પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન

કુવિવપ્પમાણાશ્કમે, કુવ્ય
પ્રમાણાતિક્રમ = ત્રાંશુ,
પિત્તળ, કાંસુ આદિ
ધાતુઓના વાસણો તથા
શયન, આમન આદિના
સાધનો વગેરે ધર-
વખરીના પ્રમાણનું
ઉલ્લંઘન

વિવેચન

પરિશ્કલ્પ એક મહાન પાપ છે. ધન, સપત્તિ, ભોગ સામગ્રી
આદિ કોઈપણ પ્રકારની વસ્તુઓનો મમત્વપૂર્વક સંગ્રહ કરવો તે
પરિશ્કલ્પ છે જ્યારે મનુષ્ય પોતાના ભોગ માટે સ્વાર્થ શુદ્ધિથી
આવશ્યકતાથી અધિક સંગ્રહ કરે છે ત્યારે તે ભયકર પરિશ્કલ્પ
બની જાય છે. પરિશ્કલ્પ માનવ સમાજની મનોભાવનાને ઉત્તરોત્તર
દુષિત બનાવે છે અને સ્વ-પર દિતાહિન અને લાભલાભનો
વિવેક રહેવા દેતો નથી.

સામાજિક વિષમતા, સંઘર્ષ, કલહ અને અચાંતિનું પ્રધાન
કારણ પરિશ્કલ્પ જ છે. તેથી આ વ્રતમાં દર્યાબા પ્રમાણે વસ્તુઓનો
અતિ-પરિશ્કલ્પ-લાગ અર્થાત્ ઉચિત આવશ્યકતાની મર્યાદાનો નિર્ધાર
કરવો જોઈએ. આવશ્યકતાનું વિશ્લેષણ એ પ્રમાણે ચર્ચ શકે કે
જોના વિના મનુષ્યની જીવન-યાત્રા, સામાજિક મર્યાદા અને ધાર્મિક

ક્રિયા નિર્વિઘ્ન ન ચાલી શકે અર્થાત જે સામાજિક, આધ્યાત્મિક અને નૈતિક ઉત્થાનમાં સાધનરૂપ હોય.

જે મનુષ્ય આ નીતિ ઉપર ચાલે છે તે સ્વયં સુખી રહે છે અને જનતામાં પણ સુખનો પ્રવાહ વહાવે છે. કિંતુ જ્યારે આ વૃત્તનું પર્યાર્થરૂપે પાલન થતું નથી ત્યારે સમાજમાં ભયંકર હાહાકાર મચી જાય છે. સમાજની આજની આ દુર્દશાના ગર્ભમાં આ સમઘટતિ છૂપાયેલી છે.

આજે માનવ સમાજમાં જીવનોપયોગી સામગ્રીનું ઉચિત પદ્ધતિથી વિતરણ નથી, આગળના વેદા ઉપર ગણી શકાય તેટલા માણસો પાસે તેા સુખની હર પ્રકારની સામગ્રી છે અને શેષ સમાજ અજ્ઞાવ અસ્ત બનેલ છે. તેમની ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે પ્રકાશનું કોઈ કિરણ દેખાતું નથી. ભગવાન મહાવીરનો અપરિગ્રહવાદ જ માનવ જાતિનું કલ્યાણ કરી શકે તેમ છે, દુ ખ પીડિત જનતાની આબોના આશુઓ લૂછી શકે તેમ છે.

આ મતના અતિચારોની આખી ગાથા આ પ્રમાણે છે:—

ઘણ-ઘણ-લેત-ધત્યુ

રુપ-સુવર્ણે ચ કુવિયપરિમાણે,

દુષ્ણ ચરણ્યમ્મિ

પઢિકમે દેસિયં સર્વં.

લેત—

જંગલમાં ખેતીવાડીના ઉપયોગમાં આવનાર ધાન્ય-ભૂમિને ક્ષેત્ર કહે છે. તેના બે પ્રકાર છે સેતુ અને કેતુ નહેર, કુવા આદિ કૃત્રિમ સાધનોથી સીંચાતી ભૂમિને સેતુ કહે છે અને કેવળ વર્ષાના પ્રાકૃતિક જગથી સીંચાતી ભૂમિને કેતુ કહે છે.

ઘટ્યુ—

પ્રાચીનકાળમાં ધરને વારતુ કહેવામાં આવતું. તેના ત્રણ પ્રકાર છે: ખાત, ઉચ્છિન્ન અને ખાતોચ્છિન્ન. જૂમિગૃહ અર્થાત્ તામ્રદને ખાત કહે છે. પાથો ખોદી જૂમિઉપર બનાવેલ મહેલ આદિ ઉચ્છિન્ન અને જૂમિગૃહ ઉપર બનાવેલું ભરત ખાતોચ્છિન્ન કહેવાય છે.

ઘન—

તેના ચાર પ્રકાર છે ગણિમ, ધરિમ, મેય અને પરિચ્છેદ.

ગણિમ—જે ગણી ચકાય તે, જેમકે નાળીએર આદિ.

ધરિમ—જે તોળી ચકાય તે, જેમકે ગોળ સાકર આદિ.

મેય—જે માપી ચકાય તે, જેમકે અનાજ, વઘ આદિ

પરિચ્છેદ—જેની કસોટી કે પરીક્ષા કરી મૂલ્ય નક્કી કરાય તે, જેમકે જ્વાહિર આદિ.

ધાન્ય—

ચોવીસ પ્રકારનું છે: જેમકે ઘઉં, યાજ્ઞશ, ચોખા આદિ.

ચેત્તવાધુષ્પમાણદ્વયમે—

સ્વીકાર કરેલ પરિમાણ ઉપરાંત ક્ષેત્ર કે ધરની પ્રાપ્તિ થયે વતભંગ ન થાય તે માટે પ્રથમની ક્ષેત્રાદિની વાડ તોડી તેમાં પ્રાપ્ત થયેલ ક્ષેત્ર ભેગવી દેવું અને સ્વીકારેલ સંખ્યા કાયમ રાખવી અથવા ધરની જોત, કરા વગેરે તોડી નાખી તેમાં પ્રાપ્ત થયેલ ધર ભેગવી દેવું તે ક્ષેત્ર-વાસ્તુપરિમાણુતિચાર છે.

દિરણસુવણ્ણપ્પમાણદ્વયમે—

સીમિત સમય માટે સોના ચાંદી આદિની મર્યાદા કરી દેાય તે સમય દરમિયાન અધિક પ્રાપ્તિ થયે વતભંગ થવાના

૩૨થી અધિક ભાગ અન્યને અભિગ્રહનો સમય પૂર્ણ થતા સુધી સોંપી દેવો તે દ્વિપદ-સૂર્યપરિમાણાતિક્રમ છે.

ઘણઘણતમાણાદક્ષમે—

એ જ પ્રમાણે ધન-ધાન્યની સીમિત સમય માટે મર્યાદા કરી હોય અને અત્રિધિગળમાં વ્યાપારમાં લાભ મળવાના કારણે કરેલો અધિક સંગ્રહ અન્યને લાં રખાવવો અને પોતાની પાસેથી તે વસ્તુ કમી થયે તે લઈ આવવી તે ધન-ધાન્ય પરિમાણાતિક્રમ છે.

કુચિયત્વમાણાદક્ષમે—

સ્વીકૃત સખ્યા ઉપરાંત ત્રાણા પિતૃગ આગ્નિના વાસણે વસાવવાથી પ્રતભગ થવાય એટલા માટે બે વાસણ ભાંગીને એક ભાકું કે મોટું કરાવતું અને સંખ્યાનું પ્રમાણ કાયમ રાખવું તે કુખ્યપરિમાણાતિક્રમ છે.

શ્રી ભદ્રબાહુ રચામીએ નિર્મુક્તિમા ૩૩ પ્રકારનો પરિગ્રહ દર્શાવ્યો છે અને બેઠની અપેક્ષાથી ૬૪ પ્રકારનો દર્શાવ્યો છે, તે—

ધન્ય, રતન, રથાવર, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, કુર્ય = ૬

ધાન્યના ૨૪ ભેદ

રતનના ૨૪ ભેદ

રથાવરના ૩ ભેદ

દ્વિપદના ૨ ભેદ

ચતુષ્પદના ૧૦ ભેદ

કુખ્યનો ૧ ભેદ

૬૪ ભેદ

પરિગ્રહ પરિમાણ પ્રતના બે ભેદ છે: વ્યવહારથી અને

નિશ્ચયથી ક્ષેત્ર, વાસ્તુ આદિ નવ પ્રકારના પગિગ્રસ્તુ ધુમ્જાપૂર્વક પરિભાષ્ય કરવું તે વ્યવહાર પરિગ્રહ પરિભાષ્ય છે. રાગદ્વેષ, અજ્ઞાન, જ્ઞાનાવરણીય આદિ અઘ કર્મો, ધન્દ્રિય ઉપરનો અમત્તભાવ વગેરે પરભાવને છોડવા તે નિશ્ચય પરિગ્રહપરિભાષ્ય છે.

(શ્રાવક-શ્રાવિકના બાર મત છે તેમાં ઉપરોક્ત પાંચ અભ્યુત્પત્ત પૂર્ણ થવા, હરે ત્રણ ગુણુત્પત્ત તથા ચાર શિક્ષાત્પત્ત ઠહેવારી.)

સૂત્ર પાઠ
છટું દિસિન્વયં

[પદમ ગુણન્વયં]

છટું દિસિન્વયં—

ઉડ્ડુદિસાપ જહા પરિમાણં, અહોદિસાપ જહા પરિમાણં તિરિયદિસાપ જહા પરિમાણં; પર્વ જહા પરિમાણં કયં, તત્તો અહરિત્તં સેચ્છાપ કાયાપ ગંતુણં પંચાસવાસે-
ધણસ્ત, પન્ચક્કાણં.

જાવજીવાપ દુવિહં તિવિદ્દેણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ મણસા ઘયસા કાયસા; પથસ્સ છટ્ઠસ્સ દિસિન્વયસ્સ
૧ સમણોઘાસણં પંચ અહ્યારા જાણિયઘ્વા ન સમાયરિયઘ્વા,
તં જહા:—

ઉડ્ડુદિ સિપ્પમાણાશ્કમે, અહોદિસિપ્પમાણાશ્કમે, તિરિય-
દિસિપ્પમાણાશ્કમે, ચેત્તવુડ્ડો, સદ્ધમંતરદ્ધા તસ્સ મિચ્છા
મિ દુબ્બં

ભાષાર્થ પાઠ
છટું દિશા પરિમાણ મત
પહેલું ગુણમત

છટું દિશા પરિમાણ મત—

ઉર્ધ્વ દિશાનુ યથા પરિમાણ, અધો દિશાનુ યથા પરિમાણ,
તિર્યક્ દિશાનુ યથા પરિમાણ એ યથા પરિમાણ ક્થ્યું છે તે

૧ બહેનોએ “ સમણે વાસિયાએ ” બોલવું.

ઉપરાંત મુઠ્ઠાપૂર્વક કાયાથી જઈને ચાવજીવન એ કરણ ત્રણ યોગે
મન, વચન, કાયા દ્વારા પાંચે આસવ સેવું નહિ, સેવરાત્રુ નહિ.

આ છટ્ટા દિશા પરિમાણપ્રતના પાંચ અતિયાર *આવડને
જોય છે, મિત્ર ઉપાદેય નથી, જેવા કે—

ઊર્ધ્વદિશ્-પ્રમાણાતિક્રમ, અધોદિશ્-પ્રમાણાતિક્રમ, તિર્યગ્-
દિશ્-પ્રમાણાતિક્રમ ક્ષેત્રટ્ટિક, રમ્યત્વન્તર્ધા (રમ્યતિ બંધ), એવા
છટ્ટા પ્રતને વિષે કોઈ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છ
મિ દુક્ક

છટ્ટું દિશા પરિમાણ પ્રત-પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર
સંમિશ્રિત લાવામાં

છટ્ટું દિશા પરિમાણ પ્રત—

ઉર્ધ્વદિશાનું યથા પરિમાણ, અધોદિશાનું યથા પરિમાણ,
તિર્યગ્દિશાનું યથા પરિમાણ, એ યથા પરિમાણ કીધું છે,
તે ઉપરાંત સમજાએ કાયાએ જઈને પાંચે આસવ સેવવાના
પચ્ચક્ષુષાણુ

જાવજીવ્યાએ દુનિહ, તિવિહેણુ, ન કરેમિ, ન કારવેમિ
મણ્ડા વયસા કાયસા, એવા છટ્ટા દિશા પરિમાણ પ્રતના પચ
અર્ધવારા જાણિયળવા, ન સમાયગિયળવા તે જહા—

ઉર્ધ્વદિશિપ્રમાણાધિક્રમે, અધોદિશિપ્રમાણાધિક્રમે, તિર્યગ્દિશિ
પ્રમાણાધિક્રમે, ખેત્તુટ્ટી, સર્ધર્ધતરલા, એવા છટ્ટા પ્રતને વિષે કોઈ
પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છ મિ દુક્ક

* બહેનોએ “આવિજાને” જોણવું

શબ્દાર્થ

છટ્ટ = છટ્ટ

દિસિવ્યયં = દિશા (પરિમાણ)

મત

ઉડ્ડિસાપ = ઉર્ધ્વ દિશાનું
ઊર્ધ્વ દિશાનું

જહા = યથાશક્તિ

પરિમાણં = પરિમાણ, મર્યાદા,
હદઅહોદિસાપ = અધો દિશાનું;
નીચી દિશાનુંતિરિયદિસાપ = તિર્યક્
(તિરછી) દિશા - પૂર્વ,
પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણનું

કવં = ક્યું છે

અદિરિત્તં = અતિરિક્ત, ઉપરાંત

સેવજ્ઞાપ = પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક

કાયાપ = કાયાથી

ગંતૂણં = ગમ્મને

પંચાસવાસેવજ્ઞસ્સ = પાંચ
આસન સેવનાનાંછટ્ટસ્સ દિસિવ્યયસ્સ = છટ્ટ
દિશા (પરિમાણ) મતનાઉડ્ડિસિવ્યમાણાદિક્રમે,
ઉર્ધ્વદિક્રમમાણાતિ-

ક્રમ = ઉર્ધ્વ (ઊર્ધ્વ)

દિશાની મર્યાદા ઉલ્લંઘવી
તે.

અહોદિસિવ્યમાણાદિક્રમે,

અધોર્દિક્રમમાણા-

તિક્રમ = અધો (નીચી)

દિશાના મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન
કરવું તે

તિરિયદિસિ પમાણાદિક્રમે,

તિર્યગ્દિક્રમમાણાતિ-

ક્રમ = તિર્યક્ દિશા-

પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર,

દક્ષિણ દિશાની મર્યાદાનું

ઉલ્લંઘન કરવું તે

લેત્તલુહી, ક્ષેત્રલુહિ =

ક્ષેત્રની મર્યાદા વધારવી

તે = (એક દિશાની

મર્યાદા ધટાડી અન્ય

દિશામાં વધારવી તે)

સદ્વિવંતરહદાસ્મૃત્યન્તર્યા =

મર્યાદા ત્રિપતક સ્મૃતિનો

લોપ; પ્રત્યેક દિશાના

પરિમાણનો સ્મૃતિ અંશ.

વિવેચન

પાપાયરણુ માટે ગમનાગમનાદિ ક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરવાનું જૈન ગૃહસ્થ માટે નિષિદ્ધ છે મોગ મોટા નરેશો સેના સહિત દિગ્વિજય માટે નીકળે છે અને જ્યાં જાય છે ત્યાં સદાર મર્યાદે છે મોટા જાપારીઓ વેપારાર્યે નીકળે છે અને આસપાસના રાષ્ટ્રની ગરીબ પ્રજાનું શોષણ કરે છે તૃષ્ણા ઉપર કાર્ષ જાતનું નિયંત્રણ રહેતું જ નથી

તેથી બગવાન મહાવીરે દિશાવનનું નિધાન કરેલ છે દિશાવતમાં કર્મ-ક્ષેત્રની મર્યાદા આધવામાં આવે છે, અર્થાત્ સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓ માટેની સીમા નિશ્ચિત કરવામાં આવે છે, તેની બહાર જઈ દિંસા, અમન્ય આદિ પાપાયરણોનો પુણ્યતઃ ભાગ કરવો તે દિશા પરિમાણુ મતનું લક્ષ્ય છે ખુદલા રાખેલ ક્ષેત્રાતિરિક્ત શેષ ચૌદ રાજ્ય પ્રમાણુ લોકમાં રહેલા સર્વે જીવોની રક્ષા રૂપ ગ્રંથને માટે આ મત લેવામાં આવે છે માટે તે ગ્રંથવન કહેવાય છે

આ મનના બે બે. છે, વ્યવહારથી અને નિશ્ચયથી છ દિશાનું પરિમાણુ કરવું તે વ્યવહારથી દિશા પરિમાણુ અને “અતુર્ગતિમાં પરિભ્રમણુ કરવું પડે છે તે સ્વકૃત કર્મેનું જ ફળ છે” એવું જાણી સંસારમાં હિંસાસીન વૃત્તિ રાખવી અને સિદ્ધ અવસ્થાનું ઉપાર્થનય સ્વીકારવું તે નિશ્ચયથી દિશા પરિમાણુ મત છે

સૂત્ર પાઠ

સત્તમે ઉવભોગ પરિભોગ-પરિમાણબ્ધયં

[વીયં ગુણબ્ધયં]

સત્તમે ઘષ ઉવભોગ-પરિભોગવિદિ પચ્ચક્ષાપમાણે; .
 ઉલ્લણિયાવિદી, દંતચણવિદી, ફલવિદી, અધ્ધમંગણવિદી,
 ઉવ્વટ્ટણવિદી, મજ્જણવિદી, વત્થવિદી, ચિલેચણવિદી,
 પુપ્ફવિદી આભરણવિદી, ધૂવણવિદી, પેજ્જવિદી, મપ્પત્તણવિદી,
 ઓદ્ધણવિદી, સૂવવિદી, વિગઈવિદી, સાગવિદી માહુરયવિદી,
 જેમણવિદી, પાણીયવિદી. મુહવાસવિદી, ઘાહ્ણવિદી,
 ઉવાણહવિદી, સયણવિદી, (સેજ્જાવિદી), સચ્ચિત્તવિદી,
 દ્વ્યવિદી.

इच्छाईणं जहापरिमाणं कयं तत्तो अइरिस्सस्स उवभोग
 परिभोगस्स पच्चक्खाणं, जावज्जीवाप पगविहं तिबिहेणं, न
 करेमि मणसा वयसा कायसा.

तयाणंतरं च णं सत्तमे उवभोगपरिभोगव्यप दुयिहे
 पणत्ते तं जहा; भोयणओ कम्मओ य.

तत्थ णं भोयणओ § समणोवासएणं पंच अइयारा
 जाणियव्वा न समायरियव्वा तं जहा—

सचित्तादारे, सचित्तपडिवद्धादारे, अपउलिओसहि-
 भवरणया दुप्पउलिओसहिभक्खणया तुच्छोसहिभक्खणया.

कम्मओ णं § समणोवासएणं पघरस्स कमादाणाई
 जाणियव्वाई न समायरियव्वाई, तं जहा—

ईगालकम्मे, વળકમ્મે, સાડીકમ્મે, માડીકમ્મે,

§ બહેનેએ " સમણોવાસિયાએ " શબ્દ બોલવો.

ફોડીકમ્મે, દેતવાણિજ્જે, લમ્મવાણિજ્જે, રસવાણિજ્જે,
વિસવાણિજ્જે, કેસવાણિજ્જે, જંતપીલળકમ્મે, નિલ્લંછણકમ્મે,
દ્વગ્ગિદાવળયા, સરદહતલાગસોસળયા, અસહજણસોપોસળયા,
તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકંડં.

ભાવાર્થ પાઠ

સાતમું ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિભાષુ પ્રત

[બીજું ગુણપ્રત]

સાતમું પ્રત—ઉપભોગ-પરિભોગ વિધિના પ્રસાખ્યાન કરતાં
૨૬ પ્રકારની મર્યાદા કરવી તે, જોમકે—

૧. શરીર લૂછવાના અંગૂઠા,	૧૩. પકવાજનો વિધિ.
ડુવાલ. (આદ્રં નયનિકા)નો	૧૪. ચોખ્ખાનો વિધિ.
વિધિ.	૧૫. માળનો વિધિ.
૨. કાતધુ વગેરેનો વિધિ.	૧૬. વિમળનો વિધિ.
૩. ફળનો વિધિ.	૧૭. શાકનો વિધિ.
૪. અભ્યંગનનો વિધિ.	૧૮. માધુરક (મધુર ફળ)નો
૫. ઉદ્દર્તન-પીડી, વગેરેનો	વિધિ.
વિધિ.	૧૯. જમણનો વિધિ.
૬. સ્નાનનો વિધિ.	૨૦. પાણીનો વિધિ.
૭. વસ્ત્રનો વિધિ.	૨૧. મુખચાસનો વિધિ.
૮. વિલેપનનો વિધિ.	૨૨. વાહનનો વિધિ.
૯. પુષ્પનો વિધિ.	૨૩. ઉપાનત (પગરખાં)નો
૧૦. આમ્રપણનો વિધિ	વિધિ.
૧૧. ધૂપનો વિધિ.	૨૪. આસન-સપનનો વિધિ.
૧૨. પેયઆહાર (પીણાનો)	૨૫. સચિત વસ્તુનો વિધિ.
વિધિ.	૨૬. દ્રવ્યનો વિધિ.

ધસાદિનું મયા પરિમાણ ક્યું છે તે ઉપરાંત ઉપભોગ-પરિભોગ નિમિત્તે તે વસ્તુઓ ભોગવવાના પચ્ચક્ષુખાણુ. હું યાવનજનન એક કરણ અને ત્રણ યોગથી અર્થાત્ મન, વચન, કાયાથી ભોગવું નહિ.

તદુપરાંત સાતમું ઉપભોગ-પરિભોગ પ્રત જે પ્રકારનું છે: (૧) ભોજન સંબંધી, (૨) કર્મ સંબંધી. તેમાં ભોજન સંબંધી પાંચ અતિચાર હું આવકને રોધ છે પરંતુ ઉપાદેય નથી, જેવાં કે:—

સચ્ચિતાહાર, સચ્ચિતપ્રતિગદ્ધાહાર, અપદ્ધવૌષધિ-ભક્ષણતા, દુષ્પદ્ધવૌષધિ-ભક્ષણતા, તુચ્છવૌષધિ-ભક્ષણતા

કર્મ સંબંધી પંદર કર્મદાન હું આવકને રોધ છે, કિંતુ ઉપાદેય નથી, તે જેવાં કે:—

(૧) અંગાર કર્મ, (૨) વન કર્મ, (૩) શાકટિક કર્મ, (૪) ભાટી કર્મ, (૫) રોટી કર્મ, (૬) દંતવાણિન્ય, (૭) લાક્ષા વાણિન્ય, (૮) રસવાણિન્ય, (૯) વિપવાણિન્ય, (૧૦) કેશવાણિન્ય, (૧૧) પંત્રપીડન કર્મ, (૧૨) નિર્લાંબન કર્મ, (૧૩) દવામિદાપન, (૧૪) સરોવર-તળાવ-રોધણ કર્મ, (૧૫) અસત્ જન મોહણ કર્મ. એવા સાતમા પ્રતને વિષે કાર્ષ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરત મિચ્છા મિ દુક્કં.

સાતમું ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ પ્રત પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર મિશ્રિત ભાષામાં

સાતમું પ્રત ઉપભોગ-પરિભોગ વિહિ-પચ્ચક્ષુખાએમાણે, ૧. ઉત્તરણિયાવિહી, ૨. દંતવણિવિહી, ૩. ફલવિહી, ૪. અખંડગણ-વિહી, ૫. ઉબ્ધણવિહી, ૬. મનજણવિહી, ૭. વચવિહી, ૮.

હું બહેનોએ “આવિકાને” શબ્દ બોલવો.

વિવેચણવિહી, ૯. પુષ્પવિહી, ૧૦. આભરણવિહી, ૧૧. ધૂવણવિહી, ૧૨. પેન્થવિહી, ૧૩. લક્ષ્મણવિહી, ૧૪. ઓઢણવિહી, ૧૫. સૂત્રવિહી, ૧૬. વિગાધવિહી, ૧૭. સાગવિહી, ૧૮. માહુરયવિહી, ૧૯. જેમણવિહી, ૨૦. પાણિયવિહી, ૨૧. મુહવામવિહી, ૨૨. વાહણવિહી, ૨૩. ઉવાણવિહી, ૨૪. સયણવિહી, ૧૫. સચિતાવહી, ૨૬ દંવવિહી (કરેમિ)

ઈલાદિનુ યથા પરિણામ કીધુ છે તે ઉપરાંત ઉપભોગ પરિભોગ ભોગ-નિમિત્તે ભોગવવાના પચ્ચક્ષુખાણુ જાવજીવાએ એગવિહ, તિવિહેણુ ન કરેમિ મણુસા, વયમા, કાયસા.

એવા સાતમા ઉપભોગપરિભોગ દુવિહે પચ્ચણુતે તં જહા, ભોયણુઓ કમઓ ય.

ભોયણુઓ *સમણોવાસએણું પંચ અઈવારા જાણિયજ્ઞા ન સમાપરિયજ્ઞા, ત જહા—

સચિતાધારે, સચિતપડિજ્ઞધારે અપહસિઓસહિલક્ષણુયા, દુપહસિઓસહિલક્ષણુયા, તુપહસિઓસહિલક્ષણુયા.

કમઓ ણું *સમણોવાસએણું પન્નરસ કમમાદાણાઈ જાણિયજ્ઞાઈ ન સમાપરિયજ્ઞાઈ, ત જહા—

ઇંગાલકમ્મે, વણકમ્મે, સાડીકમ્મે, લાડીકમ્મે, ફાડીકમ્મે, ફંતવાણિજ્ઞા, લક્ષણવાણિજ્ઞા, રસવાણિજ્ઞા, વિસવાણિજ્ઞા, ફેસવાણિજ્ઞા, જંતપીલણકમ્મે, નિદલજ્ઞણકમ્મે, દવગિદાવણુયા, સરદહતલાગસોસણુયા, અસઈજ્ઞણુ-પોસણુયા.

એવા સાતમા પ્રતને વિષે પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં

× જહેનોએ “ સમણોવાસિયાએણુ ” બોલવુ.

શબ્દાર્થ

સત્તમે = સાતમું

ઘણ = ઘન

ઉપભોગપરિભોગવિહી =

ઉપભોગ અને પરિભોગની
વસ્તુઓનો વિધિપચ્ચક્ષણમાણે = પ્રત્યા-
ખ્યાન કરતાંઉલ્લણિયાવિહી = અંગુળ
(આદ્ર્વનયનિકા)નો વિધિદૈતવણવિહી = દાતવ્યનો
વિધિફલવિહી = રનાન કરવા
પહેલાં મરતકે આદિ પર
લેખ કરવા માટે આજ્ઞા
વગેરે દ્વેષોની મર્યાદાઅભ્યંગણવિહી = મર્દન માટે
સતપાકે આદિ તેઓનો
વિધિઉદવટ્ટણવિહી = ઉદ્ધર્તન,
પાડીનો વિધિમજ્જણવિહી = રનાન માટે
પાણીનું માપ

ઘટ્યવિહી = વસ્ત્રનો વિધિ

ત્રિલેવણવિહી = (અગર,
ચંદન આદિ) વિલેપનનો
વિધિ

પુષ્કવિહી = પુષ્પ વિધિ

આમરણવિહી = આભૂષણોનો
વિધિ

ધૂવણવિહી = ધૂપનો વિધિ

પેજ્જવિહી = પેય આહાર
(આસામણ, રાખ,
ઓખાની કાંઈ વગેરે)નો
વિધિમચ્ચણવિહી = ઘેર વગેરે
પકવાનનો વિધિઓદણવિહી = ફાલમ આદિ
ભજના ઓખાનો વિધિ

સ્વવિહી = દાળનો વિધિ

વિગદ્ધવિહી = ઘી, તેલ,
દૂધ, દહીં, ગોળ, ખાંડ
વગેરે વિગતનો વિધિ

સાગવિહી = શાકનો વિધિ

માદુર્યવિહી = માધુર
(મધુર દળ)નો વિધિજૈમણવિહી = દહીંવધ, મુગળો
વગેરે જમણનો
વિધિપાણિયવિહી = પાણીનો
વિધિ જેની માથે
શાદલી ખવાય તે

મુદ્ધવાનવિહી = સુગંધયુક્ત
તાંબુલ વગેરે મુખવાસનો
વિધિ

વાહણવિહી = ગાડી, બગી,
મોટર, સાયકલ, ઝોરા-
પ્લેઈન વગેરે વાહનનો
વિધિ

ઉચાણવિહી = ઉપાનત
વિધિ; ખુંટ, ચપલ, મોળ
આદિનો વિધિ

સચણવિહી = સૂત્રા માટે
શસ્ત્રા, ખાટ, પર્ણગ
આદિનો વિધિ

સચિત્તવિહી = ખાત્રા માટે
સચિત્ત વસ્તુઓની મર્યાદા

વૃષ્ટ્યવિહી = ખાદિમ, સ્વાદિમ
વગેરે દ્રવ્યોની બાબતમાં
એક, બે વગેરે સખ્યાની
મર્યાદા તે દ્રવ્ય વિધિ
પરિમાણ છે

સયાણંતરં = તદુપરાંત

ચ = અને

સત્તમે = સાતમું

ઉપસોગપરિસોગવચ =
ઉપસોગ પરિસોગ મત

દુવિદ્ધે = દ્વિવિધ, બે પ્રકારે
વર્ણવે = પ્રરૂપ્યું છે

તં = તે

અહા = જેમકે

મોચણઓ = મોચન સંબંધી

કમ્મઓ = કર્મ સંબંધી
(જીવનવૃત્તિ સંબંધી)

ચ = અને

તત્ત્વ ણં = તેમાં

સચિત્તાહારે = સચિત્ત આ-
હાર કરવો તે

સચિત્તપટ્ટિવદ્ધાહારે = સચિત્ત
પ્રતિબદ્ધ આહાર

અપહરિતોસદ્દિમવચણયા
= અમિત્રી અસંસ્કૃત

(અપહર અર્થાત્ નહિ
શેષી) ઓપધિનો આ-

હાર કરવો તે. (ઓપધિ

એટલે ફળ પાકાન્ત અર્થાત્
ફળ પાકે ત્યાંબુધી રહેનાર

વનસ્પતિ, જેમકે છુવાર

બાજરી, ધડ વગેરે.

પરંતુ ઓપધિમાં ૨૪

પ્રકારના અનાજ તેમજ

સર્વ જાતના આહાર

અપેક્ષાથી આવી જાય
છે).

દુષ્પણલિઓસદ્ધિમકરણયા

= (૧) એક તરફથી
શેકાયેલી અને બીજી
બાજુએ કાચી રહેલી
અર્થાત્ અર્ધ કાચી
(પાર્શ્વસ્થિતમ્) ઓ-
પધિ (અનાજ તથા
બધી જાતના આહાર)નું
લક્ષણ કરવું તે. (૨)
દુષ્પકવ આહાર ખાવો તે

તુચ્છોસદ્ધિમકરણયા =

તુચ્છ આહાર કરવો તે;
સડી ગયેલું અનાજ
વગેરે ખાવામાં લેવું તે

કમ્મઓ = કર્મ સંબંધી

પન્નરસ = પંદર

કમ્માદાણાદૈ = કર્મદાતા;

જેથી ગાઠ પાપકર્મનું -
બંધન થાય તે વ્યાપાર

ફંગાલકમ્મે = અંગારકર્મ;

અગ્નિ સાથે સંબંધ
ધરાવતા વ્યાપાર વગેરે
કરવા. જેમાં છઠાવની
હિસા થાય છે

વળકમ્મે = વનકર્મ; વ્યાપાર

નિમિત્ત વનરાજિ (વૃક્ષ
સમૂહ) કપાવવા તે

સાહીકમ્મે = શાકટિક કર્મ;

ગાડા આદિનો વ્યાપાર
કરવો

માહીકમ્મે = ભાટી કર્મ;

પશુ, વાહન આદિનું
ભાડું લઇને આજીવિકાનો
નિર્વાહ કરવો તે

ફોહીકમ્મે = ફોહી કર્મ;

જમીન ખોદાવવાનો
પથર આદિ ફોડાવવાનો
વ્યાપાર કરવો તે

વંતવાણિજ્જે = દાંત, શીંગડા,

હાડકાનો વ્યાપાર કરવો
કે તે નિમિત્તે પશુઓનો
વ્યાપાર કરવો તે

લક્ષ્વવાણિજ્જે = લાક્ષા-

વાણિજ્ય; લાખનો
વ્યાપાર (લાખના

ચાપડા બનાવતાં અર્સ-
ખ્ય જીવોની હાનિ થાય

છે. લાખ વગેરેના
વર્ણવાળાં કંથવાદિ

જીવોની હિસા થાય છે)

રસવાણિજ્જે = રસ વાણિ-

જ્ય; મધ, દારૂ આદિ
નીચ રસનો વ્યાપાર
કરવો તે

વિસવાણિજ્ઞે = વિષ
વાણિજ્ય; સોમલ આદિ
વપનો વ્યાપાર કરવો તે

કેસવાણિજ્ઞે = કેશ
વાણિજ્ય; ચમરી, ગાય
આદિ પશુઓના વાગનો
અને મોર આદિ પક્ષી-
ઓના પીંછાનો વ્યાપાર
કરવો; (૨) કેશવાગા
લક્ષ્યુએ કરીને-દાસ
દાસી આદિ મનુષ્યોનો
વેપાર કરવો તે

જંતપીલળકમ્મે = વંત
પીડન કર્મ; મીલ, કોલ,
ખાથી આદિ દ્વારા તલ,
સરસવ આદિ પીલવાનો
વ્યાપાર કરવો તે; અથવા
એવી મીસો વગેરે
ખનાવતી કે વેચતી તે

નિલ્લંછળકમ્મે = નિર્લાંછન
કર્મ; બગદ, પાડા, ઘોડા

આદિને નખુંસક ખનાવવા
(ખરસી કરવા) તે

દ્વગ્મિદાવળયા = દ્વાશિ-
દાપન; વન, ખેતર,
પર્વત, ગામ આદિને
આગ લગાડવી તે

સરદહત્તલાગસોસળયા =
સરોવર-તળાવ-શાપથુ
કર્મ; સરોવર તળાવ
આદિમાંથી જળ કાઢી
તેને સૂકવી દેવા તે.
(આ સાક્ષાત્ત્રસ-
રથાપર જીવોની હિંસાનું
કારણ છે)

અસરજળપોષળયા =
અસત્ત જન પોષણ કર્મ;
આજીવિકાના નિર્વાહ
અર્થે દુરાચારી મનુષ્યોને
(ક્ષણ ઓ આદિ)
ભાકું આપા રાખવા કે
દિસક પશુઓને પોષવા
તે, ઇત્યાદિ

વિવેચન

જીવન ભોગથી બંધાયેલું છે તેથી ન્યાં સુધી જીવન છે
ત્યાં સુધી ભોગનો સર્વથા લાભ થઈ શકે નથી. આસક્તિ

ઘટાડવા માટે ભોગની મર્યાદા અવશ્યમેવ થઈ શકે છે. અનિયંત્રિત જીવન વિપાકીત બની જાય છે. તેનું જીવન ચોતાને કે પરને માટે હિતાવહ બની શકતું નથી. તેમ જ આ લોક કે પરલોક માટે પણ શ્રેયસ્કર બની શકતું નથી. અનિયંત્રિત ભોગાસક્તિ સંગ્રહ-શુદ્ધિને ઉત્તેજિત કરે છે. સંગ્રહ-શુદ્ધિ પરિગ્રહની જાળ વણે છે. પરિગ્રહની જાળ જેમ જેમ વિસ્તૃત બને છે તેમ તેમ હિંસા, દ્વેષ, ધૃત્તિ, અસત્ય, ઔર્વ આદિ પાપોની પરંપરા વૃદ્ધિ પામે છે.

તથા જૈન સંસ્કૃતિ ગૃહસ્થની ભોગાસક્તિ ઓછી કરવા અને તેને માટે ઉપભોગ-પરિભોગની વસ્તુઓ-ભોજન, પાન, વસ્ત્ર આદિના પ્રકાર અને સંખ્યાને મર્યાદિત કરવાનું વિધાન કરે છે. આ વ્રત દ્વારા પાંચમાં વ્રતમાં પરિમિત કરેલા પરિગ્રહને અધિક પરિમિત કરવામાં આવે છે અને અહિંસાની ભાવનાને વધુ વિરાટ એવં પ્રબળ બનાવવામાં આવે છે.

આ સાતમું વ્રત અયોગ્ય વ્યાપારોના પણ નિષેધ કરે છે. ગૃહસ્થ જીવન માટે વ્યાપાર-ધંધો આવશ્યક છે, પરંતુ વ્યાપાર કરતી વખતે એ વિચાર કરવો જોઈએ કે તે વ્યાપાર ન્યાયોચિત છે કે નહિ? તેમાં અદ્ભારેલ છે કે મહારેલ? વન કાપવા, જંગલમાં આગ લગાડવી, દારૂ, ઝેર વગેરે વેચવાં, સરાવર અને નદી આદિને સૂકવી નાખવા વગેરે મહારેલના કાર્યો છે, તેને પંદર દર્મોદાન કહે છે.

જેનાથી કઠિન કર્યોનો બંધ થાય છે અથવા કઠોર કર્યોનું આદાન-ગ્રહણ થાય છે તેને કર્મદાન કહે છે. એ કર્મદાનો આવક સ્વર્ધ કરતા નથી, અન્ય પાસે કરાવતા નથી અને કરનારની અનુમોદના પણ આપતા નથી. જયવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:—

“ જે આવક છે તેને પંદર કર્મોદાન સ્વર્ગ કરવા, કરાવવા કે કરનારને લાવા જાણવા કદપતા નથી. ” આ કાર્યો જોન ગૃહસ્થ માટે વર્જિત છે.

ઉપભોગ—

જે વસ્તુ એકજ વાર ભોગવાય તે ઉપભોગ છે, જેમકે આહાર, પાણી આદિ.

પરિભોગ—

જે વસ્તુ વારંવાર ભોગવી સકાય તે પરિભોગ છે, જેમકે વસ્ત્ર, ગૃહ, અર્થકાર આદિ.

સચિત્તાદાર—

સચિત્ત પદાર્થોનો જેણે ભાગ કર્યો છે અથવા જેણે તેની મર્યાદા કરી છે તેમના દ્વારા અનાભોગાદિથી સચિત્ત વસ્તુ અવાજ કે પરિણામથી અધિક સચિત્ત વસ્તુ મુખમાં નાખવામાં આવે તે સચિત્તાદારનો અતિયાર છે.

પંદર કર્મોદાન—

ઉપર વિવેચનમાં આ પંદર કર્મોદાન આવક માટે વર્જિત દર્શાવ્યા છે, તો પછી તેને પ્રતભંગ રૂપ અનાચાર ન કહેતાં અતિયારોમાં યા માટે સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે ?

તેનું સમાધાન એ છે કે આ કૂર કર્યો આવકોએ સર્વથા વર્જવા યોગ્ય જ છે, પરંતુ કાર્ષ આવક તે પ્રતને વિષે અનાભોગથી (અચિયારે, અપાનતાપૂર્વક) પ્રવેશ તેને માટે તે અતિયાર કહેવામાં આવેલ છે. પરંતુ તેમાં જાણીને ભુદિપૂર્વક પ્રવેશ તો અનાચાર જ છે અર્થાત્ પ્રતભંગ છે.

સુત્રપાઠ

અદ્દમં ત્રયં-અણદ્દદંડવેરમણં

[તદ્દયં ગુણવ્વયં]

અદ્દમં ઘયં-અણદ્દદંડ-વેરમણં

ચડઠિગ્ગહે અણદ્દદંડે પણ્ણ સ્સે તં જહા- અવજ્ઞાણાયરિય, પમાયાયરિય, હિંસાપ્પયાણે, પાપકમ્મોવપસે;

પવં અદ્દમસ્સ અણદ્દદંડસેવણસ્સ પચ્ચકલાણં, જાય-
હજીગપ્પ દુચિહ, તિચિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા,
ઘયસા, કાયસા, પથસ્સ અદ્દમસ્સ અણદ્દદંડ-વેરમણસ્સ
† સમણોવાસપણં પંચ અદ્દયારા જાણિયવ્વા, ન સમાયરિ-
યવ્વા તં જહા.—

કંદપ્પે, કોકુદ્દપ, મોહરિય, સંજુત્તાહિગરણે, ઉચ્ચભોગ
પરિભોગઅરિત્તે તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકંડં.

ભાવાર્થ પાઠ

આઠમું મત —અનર્થદંડ વિરમણ

[ત્રીજું ગુણમત]

આઠમું મત—અનર્થદંડથી વિરમણ.

અનર્થદંડ ચાર પ્રકારના દંડો છે, જેના કે:—૧. અપધ્યાન,
૨. પ્રમાદાયરણ, ૩ વિભાગી યજ્ઞપ્રદાન, ૪. પાપકર્મોપદેય.

એવા આઠમા અનર્થ દંડ સેરનાના પચ્ચકલાણુ હું યાવજીવન

† બહેનોએ "સમણોવમિય એ" બોલવું.

જે કરતુ તથા યોગદારા મન, વચન, કાપાથી અનર્થદંડ સેવું નહિ, સેવરાવું નહિ.

એવા આઠમા અનર્થદંડ વિરમણ પ્રતના પાંચ અતિયાર *આવકને રૂપ છે કિંતુ ઉપદેવ નથી, તે જોવા ક્ર:-

કનર્પ, કૌકુચ, મૌખર્પ, સમુક્તાધિકરણ, ઉપભોગપરિભોગા તિરિક.

એવા આઠમા પ્રતને વિષે પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

આઠમું પ્રત—અનર્થદંડ વિરમણ

[ત્રીજું ગુણપ્રત]

પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર મિશ્રિત ભાષામાં

અઠમ વર્ષ—અણુદ દડવેરમણું.

અઠગિરહે અણુદદડે પવણુતે તં જહા—અવતજણાવરિએ, પમાયાવરિએ, દિમપવાણે, પાવકમોવએસે,

એવા આઠમા અણુદ દડ સેવવાના પચ્ચહાણુ નવજણવાએ, દુરિહં, તિવિહેણુ ન કરેમિ ન કારવેમિ, મણુમા, વપસા, કાપસા. એવા આઠમા અણુદ દંડ વેરમણુ પ્રતના પચ અર્ધવારા નાણિયવરા ન સમાવરિયવરા, તં જહા:—

કંપે, કાકુધ્ધિ, મોહરિએ, સંજુતાદિગરણે, ઉપભોગ પરિભોગમધરિતે એવા આઠમા પ્રતને વિષે પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

* જહેનોએ “આવિકાને” શબ્દ બોલવો.

સમ્યક્

અદ્વમં = આકર્ષ

અળદ્વદંડવેરમણં =
અનર્થદંડથી નિરત્તિ,
નિષ્પ્રયોજન આત્મા
પાપકર્મથી લેણ્ય એવી
ક્રિયાથી નિવર્તવું તે.

અલ્લવિદે = ચાર પ્રકારે

અળદ્વદંડે = અનર્થદંડ

પણત્તે = ક્ષમા છે, પ્રત્યક્ષ છે

અવજ્ઞાનાયરિષ્ = અપમાન

(આર્ત અને શૈલ્પ બ્યાન)

૩૫ આચારનું સેવન.

પમાયાયરિષ્ = મદ આદિ

પાંચ પ્રમાદ૩૫ આચારનું

સેવન.

દ્વિસપ્તયાણે = દ્વિસાક્ષરી

શબ્દોનું પ્રદાન.

પાવકમ્મોવપસે = પાપ

કાર્યોપદેશ. પાપકર્મ કરવા

માટેનો બોધ.

અદ્વમસ્ત = આક્રમ

અળદ્વદંડવેરમણસ્ત =

અનર્થ દંડ વિરમણ તત્ત્વના

કંદર્પે, કન્દર્પ = કંદર્પ;

રામ, કામ, મોહ ઉત્પન્ન

કરનાર વાનો કરવી તે.

કાંકુરુપ, કૌતુક્ય = કૌતુક્ય

ભાંડની જેમ મુખ, નેત્ર,

ભ્રમર ગ્રોહ, કાચ, પગ

આદિ અંગો વિકૃત કરવા

તે (ભાંડયેષા)

મોહરિષ મૌલ્ય = મૌખિક

શુભાસ આદિથી અસત્ય

કે નિરર્થક શબ્દો બોલવા;

બહુ બોલવાપણી

સંયુક્તાહિગરણે, સંયુક્તા-

ધિકરણ = માર્ગ કરવાને

સમર્થ એવા દયિયાર

તૈયાર રાખવા; બે દયિયાર

જેવાં કે ધનુષ અને બાણ,

આદિ દુર્ગતિમાં લઇ

જનાર અધિકરણને સાથે

રાખવા, તૈયાર રાખવા

ઉપભોગપરિભોગ અદ્વિત્તે,

ઉપભોગપરિભોગ

અતિરેક = પોતાના

અને આત્મીય જનોના

ઉપયોગથી અધિક

ઉપભોગ પરિભોગની

વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવો

વિવેચન

મનુષ્ય જો પોતાનું જીવન નિવેશન અને પ્રમાદી રાખે છે તો તે નિષ્પ્રયોજન પણ હિસા કરી બેસે છે. પોતાની અને પોતાના આત્મીય જનોની આવશ્યકતાતિરિક્ત કામ પણ પ્રકારની વ્યર્થ દોષજનક પ્રવૃત્તિ કરવી તે અનર્થ દંડ છે. તેથી મન, વચન તથા કાયાને પ્રતિદેશુ જાગૃત રાખવા જોઈએ અને પ્રત્યેક ક્રિયા વિવેકયુક્ત કરવી જોઈએ.

અપ્રાપ્ત ભોગો માટે મનમાં લાલસા રાખવી—

પ્રાપ્ત ભોગોની રક્ષા માટે ચિંતા રાખવી—

અશુદ્ધ વિચાર અને વિદ્યેષો કરવા—

પાપ કાર્યોમાં મદદ કરવી—

હરત, મુખ આદિથી જાલદ ચેષ્ટા કરવી—

કામભોગ સંબંધી વાર્તાલાપમાં રસ લેવો—

અમદ્ર વાણી બોલવી—

નિરર્થક ક્રિયાકારણ શબ્દોનો સંગ્રહ કરવો—

આવશ્યકતાથી અધિક ભોગમામગ્રોનો સંગ્રહ કરવો.

ધી-તેજ આદિના પાત્રો હાંક્યા વિનાના ખુસ્તાં મૂકી દેવાં.

સ્ત્રી-પુરૂષના હાવભાવ, રૂપ, શૃંગાર આદિની પ્રશંસા કરવી.

અન્યની ઇર્ષ્યા કરવી કે,

અન્યનું અર્થમંગલ ચિંતવવું—

વગેરે સર્વે અનર્થ દંડ છે. સાધક આવા પ્રકારના સર્વે અનર્થ દંડથી નિવૃત્ત બનવું જોઈએ. તે વ્યવહાર અનર્થ દંડ વિરમણ વ્રત છે.

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્ષાય અને અશુભયોગરૂપી આસ્રવોથી અશુભ કર્મો બંધાય છે. તેને જીવ પોતાના જાણે તે નિશ્ચયઅનર્થ દંડ છે. તેનાથી નિવૃત્ત બનવું તે નિશ્ચયઅનર્થદંડવિરમણ વ્રત છે.

(ધૃતિ તથા શુશ્રુ વ્રત સમાપ્ત)

હવે ચાર શિક્ષાવત કહેવાગે.

સૂત્રપાઠ

નવમં સામાદ્યવ્યયં

[પઠમં સિમ્ત્વાવ્યયં]

નવમં સામાદ્યવ્યય- સાવજ્જજોગવેરમણં, જાવનિયમં
પજ્જુવાસામિ દુચિહં તિચિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ
મણસા વયસા ફાયસા; एवंभूया मे सहहणा, परुवणा,
સામાદ્યાવસરે સમાગપ સામાદ્યકરણે ફાલણાપ સુદ્ધં.

પઅસ્સ નવમસ્સ સામાદ્યવ્યયસ્સ *સમણોવાસપણં
પંચ અદ્યારા જાણિયસ્સા, ન સમાપરિયવ્યા. તં જહ્વા:—

મણદુપ્પણિહાણે, વયદુપ્પણિહાણે ફાયદુપ્પણિહાણે,
સામાદ્યસ્સ સહઅકરણયા, સામાદ્યસ્સ અણવહિયસ્સ
કરણયા, તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકંડે.

ભાષાર્થ પાઠ

નવમું સામાયિક મત

(પહેલું શિક્ષા મત)

નવમું સામાયિક મત— તે સાવઘ યોગ (પાપખરી પ્રવૃત્તિ)થી
નિવર્તનરૂં છે હું નિયમ અનુસાર તેની ઉપાસના કરૂં સાંસુધી
એ કરચું અને ત્રચું યોગપૂર્વક મન, વચન કાયાથી પાપ કર્મ કરૂં
નહિ, કરાવું નહિ; એરી ખારી શ્રદ્ધા અને પ્રરૂપણા છે. સામાયિક
કરવાનો યોગ પ્રાપ્ત થયે સામાયિક કરૂં તે સ્પર્શના વડે શુદ્ધ હોતો.

એવા નવમા સામાયિક મતના પાંચ અતિચાર હુઆવકને
જેય છે, કિંતુ ઉપાદેય નથી, તેવાં કે—

* બહેનોએ " સમણોવાસિયાએ " બોલવું.

હુ બહેનોએ " શ્રાવિકાને " બોલવું.

મનોદુષ્પ્રણિધાન, વચોદુષ્પ્રણિધાન, કાયદુષ્પ્રણિધાન, સામાયિક-
સ્મૃતિવ્રથ, અનવસ્થિત સામાયિક-કરણ

એવા નવમા પ્રતને વિષે કાઈ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય
તો તરસ મિચ્છા મિ દુઃક

નવમું સામાયિક પ્રત—પહેલું શિક્ષા પ્રત

પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત ભાષામાં

નવમું સામાયિક પ્રત—સાવજ્જજોગ વેરમણું, જનનિયમ
પળભુતામામિ, દુવિહ તિવિહેણુ ન કરેમિ ન દાગ્ધેમિ મણસા,
વયમા, કાયસા, એવી મારી સદ્દણા પ્રરૂપણાએ કરી સામાયિકનો
અવસર આગે સામાયિક કરે સારે સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ હતો.

એવા નવમા સામાયિક પ્રતના પચ અર્ધપારા, જણાયોવા,
ન સમાપ્તિયોવા, ત જાહા:—

મણુદુષ્પ્રણિધાણે, વચુદુષ્પ્રણિધાણે, કાયદુષ્પ્રણિધાણે સામાયિકસ
સર્ધઅકરણ્યા, અમાયિકસ અણુવદિયસ કરણ્યા, તરસ મિચ્છા મિ
દુઃક

શબ્દાર્થ

નવમં = નવમું

સામાયિકવ્યયં = સામાયિક

પ્રત

સાવજ્જજોગ - = સાવજ

યોગયા, પાપમરી

બાપારથી

વેરમણં = નિવર્તન રૂપ

સદ્દણા = શ્રદ્ધા

પરૂવણા = પ્રરૂપણા

ફાસણાવ = સ્પર્શનાથી

સુદ્ધ = શુદ્ધ

મગ્ધુપ્પણિહાણે મનો-

દુષ્પ્રણિધાન = મનથી

દુષ્ટ ચિત્તવન કરતું

વચુદુષ્પ્રણિહાણે, વચો

દુષ્પ્રણિધાન =

વચનનો દુષ્ટ પ્રયોગ

* બહેનોએ "શ્રાવિકાને" જોવાનું.

કરવો, જેમકે અસભ્ય,
કઠોર, સાવચ લાગ્યા
બોલવી

કાયદુપ્પણિહાણે. કાય-
દુપ્પણિધાન = ક્રવાથી
અશુભ પ્રવૃત્તિ. યાના
રહિત ગમનાદિ કરવું તે
સામાજ્યસ્થ સદાકરણયા,
સામાયિક-સ્મૃતિ-
ઐશ = સામાયિકની

સ્મૃતિ ન રાખવી તે
સામાજ્યસ્થ અણવદ્વિયસ્થ
કરણયા, અનવસ્થિત-
સામાયિક-કરણ =
અનવસ્થિત રીતે સામા-
યિક કરવું તે, સામાયિક
સીધા પછી છોડી દેવું
તે, સામાયિકનો અનાદર
કરવો તે, વગેરે.

વિવેચન

આ સામાયિક મત તે શિક્ષા મત છે, અર્થાત્ શિક્ષાની
પેઠે વારંવાર સેવન કરવા મોખ્ખ છે. જોન સાધનામાં સામાયિક
મતનું અતિ મદદર છે. સાવચ પ્રવૃત્તિ અને દુષ્કર્મનો પરિત્યાગ
કરી રાગદ્વેષના પ્રસંગોમાં પણ સમભાવ રાખવો, સમતા ધારણ
કરવી તે સામાયિક મત છે.

સામાયિકની સાધનામાં જીવન યાત્રાને નિષ્પાપ અને પવિત્ર
બનાવવાની હોય છે. ગૃહસ્થ અંતે ગૃહસ્થ છે, તે સાધુ નથી,
તથા યાવજીવન સર્વે પાપનો સર્વથા ભાગ કરી શકતો નથી.
તથા તેને પ્રતિદિન બોજામાં બોજા એક ગ્રહર્ત માટે તો સામાયિક
મત ધારણ કરવું જ જોઈએ. જો કે એક ગ્રહર્ત માટે પાપ-
વ્યાપારોનો ભાગ કરવા રૂપ સામાયિક મતનો મગ અલપ છે
તથાપિ તેનાથી અદિસ્ટા અને સમતાની વિરાટ ઝાંખીનું દર્શન થાય છે.

સામાયિક મતની સાધના કરતી વખતે સાધારણ ગૃહસ્થ
સાધક પણ લગભગ પૂર્ણ નિષ્પાપ જેવી ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર
આરૂઢ થઈ જાય છે. આચાર્ય ભદ્રાહુ રવામીએ કહ્યું છે કે:—

સામાદ્યમ્મિ ઉ કપ્પ સમણો ઇવ સાવઓ હવહ્ જમ્હા । ’
અર્થાત્—સામાયિક કરવાથી આવક શ્રમણુ જેવા બની જાય છે.

આ ગૃહસ્થની સામાયિક સાધુની પૂર્ણ સામાયિકના અભ્યાસની પૂર્વ ભૂમિકા છે. તે જે ધડીનું આધ્યાત્મિક રનાન છે. તે જીવનને પાપમળથી દલકું બનાવે છે અને અહિંસાની સાધનાને સ્ફૂર્તિ આપે છે. સામાયિક દ્વારા યત્તાં નિર્જરા, પાપાસ્રવનિરોધ અને આત્મ નિરીક્ષણ, સાધક માટે અમૂલ્ય નિધિ છે, જેને મેળવી આત્મા પરમાત્મ—૨૫ મેળવવા આગળ પડે છે.

અમારા સામાયિક સૂત્ર પુસ્તકમાં મનોદુઃખશુદ્ધિના અતિચાર સંબંધી સંક્રમ-સમાધાન આપેલ છે. તે ઉપયોગી હોઈ પુનરૂક્તિ દોષ થવા છતાં પણ બંને આપવાનું ઉચિત ધાર્યું છે—

પ્રશ્ન—મનની ગતિ અતિ સૂક્ષ્મ છે. તેની ચંચળતા રોકવી મુશ્કેલ છે, જ્યારે બીજી બાજુએ સામાયિકમાં મનથી સાવચ્છ બાપારનો ભાગ હોય છે. તેથી પ્રતિજ્ઞાલંગ થવાથી સામાયિક યતનો લંગ થાય છે; અતઃ સામાયિક વ્રત લેવાની અપેક્ષા ન લેવું એ જ યોગ્ય છે. તેથી પ્રતિજ્ઞા લંઘનો દોષ ટાળી શકાય.

ઉત્તર—સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા માટે છ ટ્રાટિ દર્શાવેલ છે, તેથી મનની એક ટ્રાટિનો ભગ થાય તો પણ શેષ પાંચ ટ્રાટિથી પ્રતિજ્ઞા વિદ્યમાન રહે છે. તેથી સામાયિકનો સર્વથા ભંગ વા અભાવ થતો જ નથી. મનોરૂપ અંશત લંઘની શુદ્ધિ માટે શાસ્ત્રકારોએ પચાસાપ પૂર્વક “મિચ્છા મિ દુક્કં”નું કથન કરેલ છે. વિદ્વના લયથી કામનો પ્રારંભ જ ન કરવો તે કાયરતા છે. સામાયિક શિદ્ધાન્ત છે. શિદ્ધાનો અર્થ એ છે કે નિર્નર અભ્યાસ દ્વારા પ્રગતિ કરવી. અભ્યાસ ચાલુ રાખો, અને એક દિવસ મન ઉપર પણ નિયંત્રણ આવી જશે.

સૂત્રપાઠ

દસમં દેસાવગાસિયવ્યયં

[વીયં સિક્ષાવ્યયં]

દસમં દેસાવગાસિયવ્યયં—

દિનમજ્ઞે, પચ્ચૂસકાલાય આરબ્ધ પુવ્વાદીસુ છસુ દિસાસુ જાવહયં પરિમાણં કયં તત્તા અહરિતં સેચ્છાપ સકાપણં ગંતૂણં અન્ને વા પહેઝણં પંચાસવાસેવણસ્સ પચ્ચક્કપાણં, જાવમહોરત્તં ડુવિહં, તિવિહેણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ; મળસા વયસા કાયસા.

અહ ય છસુ દિસાસુ જાવહયં પરિમાણં કયં, તમ્મજ્ઞે વિ જાવહયાણં વ્હ્યાઈણં મજ્ઞાયા કયા તઓ અહરિત્તસ્સ ભોગોવભોગસ્સ પચ્ચક્કપાણં.

જાવમહોરત્તં પગવિહં, તિવિહેણં, ન કરેમિ મળસા વયસા કાયસા.

પગસ્સ દસમસ્સ દેસાવગાસિયવ્યયસ્સ સિમ્મણોવાસપ્પણં પંચ અદ્યારા જાણિયવ્વા, ન સમાયરિયવ્વા, તં જદ્દા—

આણવળપ્પઓગે, પેસવળપ્પઓગે, સદ્દાણુવાપ, રૂવાણુવાપ, વહિયા-પુમ્મલ-પક્કહેવે, તસ્વ મિચ્છા મિ દુક્કહં.

† બહેનોએ “ સમણોવાસિયાપ ” બોલવું.

ભાવાર્થ પાઠ

દશમું દેશાવકાશિક મત

[બીજું શિક્ષા મત]

દશમુ દેશાવકાશિક મત—

દિનપ્રત્યે પ્રજાતયકી પ્રારંભીને પૂર્વાદિક ૭ દિશામાં જોટથી ભૂમિકા મોકળી રાખી છે તે ઉપરાત સમગ્રજાએ કાપાએ જમીને કે અન્યને મોકલીને પાંચ આસર સેવરાનાં પચ્ચક્ષાણુ

હું એક અહોગત્રિ સુધી બે કરણુ અને ત્રણ યોગથી અર્થાત મન, વચન, કાયાથી પાંચ આસર સેતુ નહિ, સેવરાતું નહિ.

હવે ૭ દિશામાં જોટથી ભૂમિનું પરિમાણ કર્યું છે તે માંહી દ્રવ્યાદિકની મર્યાદા કરી છે તે ઉપરાત ઉપભોગ-પરિભોગના પચ્ચક્ષાણુ.

હું એક અહોગત્રિ સુધી એક કરણુ અને ત્રણ યોગથી અર્થાત મન, વચન, કાયાથી ભોગતું નહિ.

એવા દશમા દેશાવકાશિક મતના પાંચ અનિચાર ‡ આવકને રૂપ છે કિંતુ ઉપાદેય નથી, તે જેવા કે—

આનયનપ્રયોગ, પ્રેષપ્રયોગ, શબ્દાનુપાત, રૂપાનુપાત, બહિષ્કારપ્રત્યેષ એવા દશમા મતને વિષે કાર્મ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તત્ત્વ મિત્તજ મિ દુષ્ટક

દશમું દેશાવકાશિક મત—બીજું શિક્ષામત

પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત ભાષામાં

દશમુ દેશાવકાશિક મત—

‡ જહોનોએ “ આવકને ” શબ્દ બોલવો.

દિનપ્રત્યે પ્રભાતથી પ્રારંભીને પૂર્વાદિક ૭ દિશામાં જોટલી ભૂમિકા મોકળા રાખી તે ઉપરાંત સમગ્રજગતે કાવાએ જમીને પાંચ આસપાસ સેવવાના પચ્ચક્રખાણું જાવજહોરતું દુરિહં, તિવિદેહું ન કરેમિ ન કારવેમિ; મણુસા, વયસા, કાપસા.

જોટલી ભૂમિકા મોકળા રાખી છે તે માંહી દ્રવ્યાદિકની મર્યાદા કીધી છે તે ઉપરાંત ઉપભોગ-પરિભોગ, ભોગ નિમિત્તે ભોગવવાના પચ્ચક્રખાણું જાવજહોરતું એગવિહં, તિવિદેહું, ન કરેમિ મણુસા, વયસા, કાપસા.

એવા દશમા દેશાવકાશિક પ્રતના પંચ અધ્યયાર, જાણિયવા ન સમાયરિયવા, તં જહા—

આણુવણુપઓગે, ચેમવણુપઓગે, સદાણવાએ, રૂનાણુવાએ, બહિયા-પુગ્ગલ-પક્રબેવે. એવા દશમા પ્રતને ત્રિપે કાર્ધ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિત્તે મિ દુકકં.

દશમું દેશાવકાશિક પ્રત

અંગીકાર કરવાનો વિધિ.

એક અહોરાત્રિ ધર્મસ્થાનકમાં રહેવું. સચિત વસ્તુનો ભાગ કરવો. ઉધાડે મુખે બોલવું નહિ. પગરખાં પહેરવાં નહિ. સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવો નહિ. વ્યવહારિક વ્યાપાર કરવો નહિ, નિરાંતની આકાર જેમ અને તેમ જોહો-પેટને જાણા પૂરતો એક ટક લેવો અથવા ઉપવાસ કરવો. આ પ્રતને અંગે દસ પ્રસાખ્યાન પૈકી જે પ્રસાખ્યાન કરવાની શક્તિ, શ્રદ્ધા હોય તે ચર્ધ શકે છે. આ પ્રમાણે એક દિવસ-રાત્રિ ધર્મસ્થાનકમાં રહી ધર્મખ્યાન, શાનાખ્યાસ આદિમાં સમય વ્યતીત કરવો. સાંસારિક વાતો કરવી નહિ, ચિંતવવી નહિ. આ પ્રતમાં ક્ષિપ્ત, જૂઠું, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ પાંચેય આસવોના સેવનનો દેશથી ભાગ થાય

૭. આખા દિવસ-રાત્રિનો ક્રિયાવિધિ પૌષધ-વન પ્રમાણે જાણવો.
બીજા દિવસે સવારે પડિલેલું કરવું, તે પહેલાં વન પારવું નહિ.

પ્રત અંગીકાર

૧. સામાયિક આત્મવાના પહેવેથી પાંચ પાઠ સુધીના પાઠ
તથા વિધિ આમાં સરખા છે.

૨. ત્યાર બાદ ગુરુ મહારાજને સર્વિનય નમસ્કાર કરી નીચેનો
પાઠ બોલવો:—

“ દ્રવ્ય થકી સાવજીવજીવ સેવાના પચ્ચક્ષ્માણુ, ક્ષેત્ર
થકી આખા લોક પ્રમાણે, કાળ થકી આવતી કાલે દિવસ
જીવ્યા સુધી, ભાવ થકી ઉપયોગ સદિત છ માટિએ પચ્ચક્ષ્માણુ.

કરેમિ ભંને ! દેસાવગાસિયં ઉવભોગં પરિભોગં પચ્ચક્ષ્મામિ;
જાવઅહોરત્ત પન્નજીવાસામિ કુવિહં તિવિહેણું ન કરેમિ ન કારવેમિ
મણ્ણસા, વપસા, કાવસા.

તસ્સ ભંતે ! પડિક્કમામિ, નિદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણું
વેસિરામિ.”

૮. ત્યારબાદ સામાયિક પ્રમાણે ત્રણ નમોસ્તુ છું બોલવાં.

પ્રત પારવાનો વિધિ

૧. સામાયિક પ્રમાણે પહેલા પાઠથી પાંચમા પાઠ સુધીના
પાઠ તથા વિધિ સરખાં જાણવાં. ત્યાર બાદ નીચેનો પાઠ
બોલવો:—

૨. એઅસ્સ દસમસ્સ દેસાવગાસિયન્નવસ્સ *સમણોવાસએણું
પંચ અર્ધપારા જાણિયન્ના ન સમાયરિયન્ના, તં જહા—

* જહેનોએ “સમણોવાસિયાએ” ચંદ બોલવો.

આણુપ્રણયોગે, ચેમવણુપ્રણયોગે, સદ્વાણુવાએ, સ્વાણુવાએ, બહિયાપુગ્ગલપ્રણયે, તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

દેસાવગમિયં સમ્મં કાએણું ન કામિયં, ન પાલિયં, ન તીરિયં, ન કિદ્દિયં, ન સોદ્ધિયં, ન આરાદિયં, આણુએ અણુપાલિયં ન ભવત્તિ, તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

દેશવગ્ગશિક વ્રતમાં લાગતા હોય માહેનો ને કાઈ દેશ લાગ્યો હોય તો તરમ મિચ્છા મિ દુક્કં.

દેશાવગ્ગશિક વ્રતમાં સ્ત્રીકથા, ભત્રીકથા, દેશકથા, રાજકથા—એ આગ વિઠ્યા માહેલી કાઈ કથા કરી હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

દેશાવગ્ગશિક વ્રતમાં બ્રાહ્મગમતા, બયસંતા, મૈથુનસતા, પશ્ચિમકમતા—એ આર સંતા માહેલી કાઈ સંતા સેવી હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

દેશાવગ્ગશિક વ્રત વિધિએ લીધું, વિધિએ પાર્યું, વિધિએ કરતાં અવિધિએ થયું હોય તો તરમ મિચ્છા મિ દુક્કં.

દેસાવગ્ગશિક વ્રતમાં કાનો, માત્ર, અનુસ્વાર, પદ, ગાથા, સૂત્ર—ઓણુ અધિક કે વિપરીત ભણાયું હોય તો અનંત સિદ્ધ કેવળી ભગવાનની સહીએ તરમ મિચ્છા મિ દુક્કં.

હ્યાર બાદ ત્રણ નમોત્યુણુ બોલીને ત્રણ નમોકાર સૂત્રનો કાયોત્તમર્ગ કરવો.

—વિધિ સંપૂર્ણ

* બહેનોએ "પુરુષકથા" બોલવું.

શબ્દાર્થ

દસમં = દશમુ

દેસાવગાસિવચ્ચં = દેશા-
વમશિક પ્રત, દિશા અને
ભોગના અમુક અંશે
અવમશવાણુ પ્રત

દિનમજ્જે = દિવસમાં, દિન
પ્રત્યે

પચ્ચૂસકાલાય = પ્રભાત
શાખી

આરબ્મ = આરબીને

પુગાદીસુ છસુ દિસાસુ
= પૂર્વાદિ-૭ દિશામાં

જાગ્ઘ્યં = જોડ્યું

પરિમાણં = પરિમાથુ

કયં = ક્યું છે

તત્તો અદ્ધરિત્તં = તેથી

અતિરિક્ત, તે ઉપરાંત

સેચ્છાપ = સ્વચ્છાપ

સકાવર્ણં = સ્વમખાથી

ગંતૂર્ણં = જાહેને

અન્ને યા = અથવા અન્યને

પદ્ધેઝ્ઞ = મોક્ષીને

પંચાસરાસેયણસ્ત = પાંચ

આસન સેવનાના

પચ્ચક્ષ્ણાણં = પ્રસાખ્યાન

જાવઝહોરત્તં = એક દિવસ
અને એક રાત્રિ સુધી

અહ = દવે; તદનંતર

ય = વળી

જાવઘ્યં = જોડ્યું

પરિમાણં = પરિમાથુ,
મખાંદ

કયં = ક્યું છે

તમ્મજ્જે = તેમાં

ચિ = પથ

જાગ્ઘ્યાણં, દ્વઘ્યાણં =
જોડવા પ્રયત્ની

મજ્ઝાયા = મખાંદ

કયા = કહી છે

તત્તો અદ્ધરિત્તસ્ત = તેથી

અનિગિત, તે ઉપરાંત

ભોગોપભોગસ્ત = ભોગો-
પભોગના

દસમસ્ત = દશમા

આણવણપ્પમોમે, આનયન

પ્રયોગ = મખાંદિત

કરેલા ક્ષેત્રની બહારથી

કોઈ પદાર્થ અન્ય દ્વારા
મખાવનો તે

પેસવળવ્યઓગે, પ્રેવ્યપ્રયોગ

= (૧) મર્્યાદિન દરેલા
ક્ષેત્રની બહાર કાઢ
પદાર્થ અન્ય દ્વારા
મોકલવો તે; (૨) મર્્યા-
દિત ક્ષેત્રની બહાર નોકર
આકર આદિને મોકલી
કાર્ય કરાવવું તે

સહાણુવાપ, શબ્દાનુપાત =

(૧) નિયત ક્ષેત્રની
બહારથી કાઢને શબ્દ,
ખાંસી, ખોખાશ આદિ
પ્રયોગ દ્વારા બોલાવી
પોતાનું કાર્ય કરાવવું તે.
(૨) નિયત ક્ષેત્રની
બહારનું કામ આવી
પડતાં છોક, ખોખાશ
આદિ ધસાશ કરી નિકટ-
વર્તી માણુમને તેનું યાન
કરાવી દેવું તે

રૂવાણુવાપ, રૂપાનુપાત =

(૧) નિયત ક્ષેત્રની
બહારથી કાઢને બોલાવ-

વાની ઇચ્છાએ વ્રતભંગના
ભયથી રત્ન નહિ જતાં
અન્યને હાથ, મુખ
આદિ બતાવીને બોલાવી
પોતાનું કાર્ય જણાવવું
તે. (૨) નિયત ક્ષેત્રની
બહારનું કાર્ય અન્યને
હાથ, મુખ આદિ બતાવી
તે કાર્ય કરાવવાની ચેષ્ટા
કરવી તે

ચહિયા પુગલ-પક્ષલેવે,

ચહિ: પુદ્ગલપ્રક્ષેપ =

(૧) નિયત ક્ષેત્રની બ-
હાર પથ્થર, કાંકરો
આદિ ફેંકી ભાપી કાઢને
બોલાવી તેની પાસે કામ
કરાવવું તે. (૨) નિયત
ક્ષેત્રની બહારનું પ્રયોજન
ઉપરિચિત યતાં તેને
સિદ્ધ કરવા માટે કાંકરો,
પથ્થર આદિ ફેંકી અન્યને
તે સંબંધી ચેતવવું તે

વિવેચન

પરિમલ પરિમાણ, દિશા પરિમાણ અને ઉપભોગ-પરિભોગની
યાવજીવન સંબંધી પ્રતિજ્ઞાને અધિક બ્યાપક અને વિરાટ બનાવવા

માટે દેશાવકાશિક વ્રત ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. અને દેશાગમન તો માત્ર ઉપલક્ષ્ય છે.

આ વ્રતમાં ઉપભોગ પરિભોગ પરિમાણ, અહિંસા આદિની પ્રતિષ્ઠાઓને એક અહોરાત્રિ માટે અધિક વિરાટ બનાવવામાં આવે છે, અને યાવજીવનની મર્યાદાઓને સંકોચ કરવામાં આવે છે.

વિશા પરિમાણ વ્રતમાં ગમનાગમનનું ક્ષેત્ર યાવજીવન માટે સીમિત કરવામાં આવે છે. અહીંયાં આ મર્યાદિત ક્ષેત્રને એક કે તેથી વધારે દિવસો માટે વધારે મર્યાદિત બનાવવામાં આવે છે.

દેશાવકાશિક વ્રતની સાધનામાં જેમ ક્ષેત્ર સીમા સંકુચિત બને છે, તેમ ઉપભોગ સામગ્રીની સીમા પણ સંક્ષિપ્ત બને છે.

સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત નિરમણ આદિ વ્રતોમાં સંક્ષેપ કરવો તે પણ દેશાવકાશિક વ્રત છે. જેમકે પ્રાણાતિપાત વ્રતમાં અપરાધીને ન મારવાની પ્રતિષ્ઠા ન હોય અને આ વ્રત દ્વારા સઅપરાધીને પણ તાડન આદિ ન કરવાની એક અહોરાત્રિ કે અમુક સમય માટે પ્રતિષ્ઠા કરી લેવી તે પણ દેશાવકાશિક વ્રત છે.

આ વ્રતના પાલન માટે એક અહોરાત્રિ ઉપાશ્રયમાં સંવર કરીને રહે છે તેને સવર કહે છે. તેના વિધિ ઉપર અપાઘ ગયો છે.

આ વ્રતને અંગે દશ પ્રયાખ્યાન પૈકી જે પ્રયાખ્યાન કરવાની શક્તિ અને શ્રદ્ધા હોય તે યર્ધ શકે છે.

એક અહોરાત્રિ ઉપાશ્રયમાં રહીને વ્રતના પાલનમાં અસમર્થ હોય તેઓ વિશા, ઉપભોગ-પરિભોગ અને અન્ય વ્રતોની મર્યાદાઓને વધુ સંક્ષિપ્ત કરીને આ વ્રતને સ્પર્શી શકે છે.

પ્રતિવિન સવારમાં ઔદ નિયમો તથા સચિત્ અને દ્વિસાક્ષરી વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવું તે પણ આ પ્રતની અંતર્ગત છે. તે નિયમો તથા પરિમાણની વિગત પરિશિષ્ટમાં આપેલ છે. આવક શ્રાવિષ્ઠાઓએ યથાશક્તિ આ નિયમોનું પાલન કરી ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો જોઈએ. જ્યાં સુધી ઇચ્છાનો નિરોધ ન થાય ત્યાં સુધી સંતોષનો શુભ પ્રક્ટે નહિ; અને સંતોષ નથી ત્યાં પાપાસ્રવ સતત ચાલુ રહે છે.

સૂત્રપાઠ

પ્રકારસમં પઢિપુણ્ણ-પોસહોવવાસ-ઞ્વયં

[તદયં સિક્ષાઞ્વયં]

પ્રકારસમે પઢિપુણ્ણે પોસહોવવાસઞ્વય સત્ત્વઞ્ચો અસળ-
પાણ-સાદમ-સાદમપચ્ચક્કાણં, અયંમપચ્ચક્કાણં, મણિ-
સુવણ્ણાદપચ્ચક્કાણં, માલાવણ્ણગ-ધિલેશ્ણાદપચ્ચક્કાણં
સત્થમુસલ-ગાગારાદ સાવજ્જજોગ-પચ્ચક્કાણં, જાવમહોરત્તં
પજ્જુવાસામિ; દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ
મણસા વયસા કાયસા; પયં મે સહહણા પરુષણા, પોસહાવસરે
સમાગપ પોસહકરણે ફાસણાપ સુદં.

પમસ્સ પ્રકારસમસ્સ પઢિપુણ્ણપોસહોવવાસસ્સ
§ સમણોવાસપણં પંચ અદ્યારા જાણિયઞ્ચા ન સમાપરિયત્થા,
તં જહ્વાઃ—

અપ્પઢિલેહિયદુપ્પઢિલેહિયસિજ્જાસંથારપ, અપ્પમજ્જિય-
દુપ્પમજ્જિયસિજ્જાસંથારપ અપ્પઢિલેહિયદુપ્પઢિલેહિયઊચ્ચાર-
પાસવળમૂમી, અપ્પમજ્જિયદુપ્પમજ્જિયટ્ઠચારપાસવળમૂમી,
પોસહોવવાસસ્સ સમ્મં અણ્ણપાલળયા તસ્સ મિચ્છા મિ
દુક્કડં.

ભાષ્યાર્થ પાઠ

અગિયારમું પરિપૂર્ણ પૌષ્ઠોપનાસ મત

[ત્રીજું શિક્ષા મત]

અગિયારમા પરિપૂર્ણ પૌષ્ઠોપનાસ મતર્થા ભવંથા અમ, પાણી,

§ બુદ્ધેનામી “ સમણોવાસિવાએ ” બોધતું.

મેલા, મુખવાસના પ્રસાધ્યાન; અષ્ટાક્ષના પ્રસાધ્યાન, ઝવેરાત સોના વગેરેના પ્રસાધ્યાન, પુષ્પમાળા, ચંદન આદિ વિલેપનના પ્રસાધ્યાન, શસ્ત્ર-સાંભેલા આદિની પ્રતિરૂપ સાવચ યોગના પ્રસાધ્યાન. હું એક અહોરાત્રિ આ વ્રતનું સેવન કરું ત્યાં સુધી મન, વચન, કાયા દ્વારા બે કરણ ત્રણ યોગથી ઉપરોક્ત દોષ સેવું નહિ, સેવરાતું નહિ; એવી ભારી શ્રદ્ધા અને પ્રરૂપણ છે. પૌષધોપવાસનો અવસર પ્રાપ્ત થયે પોષધ કરૂં ત્યારે તે વ્રત સ્પર્શનાથી શુદ્ધ હશે.

એવા અગિયારમા પરિપૂર્ણ પૌષધોપવાસ વ્રતના પાંચ અતિથાર *આવકને એવ છે કિંતુ ઉપાદેય નથી, તે જેવા કે—

અપ્રતિલેખિત-દુઃપ્રતિલેખિત-શય્યાસંસ્તાર, અપ્રમાર્જિત-દુઃપ્રમાર્જિત-શય્યાસંસ્તાર, અપ્રતિલેખિત-દુઃપ્રતિલેખિત-ઉચ્ચાર-પ્રસવણ ભૂમિ, અપ્રમાર્જિત-દુઃપ્રમાર્જિત-ઉચ્ચાર-પ્રસવણ-ભૂમિ, સમ્યક્ અનનુપાસન.

એવા અગિયારમા વ્રતને વિષે કેાઇ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તત્સં મિચ્છા મિ દુઃકરૂં,

અગિયારમું પરિપૂર્ણ પૌષધોપવાસ વ્રત—ત્રીજું શિક્ષાવ્રત
પ્રચલિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત ભાષામાં

અગિયારમું પરિપૂર્ણ પૌષધોપવાસ વ્રત. અસણુ-પાણુ-ખાઈમ-સાઈમના પચ્ચક્રખાણુ, અષ્ટાક્ષના પચ્ચક્રખાણુ, મણિ-સુવણુના પચ્ચક્રખાણુ, માલાવણુગ વિલેવણુના પચ્ચક્રખાણુ, સત્ય-મુસલાદિક સાવજાતેગના પચ્ચક્રખાણુ, જીવઅહોરત્તં પન્નપાસામિ; દુર્વિહં તિવિહેલું, ન કરેમિ ન કારવેમિ મણુસા વયસા કાયસા; એવી સદ્દેહ્યા પ્રરૂપણાએ કરી પૌષધનો અવસર આગ્યે પૌષધ કરૂં ત્યારે તે, સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ હશે.

* બહેનોએ “આવિકાને” બોલવું.

એવા અગિયારમા પરિપૂર્ણ પૌષધવ્રતના પચ અમ્યારા
જાણીયગ્ના, ન મમાયરિયગ્ના ત જહા —

અપ્પડિવેદિય-દુપ્પડિલેદિય-સિન્નમસથારએ, અપ્પમન્નિય-
દુપ્પમન્નિય-સિન્નમસથારએ, અપ્પડિવેરિય-દુપ્પડિલેદિય-હિયાર-
પાસવણુમ્મી, અપ્પમન્નિય-દુપ્પમન્નિય હિયારપાસવણુમ્મી, પોસ-
હોવવામરમ સમ્મ અણુણુપાલણુયા.

એવા અગિયારમા વ્રતને વિષે કાઠ પાપ દોષ લાગ્યો હોય
તો તરમ મિચ્છા મિ દુક્કડ.

પરિપૂર્ણ પૌષધોપવાસ વ્રત

અંગીકાર કરવાનો વિધિ

પૂર્વભૂમિકા

જે દિવસે પૌષધ કરવો હોય તેના આગલા દિવસે સાંજના
ચતુર્વિધ આહારના પ્રસાદાન કરવા જોઈએ

પૌષધનો કાળ

પરિપૂર્ણ પૌષધોપવાસવ્રતનો કાળ એક અહોરાત્રિ (૨૪ કલાક
= ૮ પ્રહર)નો છે જે વખતે પૌષધ વ્રત લીધું હોય સારથી ખીજે
દિવસે તે વખતે તે પાળી શકાય છે પૌષધ વ્રત સવારમાં પ્રથમ
પહોરે લેવું જોઈએ, શરણુ પ્રસંગે મોઢું લેવામાં આવે તો ખીજે
દિવસે તેના પ્રમાણમા કાળ પ્રમાણ વધારવું પૌષધ વ્રતમા આહાર
પાણીનો સર્વથા ત્યાગ હોય છે,

પૌષધોપવાસ માટે ઉપકરણ

મુઠપતિ, ગુચ્છો, રજોદરણ, પાચરણ, નાક મોઢું સાફ કરવા
માટે કપડુ. પેટાજ માટે ભાજન તથા તે સાફ કરવા માટે કપડુ.

પુરૂષોએ પૌષધમાં રાખવાના વસ્ત્રો

પહેરવા માટે સાડા પાંચ હાથ લાંબું અને બે હાથ પહોળું વસ્ત્ર નંગ ૧.

ઝોડવા માટે પાંચ હાથ લાંબું અને ત્રણ હાથ પહોળું વસ્ત્ર નંગ ૧.

શર્યા માટે પાંચ હાથથી વધારે લાંબા ન હોય અને ત્રણ હાથથી વધારે પહોળાઈનાં ન હોય તેવાં કપડાં નંગ ૩ રાખવા.

પુરૂષોએ સફેદ વસ્ત્રો વાપરવા, રંગીન વાપરવા નહિ.

બહેનોએ પૌષધમાં રાખવાના કપડાં

ધાધરો તથા પોલકું નંગ ૧.

ઝોડવા માટે સાડલા (સાડી) અગર પહેડા નંગ ૨.

માથાના ઢંચ બાંધવા માટે કપડું ૧.

શર્યા માટે નંગ ૩ સફેદ વસ્ત્ર (રંગીન વસ્ત્ર શર્યા માટે વાપરવા નહિ.)

ઉપરોક્ત ઉપકરણ, વસ્ત્રાદિ લઈ, ઘેરથી પૌષધ કરવા ઉપાશ્રયમાં આવતાં "નિસીદી" શબ્દ ત્રણ વાર બોલવો.

પૌષધમાં શું શું વાપરવું નહિ ?

અતિ મૂલ્યવાન કપડાં, ધાતુના વાસણ, દાગીના વાપરવા નહિ. (સૌભાગ્યવતી બહેનો સૌભાગ્યના ચિહ્ન રૂપ દાગીના વાપરી શકે છે.)

પડિલેહણનો અગ્રશસ્ત્ર વિધિ

૧- અતિ ઉતાવળથી પડિલેહણ કરવાથી દોષ લાગે.

૨. વસ્ત્રને ઝોળવા મસળવાથી દોષ લાગે.

- ૩ વસ્ત્રને ઊંચી, નીચી કે તિરછી લીને અડકાડવાથી દોષ લાગે.
- ૪ વસ્ત્રને ઝાટકવાથી દોષ લાગે.
- ૫ વસ્ત્ર અરાંપરાં વિખેરી નાખે કે પડિલેહણ કરેલાં અને નહિ કરેલાં વસ્ત્ર માથે મેળરી દે તો દોષ લાગે.
- ૬ દીંચણ ઉપર કાણી રાખીને પડિલેહણ કરવાથી દોષ લાગે.
- ૭ સખ્ત પકડી રાખી વસ્ત્ર સ્થિર ન રાખે તો દોષ લાગે.
- ૮ વસ્ત્ર લાંબુ રાખીને પડિલેહણ કરે તો દોષ લાગે.
- ૯ વસ્ત્રને ભૂમિ ઉપર પછાડે તો દોષ લાગે.
- ૧૦ વસ્ત્રને એક વખતેજ આખું નોંધ લે તો દોષ લાગે.
- ૧૧ વસ્ત્ર તથા અંગને ધૂણાવે તો દોષ લાગે.
- ૧૨ પડિલેહણ કરતા પ્રમાદ આવરે તો દોષ લાગે.
- ૧૩ પડિલેહણ કરતાં અન્ય પદાર્થ ઉપર ચિત્ત નોંડે તો દોષ લાગે.

પ્રશસ્ત પડિલેહણ વિધિ

૧. વસ્ત્રને ઊંચું રાખવું.
૨. વસ્ત્રને સખ્ત પકડી રાખવું.
૩. પડિલેહણમાં ઉતાવળ ન કરવી.
૪. પડિલેહણ કરતાં એક ઉડાથી બીજા ઉડા સુધી વસ્ત્ર બરાબર નોંધવું.
૫. જીવન્મુક્ત ચદ્ય હોય તો થોડું ખખેરવું.
૬. ખખેરતાં જીવ ન ઉતરે તો વસ્ત્રને થોડું પૂજવું.
૭. વસ્ત્ર તથા શરીરને નચાવવું નહિ.

૮. વસ્ત્રને આમળતું નહિ ને કરચલી કરવી નહિ.
૯. વસ્ત્રનો થોડોક ભાગ પણ પડિલેલણ કર્તા સિવાયનો રાખવો નહિ.
૧૦. ઊંચી, નીચી કે તિરછી ભીતિ અડધાતું નહિ.
૧૧. વસ્ત્રને ઝાટકતું નહિ.
૧૨. ત્રસ છત્ર દેખાય તો હથેળીમાં લઈ નિર્દોષ જગ્યાએ પરડી દેવો.

આ બાર પ્રકારનું પ્રયત્ન પડિલેલણ સૂર્યનો પ્રકાશ પડતો હોય ભાં કરવું. પડિલેલણ કરતાં વાતો કરવી નહિ, વાચના, પૂજા, સ્વાધ્યાય, ધર્મકથા વગેરે કરવાં નહિ. વાડતું નિરીક્ષણ કરી લેવું.

૧ મત અંગીકાર

સામાયિક મત પ્રમાણે નમોકાર સૂત્રથી તરસ ઉત્તરીકરણ સુધીના પાઠો ખોલી, ઇરિયાવહિયં અને નમોકાર સૂત્રનો કાયોત્સર્ગ કરવો. સ્વારખાદ પ્રગટ લોગસ્થનો પાઠ બોલવો. સ્વારખાદ ગુરુમહારાજને વંદન કરી તેમની પાસે મત અંગીકાર કરવું. ગુરુમહારાજનો ચોગ ન હોય તો ઇચ્છાન પ્રુણ તરફ દ્રષ્ટિ રાખીને સ્વયં નીચેનો પાઠ બોલી મત અંગીકાર કરવું:—

*દમ્ય યકો સાવજ્જ જોગ સેવવાનાં પચ્ચરખાણુ; ક્ષેત્ર યકો આખા લોક પ્રમાણે, કાળ યકો (કાલનો) દિવસ ઉચ્ચા સુધી, ભાવ યકો ૭ કોટિએ ઉપયોગ સદિત—

* આ ગુજરાતી પાઠ જુની હસ્તલિખિત પ્રતોમાં મળતો નથી. તેમજ હિંદી ભાષા બોલનારમાં એવો હિંદી પાઠ બોલાતો નથી.

કરેમિ મંતે ! પઢિપુણ્ણં પોસહં; અસર્ણં, પાણં સાદમં,
સાદમં પચ્ચકસામિ; અવંમં પચ્ચકસામિ; હમ્મુલ્લભણિસુવણ્ણં
પચ્ચકસામિ; માલાવણ્ણમહિલેવણં પચ્ચકસામિ, સત્થ-
મુસલાદસાવજ્જં જોગં પચ્ચકસામિ; જાવઅહોરત્તં પજ્જુવાસામિ,
દુષિહં તિવિદ્દેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા
કાપસા; તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ,
અપ્પાણં ચોસિરામિ.

સ્વારખાદ મામાયિકની જેમ ત્રણ નમોત્યુણ્ણં કહેવાં.

દાપ પરિહાર

૧. વગર સમાચારીવાળાનું કામગજ કરવું નહિ કે અનતીની
લાવેલી વસ્તુ વાપરવી નહિ
૨. દિવસમાં સૂવું નહિ.
૩. પથરણું પાથર્ના વિના ખેસવું નહિ.
૪. શરીર ઉપરથી ખેલ ઉતારવો નહિ.
૫. હિમાકારી ઉપદેશ દેવો નહિ
૬. મિત્ર, કર્કશ, કડોગ બાપા બોલવી નહિ.
૭. અરિસામાં મુખ જોવું નહિ.
૮. વિક્રયા (બી, લાત, દેશ તથા રાજ સંબંધી) કરવી નહિ.
૯. શરીરની સુશ્રૂષા કરવી નહિ.
૧૦. પૂજ્યા વિના ખરજ ખર્ચવી નહિ.
૧૧. પગનિદા કરવી નહિ.
૧૨. સાંસારિક ચર્ચા કરવી નહિ, તે સાંસારિક કામ
ચિતવવું નહિ.

૧૩. વિષય શુદ્ધિએ અંગોપાંગ નિરખતાં નહિ, કે રૂપરંગ
ગીતગાનમાં ચિત્ત જોડવું નહિ.
૧૪. ઉઘાડે મોઢે જોણવું નહિ.
૧૫. કાપડને લાય ઉપજાવવો નહિ.
૧૬. અમલીને આવવા-જવાનો આદેશ આપવો નહિ.
૧૭. ભાંડ-ઉપકરણ જોયા તથા પૂંજ્યા વિના વાપરવાં નહિ.
૧૮. મળ-મૂત્ર ભૂમિ જોયા વિના પરકવા નહિ.
૧૯. જોયા તથા પૂંજ્યા વિના હાલવું ચાલવું નહિ.
૨૦. પુરૂષો જોયા હોય ત્યાં સ્ત્રીએ જે થડી સુધી જેમનું
નહિ (તેજ પ્રમાણે પુરૂષોએ સમજવું).
૨૧. સ્ત્રીપુરૂષોએ રાત્રિના એકજ જગ્યાએ રહેવું નહિ.

કાર્યક્રમ

દિવસમાં ત્રણ પહોર વીતી જાય ત્યારબાદ એથે પહોરે પડિસેહણુ
વિધિ સંહિત કરવું. પડિસેહણુ કર્યા પહેલાં વડીલ આવકોને ખમાવી
આજ્ઞા માગવી. પડિસેહણુ કર્યા પછી નવખારથી તરસ ઉતરી
સુધીના પાકો કઢીને ધરિયાવહિયં ચૂગ તથા ત્રીજા અમણસૂત્રનો
કાયોત્સર્ગ કરવો, પછી 'લોગસ્સ' કહેવો.

ખાસ કારણ સિવાય દિવસના સૂવું નહિ. શરીરના કારણસર
સૂવું પડે તો પ્રથમ પોતાનું શરીર પૂંજવું. જ્યાં સૂવું હોય ત્યાં
ચારે બાજુએ જગ્યા પૂંજવી. એક હાથથી પહોળાઈમાં વધારે
નહિ અને ત્રણ હાથથી વધારે લાંબી નહિ એવી પધારી કરવી.
પછી ચતારિ મંગલં કહેવાં. ઊંઘમાં પૂંજ્યા વિના પાસું બદલવું
નહિ કે હાથ યગ પસારવા નહિ. સૂઈને ઉઠ્યા બાદ નમોઝ્કારથી
તરસ ઉતરીકરણના પાકો જોવી ધરિયાવહિયં તથા ચાર લોગસ્સ

તથા પહેલા અમણસૂત્રનો કાયોત્સર્ગ કરવો. પછી લોગરસ કહેવો.

પેશાબ કરવાની જરૂર પડે તો આસનથી ઊડતી વખતે “આવરિસ્યાએ” ત્રણ વખત કહેવું. પછી જે પાત્ર રાખેલ હોય તે પૂંજવું ને તેમાં પેશાબ કરવો. પછી સ્થાનકની બહાર જઈ નિર્દોષ જગ્યાએ પછી શકેદ મહારાજની પગથવાની આઠા માગવી. પછી થોડો થોડો ને જુદો જુદો પરકવો, ને “વોસિરે” ત્રણ વાર બોલવું. પછી શકેદ મહારાજની આઠા પાછી સોંપવી. ભાજનને નીતારી રાખ વગેરેથી કાઢી કરવું. સ્વારખાદ ધર્મસ્થાનકમાં પેસતાં “નિસીહો” શબ્દ ત્રણ વાર બોલવો. પછી ધરિયાવહી પડિક્રમવી. તે કર્યા પછી કહેવું કે—

ગમણાગમણેસુ જં ખંડિયં, જં વિરાહિયં, તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

મંખ્યા, રાત્રિ કે વર્ષા સમયે બહાર જતાં માથે વસ્ત્ર ઝાઢવું.

દિવસ અસ્ત થવા આવે સારે ક્ષેત્ર વિશુદ્ધિનો વિધિ કરવો.

સ્વારખાદ પ્રતિક્રમણની આઠા માગી દૈવમિક પ્રતિક્રમણ કરવું.

બે ધડી રાત્રિ હોય સારે ક્ષેત્ર વિશુદ્ધિનો વિધિ કરી રાત્રિક પ્રતિક્રમણ કરવું.

દિવસ ઉગ્યા બાદ બેડ-ઉપકરણ વગાદિવું વિધિપૂર્વક પડિલેહણ કરવું.

પૌષ્ઠ પાદવાનો વિધિ

‘નવકાર’ સૂત્રથી ‘તરસઉત્તરીકથ’ સૂત્ર સુધીના પાદો બોલી,

* ધરિયાવહીના પાડ તથા વિધિ—નમોકાર સૂત્ર, તિદ્ધુતો, ધરિયાવહિયં સૂત્ર, તરસ ઉત્તરી સૂત્ર બોલવાં. પછી ધરિયાવહિયં સૂત્રના કાયોત્સર્ગ સાથે “પડિક્રમામિ ઉચ્ચારપાસવણુ-એલ-જહસસિધાણુ-પારિક્ષાવણિયા સમિધિએ”—એ વાક્યથી કાયો-ત્સર્ગમાં ચિતન કરવું અને છેવટે લોગરસ પાડથી સ્તુતિ કરવી.

‘ધરિઆરદિય’ સૂત્ર અને ‘નરકાર’ના કાયોત્સગ કરવો. સારળાદ પ્રમટ
‘મેગરમ’ સૂત્ર બોલવું. સારળાદ નીચે પ્રમાણે પૌષ્ઠ પાલવાનો પાઠ
બોલવો:—

પઅસ્સ પકારસમસ્સ પહ્ધિપુણ્ણેસહોવવાસસ્સ
‡સમણોવાસવણં પંચ અશ્યારા જાણિયવ્વા ન સમાશરિયવ્વા,
તં જહ્વા:— અપ્પહિલેહિય-દુપ્પહિલેહિય-જિજ્ઞાસંથારવ,
અપ્પમજ્જિય-દુપ્પમજ્જિય-સિજ્જાસંથારવ. અપ્પહિલેહિય-
દુપ્પહિલેહિય-ઉચ્ચાર-પાસવણમૂમી, અપ્પમજ્જિય-દુપ્પમ-
જિજ્ઞય-ઉચ્ચારપાસવણમૂમી, પોસહોવવાસસ્સ સમ્મં અણ્ણ-
પાલળયા, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કં

પોસહોવવાસં સમ્મં કાણ્ણં ન પાલિયં, ન પાલિયં,
ન સોહિયં ન તીરિયં, ન ફિટ્ઠિયં, ન આરાહિયં, આણાપ
અણ્ણપાલિયં ન ભવદ્, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કં.

પૌષ્ઠમાં -ઓકથા, ભતકથા, દેસકથા, રાજકથા એ ચાર
કથા માંદેલી જો કાઈ કથા કરી હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

પૌષ્ઠ વ્રતમાં અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અધ્યાચાર
જાણુતાં આજાણુતાં મન-વચન-કાયાએ કરી જો કંઈ પાપ દોષ લાગ્યો
હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

પૌષ્ઠમાં પહિલેદણુ કરતાં, પેશાબ પરદવત્તા જતાં, જીહ્વા,
બેમતા કાઈ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં.

પૌષ્ઠ વ્રતમાં શના, માત્રા, અનુસ્વાર, પદ, અક્ષર, ગાથા,
સૂત્ર, જોણું, અધિક કે વિપરીત વાણીયું હોય તો અનંતમિક

‡ બહેનોએ “ સમણોવાસિયાએ ” બોલવું.

* બહેનોએ “ પુરુષકથા ” કહેવું.

દેવળી લગવાનની માણીએ તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં

સારમાદ તથા 'નમોત્યુણં' કહેવાં અને ૫મી તથા 'નમોક્કાર' સુત્ર કહેવાં.

—ક્રતિ પૌષ્ઠ વિધિ સમાપ્ત

શબ્દાર્થ

પક્કારસમે = અગિયારમા

પટ્ટિપુણ્ણે = પ્રતિપૂર્ણ, પરિપૂર્ણ

પોસદ્દોવવાસણ = પૌષ્ઠો-

પવામ પ્રતના

સલ્લઓ = સર્વથા

અસગ-પાણ સાદમ-સાદમ

પચ્ચક્કણ્ણ = ભોજન,

પાણી મેવા. મીઠાઈ,

મુખવાસના પ્રયાખ્યાન

અયંમપચ્ચક્કણ્ણ = મૈથુન

સેવવાનો પ્રતિપદ

મણિસુવણ્ણાદપચ્ચક્કણ્ણ =

અંગત, સોના વગેરેનો

પ્રતિપદ

માલાવણ્ણમદિલેવણાદ-

પચ્ચક્કણ્ણ = પુષ્પ,

માળા ચન્ન આદિ

વિદેપનો પ્રતિપદ

સત્થમુસલવાવારાદ-

સાવજ્જોગપચ્ચક્કણ્ણ =

શલે, સાબેડુ વગેરેની

પ્રતિરૂપ સાવચયોગના

પ્રસાખ્યાન

પઅસ્સ = આ

પક્કારસમસ્સ = અગિયારમા

પટ્ટિપુણ્ણ- = પરિપૂર્ણ

પોસદ્દોવવાસસ્સ = પૌષ્ઠો-

વામ પ્રતના

અપ્પહિલેહિય દુપ્પહિલે-

હિય-સિજ્જા-સંચારણ;

અપ્રતિલેખિત-દુપ્પ-

તિલેખિત-શય્યા સં-

સ્તાર = શય્યા સસ્તારકનું

અક્ષુરકે નિરીક્ષણ ન કર્યું

હોય અથવા ખરાબ રીતે

કર્યું હોય

અપ્પમજ્જિય-દુપ્પમજ્જિય-

સિજ્જાસંચારણ, અપ્ર-

માર્જિત-દુપ્પમાર્જિત-

શય્યાસંસ્તાર = શય્યા

મસ્તારક પૂન્યા ન હોય

અથવા માફી રીતે પૂન્યા

હોય-

અપહિલેદ્વિય-દુષ્પહિલે-

દ્વિય-ઉચ્ચારપાસવળ-
ભૂમી. અપ્રતિલેખિત-
દુષ્પ્રતિલેખિત-ઉચ્ચાર
પ્રસ્રવણભૂમી = મળ
તથા પેશાનની ભૂમિનું
નિરીક્ષણ ન હયું હોય
અથવા માડી રીતે હયું
હોય તે

અપ્પમજ્જિય-દુષ્પમજ્જિય-
ઉચ્ચાર-પાસવળભૂમી;
અપ્રમાર્જિત-દુષ્પમા-

વિવેચન

આત્માને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી પોષવો તેનું
નામ પૌષધ છે.

જીવન-સંઘર્ષની સીમાને આ વ્રત અધિક સંક્ષિપ્ત બનાવે
છે. ઝોઝ અહોરાત્રિ માટે સચિત વસ્તુઓનો, શસ્ત્રનો, પાપઆ-
પારોનો, ભોજનપાનનો તથા અલ્પહયર્થનો લાગ કરીને આ પરિપૂર્ણ
પૌષધોપરામ વ્રત અંગીકાર કરવામાં આવે છે. પૌષધની સ્થિતિ સાધુ
જીવન જેવી જ છે. તેથી પૌષધમાં ગૃહસ્થોચિત વસ્ત્રો પહેરી
ચક્રાંતા નથી, પદ્મગાદિ ઉપર સૂઈ શકાયું નથી, અને સનાનાદિના
લાગ હોય છે. સાંસારિક પ્રર્મયોથી સર્વથા પૃથક્ રહી ઝોઝાંતમાં
સ્વાધ્યાય, 'ધ્યાન તથા આત્મચિંતન આદિ કરીને જીવનને પવિત્ર
બનાવવું તે જ આ વ્રતનો હિત છે.

પૌષધ વ્રતના બે ભેદ છે: ૧. બ્યવહારથી અને ૨. નિઘમથી.
આઠ પ્રકાર સુધી સમજાવે અતુર્વિધ આહાર, શરીરશુદ્ધિ, અલ્પહયર્થ,

જિત-ઉચ્ચાર પ્રસ્રવ-
ણભૂમી = મળ તથા
પેશાનની ભૂમિનું પ્રમાણ ન
ન હયું હોય અથવા માડી
રીતે હયું હોય

પોસદ્વોષવાસસ્ત = પૌષધો-
પવાસનું

સમ્મ = સમ્યક્ પ્રકારે

અળણુપાલણવાઃ અનનુ-
પાલન અનુપાલન ન
હયું હોય તે

સાવધ વ્યાપાર આદિ છોડી નિરાશરૂપે સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં પ્રવર્તવું તે વાચક પૌષધ વ્રત અને પોતાના આત્માને જ્ઞાન-ધ્યાનથી પોષવા, પુષ્ટ કરવો તે નિશ્ચય પૌષધ વ્રત છે.

હાલમાં સૂત્રમાં એવું દર્શાવ્યું છે કે:—

‘જત્ય વિચયં ચાતદ્વસિદ્ધમુદિદ્ધ પુણિમાસીસુ પઙ્કિ-
પુણ્ણ પોસદ્દં સમ્મં અણુપાલેદ્, તત્ય વિચસે પગે આસાસે
પણ્ણસે।

અર્થાત—ચતુર્દશી, અષ્ટમી, અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમા વગેરે તિથિઓમાં અઢોશત્રિ પૂર્ણપૌષધ વ્રત કરીને આવક વિચરે ત્યારે તેને માટે તે ત્રીજું વિગમસ્થાન બને છે.

પૌષધોપવાસ વ્રતનું સમ્યક્ પ્રમારે પાલન કરવા માટે શ્રી કામદેવજી આવકના ચારિત્રનો અગરઅમર પ્રકાશ આપણું આત્મનજ કમવવા માર્ગદર્શક બને છે.

૩ કામદેવ આવકની કથા

જશુદીપના ભરતક્ષેત્રની ચપાનગરીમાં કામદેવ નામના ગાથાપતિ રહેતા હતા તેમની પાસે છ કરોડ સૈન્યના ખજાના હતા, છ કરોડ વેપારમાં રોક્યા હતા અને છ કરોડ લેણુ-દેણુમાં ગુથાયા હતા તેમની પાસે સાક હળર ગાયો હતી એવા અદ્વિ-સંપત્તિ, મહાસમર્થ અને કીર્તિવન તે ગાથાપતિ હતા.

એકલા શાસનપતિ શ્રી મહાવીર પ્રજા ચપાનગરીમાં પધાર્યા, તેમના મગગ મુખથી શુકિત-ધર્મની વાણી સંલિણી કામદેવજી વૈરાગ્યભાવે ભાવિત થયા અને આવકધર્મ અંગીકાર કર્યો તેમની પત્નીએ પણ આદિષ્ઠ ધર્મને સ્વીકાર્યો કામદેવ આવક આવક-ધર્મનું નિર્ભગ રીતે પાલન કરતા વિચરવા લાગ્યા.

એક સમયે કામદેવ આવક પૌષધશાળામાં પૌષધ લઈને હાલકાનાં સચારા ઉપર બેસી શ્રમણ લગવાન મહાવીરની સમીપની ધર્મ-

પ્રસન્નિતો સ્વીકાર કરી વિચરતા હતા, તેમના નિશ્ચય પગિણીઓની પ્રશંસા કરતાં દેવેન્દ્ર દેવગજ શકમદાગજો દગ્ગરો દેવદેવીઓની મધ્યમાં હતું. “હે દેવતાપ્રયો ! કાઈ દેવ કે દાનવ એવું સામર્થ્ય ધરાવતો નથી કે જે કામદેવ આવકને નિર્ભય પ્રવચનથી ઠગાવી શકે, તેનું ચિત્ત ચંચળ કરી શકે, તેના પરિણામે પલટાવી શકે !

ઈન્દ્ર મદાગજની આ વાત ઉપર વિશ્વાસ ન કરતો એક મિથ્યાત્વી દેવ પૌષ્પસાગામાં જ્યાં કામદેવ આવક પૌષ્પ સહજે વિચરતા હતા ત્યાં મધ્યરાત્રિએ પિશાચનું મહા ભયાનક રૂપ સહજે તેને ધમ્મથી ચાલત કરવા માટે આગ્યો અને તેને કહેવા લાગ્યો, “અરે કામદેવ યાત્ર ! તું મૃત્યુની દગ્ગ કરી રહ્યો છે. હવેતનું ભૂંડું ચવાના તારા લક્ષણ છે. તું અભાગી ચોરી જન્મ્યો છે. તું શ્રી (દાંતિ), લજ્જા, પેદ અને કીર્તિથી હીન છે. આજે જો તું શીલ આદિ યાવત્ પૌષ્પોપવાસ વ્રત નહિ ઉઠાડે, નહિ બાગે તો હું તરવારથી તારા શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખીશ.

દેવતાના આ કથનથી કામદેવ આવક ભય પામ્યા નહિ કે ધર્મખ્યાનથી વિચલિત થયે નહિ. તેથી દેવ ક્રોધ કરી તેના શરીરના ટુકડા કરવા લાગ્યો. કામદેવ આવકને તીવ્ર અને અમલ વેદના ચવા લાગી તેમણે સમભાવે તે મહન કરી લીધી, કિંતુ જગ પણ અસાધમાન થયા નહિ.

કામદેવ આવકની નિશ્ચયતાથી વધારે ક્રોધાન્વિત ખની તે દેવે એક લયંકર મહોન્મય દાથીનું રૂપ ધારણ કર્યું અને કામદેવ આવકને ચૂંકથી પકડી આકાશમાં ઉછળ્યા અને તીક્ષ્ણ દાંતથી તેમને ઝીલી લઈ જમીન ઉપર મૂકી કચડ્યા. સારે પણ કામદેવ આવકને અસલ વેદના ચર્ષ, પરંતુ તેમના મનોભાવ લેશ માત્ર પલટયા નહિ.

પુનઃ એક વખત દેવે પોતાની શક્તિ અજમાવી. તેણે હાથીના રૂપનો લાગ કરી ઉગ્ર ત્રિવ્રજા કાળા સર્પનું રૂપ ધારણ કર્યું અને કામદેવ આવકના શરીર ઉપર ચઢી ગગનને લપેટી લઈ તેની છાતીમાં તીક્ષ્ણ દાઢોથી ડંખ માર્યા. તે વેદના પણ કામદેવ આવકે મમ્મક પ્રકારે અત્યંત ધૈર્યપૂર્વક સહન કરી.

આ પ્રમાણે અનેકવિધ ઉપસર્ગ દેવા છતાં તે દેવ કામદેવ આવકને ચલાયમાન ન કરી શક્યો ત્યારે લન્નિગત બની તેણે ઉપસર્ગ આપવા છોડી દીધા અને દેવતાના દિવ્યરૂપને ધારણ કરી કહેવા લાગ્યો, “હે દેવાનુપ્રિય ! તમે કૃતાર્ય છો, કૃત લક્ષણ છો, તમારે માટે અનુબધ જન્મનું ફળ સુલભ છે, કારણ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં તમને આ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠિતિ (જાણવાપણ) પ્રાપ્ત થઈ છે હું આપની પાસે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરું છું, મને ક્ષમા કરો. હે દેવાનુપ્રિય ! આપ ક્ષમા કરવા ચોગ્ય છો હું પુનઃ કદી આતું અપકૃત્ય કરીશ નહિ.” આ પ્રમાણે તે દેવ કામદેવ આવકને ખમાવી આશ્વેા ગયો.

બીજા દિવસે સવારમાં શ્રી વીર પ્રભુ પધાર્યા જાણી તેમને વંદન કરવા કામદેવ આવક ગયા ત્યાં પ્રભુએ રાત્રિનો દેવનો વ્યતિક્રમ કદી સહજાવી કામદેવ આવકની પ્રશંસા કરી.

કામદેવ આવક ધણી શીલ, વ્રત આદિથી આત્માને જાવિત કરી વીઘ વર્ષ સુધી શ્રવક પર્વાય પાળી, અગિયાર પ્રતિમાઓને સમ્યક્ પ્રકારે રૂપદર્શી, એક માસનો સંચારો કરી, સાઠલક્ષ અનશન દ્વારા લાગ કરી, આલોચના પ્રતિક્રમણ કરી, કાળને સમયે કાળ કરી સૌધર્મ નામના પહેલા દેવલોકના અરણ્યાલ વિમાનમાં ચાર પદ્મોપમના આયુધો દેવ બની ત્યાંના દિવ્ય સુખો ભોગવે છે. ત્યાંના કાળ પૂર્ણ થયે અપ્સરોને મહાનિદ્રા ક્ષેત્રમાં શિલ-શુલ્ક-મુક્ત થઈ નિર્વાણ પદને પામશે.

—ઈતિ કામદેવ ચરિત્ર સમાપ્ત

સૂત્ર પાઠ

વારસમં અતિહિસંવિભાગબ્ધયં

[ચતુરથં સિવસાબ્ધયં]

વારસમે અતિહિસંવિભાગબ્ધય, સમણે નિગંથે ફાલુપણં
યસણિજ્જેણં, અસણ-પાણ-પાદમ-સાદમેણં, વત્થ-પડિગ્ગહ-
કંઘલ-પાયપુંછણેણં, પાડિહારિપણં, પીઢ-ફલગ-સિજ્જા-
સંધારણં, ઓસહમેસજ્જેણં ય પડિલામેમાણે વિહરામિ.

§ યથં મે સદ્દહણા પરુવણા, સાહુ-સાહુણીણં જોગે
પસે ફાસણાપ સુદ્ધં. યઅસ્સ દુવાલસમસ્સ અતિહિ-
સંવિભાગબ્ધયસ્સ ‡ સમણોવાસપણં પંચ અધ્યારા જાણિયવ્વા
ન સમાપરિયવ્વા તં જહા. —

સચિત્તનિપ્પેક્ષણયા, સચિત્તપેહણયા, કાલાદક્કમે,
પરવવપ્પે, મચ્છરિયા, તસ્સ મિચ્છા મિ દુઘ્ઘં.

§ પ્રત્યક્ષિત રૂઢિ અનુસાર સંમિશ્રિત ભાષામાં, આ
યેરેમાફ નીચે પ્રમાણે બોલાય છે. શેષ ૧૫૬ ઉપર આપેલ છે
તે પ્રમાણે જ બોલાય છે —

“ એવી સદ્દહણા પ્રરૂપણાએ કરી માધુ-માખીની ભોગવાઈ
મળે ત્યારે રપસંનાએ કરી શુદ્ધ હળો એના બારમા અતિમિ
સંવિભાગ મતના પચ અધ્યારા જાણિયવ્વા, ન સમાપરિયવ્વા, તે
જહા. — ”

‡ બહુનેએ “ સમણોવાસિયાએ ” શબ્દ બોલવો

ભાવાર્થ પાઠ

બારમું અતિથિ સંવિભાગ વ્રત

[ચૌથું શિક્ષાવ્રત]

બારમું અતિથિ સંવિભાગ વ્રત.—

શ્રમણ નિર્ગ્ર-પને નિર્દોષ અને ગ્રાહ્ય ભોજન-પાણી-મેવા-મીઠાઈ-મુખવાસથી, વસ્ત્ર-પાત્ર-કામળ-રત્નોદરણ્ય-ગેઝળથી, ઉછીના આપી શકાય તેવા પાક-બાળેક, પાટિયા, શર્પાદિક સ્થાન સંસ્તારકથી અને આમડવેસથી ભાવ-ભક્તિપૂર્વક દાન આપતો વિચર (૨૬).

એવી મારી શ્રદ્ધા અને પ્રરૂપણા છે જ્યારે સાધુ-સાધ્વીને યોગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મારૂ આ મન સ્પર્શનાએ (દાન આપવા વડે) શુદ્ધ હોય એવા બારમા અતિથિ સંવિભાગ વ્રતના પાપ અનિચાર થાવકને એવ છે, કિંતુ ઉપાદેવ નથી, જેવાં ૧:—

સચિત્તનિક્ષેપણતા, સચિત્તપિધાનતા, કાલાતિક્રમ; પરમપદેશ; મત્સરિતા.

એવા બારમા વ્રતને વિષે કોઈ પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો તરત્ત મિચ્છા મિ દુષ્ટકં

શબ્દાર્થ

ચારસમે = બારમા

અતિથિસંવિભાગવ્યવ =
અતિથિ સંવિભાગ વ્રતમાં

સ્મરણે=શ્રમણ, સાધુ, મુનિને

નિર્ગંધે = નિર્ગંધ (બાહ્ય તથા આંતર પગિત્રદ રદિ)ને

પ્રાસુવર્ણ = પ્રાસુક

પસણિજ્જેજં=નિર્દોષ; મુનિને
લેવું કદપે તેવા

અસમ-પાણ- = ભોજન-
પાણી-

સ્વાદમ-સ્વાદમેજં = મેવા-
મીઠાઈ, મુખવાસથી

૧ બહેનેએ "આવિષ્કાર" શબ્દ બોલ્યો.

વત્થ-પડિગ્ગહ = વચ્ચ,
પાત્ર

કંતલ = કામળ, માનગી

પાયપુંછણેણં = રત્નેહરુચી-
ગોચરથી

પાડિહારિણં = દરને પાછા
લેવાય એવા વડે(જેવાકે)

પોઢ = પાટ, બાળેક

ફલગ = પાટિયું

સિજ્જા-સંધારણં = ધર્યાદિ
રથાન, મસ્તારકથી

ઓસહમેસજ્જેણં = ઔષધ
અને ધણી ઔષધિવાળી
દવાથી, ઓસડવેસડથી

ય = અને

પહિલામેમાણે = પ્રતિષ્ઠાભરતો,
ભાવપૂર્વક આપતો

વિહરમિ = વિચર, રહું

ફાસણપ = રપડનાથી

પઅસ્સ = એવા

ડુવાલસમસ્સ = બારમા

અતિહિસંવિમાગવ્યયસ્સ =
અતિયિ સંવિભાગ મતના

સચિત્ત-નિક્ષેવણયા,

સચિત્ત-નિક્ષેવણતા =

સચિત્ત વનરપતિ આદિ

ઉપગ્રહકનીય વસ્તુ

(અદાન શુદ્ધિથી) મૂઠો તે

સચિત્તપેહણયા, સચિત્ત

વિધાનતા = સચિત્ત

વસ્તુથી કદપનીય વસ્તુને

(અદાન શુદ્ધિથી) ઢાંચી

હોય તે

કાલાશ્ક્રમે, કાલાતિક્રમ-

= શિક્ષાના કાળનો

અતિક્રમ થયા બાદ દાન

આપવાનું નિમન્રથ કરવું;

વસ્તુનો કાળ ગયા પછી

જમડી ગયેલી વસ્તુનું

દાન આપવા ઈચ્છા

કરવી તે

પરવગ્ગસે, પરવ્યપવેશ =

અદાન શુદ્ધિથી ચોતાની

વસ્તુ પાગલી કહેવી તે,

અવગ્રાથી અન્ય પાસે

દાન અપાવવું તે

મચ્છરિયા, મત્સરિતા =

, મસ્તર-ધર્મો, અભિમાન

આદિ કપાયપૂર્વક દાન

આપવું તે

વિવેચન

ગૃહસ્થ જીવનમાં સર્વથા પરિગ્રહ રહિત ચર્ધ શક્ય નથી. મનમાં સગ્રહ શુદ્ધિ રહે છે જ અને તદ્દનુમાર સગ્રહ પથ ચલે રહે છે. જો આ સગ્રહ જીવે પરિગ્રહનો ઉપયોગ પોતાના અને પોતાના પરિવાર માટે જ વપરાય અને જન-કલ્યાણમાં પ્રયુક્ત થાય નહિ તો તે મહાભયકર પાપ બની જાય છે.

પ્રતિદિન વૃદ્ધિગત ચતા પરિગ્રહને વધતા નખતી ઉપમા આપી છે. વધેનો નખ પોતાના કે અન્યના શરીરને જ્યાં અડકે છે સા ઉઝરડો પેદા કરે છે તેથી શુદ્ધિવાન પુરુષો વધેલા નખને કાપી નાખે છે તે પ્રમાણે મર્યાદાથી અધિક વૃદ્ધિ પામેલો પરિગ્રહ પથ પોતાને અને અન્ય સાથીઓને દુઃખી કરે છે, અશાંતિ વધારી દે છે. તેથી જૈનધર્મ પગ્રિહ પરિમાણમાં ધર્મ બતાવે છે અને એ પરિમિત પરિગ્રહમાંથી પથ નિસ યથારક્તિ દાન આપવાનું વિધાન કરે છે. દાન પરિગ્રહનું પ્રાપ્તિ છે. પ્રાપ્ત વસ્તુઓનો સ્વાર્થ શુદ્ધિથી કેવળ પોતે જ ઉપયોગ કરવો તે એક પ્રકારનું પાપ છે. ગૃહસ્થે તે પાપથી બચવું જોઈએ.

ગૃહસ્થના ધરના દરવાજા જનસેવા માટે અદર્શિય ખુલ્લા રહેવા જોઈએ. જો કાંઈ સાધુ-સત્ મુનિરાજ પધારે તો ભક્તિભાવ-પૂર્વક તેમને યોગ્ય આહાર પાણી આદિ વહેરાવી પોતાને ધન્ય માનવો જોઈએ. જો અન્ય કાંઈ અતિથિ આવે તો તેનું પથ યોગ્ય સન્માન કરવું જોઈએ. ગૃહસ્થનાં ઘેરથી જો કાંઈ વ્યક્તિ ભૂખી કે નિરાશ પાછી વળે તો મમર્થ ગૃહસ્થ માટે તે પાપરૂપ છે. **શ્રમણ-નિર્ગ્રન્થ —**

શ્રમણ નિર્ગ્રન્થનું જીવન એટલે સમભાવનું જીવન. શ્રમણ શબ્દના નિર્વચન ઉપર પ્રકાશ નાખતાં અનુયોગદ્વારના ઉપ-

પ્રમાધિકારમાં કહ્યું ■ ૩—

જહ મમ ન પિયં દુષ્કરં

જાણિય પમેવ સઘ્વ જીવાણં ।

ન હ્ણાઈ ન હ્ણાવેઈ ય

સમમણઈ તેણ સો સમણો ॥ ૧ ॥

—જે પ્રમાણે મને દુઃખ પ્રિય નથી તે પ્રમાણે સંસારના સર્વ જીવોને પણ પ્રિય નથી આવુ સમજી જે સ્વયં હિંસા કરતો નથી, અન્ય પામે કરાવતો નથી અને કાંઈ પણ પ્રકારની હિંસાનું અનુમોદન કરતો નથી અર્થાત્ સર્વે પ્રાણીઓમાં મહત્ત્વ-શુદ્ધિ રાખે છે તે શ્રમણ છે

મગ સૂત્રમાં ‘સમમણઈ’ શબ્દ આવેલ છે, તેની બાબત કરતાં મહાધાર ગ્રંથીય આચાર્ય હેમચંદ્ર લખે છે કે—“સમ-મણતિ સ્તિ-સર્વજીવેષુ તુલ્યં વર્તતે યતસ્તેનાસૌ સમણ-ઈતિ । અણુમાતુ વર્તન અર્થમાં છે અને સમ ઉપસર્ગ તુલ્ય અર્થમાં છે. તેથી જો સર્વ જીવો પ્રત્યે સમ અર્થાત્ સમાન અણુતિ અર્થાત્ વર્તન કરે છે તે સમણ કહેવાય છે.

જતિય ય સે કોઈ વેસો,

પિઓ ય સઘ્વેસુ ચેવ જીવેસુ ।

પણ હોઈ સમણો,

પસો અછો વિ પજ્જાઓ ॥ ૨ ॥

—જે કાંઈ સાથે દ્વેષ કરતો નથી, જેને સર્વ જીવો સમાન આવથી પ્રિય છે તે શ્રમણ છે આ શ્રમણનો બીજો પર્વાય છે.

તો સમણો જહ સુમણો,

માવેણ જહ જ હોઈ પાવ-મણો ।

સયણે ય જણે ય સમો,

સમો ય માણવમાણેસુ ॥ ૩ ॥

—અમણુ સુમનવાળા હોય છે. તે કદી પાપ મનવાળા હોતા નથી, અર્થાત્ તેમનું મન હમેશાં પ્રકૃતિત રહે છે, જે કદી પાપનું ચિતન કરતા નથી, જે સ્વજન અને પરજનમાં તથા માન અને અપમાનમાં લુહિને સમતોલ રાખે છે તે અમણુ છે.

આચાર્ય હરિભદ્ર દશવૈકલિક સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનની ત્રીજી ગાથાનું મનોદ્ધાટન કરતા અમણુનો અર્થ તપસ્વી કહે છે, અર્થાત્ જે પોતાના અમથી, તપમાધનાથી મુક્તિનો લાભ મેળવે છે તે અમણુ કહેવાય છે—‘આમ્યન્તીતિ અમણાઃ તપસ્યગ્તીત્યર્થઃ ।’ અથવા અમેણ (મતેન તપસા વા) જીવતીતિ અમણઃ । અર્થાત્ વ્રત અને તપ રૂપી અમ વડે જેનું જીવન વ્યતિત થાય છે તે જ અમણુ છે.

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં પ્રથમ શ્રુતરસંધાન્તરગત ૧૬ મી ગાથા અધ્યયનમાં ભગવાન મહાવીરે સાધુમુનિરાજ માટે માહન (બ્રાહ્મણ), અમણુ, ભિક્ષુ અને નિર્ગન્ધ એ ચાર સુપ્રસિદ્ધ નામોનું વર્ણન કર્યું છે.

કાંઈ પણ પ્રાણીનું હતન ન કરવું તે પ્રવૃત્તિ જેની છે તે માહન છે. “મા દ્વણત્તિ પ્રવૃત્તિર્યસ્યાઽસૌ માહનઃ ।”—આચાર્ય શીલાંક, સૂત્રકૃતાંગ શ્રુતિ ૧/૧૬.

જે શાસ્ત્રની નીતિ અનુસાર તપસ્યાધના દ્વારા કર્મ બંધનોને ભેદ છે તે ભિક્ષુ છે. “ય શાસ્ત્રનીત્યા તપસા કર્મ મિનત્તિ સ મિક્ષુઃ ।”—આચાર્ય હરિભદ્ર, દશવૈકલિક શ્રુતિ, દશમ અધ્યયન.

જે ગ્રન્થ અર્થાત્ બાલ અને આભવંતર પરિગ્રહથી રહિત હોય છે, કાંઈ પણ દુષ્ટાવી ગાંઠ બાધી રાખતા નથી તે નિર્ગન્ધ

છે. 'નિર્ગતો ગ્રન્થાદ્ નિર્ગમ્યઃ ।'—આત્મારૂં હરિહર, દશ-
વૈદિક જ્ઞાત, પ્રથમ અધ્યયન.

આવા શ્રમણ-નિર્મથ મુનિરાજ વિશ્વ માટે દેવતાનું અને
મંગળની મૂર્તિ છે. તેઓ પોતાના હૃદયમાં સલા અને કૃષ્ણનો
અપાર અમૃતમાગ્ધ રાખીને ભૂમંડળ પર વિચરે છે અને પ્રાણી
માત્રને વિશ્વમૈત્રીનો અમર સંદેશ આપે છે. તેઓ સમતાના
સર્વોચ્ચ શિખર ઉપર વિહરે છે અને સસારની સમસ્ત ભોગ-
વાસનાઓથી સર્વથા અલિપ્ત રહે છે.

ભગવાન્ મહાવીર એવા સાધુઓને મેરૂ પર્વત સમાન અંકપ,
સમુદ્ર સમાન ગંભીર, ચંદ્ર સમાન શીતળ, સૂર્ય સમાન તેજસ્વી
અને પૃથ્વી સમાન સહન કરનાર હોય છે. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના
દ્વિતીય શ્લોકસ્થાનતર્જત બીજા ક્ષિપ્રાચારના નામના અધ્યયનમાં સાધુ
જીવન સર્પથી લાંબી શૃંખલા આપેલી છે તેના અંતમાં ભગવાને
સાધુજીવનને પંકિત, આર્ય, એકાંત સમ્પદ, સુસાધુ અને સર્વે
દુઃખોનો અંત કરનાર માર્ગ દર્શાવેલ છે—“પસ ઠાજે આયરિય
જાવ સવગુપ્તપદ્મીનમ્નો પગંતસમ્મે સુસાહુ ।”

ભગવતી સૂત્રમાં પાંચ પ્રકારના દેવોનું વર્ણન છે. હાં
ગણધર ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન્ મહાવીરે
સાધુઓને સાક્ષાત્ ભગવાન્ અને ધર્મદેવ હોય છે. વસ્તુતઃ સાધુ
મુનિરાજ જીવતા-ભગતા દેવ છે.—‘ગોપમા ! જે હમે અગગારા
ભગવંતો હરિયાસમિયા...જાવ શુચ્ચંભયારી, સે તેજઠ્ઠે જો
પવં લુચ્ચદ્ધ ઘમ્મદેવા ।’

સાધુ મુનિરાજનું કટલું મહત્તર છે । સર્વથેય અનુત્તરૌપ-
પાતિક દેવ પણ આવા સાધિક સમક્ષ હતાપ્રમ, નિસ્તેજ અને
નિમ્ન છે. સાચા સાધુ ભૂમંડળ ઉપર સાક્ષાત્ ભગવત્સ્વરૂપ રિયતિમાં

વિચરણ કરે છે. સ્વર્ગના દેવતાઓ પણ તે ભગવદ્દાત્માના ચરણોની ધૂળ મસ્તકે ચઢાવે છે.

જેન ધર્મમાં સાધુનું પદ ધણું મહત્ત્વનું છે. આધ્યાત્મિક વિકાસ ક્રમમાં તેમનું સ્થાન જીકું ગુણસ્થાન છે; અને અહીંયાથી આત્મા નિરંતર ઊર્ધ્વમુખી વિકાસ સાધેના રહે તેા અંતે તે ઓદમાં ગુણસ્થાનની ભૂમિકા સુધી પહોંચી જાય છે અને સર્વથા બાહર, બ્યમર, સિદ્ધ, છુદ્ધ અને મુક્ત બની જાય છે.

પટ્ટિલામેમાણે વિહરારામિ—

આવા સુપાત્ર શ્રમણ નિર્મય મુનિમહારાજને ભક્તિભાવપૂર્વક દાન આપવું તે સુપાત્ર દાન છે અને એવા મુનિમહારાજને દાન આપવાનો યોગ મળતો રહે અને તેમને દાન આપી આપણે કૃતકૃત્ય થઈએ એ ભાવના હમેશાં રાખવી જોઈએ. ભગવતી સૂત્ર, શતકે ૮, ઉદ્દેશા દ્વાર્માં એવા દાન સંબંધી મણ્ડપર મહારાજ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે ૩—“સમણોવાસગસ્સ ણં મંતે ! તદ્ધારુલ્લં સમણં ઘા માહણં વા પાસુપસણિજ્જેણં અસણ-પાણ ત્થાદમ-સારમેણ પટ્ટિલામેમાણસ્સ કિં વજ્જઈ ? ગોયમા ! ણાંતસો સે નિજ્જરા કજ્જઈ... !—હે ભગવાન ! તથા ૩૫ શ્રમણ * માહણને આસુક એપણિક્ક ભોજન-પાણી—

* ક્રોધ આચાર્ય “માહણ” શબ્દનો અર્થ સાધુ ઉપરાંત આવક પણ કરે છે. ભગવતી સૂત્ર શતકે ૧, ઉદ્દેશા ૭માંની દીક્રામાં માહણ શબ્દનો અર્થ આવક કર્યો છે:—

માહણ ત્તિ માહનેત્યેવમાવિશતિ સ્વયં સ્થૂલપ્રાણા-ત્તિપાતાદિ નિવૃત્તત્વાદ્યઃ સ માહનઃ।—જે પુરૂષ સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત આદિથી નિવૃત્ત થઈ અન્ધને પણ ન મારવાનો ઉપદેશ આપે છે તે માહન (માહણ) કહેવાય છે.

ખાદિમ-સ્વાદિમ દેનાર શ્રમણોપાસક (શ્રાવક)ને શું લાભ થાય ?
હે ગૌતમ ! તે એકાંત નિર્જરા કરે છે...કંટકો જાંઘ મહરવ છે
સુખાત્ર દાનવું !

શ્રદ્ધસ્થ પોતાતા ઉદરલરણ્ય પોષણ માટે ઉત્તમ કુળાચારપૂર્વક
જે આહાર નીપજાવે તે પૂર્વ-પશ્ચાત્ કર્મોનિ દોષ રહિત સાધુ
મુનિશાળને અતિ ભક્તિભાવપૂર્વક હર્ષથી વહોરાવે અને મુનિમહાશાળ
વહોરતી વખતના, એપણાના, પ્રાસેપણાના આદિ દોષો દાણા આહાર
ભોગવે તે ૪૭ દોષ રહિત શુદ્ધ આહાર કહેવાય છે. આહારના
૪૭ દોષ પરિશિષ્ટમાં આપ્યા છે, તે દોષ વિશેષપણે ૯૬ છે.

सूत्रपाठ

तव-अणसण

अपच्छिम-मारणांतिय-संलेहणा

अपच्छिम-मारणांतिय-संलेहणा-समय पोसहसालं
पडिलेहिता, पोसहसालं पमज्जिता उच्चारपासवणभूमिं
पडिलेहिता, भमणागमणं पडिकमित्ता, दम्भाइसंधारयं
संधरित्ता, दुरुहिता उत्तरपुरत्थाभिमुहे संपलियकाइआसणे
निसीइत्ता, करपलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थय
अंजलिं कट्ठु पयं यइस्सामि—

नमोत्थु णं अरिहंताणं भगवंताणं जाव, संपत्ताणं, नमोत्थु
णं मम धम्मापरियत्त, धंदाभि णं भगवंतं सत्थगयं इहगयं
पासड मे भगवं तत्थगते इहगयं ति कट्ठु वेदिता, नमंसित्ता
पयं यइस्सामि—

पुट्ठिं मए जाणि ययाणि चिण्णाणि, ताणि आलो-
इत्ता पडिकमित्ता, निद्रित्ता निसल्लीहोऊण-सव्यं पाणइयायं
पच्चक्खामि, सव्यं मुसायायं पच्चक्खामि, सव्यं अदिघ्ना-
दाणं पच्चक्खामि सव्यं मेहुणं पच्चक्खामि, सव्यं परिग्गहं
पच्चक्खामि, सव्यं कोहं जाय मिळ्ळादंसणसहं अकरणिज्जं
जोगं पच्चक्खामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं न करेमि
न कारवेमि, करंतं पि अघं न समणुजाणामि मणसा,
वयसा, कायसा.

सव्यं असणं पाणं साइमं साइमं-चउत्विहं पि आहारं
पच्चक्खामि जावज्जीवाए.

ઉપર ઉતરપૂર્નાલિમુખે (ઈશાન ખૂણાલિમુખે) પદ્મામનાદિ આસને બેસી દશે આગળાઓ મહિત ઉઘપ દાય જોડી, મરતકે અંજલિ કરીને આ પ્રમાણે બોલીશ—

અરિહત ભગવાન યાવત્ મોક્ષગતિ પામેવાને મારા નમસ્કાર હો મારા ધર્માચાર્યને મારા નમસ્કાર હો તત્રગત્ ભગવાનને અર્પીયા ગ્રહેસો એવો હું વદન કરું છું હે ભગવાન ! આપ સ્ત્રાં રહ્યા છતાં અર્પી ગ્રહેલા મને જુઓ ! આ પ્રમાણે કહીને, વંદના નમસ્કાર કરીને હું એવું બોલીશ—

પૂર્વે મેં જે વ્રત આદર્યા છે તે આજોષ્ઠ, પ્રતિક્રમી, નિદી, નિશશ્વ યમ્ને—હવે હું સર્વથા પ્રાણાતિપાત-મૃત્યાવાદ-અદ્વતાદાન-મૈથુન-પરિબ્રહ્-ક્રોધ યાવત્ મિત્યાદર્શનરાશ્વ તથા અકરણીય પાપજનક યોગના પન્ચમુખાણુ કરું છું હું યાવન્જીવન તથા કલ્પયી અને મન, વચન, કાયાના ત્રિવિધ યોગથી ક્રોધ પાપ કરું નહિ, કરાવું નહિ અને અન્ય ક્રોધ કરે તેને અનુમોદન પણ આપું નહિ તથા—

હું યાવન્જીવન ભોજન, પાણી, મેવા-મીઠાઈ અને મુખવાસ એમ ચતુર્વિધ આહારના પણ સર્વથા લાગ કરું છું તથા—

[શારીરિક મમત્વનો લાગ]

આ શરીર જે ઈષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોહર, મનોરમ, ધૈર્યસ્પ વિશ્વમનસ, સમત, અનુમત, બદ્ધમત, આબૂરણના કંઈડીયા સમાન છે અને જેને તાહ, તાપ, જૂખ, તરમ, તથા ચોરા, વાધો, સર્પો, ડાંસો, મચ્છરો, તથા વાત, પિત્ત, રોગ, સન્નિપાત આદિ વિવિધ રોગો જીવવેશ્વ દરદો, પરિપદ અને ઉપમગો રપરો નહિ એવું વિચારીને જેનું પાલન કર્યું છે એવા જગ્યા શરીરને પણ

* ' ઉદ્ધવાં શ્વસોન્ધૈસ સુધી—મરણના અંતિમ સમય સુધી'નો અભિપ્રાય એ છે કે—હું મારા અંતિમ શ્વસોન્ધૈસ સુધી અર્થાત્

હેલી શાસ્ત્રોન્નૈમ સુધી-મરણના અંતિમ સમય સુધી—લાગ કરી દેશ. એમ કરીને શરીર તથા કષાયોને કૃપ કરવાની ક્રિયાનું સેવન કરીને કાળ (મૃત્યુ)ની પંચાલ ક્યાં વિના હું વિચરીશ.

આ મારી જદા અને પ્રરૂપણા છે. અનચનનો અવસર પ્રાપ્ત થયે હું અનચન કરે સારે તે સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ બને.

એવા અપશ્ચિમ-મારણાન્તિક, તપયુક્ત, શરીર અને કષાયોને કૃપ કરવાની ક્રિયાના સેવનરૂપ આરાધનાના પાંચ અતિચાર ગ્રેષ્ઠ છે કિંતુ ઉપાદેય નથી. તે જોવા રૂ—

પ્રદિયોકાશમાપ્રયોગ, પરલોકાશસાપ્રયોગ, જીવિતાશમાપ્રયોગ, મરણાશસાપ્રયોગ, કામભોગાશસાપ્રયોગ, તરમ મિત્રજ મિ દુષ્ટકં

તપ-અનરશન

હેલી મારણાન્તિક સંલેખના

ચાહુ પદ્ધતિ પ્રમાણે. મિત્ર ભાષામાં

અપશ્ચિમ-મારણાન્તિક-સંલેખના-સમયે પોષકસાલ પડિલેહિતા, પોષકસાલ પમજિજ્ઞતા, હિચાર-પાસવણ-ભૂમિ પડિલેહિતા, ગમણાગમણ પડિક્રમિતા, દબમાધમંધાર્ય સંચરિતા, દુરહિતા, ઉત્તરપુરત્યાભિમુકે સંપલિવંકાધ્યામણે નિસીધતા, કરમલપગ્ગિગદિય દસનહં મિરમાવત મત્યએ અંજલિ કદું એવ પશ્ચઆમિ—

નમોત્યુ છું અરિહંતાણું ભગવંતાણું ભવ સંપતાણુ એમ અનંતા સિદ્ધને નમરકાર કરીને, વર્તમાન પોતાના ધર્મગુરુ ધર્માચાર્યને નમરકાર કરીને પૂર્વે જે વ્રત આદર્શી છે તે આજોત્રી, પડિક્રમી, નિદી, નિચલ્લ ચાહે,

મરણની હેલી ઘડી સુધી મારા આ શરીર પરના મમત્વનો સર્વથા લાગ કરી દઉં છું અને તેથી તેની સેવા-શુદ્ધાનો પણ લાગ કરે છું.

સર્વં પાણ્યપ્રવાય પચ્યક્રખામિ, સર્વં મુસાવાય પચ્યક્રખામિ,
સર્વ આદિનાદાણુ પચ્યક્રખામિ, સર્વં મેદુણુ પચ્યક્રખામિ, સર્વં
પરિગ્રહં પચ્યક્રખામિ, સર્વં ક્રોધં જન મિચ્છા-દસણુ-સલ્લ અકરણિજનં
જોગં પચ્યક્રખામિ, જનનજવાએ તિવિહં તિવિહેણું ન કરેમિ, ન
કારવેમિ, કરંતં પિ અજ ન સમણુજણામિ મણુમા, વવસા, કાયસા;
એમ અદાર પાપરયાન પચ્યક્રખને, સર્વ અમણુ પાણુ ખાપ્રમં
સાપ્રમ, અઉગિવહં પિ આદારં પચ્યક્રખામિ જનનજવાએ.

એમ ચાર આદાર પચ્યક્રખીને—

જ પિ ય પ્રમ સરીરં, ઇદં, કંત, પિયં, મણુણું, મણુમ,
ધિજન, વેસાસિય, સમ્મયં, અણુમયં, જહમયં, જહકરંડગસમાણુ,
માણુ સીય, માણુ ઉપહ, માણુ ખુડા, માણુ પિવાસા, માણુ
વાલા, માણુ ચોરા, માણુ દસા, માણુ મસગા, માણુ વાપ્રય-
પિતિય-સિલિય-સનિવાપ્રય-વિવિહા-રાગાપંકા, પરિસહોવસગા કુસતુ
તિ કદુ એઅં પિણુ ચરમેહિ ઊસાસનીસાસેદિ વેસિગિરસામિ

એમ શરીર વેસિરાવીને

કાલ અણુવકખમાણુ વિહરિસ્સામિ, એવી મારી મદહણા,
પ્રપણુએ કરી અણુમણુનો અવસર આળે અણુમણુ કરે ત્યારે
સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ દળે.

એવા અપચિહમ-મારણાંતિય-સંલેહણા-જૂમણા-આરાહણાના
પચ અપવારા જાણિયજવા ન સમાપરિયજવા, તં જદા—

છહલોગાસંસપ્પએએ, પરલોગાસંસપ્પએએ, જીવિયામમપ્પએએ,
મરણાસંસપ્પએએ, કામલોગાસંસપ્પએએ, તત્તમ મિચ્છા મિ દુક્કં.

શબ્દાર્થ

અપચિહમ = ઉલ્લી

મારણાંતિય = મારણાંતિક,
મૃત્યુ સમયે કરાતી

સંલેહણા = તપદારા શરીર
તથા કપાયેને કૃશ કરવાની
ક્રિયા

સમયે = પ્રમગે

પોસહસાલં = પૌષધધાણાને,
ધર્મસ્થાનને

પડિલેહિત્તા = ચમુદારા
જીવજીવનું નિરીક્ષણ કરીને,
પડિલેહાને, પ્રતિલેખના
કરીને

પમડિજત્તા = પ્રમાણને,
પૂજાને

ઉચ્ચાર-પાસવળમૂર્મિ =
ઝાડા-પેશાબની જગ્યાને

ગમણાગમણં = ગમનાગમનને

પડિક્કમિત્તા = પડિક્કમીને

વૃષ્માહસંધારયં = દર્બાદિક
સધારાને

સંથરિત્તા ~ પાથરીને

હુરુહિત્તા = તે પર બેસીને

ઉત્તરપુરુથામિમુદ્દે = ઉત્તર
પૂર્વોભિમુખે પ્રધાન ખૂણાબિ
મુખે

સંપલિયંકાદઆસણે = પદાસન
આદિ આસને

નિસીદત્તા = બેસીને

કરયલપરિગ્રહિયં = બને
હાથની હથેળી બેગી કરીને

વક્તનહં સિરસાવર્ત્તં = દશ
આંગળીઓ વડે માથે
આવર્ત કરી

મત્થપ = મસ્તકે

અંજલિં = નોડેલા બે હાથ
આડકાડી

ફદુ = કરીને

યયં = એમ

ચસ્ત્તામિ = બોલીશ

નમોત્યુ જં = નમસ્કાર થાઓ

ઝરિહંતણં ભગવંતાણ =
ઝરિહત ભગવનેને

જાવ સંપત્તાણં = આવત
મોક્ષે પહોંચેલાઓને

મમ = મારા

ધમ્માયરિયસ્સ = ધર્મા-
ચાર્યને

વંદામિ = વડુ છુ

ભગવંતં = ભગવાનને

તત્થગય = તત્ત્રગત, સા
રણા છતાં

દ્વહગપ = અર્ધોપા રહેલો હું

પાસડ = જુઓ (આ
વિનયપૂર્વક કહેવાનું છે)

મે = મને

મગવં = હે ભગવાન !

તત્યગતે = ત્યાં ગયા છતાં

દ્વિગયં = અહીં રહેના મને

તિ કદુ = એવું કહીને, એવું
વિચારીને, લાક્ષણિક અર્થ.-

આ ક્રમથી

ઈદિત્તા = વદન કરીને

નમંસિત્તા = નમસ્કાર કરીને

પયં ઘટ્સ્તામિ = એવું
બોલીશ

પુલ્લિય = પૂર્વે

મય = મેં; મારા દ્વારા

જાણિ વયાણિ = જે જે પ્રત

ચિણ્ણાણિ = આચરણ કર્યા
હોય, ધારણ કરેલ હોય

તાણિ = તેની

આલોક્ત્તા = આલોચન કરીને

પટ્ઠિકમિત્તા = પટ્ઠિકામીને

નિદિત્તા = નિદીને

નિસહ્ણી દ્વોરુણ = નિ સહ્ય
થઈને

સન્ન = મર્વયા

પાણાદવાયં = પ્રાણાતિપાતને

પચ્ચવસ્તામિ = પચ્ચક્રું
છ, લાગુ છું

સર્વં મુસાવાયં = સર્વથા
મૃત્યુવાદને

સર્વં અદિત્તાદાણં = સર્વથા
અદિતાદાનને, સર્વથા,
ચોરીને

સર્વં મેદુણં = સર્વથા
મૈથુનને-અભિજ્ઞાનને

સર્વં પરિમાહં = મર્વથા
પરિગ્રહને

સર્વં કોદ્દં = સર્વથા ક્રોધને
જાણ = યાવત (માન, માયા

આદિ વચસા ૧૧
પાપરથાન)

મિચ્છાદંસણસલ્લં = મિથ્યા-
દર્શન-સંતપને

અકરણિજ્જં = નહિ સેવવા
ચેત્ત (પાપજનક)

જોગં = યોગને

જાવજ્જીવાપ = જીવનપર્યંત;
યાવન્જીવન

તિવિહં = ત્રિવિધ (ત્રણ
કરણથી)

તિવિહેણં = ત્રણ યોગથી

ન કરેમિ = (પાપ) કરે
નહિ

ન કારવેમિ = (પાપ)
કરાવું નહિ

કરંતં પિ = (પાપ) કરનારને

પથુ

અન્નં = અન્નને

ન સમણુજાણામિ = અનુ-

ભોદુ નહિ

મણસા = મનથી

વયસા = વચનથી

કાયસા = કાયાથી

સર્વં = સર્વથા

અસળે પાળં રાહમં સારમં

= ભોજન, પાણી, મેવા-

મીઠાઈ, યુખવામને

અહનિહં પિ આહારં =

ચતુર્વિધ આહારને પથુ

હં પિ ય = અને જે

હમં સરીર = આ શરીર

હં = હજી, વસ્તુ

કંતં = શન્ત, મુંઝર

પિયં = પ્રિય

મણુણં = મનોહર, મનપસંદ

મણામં = મનેને અતિ વહાલું,

મનોરમ

ધિજ્જં = પૈર્થ્વિક

વેસાસિયં = વિશ્વસનીય

સમ્મયં = સંમત

અણુમર્યં = અનુમત

ઘટુમર્યં = ઘટુમત

મંડકરંડગસમાણં =

આભૂષણના કરંડીયા સમાન

મા = ન; નિર્ગેષ અર્થમાં

વપરાય છે

ળં = વાક્યના અલકાર અર્થે

વપરાય છે

મા ળં સીયં = તાદ-શીત

લાગે નહિ

મા ળં ઉળ્હં = ગરમી લાગે

નહિ

મા ળં સુદા = કુધા-શૂખ

લાગે નહિ

મા ળં પિવાસા = તરસ

લાગે નહિ

મા ળં ઘાલા = જંમથી

પ્રાણીઓ વાધ, સાપ વગેરે

ગુક્કસાન ન કરે

મા ળં ચોરા = ચોરા કુટારા

ગુક્કસાન ન કરે

મા ળં દંસા = હામ પીકા

ન કરે

મા ળં મસગા = મચ્છર

પીકા ન આપે

*મા ણં ઘાઘ્ય-પિત્તિય-
 સિંમિય સન્નિવાઘ્ય =
 વાત, પિત્ત, મેઘમ,
 સન્નિવાત વગેરે હેરાન ન કરે
 વિવિહા રોગા = વિવિધ
 રોગો (લામા કાળ આને
 તેવા દર્દો)
 આયંકા = જીવલેથ દર્દો
 (શીઘ્ર જીવનનો અંત કરે
 એવા અવસ્થા દર્દો)
 પરીસહ = પરિપક્વો (અને)
 *ઉવસમા = ઉપસર્ગો
 ફુલંતુ = રપશે, હેરાન કરે
 ત્તિ કદુ = એમ કરીને,
 એમ વિચારીને [જે
 શરીરનું મેં પાલન થયું છે]
 યમ પિ ણં = તેને પથ
 ચરમેહિ = હેલા
 ક્તાસનીસાસેહિ = શ્વાસો-
 ધ્વાસ સુધી, હેલા શ્વાસો-
 ધ્વાસે, મરણના અંતિમ
 સમયે
 વોસિરિસ્તામિ = તજ્ય,
 વોસિરાવીથ

સંલેહણા = સનેખનાનું,
 પ્રતાદિ દ્વારા શરીરને તથા
 કષાયોને કૃપ કરવાનું
 જ્ઞસણાપ = કર્મનો કૃપ કરવા
 દ્વારા
 જ્ઞસિત્તા = સેવન કરીને,
 આરાધન કરીને
 કાલં અણવંક્ષમાણે =
 મળને અથવાછેનો મુસુનો
 મળ ન કરતો
 વિહરિસ્તામિ = વિચરીશ
 યમ મે = એવી મારી
 સહહણા = શ્રદ્ધા
 પરુષણા = પ્રપથા
 અણસણાવસરે પત્તે = અન-
 સનનો અવમર પ્રપ થયે
 અણસણે કપ = અનસન
 કરે લારે
 કાસણાપ = સ્પર્શનાએ કરી
 સુદ્ધ = શુદ્ધ (દાને)
 આરાહણાપ = આરાધનાન
 શ્વલોગાસંસપ્પઓગે, શ્વ-
 લોકાશંસાપ્રયોગ =
 આ લોક અર્થાત્ મનુષ્ય

* આ આખા સૂત્રનો 'મા ણં' પદ સાથે સંબંધ છે

લોકના અભિલાષનો પ્રયોગ;
 મનુષ્ય લોકના સુખની
 ઇચ્છા કરવી તે, જેમકે
 જન્મ-માંતરમાં હું ચક્રવર્તી,
 રાજા, મંત્રી, શેઠ વગેરે
 થાઉં એવી વાંછા કરવી
**પરલોકાસંસપ્પઓગે, પર-
 લોકાશંસાપ્રયોગ =**
 પરલોક અર્થાત્ સ્વર્ગ-
 લોકના સુખની અભિલાષા
 કરવી તે, જેમકે જન્મ-માંતર
 હું દેવ કે ઇન્દ્ર બનું
**જીવિયાસંસપ્પઓગે, જી-
 વિતાશંસાપ્રયોગ =** (લોક

પ્રસંગ આદિ કારણોના
 નિમિત્તથી) અધિક જીવિત
 રહેવાની ઇચ્છા કરવી તે
**મરણાસંસપ્પઓગે, મરણા-
 શંસાપ્રયોગ =** ક્ષુધા
 આદિની પીડાથી કટાણી)
 શીઘ્ર મરવાની વાંછા
 કરવી તે

**કામમોગાસંસપ્પઓગે,
 કામમોગાશંસાપ્રયોગ**
 = મનુષ્ય અને દેવતા
 સંબંધી સુંદર કામ, (શબ્દ,
 રૂપ) અને લોગ (ગંધ, રસ
 સ્પર્શ)ની અભિલાષા કરવી

વિવેચન

શ્રી ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે રાત્રિના સમૂહો પસાર
 થયે જેમ પીણું જીર્ણ પાંદડું વૃક્ષ પરથી ખરી પડે છે તેમ
 આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મનુષ્ય જીવન પણ નાશ પામે છે. મૃત્યુ તો
 અનંત વાર થયું અને પુનર્જન્મો પણ અનંત થયાં, એ પ્રભાણે
 જન્મ-મરણની ઘટમાળ અનાદિ કાળથી ચાલતી રહી છે, પરંતુ
 ધ્યેય શૂન્ય અકામ મૃત્યુથી કાંઈ અર્થ સર્જો નહિ. કહ્યું છે કે—
 મરણ મરણ સૌ કાષ્ટ કહે, મરણ ન જાણે કાષ્ટ;
 એક મરણ એવું મરે, કે પુનઃ ન મરવું યાય.

શ્રી ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

ધાલાણં અકામં તુ મરણં અસદં ભવે ।

વૈહિયાણં સકામં તુ, ઉક્ષોસેણ સદં ભવે ॥

અર્થાત—જાળો (અત્તાનીઓ)નું અકામ (ધ્યેય ધન્ય) મરણુ તો પુનઃ પુનઃ થાય છે, પરંતુ પંડિત પુરુષો (જાનીઓ)નું સકામ-મરણુ તો એક જ વાર થાય છે.

શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી આત્માઓના મરણુને પંડિત-મરણુ કહે છે. અનિમ કાળની-મૃત્યુ સમયની આરાધના ધણી મહત્ત્વની છે. તે આત્માને દુર્ગતિમાં પડતો અટકાવે છે અને સદ્ગતિમાં લઈ જાય છે.

પંડિત-મરણુ મરનાર જાની આત્મા આ સંસારમાં વધુમાં વધુ ફરીથી એક જ વાર જન્મ લે છે, સારખાદ સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થઈ સર્વે દુઃખનો અંત કરે છે અને અબાબાધ અનંત આત્મિક સુખનો ભોક્તા બને છે, સારે સાધારણ જીવો અનેકવાર જન્મ-મરણુ કર્યા કરે છે અને વિવિધ દુઃખો ભોગવે છે.

પરંતુ એવું પંડિત મરણુ પ્રાપ્ત કરવા માટે જીવનકાળ દરમિયાન પૂર્વ તૈયારી પણ હોવી જોઈએ. મૃત્યુકાળ એ જીવન કાળનો સરવાળો છે.

અનંત સંસારમાં ક્રમપૂર્વક ઉત્પત્તિ ક્રમથી માનવદેહ સાંપડે છે. ભોગ ભોગવવાની અતૃપ્ત વૃત્તિ તો દરેક જન્મમાં આપણને તે જન્મ યોગ્ય શરીર દ્વારા રહ્યાં જ કરી છે, પરંતુ પ્રયત્ન સાધ્ય સદ્ધર્મ તો મનુષ્ય જન્મમાં જ મળેલ છે. તેથી આ મનુષ્ય જન્મમાં શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક શુદ્ધ આરિત્ર-પાંચ અભ્યુવત, તથા ગુણ વ્રત અને ચાર સિદ્ધા વ્રત રૂપ દેશ ત્રિરતિ આરિત્ર-નું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરવું જોઈએ.

એવું પાલન કરનાર અને પ્રતિમા બાદિ વિચિત્ર પ્રકારની તત્ત્વોવિધિ આચરનાર આવકરતન આત્મિક વિશુદ્ધિને પામતો મરણાંત કાળ પ્રોપ્ત થયે તેથી લગ્ન ન પામતા કે ન મુંઝાતા અખિન્ન બાવે "અપચિન્નમ-મારણાન્તય-સંલેહણા-મુસલુસાદણુ"નો સ્વીકાર

કરી સધળાં સાંસારિક વ્યવહારનો આજીવન પર્યંત ત્યાગ કરી, કપાયેને ઉપસામાની અને શરીર ઉપરના મમત્વને દૂર કરી જીવન સમાધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

અંતિમ કાળની આરાધનામાં સર્વ પ્રથમ અરિહંત ભગવાન યાવત મેક્ષ પામેલા સિદ્ધોને, ધર્માચાર્ય આદિને નમસ્કાર કરી ચત્કિચિત્ ત્યાગધર્મમાં-પ્રાવકવ્રતના પાલનમાં ક્રોધ પશુ પ્રકારની દોષાપત્તિ બુદ્ધથી પશુ યદ્ય ગર્ભ હોય તો તે ગુર્વાદિની પાસે નિઃમંકાય પ્રગટ કરી પ્રાપ્તિદિગ્દિ લક્ષ આત્મ વિશુદ્ધિ કરવી જોઈએ.

એ રીતે પૂર્વે જે વ્રત આદર્યો હોય તેમાં યદ્ય ત્રયેલાં દોષોની, રહી ગયેલી ક્ષતિઓની આલોચના કરી, તેને પ્રતિક્રમી, નિદો, ગદ્યો કરી, નિઃશલ્ય થઈને યાવતજીવન સર્વથા અદારે પાપસ્થાનક ત્રિકરણે અને ત્રિયોગે લજીને તથા જીવન પર્યંત એ રીતે નવકોટિથી આરે આહારને પશુ લજીને, અંતે ધર્મ કરણીમાં સાધનશૂન થયેલા એવા આ ઔદારિક શરીર ઉપરનો પશુ મમત્વભાવ-મૂર્છાભાવ-નો ત્યાગ કરી, સર્વે જીવોને ખમાવી, તેમની સાથે મૈત્રી ભાવના રાખી, ક્રોધ સાથે વૈર વિરોધ ન રાખી; સમયનો અને મરણનો ક્રોધ પશુ જાતનો સંતાપ કે આર્શક્ષા રાખ્યા સિવાય ભગવાનના સ્મરણમાં અને આત્મચિંતનમાં વિહરવું જોઈએ.

મૃત્યુ વખતે શરીર ઉપરનો મમત્વભાવ ઉતારવા માટે નિમ્નોક્ત શુભ ભાવના ભાવવી જોઈએ—

“ આ શરીર રાખવાથી રહે તેમ નથી, તો તેના વિયોગથી મારે ચિંતા શા માટે કરવી જોઈએ ? ”

“ હું અત્યાર સુધી એમ ધારતો હતો કે આ શરીર માંડે છે. પરંતુ હવે મને જ્ઞાન થયું કે તે ક્રોધનુય નથી, અને ધરી પશુ નહિ. જો માંડ હોય તો મારા કાળમાં કેમ ન રહે ?

આ રોગ શા માટે થાય ? મૃત્યુ શા માટે આવે ? ”

“ અમર છે તે મરતું નથી અને મરે છે તે અમર નથી. આત્મા અમર છે તે ક્રાંધથી મારી શકાતો નથી. અને શરીર મરે છે તે ક્રાંધથી અમર બનાવી શકાતું નથી ”

“ રોગનું જોર વધુ હોય તો સમજાવે એમ વિચારવું કે જે પ્રમાણે અગ્નિ જેમ વધારે ઉગ્ર હોય તેમ લોહું શીઘ્રતાથી પીગળે છે તે પ્રમાણે પરિષદ જેમ અધિક હોય તેમ કર્મોની નિર્જરા પણ અતિ શીઘ્રતાપૂર્વક થાય છે માટે મારા જ આ પૂર્વકૃત અશુભ કર્મોનું વિપાક-ફળ જોગવવામા હું સમજાવ લાવવા યતન કરું કે જેથી તે નિર્જરાનું કારણ બને. ”

“ નગ્નમાં અનંત દુઃખ સહન કર્યું, તે પણ એક વખત નહિ, બે વખત નહિ, પરંતુ અનંતવાર; પરંતુ તેથી કંઈ સકામ નિર્જરા થઈ નહિ અને ધાર્મિક બનાવના પંથ લેશ માત્ર પણ ધણો નહિ. અસારે જ એવો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે કે સમગ્રપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક સમજાવ કેળવી નિર્જરા કરી જાન-મરણના ફેરા ટાળી દઉં ”

વળી શરીરભાવ સાગ માટે આપ્ત પુરુષોએ કહ્યું છે કે—
उपसर्गे दुर्भिक्षे जरति रुक्मायां च निष्प्रतिकारे ।

धर्माय तनुविमोचनमाहुः संक्षेप्यनामार्या ॥ ૧૬ ॥ श्री रत्न

અર્થાત—ઉપસર્ગે પરિષદ-મરણાન્તિકે કષ્ટ આવી પડે સારે, દુઃકાળમાં આહારાદિ ન મળે સારે, વૃદ્ધાવસ્થામાં મરણ-કાળ નજીકે જણી, અને રોગ જ્યારે ન મટે તેવો અસાધ્ય બની જાય તેવા પ્રસંગોએ (આગ લાગેલા મકાનમાથી જેમ સારજૂત વસ્તુ કાઢી લેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે) રત્નત્રયી ધર્મને સાધવા માટે શરીરનો ઉપયોગ કરવા રૂપ સંલેખના તપ કરવો-શરીરભાવ સાગનો.

આ ઉત્તમ સંયોજનાનું સ્વરૂપ કાવ્યમ દોષ અને ખરે મમયે-
અંતકાળે અવ્યાસ-સદગ્જ બની ગયેલુ હોવાથી ઉદય આવે તે
હેતુથી દરેક સુઘ શ્રાવકે સતી વખતે રાત્રે સાગારી સંધારો
પચ્ચક્ષુષીને સ્પર્શ જવું. તે સાગારી સંધારો આ પ્રમાણે છે —

દોષરૂ

આહાર, શરીર ને ઉપધિ, પચ્ચક્ષુષું પાપ અહાર,
મરણુ આવે તો વોસિરે, જીવુ તો આગાર

અર્થાત્—અતુર્વિધ આહાર, શરીર, માલમિશ્રિત તથા કુટુખાદિક
સંયોજાણી બાહ્ય ઉપધિ અને વિષય, કપાય આદિ રૂપ આબ્યતર
ઉપધિ તથા અહાર પાપરથાના—એ સર્વેનો લાગ કરે છુ, વોસિરાતુ
છુ. સવાર યત્તાં હું જાગી જાઉં અર્થાત્ જીવુ તો તે સર્વે બાબત
મારે છૂટી છે.

ન્યારે અચાનકે દોષ લાગકર સકટ આવી જાય અર્થાત્
મારણ્યાન્તિક ઉપસર્ગમા કે મિમારીમા મરણુના લાગ જેવી સ્થિતિ
ઉત્પન્ન થઈ હોય ત્યારે અમુક સમય માટે આ આગારી સંધારો કમય છે.

આગારી સંધારો કરતી વખતે સમયની મર્યાદા બાધીને
સંધારો કરવો. અને સમય પૂરો થતા સુધીમાં સકટ-લપતું નિવારણ
ન થયુ હોય તો સંધારાના સમયમા આવશ્યક ઉમેરો કરવો.

સાગારી સંધારો સંક્ષેપમા ત્રણ નવકાર મત્ર બોલીને કરવો
અને સાત વાર નવકાર મત્ર ગણીને પારવો. તેની પૂર્ણ વિધિ
સામાયિકની વિધિ પ્રમાણે જાણવી, તેમાં સામાયિક ગ્રંથજી કરવાના
પાઠને બદલે ઉપરનો દોષરૂ બોલવો પાઠવામા ત્રણ સામાયિકની
પારવાની વિધિ જાણવી. પરંતુ પારવાના પાઠને બદલે આ પ્રમાણે
બોલવું —

“એની આગારી સનેખનાન વિષે ઠાઠ પછુ જાતનો અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર દોષ લાગ્યો હોય તો શ્રી અનંત સિદ્ધ, કેવળી ભગવતની સક્ષીએ તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડે.

આલોચના

એમ સમક્ષિતપૂર્વક બાર મત સંવેદણા સહિત તથા નવાણુ અતિચાર—એને વિષે ઠાઠ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર જાણુના અજાણુતા, મન વચન કાયાએ કરી સેવ્યાં હોય, સેવશબ્દાં હોય, સેવતાં પ્રાપ્તે અગુભોદા હોય તો અનંત સિદ્ધ, કેવળી ભગવતની સાક્ષીએ તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડે.

સૂત્રપાઠ

અઠાર પાપસ્થાન સૂત્ર

અઠાર પાપસ્થાન સંબંધી પાપદોષ લાગ્યો હોય તો આગાઉ કું:—

૧. પ્રાણાતિપાત, ૨. મૃપાવાદ, ૩. અદત્તાદાન, ૪. મૈયુન, ૫. પરિગ્રહ, ૬. ક્રોધ, ૭. માન, ૮. માયા, ૯. લોભ, ૧૦. રાગ, ૧૧. દ્વેષ, ૧૨. કલહ, ૧૩. અઘ્યાત્પાન, ૧૪. પૈશુન્ય, ૧૫. રતિ-અરતિ, ૧૬. પરપરિવાદ, ૧૭. માયા-મૃપાવાદ, ૧૮. મિથ્યાદર્શન શલ્ય.

એ અઠાર પાપસ્થાન મારા જીવે સેવાં હોય, સેવરાબ્યાં હોય, સેવતાં પ્રાપ્તે અનુભોધાં હોય તો સિદ્ધ કેવળી ભગવાનની સાક્ષીએ તરત્ત મિત્તમ મિ કુક્કં.

અઠાર પાપસ્થાન સંબંધી નીચેની ચાર ગાથાઓ કંકરુષ કરવા જેવી છે:—

પાણાધવામભવિઅં, ચોરિક્કં મેહુણું દવિણુમુઅં;
કોહં, માણું, માયં, લોહં પિન્નમં તદ્દા દોસં. ૧

દસહં અબ્ભાકુપાણું, પેસુન્નં રધઅરધં સમાહિતં;
પરપરિવાયં માયા-મેસં મિત્તમ્મતસલ્લં ચ. ૨

વોસિરિસુ ધમાધ મોહમ્-મગ્ગ-સંસગ્ગ-વિગ્ધભૂપાદં;
દુગ્ગધં-નિબ્બણાધં, અદ્દાસ-પાવહાણાધં. ૩

અરિહંત-સિદ્ધ-કેવલિ-સાદ્દુણું સદ્ધિમયં સયં જાદં;
સંસેવિયાણિ સેવાવિયાણિ અણુમોધયાણિ તદ્દા. ૪

શબ્દાર્થ

અમ્યાલ્યાન = ખીલ માણસે
નહિ જોયેલું અને નહિ
માખેલું જોડું આળ
દેવુ તે

પૈશુન્ય = અન્યના દોષની
ખીલ પાસે આડી-ચુગથી
ઝરવી તે

રતિ-અરતિ = સાનેકૂળ
સંલોગામા દર્પ અને પ્રતિકૂળ
સંલોગામા શોક વિષયોમા
આસક્તિ તે રતિ અને
ધર્મથી વિમુખતા તે અરતિ

પરપરિવાદ = અન્યનેા અ-
વર્ણવાદ જોણવો, અન્યની
નિંદા કરવી

માયામૃવાવાદ = કપટવૃત્તિથી
જૂઠું જોણી અન્યને ડગવુ તે

મિથ્યાદર્શનશલ્ય = કુમરદા
રૂપ શત્રુ, વ્યવહારથી કુદેવ,
કુચુર અને કુધર્મ સેવવાની
અભિલાષા, નિશ્ચયથી આ-
ત્મસ્વરૂપના અનુભવને
વિત્ત કરવા રૂપ આત્મ-
પરિણામો

વિવેચન

મિથ્યાદર્શન શલ્ય—

તત્ત્વમા અતત્ત્વશુદ્ધિ રાખવી અને અતત્ત્વમાં તત્ત્વશુદ્ધિ
રાખવી, જેમકે સાચા દેવને કુદેવ માનવા અને કુદેવને દેવ માનવા,
શુરને કુશુર માનવા અને કુશુરને શુર માનવા, દેવળી પાપિત
ધર્મને અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ માનવો, જીવને જડ અને જડને
જીવ માનવા તે મિથ્યાદર્શન શલ્ય છે મિથ્યાત્વ મમત્ત પાપોનું મૂળ
છે આત્માત્મિક પ્રગતિ માટે મિથ્યાત્વરૂપી વિષદશનું ઉન્મૂલન કરવું
અત્યાવશ્યક છે.

અઢાર પાપ—

ઉપરોક્ત અઢાર પાપસ્થાનોનું વર્ણન રથૂળદષ્ટિથી છે. સૂક્ષ્મ-
દષ્ટિથી પાપોની અટવિ એટલી બધી વિકટ અને ગંહન છે કે

તેની ગણના પણ ન થઈ શકે. મનનો પ્રત્યેક તરંગ જે આત્માબિમુખ ન બનતાં વિષયાબિમુખ બને, ઊર્ધ્વમુખી ન બનતાં અધોમુખી બને, જીવનને હલકું ન બનાવતાં દુર્ભાવનાઓથી ભારી બનાવે, તે સર્વે પાપ છે. પાપ આત્માને દુષિત બનાવે છે, અચાંત બનાવે છે, ભારે બનાવે છે, દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે, તેથી તે લાન્ય છે.

માથ અને દ્રવ્ય પાપ—

ઉક્ત અઢાર રથાનો દ્વારા આત્માના જે રૂપિત અભ્યવસાયો ઉત્પન્ન થવા તે “ભાવ પાપ” છે. મિથ્યાત્વ આદિના નિમિત્તથી આત્મપ્રદેશીમાં દલ્લયલ મયે છે, પરિણામે આત્મપ્રદેશી જે રથને જે શરીરમાં રહેલાં હોય ત્યાં તેની આસપાસ એક સમયમાં બાંધવા થોડા જે જડ મૂર્ત પુદ્ગલો રહેલાં હોય તેને હર્ષભાવે પરિણીમાવે છે. આ આકૃષ્ટ હર્ષ પુદ્ગલોનું આત્મપ્રદેશ સાથે નીર-ફીરતી માફક જોડાઈ જવું તે “દ્રવ્ય-પાપ” છે.

સૂત્રપાઠ

પણત્રીસ-પયારાણિ મિચ્છતાઢં

અભિગ્ગદિય-મિચ્છતં અણમિગ્ગદિય-મિચ્છતં, અમિ-
નિવેસિય મિચ્છતં સાંસદ્ધિય મિચ્છતં, અણામોગ-મિચ્છતં,
લોદ્ધિય-મિચ્છતં, લોઉત્તરિય-મિચ્છતં, કુળાવયણિય-મિચ્છતં,
અધમ્મે ધમ્મ-સણ્ણા, ધમ્મે અધમ્મ સણ્ણા, ઉમ્માગે મગ્ગ-
સણ્ણા, મગ્ગે ઉમ્મગ્ગ સણ્ણા, અજીયેસુ જીય-સણ્ણા જીયેસુ
અજીય સણ્ણા, અસાહસુ સાહુ-સણ્ણા, સાહસુ અસાહુ-
સણ્ણા, અમુત્તેસુ મુત્ત સણ્ણા, મુત્તેસુ અમુત્ત સણ્ણા,
ઠ્ઠનાદિરિત્ત-પરચણા-મિચ્છતં, તવ્વદિરિત્ત-પરચણા-મિચ્છતં,
અવિરિયા મિચ્છતં, અવિણય-મિચ્છતં, અન્નાણ મિચ્છતં,
આસાવણા-મિચ્છતં.

પયાણિ પળવીસ પયારાણિ મિચ્છતાઢં મપ સેવિયાણિ,
સેવાધિયાણિ, અનુમોદયાણિ, અરિદ્ધંત-સિદ્ધ-કેવલિ સપિયય
તસ્સ મિચ્છા મિ દુણ્ણં.

૦.૧૧૧૪ થ ૫૪૦

પચીસ પ્રકારનાં મિથ્યાત્વ

૧ અભિગ્ગદિક મિથ્યાત્વ	૭ લોકોત્તર મિથ્યાત્વ
૨ અનાભિગ્ગદિક મિથ્યાત્વ	૮ કુપ્રાવચનિક મિથ્યાત્વ
૩ અમિનિવેસિક મિથ્યાત્વ	૯ અધર્મને ધર્મ શ્રદ્ધે તે
૪ સાંસયિક મિથ્યાત્વ	મિથ્યાત્વ
૫ અનામોગ મિથ્યાત્વ	૧૦ ધર્મને અધર્મ શ્રદ્ધે તે
૬ લોકિક મિથ્યાત્વ	મિથ્યાત્વ

- ૧૧ અન્ય માર્ગને જિનમાર્ગ
અધ્યે તે મિથ્યાત્વ
૧૨ જિનમાર્ગને અન્ય માર્ગ
અધ્યે તે મિથ્યાત્વ
૧૩ અજીવને જીવ અધ્યે તે
મિથ્યાત્વ
૧૪ જીવને અજીવ અધ્યે તે
મિથ્યાત્વ
૧૫ કુમાધુને સાધુ અધ્યે તે
મિથ્યાત્વ
૧૬ સાધુને કુમાધુ અધ્યે તે
મિથ્યાત્વ
૧૭ આઠ કર્મથી અમુક્તા છે
તેને મુક્તા અધ્યે તે
મિથ્યાત્વ

- ૧૮ આઠ કર્મથી મુક્તા છે તેને
અમુક્તા અધ્યે તે મિથ્યાત્વ
૧૯ જિનમાર્ગથી બાહી પ્રર-
પણા કરે તે મિથ્યાત્વ
૨૦ જિનમાર્ગથી અધિક પ્ર-
રૂપણા કરે તે મિથ્યાત્વ
૨૧ જિનમાર્ગથી વિપરિત
પ્રરૂપણા કરે તે મિથ્યાત્વ
૨૨ અક્રિયા મિથ્યાત્વ
૨૩ અવિનય મિથ્યાત્વ
૨૪ અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ
૨૫ આશાતના મિથ્યાત્વ

આ પચીસ પ્રકારનાં મિથ્યાત્વ સેબાં હોય, સેવરાબ્યાં હોય,
સેવતાં પ્રત્યે અનુમોદન આપ્યું હોય તો અગિદંત, સિદ્ધ કેવળાની
સાક્ષીએ તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

વિવેચન

અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ—

તત્ત્વની પરીક્ષા કર્યા વિના પક્ષપાતપૂર્વક એક મિદ્ધાંતનો
આગ્રહ કરવો અને અન્ય પક્ષનું ખંડન કરવું તે અભિગ્રહિક
મિથ્યાત્વ છે. સમ્યક્તરી આત્મા મિદ્ધાંતને પરીક્ષાની કસોટી ઉપર
ચઢાવ્યા વિના પૂર્વગ્રહથી તેનો પક્ષપાત કરતા નથી. પરંતુ એવા
સમ્યક્તરી આત્માઓ સત્ય તત્ત્વની પરીક્ષા કરી તેને અંગીકાર
કરે અને અન્ય મિથ્યા પક્ષનું ખંડન કરે તો તે અભિગ્રહિક
મિથ્યાત્વ નથી, કારણ મિથ્યા પક્ષનું હંમેશાં ખંડન કરવું જ
જોઈએ. જે માણસો સ્વયં તત્ત્વ પરીક્ષા માટે અસમર્થ છે તેઓ

ગીતાર્થ(યથાર્થ પરીક્ષક)ને આગ્રિત રહે તો તેઓ અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી મનાતા નથી, કારણ તેઓ જે ગીતાર્થનો આશ્રય કરીને રહ્યા હોય છે, તે ગીતાર્થ મિથ્યા પક્ષનો પક્ષપાત કે સમર્થન કરતા નથી.

અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ—

શુશ્રુષાની પરીક્ષા કર્યા વિના સર્વ પક્ષને સરખાં સમજવાં તે અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ છે. આ મિથ્યાત્વ મંદશુદ્ધિવાળા કે યથાર્થ તત્ત્વ પરીક્ષા કરવામાં અસમર્થ એવા લોકોમાં હોય છે. તેમના મત પ્રમાણે દેવ કે કુદેવ, સદ્ગુરુ કે કુગુરુ આદિ સર્વ સરખાં છે. સદ્ગુરુને સદ્ગુરુ રૂપે કે કુગુરુને કુગુરુ રૂપે સમજવાની તેમની શક્તિ હોતી નથી.

અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ—

પોતાના પક્ષને અસત્ય જાણતાં છતાં પણ તેની સ્થાપના કરવા માટે દુર્લભિનિવેશ (દુરાગ્રહ) કરવો તે અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ છે. યથાર્થ વક્તા તરફથી સત્ય તત્ત્વ સંબંધીનું યથાર્થ જ્ઞાન મળવા છતાં તેની ઉપેક્ષા કરી પોતાની શ્રદ્ધાનું વિપરીતપણું છોકવું નહિ તે દુર્લભિનિવેશ છે. જેમકે જમાલીએ સ્વ-પક્ષને (સિદ્ધાંતને) અપયથાર્થ સમજવા છતાં પણ પોતાનો ખોટો સિદ્ધાંત છોડ્યો નહિ, પરંતુ તેનું સ્થાપન કર્યું તેથી તે અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ છે.

સાંશયિક મિથ્યાત્વ—

આવા સ્વરૂપવાળા દેવ હશે કે અન્ય સ્વરૂપવાળા ? તે પ્રમાણે ગુરુ અને ધર્મના વિષયમાં સંદેહશીલ રહ્યા કરતું તે સાંશયિક મિથ્યાત્વ છે. ઉચ્ચ કોટિના સાધુઓને પણ સૂક્ષ્મ વિષયોમાં કદી સશય ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, પરંતુ તે મિથ્યાસ્વરૂપ નથી કેમકે અન્તતઃ—

તમેવ સર્વં નોત્કં, જં જિજ્ઞેહિ પવેદ્યં ।

ઇલાદિ ભાવનાથી આગમને પ્રમાણ માની આવા સંશયોથી તે નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે, તેથી જે સંશયની આગમ-પ્રમાણ દ્વારા પણ નિવૃત્ત ન થાય તે અનાયારનું ઉત્પાદક દેવતાનો કારણથી મિથ્યાત્વ છે

અનામોગિક મિથ્યાત્વ—

વિચારશૂન્ય એકેન્દ્રિયાદિ તથા વિશેષ માન વિશ્લેષ જીવોને જે મિથ્યાત્વ હોય છે તે અનામોગિક મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. આ પાંચ મિથ્યાત્વમાં પહેલું અનિમિત્તિક મિથ્યાત્વ અને ત્રીજું આત્મ-નિવેશિક મિથ્યાત્વ ગુરુ છે કારણ તે સાનુગધ દલેશના મૂળરૂપ છે; શેષ ત્રણ લઘુ છે કેમકે વિપરીત અવધારણારૂપ વિપર્યાયથી નિવૃત્ત હોવાથી તેમાં કૂરાનુગધી ફગનો અભાવ છે.

લૌકિક મિથ્યાત્વ—

લૌકિક દેવગુરુધર્મ, પર્વને સ્વીકારવાં તે લૌકિક મિથ્યાત્વ છે.

લોકોત્તર મિથ્યાત્વ—

સસ દેવ, ગુરુ, ધર્મ, પર્વને ઐહિક સુખ અર્થે સ્વીકારવાં તે, પાસત્યાઓમાં ગુરુશ્રદ્ધિ રાખવી તે.

કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ—

ત્રણસો ત્રેસક પાખંડી મતના દેવ, ગુરુ, ધર્મ, પર્વને સ્વીકારવાં તે.

સુત્રપાઠ

ચતુદસ-પગારાણિ સમ્મુચ્છિમ-

પંચંદિયમણુય-ઉપ્પત્તિ-ઠાનાઈ

ઉચ્ચારેસુ ઘા, પાસગ્ગેસુ ઘા, છેલેસુ ઘા, સિંધાણપસુ ઘા, ઘંટેસુ ઘા, પિત્તેસુ ઘા, પૂવસુ ઘા, સોણિપસુ ઘા, સુવ્વકેસુ ઘા, સુવ્વપુમ્મલપરિસાટેસુ ઘા, વિગયજીવકલેવરેસુ ઘા, રૂપિપુરિસસંજોગેસુ ઘા, નગરનિદ્દમણેસુ ઘા, સઘ્વેસુ ચેવ અસુદ્ધાણેસુ ઘા

‡ एवं चतुदस-पगाराणं सम्मुच्छिम-पंचिंदियमणुय उपपत्ति-ठाणाणं विराहणा कया होज, तस्स मिच्छा मि दुक्कं.

ભાવાર્થ પાઠ

ચૌદ પ્રકારના સંમૂર્ચિત

પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય ઉત્પત્તિ સ્થાન

ચૌદ પ્રકારના સંમૂર્ચિત પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં

‡ ચાલુ પદ્ધતિ મુજબ આ પેરેગ્રાફ ગુજરાતી ભાષામાં આ પ્રમાણે બોલવામાં આવે છે.

“ એ ચૌદ પ્રકારના સંમૂર્ચિત મનુષ્ય સંબંધી પાપદોષ લાગ્યે હોય તો તરત મિચ્છા મિ દુક્કં ”

ઉત્પન્ન થતાં જીવોની ત્રિરાધના સંબંધી આલોચના કરે છે.

૧. મગમાં, ૨. મૂત્રમાં, ૩. બગખામાં, ૪. લિંટમાં, ૫. ઉલટીમાં, ૬. પિત્તમાં, ૭. પર્શમાં, ૮. લોહીમાં, ૯. વીર્યમાં, ૧૦. વીર્યના શુદ્ધ પુદ્ગલ કરી બિંબવલામાં, ૧૧. જીવ રહિત ક્ષેત્ર (અગ્નિ)માં, ૧૨. ઓપુરણનાના સંયોગમાં, ૧૩. નમ્રની ખાળોમાં અને ૧૪. (મનુષ્યોની સંબંધી) સર્વ અશુભિ સ્થાનોમાં

એ ચૌદ પ્રકારના મનુષ્ય યોનિના અશુભિ સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થતાં સંપૂર્ણિત્તમ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યોની ત્રિરાધના કરી હોય તે તરત્ત મિત્તલ મિ કુલ્લં.

શબ્દાર્થ

ઉલ્લચારેસુ = મગમાં, આડામાં

ઘા = અને, અથવા તે

પાત્તવણેસુ = મૂત્રમાં

ચેલેસુ = શ્લેષ્મમાં

લિંઘાણવસુ = (નાકના)
લિંટમાં

વંતેસુ = વમન, ઉલટીમાં

પિત્તેસુ = પિત્તમાં

પૂર્ણસુ = પર્શ-રસીમાં

સોળિવસુ = લોહીમાં, રક્તમાં

સુક્કેસુ = શુદ્ધ-વીર્યમાં

સુક્રપુગ્ગલપરિસાદેસુ =

*વીર્યના શુદ્ધ પુદ્ગલ પુનઃ

બિંબવ તેમાં

વિગય જીવકલેવરેસુ =

જીવ રહિત ક્ષેત્ર (મૃતક

દેહ)માં

દૃત્વીપુરિસસંજોગેસુ = ઓ

પુરણના સંયોગમાં

* તે પ્રમાણે આ "ઉચ્ચારાદિ"નું ૧૫ ઉપલક્ષ્ય છે.

નગરનિદ્રમણેસુ = નગરની

ખાળા-ગટરોમાં

સવ્વેસુ = સર્વે

ચેવ = નિશ્ચયે

અસુદ્ધાણેસુ = (મનુષ્ય

ચોનિ સંબંધી) અશુચિ

સ્થાનોમાં (ઉપજે તે)

વિવેચન

* આ પાઠ પાનમ, દિલ્લી, મારવાડ આદિ જગ્યાએ બોલાતો નથી, તેમજ દરિયાપુરી સંપ્રદાયમાં પણ બોલવામાં આવતો નથી.

સંમૂર્ણિયમ પર્યોદય મનુષ્ય સ્વયમેવ માતા પિતાના સંયોગ વિના ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉપરોક્ત ચૌદ પ્રકારના મનુષ્ય સંબંધી અશુચિના સ્થાનોમાં મનુષ્ય આકૃતિના ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમની જન્મન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેવળ અંતર્મુહર્તનીજ હોય છે ઉત્પન્ન થયા બાદ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પહેલાંજ તેઓ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં મૃત્યુ પામે છે.

આલોચના વિધિ

इच्छामि आलोइउं जो मे *देवसिओ अइयारो कओ काइओ वाइओऽ.....यावत् जं खंडिअं, जं विराहिअं, तस्स मिच्छा मि दुक्कं.

§ નોંધ—“ इच्छामि हाउउं माउस्सअं ” સૂત્ર ને પ્રથમ આવી ગયેલ છે તે પાઠ અહીં બોલી આ પાઠ પૂર્ણ કરવાનો છે.

આલોइउं = આલોચના કરવાને.

[નમોઃકાર સૂત્ર, કરેમિ જાંતે સૂત્ર અને પાંચ શ્રમણ સૂત્રો બેસીને બોલવા]

~ રાઈઓ, પરિખઓ, માઉસ્મામિઓ, મવ્જગિઓ—ને પ્રાતઃક્રમણ હોય તે શબ્દ બોલવો.

શ્રુતિકા

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં,
નમો ઉવજ્જ્યાયાણં, નમો લોચ સન્ધ સાહુણં

કરેમિ મંતે

કરેમિ મંતે ! સામાદયં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિઃ
જાય નિયમં પજ્જુવાસામિ, ડુવિહં તિવિહેજં ન કરેમિ ન
ફારવેમિ મણસા, વયસા, કાયસા, તસ્સ મંતે ! પડિ-
ક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાગં વોહિરામિ

ચત્તારિ મંગલં

મૂલ પાઠ

ચત્તારિ મંગલં
અરિહંતા મંગલં
સિદ્ધા મંગલં
સાહુ મંગલં
કેવલિપ્પણસો ધમ્મો મંગલં
ચત્તારિ લોગુત્તમા
અરિહંતા લોગુત્તમા
સિદ્ધા લોગુત્તમા
સાહુ લોગુત્તમા

ભાવાર્થ પાઠ

સંસારમાં મંગળ ચાર છે—
શ્રી અરિહત ભગવાન મંગળ છે
શ્રી સિદ્ધ ભગવાન મંગળ છે
શ્રી સાધુ મહારાજ મંગળ છે
કેવળ પ્રાપ્તિ ધર્મ મંગળ છે
લોકમાં ઉત્તમ ચાર છે—
શ્રી અરિહત ભગવાન લોકમાં
ઉત્તમ છે
શ્રી સિદ્ધ ભગવાન લોકમાં
ઉત્તમ છે
શ્રી સાધુ મુનિરાજ લોકમાં
ઉત્તમ છે

કેવલિ-પણ્ણત્તો ધમ્મો લોગુત્તમો.	શ્રી કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ લોકમા ઉત્તમ છે,
ચત્તારિ સરણં પવજ્જામિ	હું ચારનું શરણું અંગીકાર કરું છું—
અરિહંતે સરણં પવજ્જામિ	શ્રી અગ્રિહત ભગવાનનું શરણું અંગીકાર કરું છું
સિદ્ધે સરણં પવજ્જામિ	શ્રી સિદ્ધ ભગવાનનું શરણું અંગીકાર કરું છું
સાહુ સરણં પવજ્જામિ	શ્રી સાહુ મુનિરાજનું શરણું અંગીકાર કરું છું
કેવલિ-પણ્ણત્તં ધમ્મં સરણં પવજ્જામિ	શ્રી કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મનું શરણું અંગીકાર કરું છું

[ગુજરાતી ૭૬]

ચાર શરણું સેવે નર જોહ,
ભવસાગરમા ન ખૂડે તેહ;
સકળ કર્મના આણે અત,
મોક્ષ તણા મુખ લહે અર્નત ૧

ઉત્તમ મગગ જાણે એહ,
નિશ્ચય નહિ તેમાં સદેહ,
ભાવ ધરીને જે ગુણ ગાય,
તે જીવ તરીને મુકતે જાય. ૨

સંસાર માહિ શરણું ચાર,
અવર શરણું નહિ કોઈ,
જે નરનારી આદરે,
તેને અશ્વય અવિચળ પદ હોય. ૩

અંગુઠે અમૃત વસે,
 લખિંધ તણો ભંડાર;
 ગુરુ ગોતમ સ્મરીએ તો,
 મન વંછિત ફળ દાતાર. ૪

શબ્દાર્થ

ચત્તારિ = ચાર

લગવતે પ્રણેસો

મંગલં = મંગળ

ધમ્મો = ધર્મ

અરિહંતા = અરિહંત દેવો

લોગુત્તમા = લોકમાં ઉત્તમ

સિદ્ધા = સિદ્ધ ભગવંતો

સરણ = શરણે

સાહુ = સાધુઓ

પવજ્જામિ = અંગીકાર કરું

કેવલિ-પણ્ણત્તો = કેવળી

હું, સ્વીકારું હું

વિવેચન

મંગળ ! અહો ! કેટલો ત્રિષ શબ્દ ! સંસારી પ્રત્યેક આત્મા અનંતકાળથી મંગળની શોધમાં છે. મનુષ્યોએ મંગળની શોધમાં ભયાનક પર્વતોની યાત્રા કરી, અપાર જળરાશિથી ભરેલા સમુદ્રો પાર કર્યા, રક્તની નદીઓ વહાવી, પોતાને મૃત્યુના મુખમાં પથ્થ મૂકી દીધા, કિંતુ ક્યાં છે એ સ્થાપી મંગળ ? સ્થાપી આનંદનું સાધન જાણુધી ન મળે, ત્યાંસુધી મંગળ શાનું ?

મંગળ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય ? ત્યાંસુધી વસ્તુ-રિપતિનું જ્ઞાન ન હોય ત્યાંસુધી તેને મારેનો પ્રયાસ અફળ નીવડે છે. સંસારની વિજૃંભિત, સંસારનું ઐશ્વર્ય મંગળ નથી. સંસારની દોષ પથ્થ વસ્તુને મંગળ સમજી તેને માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તો તે અમંગળ પ્રતીત થાય છે. સાંમાજિક ખટપટથી ભરેલા લૌકિક મંગલોથી આજ સુધી દોષોએ શાંતિ મેળવી નથી અને ભવિષ્યમાં મેળવી શકશે પણ નહિ. લૌકિક મંગળના સર્વોચ્ચ સાધનો

સુધી પહોંચ્યા પછી પણ મનુષ્ય ઠાકર ખાય છે. તે અબ્યુદય કલ્યાણ નથી.

સારે એ મંગળ કયું છે કે જે અમંગળ ન બને ? ભગવાન્ અરિહંત દેવ, ભગવાન્ સિદ્ધપ્રભુ, સાગી સાધુમુનિરાજ અને સર્વજ્ઞ પ્રકૃષ્ઠિત અદિસા ધર્મ બલૌકિક (લોકોત્તર) મંગળ છે. આરંભકલ્યાણ માટે તેનાથી ઉચ્ચતર અન્ય કોઈ મંગળ નથી.

આ મંગળ-ચતુષ્ઠીમાં પ્રથમ એ મંગળ આદર્શરૂપ છે. આપણા જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય ક્રમશઃ અરિહંત અને સિદ્ધ ભગવાન્ છે. અગિહંત પદમાં જીવનને સર્વથા રાગદ્વેષ રહિત બનાવવામાં આવે છે અને મિદ્ધપદમાં જીવનની પૂર્ણતાને સિદ્ધતાને પ્રાપ્ત કરી લેવામાં આવે છે. અગિહંત-સિદ્ધનું રમરથ કરતાં જ આપણને આપણા ગન્તવ્ય લક્ષ્યનું ધ્યાન આવે છે.

સાધુમંગળ આપણા જીવન માટે અનુભવી સાથી અને માર્ગ-પ્રદર્શક છે. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં આજે સીધો પ્રકાશ તેમનાથી મળે છે, તેઓ સાધકતાના આદર્શ મંગળ છે. સાધુપદમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ સમાવિષ્ટ થાય છે.

ધર્મ-મંગળ અંતમાં છે, પરંતુ તેનો અર્થ એ નહિ કે તે ગૌણ મંગળ છે. જે વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો પૂર્વોક્ત ત્રણ મંગળનું નિર્માણ ધર્મ દ્વારાજ થાય છે.

ધર્મની શક્તિ અતિ વિશાળ છે લાનુજ દીક્ષિત કહે છે કે—“ ધરતિ વિશ્વમિતિ ધર્મ. ” જે વિશ્વને ધારણ કરે છે તે ધર્મ છે આચાર્ય હરિભદ્ર કહે છે—“ દુર્ગતૌ પ્રપતન્તમાત્માનં ધારયતીતિ ધર્મ. ” જે દુર્ગતિમાં પડતા આત્માને ધારણ કરે છે, નીચે પડવા દેતો નથી, જોગજ છાવી રાખે છે તે ધર્મ

છે. ત્યારે ધર્મ કાને કહેવો ? દર્શનકાલિક સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—‘અહિંસા સજમો તવો’—અહિંસા, સંયમ અને તપ ધર્મ છે.

ધર્મને માટે “કેવલિવળ્લગ્નો” વિશેષણ મહત્વપૂર્ણ છે. કેવળ-જાની સર્વજ્ઞો દ્વારા પ્રરેષિત ધર્મજ સહ ધર્મ છે. અનામનો દર્શાવેલ ધર્મ પ્રામાણિક માની ન શકાય.

મંગળસૂત્ર પછી ઉત્તમસૂત્ર આવે છે. અગ્રિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને ધર્મજ ઉત્તમ છે. અનંતકાળથી ભટકતા આત્માઓને ઉત્થાન પથ ઉપર લઇ જનાર આ ચાર ઉત્તમ છે. ધર્મ દ્વારાજ આદિના ત્રણ પદોને ઉત્તમત્વ મળે છે. જૈન ધર્મ ગુણપૂર્ણનો પક્ષપાતી છે. ગુણ દ્વારાજ ગુણીનું મહત્વ મળે છે, અન્યથા નહિ.

સાધુપદમાં આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય પદોના અંતર્ભાવ ધર્મ જાય છે. ચાર મંગળ, ચાર ઉત્તમ અને ચાર શરણમાં મહામંત્ર પરમેશ્વરીના પાંચ પદોનો અને ઉક્ત પદોને મહત્ત્વ અર્પનાર ઉત્તમ ધર્મનો સમાવેશ થાય છે. અગ્રિહંત, સિદ્ધ, સાધુ એ ત્રણ ગુણી છે અને કેવળી પ્રરેષિત ધર્મ ગુણ છે. જૈન ધર્મ ગુણી આત્માઓને વંદન કરતી વખતે ગુણને પણ વંદન કરે છે. આ ભાવાત્મક સાધનાનો અદ્વિતીય આદર્શ છે.

સંસારમાં જે કાંઈ પદાર્થો છે તે મનુષ્યને શરણ આપી શકતા નથી. મૃત્યુ આવે છે ત્યારે ધન, લક્ષ્મી, ઐશ્વર્ય, મિત્ર, પરિજન કોઈ શરણ આપતું નથી. અનાદિ કાળથી મોહમાયામાં બાંધ્યા જીવાત્માનો જે કાંઈ ઉદ્ધાર કરી શકે, તેને શરણ આપી શકે ના તે ઉપરોક્ત ચાર પદ છે. તેથી અતિરિક્ત કાંઈ માર્ગ નથી, કાંઈ શરણ નથી.

સુખ, શાંતિ, આનંદ ક્યાંય બહાર નથી, ધરમાંજ છે.

કેવળ આપણી અજ્ઞાનતા જ આપણને કષ્ટ આપે છે. ચારે ઉત્તમનું શરણુ ગ્રહણ કરવાથી તે અજ્ઞાન દૂર થાય છે, જ્ઞાન જાગૃત થાય છે, આધ્યાત્મિક દરિદ્રતા ચક્રચૂર થઈ જાય છે અને આત્મિક ઐશ્વર્યની ન્યોતિ ઝગમગી ઊઠે છે.

એક દરિદ્રી હોતે તેને ઘેર એક ફકોર બિણ્ઠા માટે આગ્યો! મિત્રારા દરિદ્રે ગદ્ગદ અવાજથી કહ્યું, મદાત્મન! મારી પાસે આપને આપવા કંઈ જ નથી, હું લાચાર છું. ફકોર સામે ઉભો રહી તે ગરીબની ધરવખરી જોઈ રહ્યો હતો. તેણે કહ્યું, ભાઈ! તમારા જેવો ભાગ્યવાન તો સંસારમાં કાંઈ નથી! સામે ખુણામાં શું રાખ્યું છે? તેણે ઉત્તર આપ્યો, મદાત્મન! એ તો ચટણી વાટવા માટે પથ્થર છે. ફકોરે કહ્યું, નહિ, ભાઈ, તું બૂલે છે. તે પથ્થર નથી, પારસ છે. અને ફકોર પોતાનો આપિયો તેને અડકાઓ તો તુરંત તે સોનાનો બની ગયો. હવે શું જોઈએ? ક્ષણમાત્રમાં ગરીબની દરિદ્રતા દૂર થઈ ગઈ તેની આંખો ખૂલી ગઈ.

આપણી પણ એજ દશા છે. આપણે પણ પારસમણિ રૂપ આત્માથી વિવલભોગ રૂપી ચટણી પીસ્યા કરીએ છીએ. પરંતુ જ્યારે મંગળ-ચતુષ્ટયના ઉન્નત પ્રકાશથી આપણાં ચક્ષુઓ ખૂલે છે ત્યારે ક્ષણમાત્રમાં જ જીવનનો નકશો પલટાઈ જાય છે. પ્રભુશક્તિ આપણી અંદર છે, તે બહારથી માગવાથી મળી શકતી નથી. જૈન ધર્મનો આદર્શ બહારથી કંઈ પણ પ્રાપ્ત કરવાનો નથી.

મંગળ ચતુષ્ટયનું શરણુ સ્વીકારવાથી આપણને કંઈ મળતું નથી, પરંતુ તે તો આપણને આપણા સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે છે, સુપુત્ર જ્ઞાન ચેતનાને જાગૃત કરે છે. યાદશી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિર્મવતિ તાદશી!—એ ન્યાયથી જે જેનું સ્મરણ કરે છે તે તેવો જ બની જાય છે. ધ્યાનનો મહિમા અપરંપાર છે.

ધણા માણસો પ્રશ્ન કરે છે કે અમે પ્રશ્નનું સ્મરણ કરીએ છીએ છતાં અમારો ઉદ્ધાર કેમ થતો નથી ? તેનો ઉત્તર એ છે કે આરાધ્યદેવ પ્રત્યે હૃદયમાં યથાર્થ શ્રદ્ધા હોય, આકર્ષણ અને પ્રેમ હોય, આદરભુક્તિ હોય, નિષ્કામભાવ હોય તો અવશ્ય જ્ઞાનની ચિણ્નગારી પ્રબલિત થશે. શ્રદ્ધાનું બળ અમર્યાદિત છે.

ધૃત્તિમિ કામઉં સૂત્ર

ધૃત્તિમિ પડિક્કમિઉં નો મે જેવસિઓ...થી જં ખંડિયં, જં વિરાહિયં તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં સુધીનો પાઠ બોલવો.

ધરિયાવહિયં સૂત્ર

ધૃત્તિમિ પડિક્કમિઉં, ધરિયાવહિયાએ...થી જીવિયાએ વણરાવિયા, તરસ મિચ્છા મિ દુક્કં સુધીનો પાઠ બોલવો.

આલોચના વિધિ

ચાર ગતિ, ચોવીસ દંડક રચોરાસી લાખ જીવચોનિની રચેક કોડ સાડીસતાણું લાખ કુળ કેટિના જીવેને મારે જીવે હણ્યા હોય, હણ્યાબ્યા હોય કે હણ્યાતો અનુભવન આપ્યું હોય તો તે સર્વે ઈચ્છાદાર લાખ ચોવીસ હજાર એકસો વીસ પ્રકારના ભાગે મિચ્છા મિ દુક્કં.

૧ ૫૯ ૧૬ ઉપરથી ફટનોટ જુઓ.

૨, ૩, ૪ તેની વિગત માટે 'પરિચિટ'માં જુઓ.

પાંચ શ્રમણસૂત્રો

[આત્મ નિહના]

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંના કરી ભગવાન
મહાવીર પ્રત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે:—

નિંદણયાપ ણં મન્તે ! જીવે ફિં જણયદ ?
હે પૂજ્ય ! આત્મ-નિદાથી જીવે શું
લાભ થાય ?

ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે કે:—

નિંદણયાપ ણં પચ્છાણુતાવં જણયદ,
પચ્છાણુતાવેણં વિરજ્જમાણે કરણગુણસેદ્ધિ
પડિવજ્જદ. કરણગુણસેદ્ધીપડિવજ્જે ય ણં
અણગારે મોહણિજ્જં કમ્મં ઉઘાવદ્ ॥

આત્મ-નિદાથી જીવ પશ્ચાતાપની લાડીને
જગાવે છે, પશ્ચાતાપની લાડીમાં દોષોને બાળી
વેરાગ્ય થામે છે અને એ વિરક્ત પુરુષ નિર્ભગ
મનના પરિણામ વડે અપૂર્વકરણશ્રેણિ (ક્ષપક
શ્રેણિ) પ્રાપ્ત કરે છે, અને તથા તે મુનિ
મોહનીય કર્મોના ક્ષય કરે છે.

—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

સૂત્રપાઠ

પદમં સમણસુતં^૧

[શમ્યાસૂત્ર]

इच्छामि पङ्क्तिमिदं—

પગમસિજ્જાપ, નિગમસિજ્જાપ ડઘટ્ટણાપ, પરિ-
ઘટ્ટણાપ, આરંટ્ટણ-પસારણાપ, છપ્પઈ સંઘટ્ટણાપ, કુશ્પ,
કકકરાશ્પ, છીપ, જંભાશ્પ, આમોસે, સસરક્કામોસે,
આડલમાડલાપ, સોઅણઘત્તિઆપ, ^૨શ્ચીવિપ્પરિયાસિયાપ,
દિટ્ઠિવિપ્પરિયાસિયાપ, મણવિપ્પરિયાસિયાપ, પાણભોયણ-
વિપ્પરિયાસિયાપ—

જો મે ઈદેવસિમો અદ્ધારો કઓ, તસ્સ મિચ્છા
મિ ટુકડં.

ભાવાર્થ ખાઠ

પહેલું શ્રમણ સૂત્ર

[શમ્યા સૂત્ર]

હું શમ્યા મંત્રની અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવા ઇચ્છુ છું.

- ૧ પાંચ શ્રમણસૂત્રો સૌરાષ્ટ્રમાં ૭ કોટિ સત્રજાવમાં જ બોલવામાં આવે છે.
- ૨ બહેનોએ “પુરિસવિપ્પરિયાસિયાએ” શબ્દ બોલવો.
- ૩ “રાષ્ટ્રો”, “પદ્ધિઓ”, “ચાલિશાસિઓ”, “સંવચરિઓ”
આદિ જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ બોલવો.

પ્રકાન શય્યાથી, નિકામ શય્યાથી, અવતનાપૂર્વક ઉદ્ધવર્તના-
પરિવર્તનાથી, દાયપગ આદિ અંગોપાગ સંકાયવા-પ્રસારવાથી, જૂ
આદિ ક્ષુદ્ર જીવોનો યતના-હિત સ્પર્શ કરવાથી—

યતનારહિત ઉધરસ ખાવાથી, શય્યાના દોષો જતાવતા કચકચ
શબ્દોચારણથી, યતનારહિત હીક અને જગાસું ખાવાથી, પૂજ્યા
વિના શરીર કે અન્ય વસ્તુનો સ્પર્શ કરવાથી, સચિત રજવાળી
વસ્તુનો સ્પર્શ કરવાથી— (ઉપરોક્ત જાગ્રતાવસ્થાના શયન વખતના
અતિચારો દર્શાવ્યા છે હવે સૂતી વખતના અતિચારો કહે છે)

સ્વપ્ન નિમિત્ત દ્વારા વિવાહ-યુદ્ધાદિ અવસોકનથી ઉત્પન્ન
થયેલ આકુળઆકુળનાથી, *સ્ત્રી વિપર્યાસથી, દષ્ટિ-વિપર્યાસથી
(સ્વપ્નમાં અનુરાગદષ્ટિથી સ્ત્રીને જોવાથી), મન-વિપર્યાસથી પાન-
જોગ્યન વિપર્યાસથી—

મેં દુહિવસમાં શયન સળધી અતિચાર કર્યા હોય તે
તરસ મિચ્છા મિ દુક્ક

શબ્દાર્થ

इच्छामि = ઇચ્છુ છું

पङ्क्तिभिर् = પ્રતિક્રમણ
કરવા

पगामसिज्जाण = (૧) ધર્મ
સૂત્ર રહેવાથી, (૨) કામજ
અને સુવાળી શય્યા ઉપર
સૂત્ર રહેવાથી

निगामसिज्जाण = પુનઃ

પુન ચિરકાગ સુધી સૂત્ર
રહેવાથી, (૨) ધાર્મિક
ક્રિયાની ઉપેક્ષા કરીને
યથેચ્છ વિદિત સમયથી
અધિક સૂત્ર રહેવાથી

* બહેનોએ “પુરૂષ-વિપર્યાસથી” જોલવુ

હું રાત્રિમાં, પસમાં, ચાતુર્માસમાં, સપ્તસરીમાં આદિ જે પ્રતિક્રમણ
હોય તે શબ્દ જોલવો.

ઉચ્ચટ્ટનાય = ઉદ્ધર્તનથી,
એક પાસુ બદલવાથી

પરિવટ્ટનાય = સ્થાપના પાસુ
બદલતાં શરીરના પૂર્ણ
આવર્તનથી

આરંભણવ્યસારનાય = હાથ
પગ વગેરે અંગ સંક્રાંતિ
અને પ્રસારવાથી

છપ્પઈ - સંઘટ્ટનાય = જૂ
આદિ કુદ્ર જીવોનો સ્પર્શ
કરવાથી

કૂદાય = અવ્યક્ત શબ્દ બોલવાથી

કઠ્ઠરાદય = સ્થાપના અક-
બચડી ને કોઠાર છે આદિ
સંસ્થાના દોષ બતાવતાં
કથાકથાટ કરવાથી

છીય = (અચતનાથી) છીંક
ખાવાથી

આમોસે = પૂજ્યા વિના
સ્પર્શ કરવાથી

સસરક્કામોસે = સચિત
રજપૂક્ત વસ્તુનો સ્પર્શ
કરવાથી

-આલમાલ્લાય = આકુળ
બાકુગતાથી (સ્વપ્નમાં
વિવાદ, યુદ્ધ આદિના

અવલોકનથી ઉપજેલ
આકુળતાબાકુગતાથી)

સોમળવત્તિયાય = સ્વપ્નના
નિમિત્તથી

*દ્વિતીયવિપ્પરિયાસિયાય =
ત્રી સંબંધી વિપર્યાસથી,
(સ્વપ્નમાં ત્રી દ્વારા અભિ-
ચર્યની ભાવનામાં વિપર્યય
થવો તે ત્રીવિપર્યાસ છે)

પુરિસવિપ્પરિયાસિયાય =
પુરૂષ સંબંધી વિપર્યાસથી,
(સ્વપ્નમાં પુરૂષ દ્વારા અભિ-
ચર્યની ભાવનામાં વિપર્યય
થવો તે પુરૂષ વિપર્યાસ છે)

વિદ્ધિવિપ્પરિયાસિયાય =
દષ્ટિના વિપર્યાસથી (સ્વપ્નમાં
અનુરાગ દષ્ટિથી ત્રીને
જોવાથી)

મળવિપ્પરિયાસિયાય =
મનના વિપર્યાસથી,
અર્થાત્ મનનું સંવચનથી
અસંવચનમાં જનું તે

પાણમોચન-

વિપ્પરિયાસિયાય = પાણી
અને જોજનના વિપર્યાસથી

* બહેનોએ “પુરૂષ-વિપર્યાસથી” જોવવું.

વિવેચન

સાધક જીવનની સુદૃઢમાં સુદૃઢ એજાઓ, લાવનાઓ અને વિકલ્પો ઉપર સાવધાની અને નિયંત્રણ રાખવાનો મહાન ઉદ્દેશ આ સૂત્રમાં રહેલો છે. આધારણ સાધક પણ નાની નાની સાધનાઓ ઉપર લક્ષ આપતાં એક દિવસ ઉચ્ચ સાધક બની શકે છે.

એક પ્રશ્ન યર્ષ શકે છે કે શયન તો એક પ્રકારની ક્ષણિક મૃતદશા છે. સ્વપ્નાવસ્થામાં મન બ્રાન્ત રહ્યું તેમાં આપણે શું દોષ ? પરંતુ જો સુદૃઢ દષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવે તો સ્વપ્ન-જગત આપણા જાગૃત-જાગૃતનું પ્રતિબિંબ છે. જો આપણે સ્વપ્નમાં બ્રાન્ત રહીએ, વિપર્ણાસ કરીએ તો તેનો અર્થ એ થયો કે હજી આપણી જાગૃતાવસ્થા સુદૃઢ નથી. સ્વપ્નની ભૂલો આપણી આધ્યાત્મિક દુર્બળતાઓનો સંકેત કરે છે. જીવનમાં કયા ક્ષેત્રમાં આપણી દુર્બળતા છે તેની સૂચના આપણને સ્વપ્ન દ્વારા મળી ગઈ છે અને તેથી આપણે જાગૃત દશામાં તેના ઉપર અધિક ચિંતન-મનન કરી આપણી સાધનાના અપરિપુષ્ટ અંગને સમજા અને સશક્ત બનાવી શકીએ છીએ. તેથી સ્વપ્નના દોષોનું ચિંતન, મનન અને પ્રાવક્ષિત અતીવ આવશ્યક છે

પ્રકામ શય્યા—

શય્યા શબ્દ શયનવાચક છે અને "પ્રકામ" વિશેષણ "અત્યંત"નું સૂચક છે. તેથી "અત્યંત સુષ્પ રહેવું, મર્યાદાથી અધિક સુષ્પ રહેવું, ચિરકાળ સુષ્પી સુષ્પ રહેવું"—એવો અર્થ પ્રકામ શય્યાનો થાય છે. તે સિવાય તેનો એક બીજો અર્થ પણ છે તેમાં 'શેરત્તેઽસ્યામિતિ શય્યા' આ બ્યુત્પત્તિ અનુસાર "શય્યા" શબ્દ સંચારાનો વાચક છે અને "પ્રકામ" ઉત્કટ અર્થનો વાચક છે. તેનો અર્થ કામગી અને સુવાળી શય્યા ઉપર સુષ્પ રહેવું થાય છે—"પ્રમાણથી બહાર

જ્ઞામણ અને સુવાણી શર્યા ઉપર સ્પર્શ રહેતું ”

નિકામ શર્યા—

પ્રકામ શર્યાનું પુનઃ પુનઃ સેવન કરવું અથવા પુનઃ પુનઃ અધિક કાળ સુધી સ્પર્શ રહેતું તે નિકામ શર્યા છે. આચાર્ય હરિભદ્ર અને નમિ પ્રકામ શર્યા અને નિકામ શર્યાના બંને અર્થોનો ઉલ્લેખ કરે છે. આચાર્ય જિનદાસ મહત્તરનો પણ એજ અભિપ્રાય છે.

ઉચ્ચટ્ટનાય—

આ શબ્દ પહેલાં “સંચારા” શબ્દ ધણી પ્રતોમાં મળે છે, પરંતુ જિનદાસ મહત્તર અને હરિભદ્ર આદિ પ્રાચીન આચાર્યો તેનો ઉલ્લેખ કરતા નથી. તેમજ તે શબ્દ મહત્તરપૂર્ણ પણ નથી.

શંકા-સમાધાન.

સૂત્રમાં દિવાસપન અર્થાત્ દિવસમાં સૂવાનો નિષેધ છે, તો પછી દૈવસિક અતિચાર કૌરી રીતે સંભવી શકે ? તેનું સમાધાન એ છે કે દિવાસપનનો નિષેધ ઔત્મર્ગિક છે અને કારણુવશ તેનું વિધાન આપવાદિક છે. વિહાર આદિના યાત્રી અથવા અન્ય કાંઈ કારણુથી અપવાદ રૂપે દિવસમાં સૂવું પડે તો થોડું સૂવું જોઈએ. આ દૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં રાખી સૂત્રકારે આ શર્યાતિચારના પ્રતિક્રમણનું વિધાન દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં પણ કરેલું છે.

ન્યારે સાધક સમ્રતે જોડે લ્યારે આ શર્યા સૂત્ર અવશ્ય બોલવું જોઈએ, અર્થાત્ આ સૂત્ર તથા એક લોગરસ અથવા ચાર લોગરસનો કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે.

સૂત્રપાઠ

ત્રીઞં સમણસુતં

[ગોચરચર્યા સૂત્ર]

પઢિક્કમામિ ગોચરચરિયાણ મિત્તપાયરિયાણ, ડગ્ઘાહ-
કચાહ-ડગ્ઘાહનાય, સાણા-ચચ્છા-દારા-સંઘટ્ટનાય, મંડી-
પાહુહિયાણ, ચલિ-પાહુહિયાણ ઠવણ-પાહુહિયાણ, સંકિપ્પ,
સહસાગારે, અણેસનાય, પાણમોયનાય, વોયમોયનાય,
હરિયમોયનાય, પચ્છાકમ્મિયાણ, પુરેકમ્મિયાણ, અવિટ્ઠહહાણ,
દગ-સંસટ્ટ-હહાણ, રય-સંસટ્ટ હહાણ, પારિસાહિયાણ,
પારિટ્ઠાવણિયાણ, ઓહાસણ-મિલ્લસાણ—

જં ડગમેણં ઉપ્પાયણેસનાય—

અપરિસુદ્ધં પરિગાદિયં, પરિભુત્તં વા, જં ન પરિટ્ઠવિયં,
તસ્સ મિચ્છા મિ ડુક્કહં

ભાવાર્થ પાઠ

બીજું શ્રમણ સૂત્ર

[ગોચરચર્યા સૂત્ર]

ગોચરચર્યારૂપ ભિક્ષાચર્યામાં લાગેલા અતિચાર (દોષ)નું
પ્રતિક્રમણ કરે છું, તેનાથી નિવર્તું છું.

.. અર્ધ-પુલ્લા કમાડને બોલવા.

* “સહસાગારિએ” શબ્દ પણ ધણી પ્રતેમાં જોવામાં આવે
છે. પરંતુ જિનદાસ મહત્તર અને હરિભદ્ર આદિ પ્રાચીન
આચાર્યોએ ‘સહસાગારે’નો ઉલ્લેખ કરેલ છે. અર્થ એક જ છે.

આન, વાજરકા અને બાળકાનું સંવદન કરવું,
 મરી-પ્રાભૃતિમ, બલિપ્રાભૃતિકા અને સ્થાપના-પ્રાભૃતિકા એ
 તથા પ્રાભૃતિકાનું મદણ,
 આધાકર્માદિ દોષોની યંકાયુક્ત બોજનનું મદણ,
 શીઘ્રતાથી લિક્ષાનું મદણ,
 અનેપળીય મદણ,
 પ્રાણીઓની વિરાધના થઈ હોય તેવી લિક્ષાનું મદણ,
 બીજવાળા બોજનનું મદણ,
 સચિત વનસ્પતિવાળા બોજનનું મદણ,
 પથાત્-કર્મયુક્ત લિક્ષાનું મદણ,
 પૂર્વ-કર્મયુક્ત લિક્ષાનું મદણ,
 અદૃષ્ટ સ્થાનથી લાવેલી લિક્ષાનું મદણ,
 સચિત જળના સ્પર્શવાળી લિક્ષાનું મદણ,
 સચિત રજના સ્પર્શવાળી લિક્ષાનું મદણ,
 વહોગવતા વેરાતા દોળાતા બોજનનું મદણ,
 પરિકાષનિકાનું મદણ,
 અવભાષણ-લિક્ષાનું મદણ,
 આધાકર્મ આદિ સોળ ઉદ્ગમ-દોષયુક્ત બોજનનું મદણ,—
 ઉત્પાદન-દોષયુક્ત બોજનનું મદણ,
 મદ્યૈષણના સકા આદિ દસ દોષોયુક્ત બોજનનું મદણ,—
 ઉપયુક્ત દોષોવાળા અપરિશુદ્ધ આહાર-પાણી મદણ કરી
 જોગમાં હોય, કિંતુ દુષિત જળીને પણ પરક્યા ન હોય તો
 તરસ મિચ્છ મિ દુક્કઠ

શબ્દાર્થ

પટિકમાયિ = પ્રતિક્રમણ

કે ૧૨. નિવર્તુ છું,

ગોચરચરિયાય = ગોચર-

ચર્યાય

ભિક્ષાચરિયાય = ભિક્ષા-

ચર્યામાં

*ઉચ્ચાડકવાડ-

ઉચ્ચાડણાય = અર્ધ

પુરુષા ક્રમાગતે બોલવાથી

સાળા = કુત-ની

વચ્છા = વાછગડાં

દારા (સં. દારક) = બાળક

સંઘટ્ટણાય = દુઃ કરીને,

દુઃકારીને, ઉદ્ધવન કરીને

જવાથી (જેમાં ઠોકર

લાગવાનો કે આધાન થવાનો

સંભવ છે)

‡ મંડી-પાહુડિયાય = અથ

પિંડ લેવાથી, મહિપ્રાભૃતિકા

લેવાથી. માધુના આગમન

કાલે મહિમાંથી અથવા

મંડિ માં અથવા પિંડ કાઢીને

પછી વધારાવે ન લેવાથી

x ચલિ-પાહુડિયાય = નિમ્નિ-

કર્મની ભિક્ષાથી, બલિ-

પ્રાભૃતિકા લેવાથી, માધુના

* "ઉચ્ચાડં નામ કિંચિ યગિતં" इति जिनदास महत्तराः ।

§ હાવવાથી (મચ્છાલિત કરવાથી) પ્રવચનની બધુના થાય છે

‡ મંડીપાહુડિયા નામ જાહે સાધૂ આગતો તાય મંડીય

અણ્ણમિ યા માયણે અગ્ગપિંડે ઉચ્છટ્ટિતાણ સેમાથો

વેતિ । —इति जिनदास महत्तरा ।

ન બલિ- ચાગ દ્વિશમાં અર્ચનિકા કરવી તે, અગ્નિમાં ભેગનનો

અર્ચ નાખવો તે. ચલિ પાહુડિયા નામ અગ્નિમિ હુમતિ,

ચઢદિસિં વા અચ્ચણિતં કરેતિ, તાહે સાહુસસ વેતિ—

जिनदास महत्तराः ।

x મહિપ્રાભૃતિકા અને બલિપ્રાભૃતિકા ન લેવાનો અર્થ એ છે

શ્રાવણ, વાજરક્ષા અને બાળકાનું સંવદન કરવું,
 મડી-પ્રાભૃતિકા, બલિપ્રાભૃતિકા અને રચાપના-પ્રાભૃતિકા એ
 ત્રણ પ્રાભૃતિકાનું મહણ,
 આધાકર્માદિ દોષોની ચંકાયુક્ત ભોજનનું મહણ,
 શીઘ્રતાથી ભિક્ષાનું મહણ,
 અનેષણીય મહણ,
 પ્રાણીઓની વિરોધના થઈ હોય તેવી ભિક્ષાનું મહણ,
 ખીજવાળા ભોજનનું મહણ,
 સચિત્ત વનસ્પતિવાળા ભોજનનું મહણ,
 પથ્થાત્-કર્મયુક્ત ભિક્ષાનું મહણ,
 પૂર્વ-કર્મયુક્ત ભિક્ષાનું મહણ,
 અદૃષ્ટ રથાનથી લાવેલી ભિક્ષાનું મહણ,
 સચિત્ત જળના સ્પર્શવાળી ભિક્ષાનું મહણ,
 સચિત્ત રજના સ્પર્શવાળી ભિક્ષાનું મહણ,
 વહોગવતાં વેરાતા દોળાતા ભોજનનું મહણ,
 પરિજાપનિકાનું મહણ,
 અવભાષણ-ભિક્ષાનું મહણ,
 આધાકર્મ આદિ સોળ ઉદ્ગમ-દોષયુક્ત ભોજનનું મહણ,—
 ઉત્પાદન-દોષયુક્ત ભોજનનું મહણ,
 મહણીયણના ચંકા આદિ દસ દોષયુક્ત ભોજનનું મહણ,—
 ઉપર્યુક્ત દોષોવાળા અપરિશુદ્ધ આહાર-પાણી મહણ કરી
 ભોગમાં હોય, કિંતુ કુલિ ન જણીને પણ પરકયા ન હોય તો
 તરસ મિચ્છા મિ દુક્રંડ

શબ્દાર્થ

પટિકમાપિ = પ્રતિકમણ
કરે ૧૨. નિવર્તુ છું,

ગોચરચરિયાપ = ગોચર-
ચર્યાપ

મિન્ધાયરિયાપ = ભિક્ષા-
ચર્યામાં

*ઉગ્ધાટકવાટ-

ઉગ્ધાટનાપ = અર્ધ
પુરુષા ક્રમાડોને બોલવાથી

સાળા = કુત-૧

વચ્છા = વાછગડા

દારા (સં. દારક) = બાળક

સંઘટ્ટનાપ = ૬૨ કરીને,

ફે હકાવીને, ઉલ્લંઘન કરીને
જવાથી (જેમાં ઠોકર
લાગવાનો કે આધાન થવાનો
સંભવ છે)

‡ મંડી-પાહુડિયાપ = અગ્ર
પિડ લેવાથી, મંડિપ્રાભૃતિકા
લેવાથી સાધુના આગમન
કાળે મડિમાથી અથવા
મડિ માં અગ્રપિડ કાઢીને
પછી જરોરાવે તે લેવાથી

x વલિ-પાહુડિયાપ = અભિ-
કર્ષની ભિક્ષુથી, બલિ-
પ્રાભૃતિકા લેવાથી, સાધુના

* “ઉગ્ધાટં નામ કિંચિ યગિતં” इति जिनदास महत्तराः ।

ફે હકાવવાથી (મચ્છાલિત કરવાથી) પ્રવચનની લઘુના થાય છે.

‡ મંડીપાહુડિયા નામ જાહે સાધૂ આગતો તાપ મંડીપ
અણ્ણમિ વા માયણે અગ્ગપિંડં ઉકટ્ટિતાણ સેસાઓ
દેતિ ।
—इति जिनदाम महत्तरा ।

÷ બલિ- ચાર દિશામાં અગ્રનિક્ષ કરવી તે, અગ્રિમાં બોગનનો
અંશ નાખવો તે વલિ પાહુડિયા નામ અર્ગિમિ હુમતિ,
ચઢદિસિ વા અચ્ચણિતં કરેતિ, તાહે સાહુસ્સ દેતિ—
जिनदास महत्तराः ।

x મડિપ્રાભૃતિકા અને બલિપ્રાભૃતિકા ન લેવાનો આશય એ છે

આગમન કાળે બલિમાંથી
અથવા બલિ માટે પ્રથમ
કાઢીને પછી વહોગાવે તે
લેવાથી

ઠવળા-પાહુડિયાવ = સ્થાપના-
પ્રાણનિકાથી, ત્રિશુભોને
આપવાના ઉદ્દેશથી અલગ
રાખેલી શિક્ષા લેવાથી

સંકિય = આધાકર્માદિ
દોષોની ચંકાપુક્ત શિક્ષા
લેવાથી

સહસાગારે = વિચાર ક્યાં વિના
શીઘ્રતાથી આદાર લેવા વડે

અળેસળાવ = અરુવણીય
આદાર લેવાથી

પાળમોયળાવ = પ્રાણી સહિતનું
ભોજન, વિકૃત દર્દી વગેરેમાં
રમળ પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય
તેની ત્રિરાધના થાય તેની
શિક્ષા લેવાથી

ચીયમોયળાવ = ખીજ સહિત
શિક્ષા લેવાથી

હરિયમોયળાવ = હરિત
ભોજન, મયિત વનસ્પતિ-
વાળા શિક્ષા લેવાથી

કે પ્રાચીન કાળમાં અને ધણે સ્થાને આજે પણ એવી
લોકમાન્યતા છે કે તૈયાર કરેલ ભોજનમાંથી બલિરૂપે થોડો
અંશ અલગ કાઢી રાખવામાં ન આવે અથવા દિશાઓમાં ફેંકી
દેવામાં ન આવે અથવા અગ્નિમાં આકૃતિ આપવામાં ન આવે
સાંસુધી તે ભોજન ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહિ. હવે સાધુ
વહોરવા આવે સારે શુદ્ધ પહેલાં, ખીજ પાત્રમાં બલિ કાઢી
રાખી લે અને સારખાદ સાધુને ભોજન આપે તો તે શિક્ષા
આરંભનું નિમિત્ત હોઈ અગ્રાણ છે. વળા બલિ સાધુ નિમિત્તે
કાઢવામાં આવી તેથી ખીજ માણસોને તે લેવાની છૂટ થઈ
તે પણ સાધુ નિમિત્તે થઈ. આ પ્રવૃત્તિ-દોષ સાધુ નિમિત્તે જ
થાય છે. તેથી અહિંસાની સૂક્ષ્મ વિચારણાના કારણે આ
પ્રકારની શિક્ષા જૈન મુનિ માટે અગ્રાણ છે.

પચ્છાકમિયાણ = બિધ્યા
આપ્યા બાદ તરફ સચિત
જગતી દાથ કે પાત્રને
ધોવાથી દોષ લાગે તેવી
દિવાયુક્ત બિધ્યા મદજી
કરવાથી

પુરેકમિયાણ = બિધ્યા
આપ્યા પહેલાં સચિત
જગતી દાથ કે પાત્ર
ધોવાથી દોષ લાગે છે. તેવી
દિવાયુક્ત આપેલ બિધ્યા
મદજી કરવાથી

અદિદ્વદ્વાપ = અદટાહત;
અદટ રચાનથી લાવેલા
ભોજનના મદજીથી

દગ-સંસદ્-દ્વાપ = ઉદ્ધ
સંસદાહત; સચિત જગતે

૨૫૪૫ કરેલા 'દાથ, પાત્ર
આદિ દોષા છતાં બિધ્યા
મદજી કરવાથી

રય-સંસદ્-દ્વાપ = રજ
૨૫૪૫ હત; સચિત રજને
૨૫૪ કરેલી વસ્તુ લેવાથી

પારિસાડણિયાણ = પારિ-
શાટનિકા; વદોરાવતાં
વેરાતા દે.ગાતા ભોજનના
મદજીથી

પારિદ્વાયણિયાણ = પારિ-
દ્વાયનિકા; આધાર દેવાના
પાત્રમાં અદિદ્વાય વસ્તુ
રહેલી દોષ તે દેહી ર્ધ
તેમાં અન્ય વસ્તુ નાખી
તેની ભિધ્યા આપે તે મદજી
કરવાથી

* અમે આ અર્થ કર્યો છે તેને માટે આચાર્ય જિનદાસ મદનરને
પ્રત્યક્ષ આધાર છે—'પારિદ્વાયણિયાણ તત્ત્વ માયજે અવર્ણ
કિંચિ આસી, તાદે તે પરિદ્વાયેનૂણ અવર્ણ મેતિ—
આદદવક ચૂર્ણ ।' કાર્થ અનુસારીએ નિમ્નોક્ત અર્થ પણ કરેલ
છે—મુ પુને વદોરાવ્યા બાદ તે પાત્રમાં રહેલ દોષ ભોજનને
જ્યં દાતા દેહી કે તેની પ્રથા દોષ લાં અવતનાની સંજ્ઞાના
દોષ છતાં પણ અદાર મદજી કરવો.

આગમન કાળે બલિમાથી
અથવા બલિ માટે પ્રથમ
મઢીને પછી વહોગાવે તે
લેવાથી

ઠવળા-પાહુડિયાવ = સ્થાપના-
પ્રાભુનિશાથી, નિશ્ચુઓને
આપવાના ઉદ્દેશથી અલગ
રાખેલી ભિક્ષા લેવાથી

સંકિપ્ત = આધાકર્માદિ
દોષોની શક્યમુક્ત ભિક્ષા
લેવાથી

સહસાગારે = વિચાર કર્યા વિના
શીઘ્રનાથી આહાર લેવા વડે

અળેસળાવ = અદેવણીય
આહાર લેવાથી

પાળમોયળાવ = પ્રાણી સહિતનું
ભોજન, વિકૃત દર્દી વગેરેમાં
રમજ પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય
તેની વિરાધના થાય તેવી
ભિક્ષા લેવાથી

ઘીયમોયળાવ = બીજ મહિત
ભિક્ષા લેવાથી

હરિયમોયળાવ = હરિત
ભોજન, સમિત વનસ્પતિ-
વાળા ભિક્ષા લેવાથી

કે પ્રાચીન કાળમાં અને ઘણે સ્થાને આજે પણ એવી
લોકમાન્યતા છે કે તૈયાર કરેલ ભોજનમાંથી બલિરૂપે થોડો
અંશ અલગ કાઢી રાખવામાં ન આવે અથવા દિશાઓમાં ફેંકી
દેવામાં ન આવે અથવા અગ્નિમાં આહુતિ આપવામાં ન આવે
સાંસુધી તે ભોજન ઉપયોગમાં લઇ શકાય નહિ. હવે સાધુ
વહોરવા આવે ત્યારે ગૃહસ્થ પહેલાં, બીજા પાત્રમાં બલિ કાઢી
રાખી લે અને ત્યારબાદ સાધુને ભોજન આપે તો તે ભિક્ષા
આરંભનું નિમિત્ત હોઈ અગ્રાણ છે. વળી બલિ સાધુ નિમિત્તે
કાઢવામાં આવી તેથી બીજા માણસોને તે લેવાની છૂટ થઇ
તે પણ સાધુ નિમિત્તે થઈ, આ પ્રવૃત્તિ-દોષ સાધુ નિમિત્તે જ
થાય છે. તેથી અહિંસાની સદ્ગતિ વિચારણાના કારણે આ
પ્રકારની ભિક્ષા જોઈને મુનિ માટે અગ્રાણ છે.

પદ્ધત્ક્રમિયાપ = લિપ્ત
આપના બાદ તદ્વર્થ મયિત
જળની દાથ કે પાત્રને
ધોવાથી દોષ લાગે તેવી
કિંચુકત લિપ્ત* મદ્ય
કરવાથી

પુરેક્રમિયાપ = લિપ્ત
આપના પહેલાં સયિત
જળની દાથ કે પાત્ર
ધોવાથી દોષ લાગે છે. તેવી
કિંચુકત આપેલ લિપ્ત
મદ્ય કરવાથી

અવિદ્વદ્વદાપ = અદ્વદ્વદાપ
અદ્વદ્વદ્વદાપ સ્થાનથી લાવેલા
ભોજનના મદ્યથી

દગ-સંસદ્વ-દ્વદાપ = ઉદ્વદ
સંસદ્વદ્વદાપ, સયિત જળને

સ્પર્શ કરેલા 'દાપ, પાત્ર
આદિ હોવા છતાં લિપ્ત
મદ્ય કરવાથી

રય-સંસદ્વ-દ્વદાપ = રજ
સંસદ્વદ્વદાપ; સયિત રજને
સ્પર્શ કરેલી વસ્તુ ધોવાથી

પારિસાદ્વણિયાપ = પારિ-
સાદ્વણિયાપ; વહોરાવતાં
વેરાતા દોળાતા ભોજનના
મદ્યથી

પારિદ્વણિયાપ = *પારિ-
દ્વણિયાપ; આદાર દેવાના
પાત્રમાં અકસ્મ્ય વસ્તુ
રહેલી હોય તે ફેંકી ફેંકી
તેમાં અન્ય વસ્તુ નાખી
તેની લિપ્ત આપે તે મદ્ય
કરવાથી

* અમે આ અર્થ કર્યો છે તેને માટે આચાર્ય જિનદાસ મહત્તરને
પ્રાચીન આધાર છે—'પારિદ્વણિયાપ તત્થ માયને અલણં
કિંચિ આસી, તાહે તં પરિદ્વેતૂણ અણં દેતિ—'
આવશ્યક છૂર્ણિ ।' " કેઈ અનુવાદોએ નિમ્નોક્ત અર્થ પણ કરેલ
છે—સાધુને વહોરાવ્યા બાદ તે પાત્રમાં રહેલ શેષ ભોજનને
ન્યાં દાતા ફેંકી દે તેવી પ્રથા હોય ત્યાં અષતનાની સંભાવના
હોવા છતાં પણ આદાર મદ્ય કરવો.

ઓદ્દાસણ-મિષ્ણાપ =

અવભાષણ ભિક્ષા, પરાશ

વસ્તુને માગીને ભિક્ષા ગ્રહણ

કરવાથી, કાર્ધ અનુવાદકાએ

" વિશિષ્ટ વસ્તુ માગીને

ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાથી "

અર્થ પણ કરેલ છે

જં = (અને) જે

ઝગમેળં = આધા કર્માદિ

ઉદ્ગમ દોષયુક્ત

ઝળાવણ = ખાત્રો કર્મ આદિ

૧૬ ઉત્પાદન દોષયુક્ત

પસળાપ = સંકા આદિ દશ

એવળા-દોષયુક્ત

અપરિસુદ્ધં = અશુદ્ધ

(આહાર)

પરિગ્રહિયં = ગ્રહણ કર્યો

હોય

ચા = અથવા, તથા

પરિમુક્તં = ભોગવ્યો હોય

જં = (અને) જે (જૂનથી

લીધેનો અશુદ્ધ આહાર)

ન = નહિ

પરિદુષિયં = પરકર્યો હોય તો

વિવેચન

જીવનયાત્રામાં મનુષ્યને ભોજન વિના ચાલી શકતું નથી. જીવનની અધિક્ષા, મલ આદિ ઉચ્ચ સાધના માટે, કર્તવ્યપૂર્તિ માટે જીવિત રહેવું આવશ્યક છે અને તેથી ભોજનની આવશ્યકતા છે. જીવનનું મહત્ત્વ સસારમાં કાર્ધ પણ પ્રકારે જોણુ આંધી શકાય તેમ નથી, પરંતુ તેનો ઉદ્દેશ ૨૫-૫૨ દેહાણ માટે હોવો જોઈએ, દુરાચાર કે અભાચાર માટે નહિ.

માધક માટે ભોજનનો આદર્શ છે—દિત, મિત, પથ્ય, ભોજન એવું હોવું જોઈએ કે જે અલ્પ હોય, સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય અને ધર્મની દૃષ્ટિથી ઉપયુક્ત હોય. ધર્મવિરુદ્ધ અલક્ષ્ય ભોજન કરી ન કરવું જોઈએ જેન સંસ્કૃતિમાં ભોજનના જે પ્રકાર છે: એક, ભોજન સાત્ત્વક હોવું જોઈએ અને બીજું, ન્યાયપ્રાપ્ત તીર્થંકરોએ ભોજનમાં સ્વચ્છતા, વૈશ્વત્વ આદિ બેઠ કહેલા નથી.

ભગવતી સૂત્રના સાતમા ચતુર્થના પ્રથમ ઉદ્દેશ્યમાં લિધાના ચાર રોપ દર્શાવ્યા છે—ક્ષેત્રાતિક્રાન્ત, કાલાતિક્રાન્ત, માર્ગાતિક્રાન્ત અને પ્રમાણાતિક્રાન્ત.

બૃહત્કેદપલાભ્ય પ્રથમ ઉદ્દેશ્યમાં લિધા માટે જવા પહેલાં કાયોત્સર્ગ કરવાનું વિધાન છે. તે કાયોત્સર્ગમાં વિચાર કરવામાં આવે છે કે આજે મેં કયું આચાર્યશ્રી વા નિર્વિકૃતિનું મન લીધેલું છે અને તેને માટે કેટલું અને કેવું ભોજન આવશ્યક છે? આ કાયોત્સર્ગ પોતાની જૂખનો અંતર્ધ્વનિ સાંભળવા માટે છે, જેથી અર્પાદિત અને આવશ્યક ભોજન લેવામાં આવે.

જે પ્રમાણે ગાય વનમાં ઘાસને જડમૂળથી ન ઉખેડતાં ઉપરઉપરથી ખાય છે તે પ્રમાણે જૈન સાધુ મુનિરાજ પણ ગૃહસ્થને કાર્ધ પણ પ્રકારની પીડા ન આપતા થોડું થોડું ભોજન અદ્યક્ષ કરી સુધાની નિવૃત્તિ કરે છે. દશવૈકલિક સૂત્રમાં તેમને મધુકર અર્પાત્ત ભગવતી ઉપમા આપી છે. ભ્રમર કૂસોને જરા પ્રયુઠાનિ પહોંચાડતા નથી અને થોડો થોડો રસ અદ્યક્ષ કરી આત્મતૃપ્તિ કરી લે છે.

મળ્હી પ્રામૃતિકા—

મંડી ઢાંકણને અને ઉપલક્ષણથી અન્ય પાત્રને કહે છે. તેમાં તૈયાર કરેલ ભોજનના થોડા અન્ન અંશને પુરુષાર્થ કાઢી લઈને રાખવામાં આવે છે તે અગ્રપીઠ કહેવાય છે.

ચલિ પ્રામૃતિકા—

રેશતા બાદિ માટે પૂજાર્ય તૈયાર કરેલ ભોજન જલિ કહેવાય છે. તે લિધામાં અદ્યક્ષ ન કરવું જોઈએ. તે અદ્યક્ષ કરવાથી રોપ લાગે છે અથવા સાધુને દાન દીધા પહેલાં દાતા સર્વ પ્રથમ આવશ્યક જલિ કર્મ કરવા માટે જલિને ચારે દિશાઓમાં ફેંકી દઈ

અથવા અમિમાં નાખી સાર બાદ બિદ્યા આપે તો તે બલિ પ્રાપ્તિ કા છે. તેવું કરવાથી સાધુના નિમિત્તથી અમિ આદિ જીવોની વિરાધના થાય છે.

પાણેસજ્ઞાપ-અણમોચજ્ઞાપ—

ધણી આધુનિક પ્રનોમાં “આણેસજ્ઞાએ” પછી ઉપરોક્ત બે શબ્દો જોવામાં છે. પરંતુ પ્રાચીન પ્રતિઓમાં તેનો ઉલ્લેખ દેખાતો નથી. હરિભદ્ર આદિ પ્રાચીન વ્યાચાર્યોએ પણ આવશ્યક સૂત્રની દીક્ષામાં પણ તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. તેમજ આ શબ્દો વ્યર્થ માધુમ પડે છે. પાણેસજ્ઞાએનો અર્થ થાય છે—પાણીની એવજ્ઞાથી, જ્યારે તેનો ખોટી રીતે અર્થ કરવામાં આવે છે—“પાણીની એવજ્ઞા પૂર્ણરીતિથી ન કરી હોય.” પાણેસજ્ઞાએમાં કયાંય “ન” કારનો પ્રયોગજ નથી.

ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન, યપજ્ઞા—

ગાયત્ર્યર્થમાં ઉપર્યુક્ત ત્રણ શબ્દો ધણા મહત્વપૂર્ણ છે. એવજ્ઞા-સમિતિના ત્રણ બેદ છે—ગવેષણૈવજ્ઞા, અહણૈવજ્ઞા અને પરિભોગૈવજ્ઞા. ગવેષણૈવજ્ઞાની શુદ્ધિ માટે ૧૬ ઉદ્ગમ દોષ અને ૧૬ ઉત્પાદન દોષનો પરિહાર કરવો જોઈએ. ઉદ્ગમ દોષ ગૃહસ્થ તરફથી લાગે છે અને ઉત્પાદન દોષ સાધુ તરફથી. અહણૈવજ્ઞાના સાધુ તથા મહસ્થ બંનેના સંયોગથી ઉત્પન્ન થતાં શક્તિ આદિ, ૧૦ દોષ છે. તે કલ ૪૨ દોષ છે, જેના કારણથી અદિત આહાર

સૂત્રપાઠ

તદયં સમણસુતં

[કાલ-મતિલેખના-સૂત્ર]

પાઠિકમામિ—

*ચાઉકાલં સજ્ઞાયસ્સ અકરણયાપ. ઉમમોકાલં
મંડોદગરણસ્સ અપ્પહિલેહ્વણાપ, દુપ્પહિલેહ્વણાપ અપ્પમજ્જણાપ,
દુપ્પમજ્જણાપ, અદ્ધમે, વદ્ધમે, અદ્યારે, અણારે, જો
મે † દેવસિઓ અદ્યારો કઓ, તસ્સ મિચ્છા મિ
દુક્કં.

ભાવાર્થ પાઠ

ત્રીગું શ્રમણ સૂત્ર

[કાળ-પ્રતિલેખના-સૂત્ર]

૧૧ સ્વાધ્યાય તથા પ્રતિલેખના સન્ધી પ્રતિક્રમણ કરે છું

*ચાર કાળમાં સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય પ્રાતઃ અને સ્વાધ્યા
ઉત્તર્યામ્યા વચ્ચેના આદિ ભાગિપદ્ધતિનું પ્રતિલેખન ન કર્યું હોય

* દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ અને અંતિમ પ્રહર રૂપ ચાર કાળ.

“દિયા પદમચરિમાસુ, રત્તિ પિ પદમચરિમાસુ ચ -
પોરિસીસુ સજ્ઞાયો અવસ્સ કાતવ્વો ।” —ઈતિ જિનદાસ
મહત્તરા: ।

† ગામ્હિઓ, પદ્ધિઓ, ચાલિઆસિઓ, સંવચ્છરિઓ—જે પ્રતિક્રમણ
હોય તે સબ્દ બોલવો

કે માઠી રીતે કર્યું હોય; પ્રમાર્જન ન કર્યું હોય, કે માઠી રીતે કર્યું હોય; તથા અતિક્રમ, બ્યતિક્રમ અતિચાર અને અનાચાર સંબંધી જે કાષ્ઠ દુદૈવસિક અતિચાર કર્યો હોય તો તરત મિચ્છા મિ કુક્કડં.

શબ્દાર્થ

વાતકાલં = અચાર કાળ
 સજ્ઞાપસ્ત = સ્વાધ્યાયને
 અકરણ્યાપ = નહિ કરવાથી
 ઉભયોકાલં = ઉભયકાળ
 (પ્રાત અને સાં.)
 મંદોવગરણસ્ત = બાંડાપ-
 કરણની (વજ્ર, પાત્ર,
 ગોઝડા, રત્નોહરણુ આદિ)
 અપ્પહિલેહણાપ = પ્રતિ-
 લેખન નહિ કરવાથી,
 ચક્ષુથી મૂળતઃ નિરીક્ષણુ
 નહિ કરવાથી
 દુષ્પહિલેહણાપ = દુષ્પ્રતિ-
 લેખનથી, ઉપયોગ રહિત

અવિધિપૂર્વક નિરીક્ષણુ
 કરવાથી
 અપ્પમજ્જણાપ = પ્રમાર્જન
 નહિ કરવાથી, રત્નોહરણુ
 દ્વારા પૂજાને સાધુ નહિ
 કરવાથી
 દુષ્પમજ્જણાપ = દુષ્પ્રમા-
 ર્જનથી, ઉપયોગ રહિત
 અવિધિપૂર્વક રત્નોહરણુથી
 પૂજાને સાધુ કરવાથી
 અદ્યક્ષમે = અતિક્રમ સંબંધી
 વદ્યક્ષમે = બ્યતિક્રમ સંબંધી
 અચારે = અતિચાર સંબંધી
 અનાચારે = અનાચાર સંબંધી

દુ રાત્રિક, પાશ્વિક, ચાતુર્માસિક, સાંવત્સરિક—જે પ્રતિક્રમણુ હોય તે શબ્દ બોલવો.

* દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ અને અંતિમ પ્રકર રૂપ ચાર કાળ.

વિવેચન

જીવનની પ્રગતિના પ્રત્યેક અંગને આલોકિત રાખવા માટે કાળની પ્રતિલેખના કરવી અતીવ આવશ્યક છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૬મા અધ્યયનમાં કાળ પ્રતિલેખના સંબંધી એક સુંદર પ્રશ્ન છે:—

કાલપડિલેહ્નયાપ જં મંતે ! જીવે કિં જળયદ ?

કાલપડિલેહ્નયાપ જં નાળાવરણિજ્જં કમ્મં યવેદ !

અર્થાત્—હે પુણ્ય ! કાળની પ્રતિલેખનાથી જીવે શું ફળ પ્રાપ્ત કરે ? કાળની પ્રતિલેખનાથી યાનાવરણીય કર્મને ક્ષય થાય છે.

સૂત્રકારે ગંભીર ભાષામાં કથોચિત ક્રિયાનું મહત્ત્વ ધણી સુંદર રીતે વર્ણવ્યું છે. આગમમાં કથન છે કે દિવમના પ્રથમ અને અંતિમ પ્રહર અને રાત્રિના પૂર્વ ભાગ અને અપર ભાગમાં—એ પ્રમાણે દિવસ અને રાત્રિના ચાર કાળમાં નિયમિત સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ તે પ્રમાણે પ્રાતઃકાળે અને મધ્યાહ્નકાળે નિયમિત રૂપે વસ્ત્ર, પાત્ર આદિનું પ્રતિલેખન આવશ્યક છે.

શાસ્ત્રકારોએ સ્વાધ્યાયને નંદનવનની ઉપમા આપી છે. જે પ્રમાણે નંદનવનનું ભગ્ન દશ્ય મનને આનંદિત કરે છે અને મનુષ્ય સર્વ દુઃખ, શોક બુદ્ધી જાય છે તે પ્રમાણે સ્વાધ્યાય કરતી વખતે મંદાપુરુષોના જીવનનો પવિત્ર અને દિવ્ય પ્રકાશ આપણી દષ્ટિ સન્મુખ આવે છે, કોઈ વખત સ્વર્ગ અને નરકના દશ્યો ધર્મ અને અધર્મના પરિણામની પ્રતીતિ કરાવે છે, ક્યારેક મંદાપુરુષોની અમૃત વાણીની પુતીત ધાગ વહેતી મળે છે તો કહી તર્ક-વિતર્કનું ઉત્તુપન બુદ્ધિને ધણે જાયે અનંત વિચારાકાશમાં લઈ જાય છે, તો વળી કોઈ વખતે શક્તિ, ભક્તિ અને સદાચારનો જ્યોતિર્ભય આદર્શ હૃદયને ગદગદ બનાવી દે છે.

ન્યારે કદી મન અસ્વસ્થ હોય, ચિંતાના ભારથી દબાયેલું હોય, સર્વત્ર અંધકાર જ નજરે પડતો હોય, પદે પદે વિદ્ય-
બાધાઓની ભળી બિછાયેલી દેખાતી હોય ત્યારે કાર્ષ્ણ ઉચ્ચ કાટિના
પરિત્ર આધ્યાત્મિક ગ્રંથનું સ્વાધ્યાય કરવા બેસી જાઓ. તમારું
હૃદય જ્યોતિર્ભવ બની જશે, સર્વત્ર પ્રકાશ ફેલાયેલો દેખાશે, વિદ્યો
નષ્ટ થઈ જતા માલુમ પડશે અને તેનું સ્થાન મુક્તિ દિવ્ય અલૌકિક
સ્ફૂર્તિ લઈ લેશે.

ભગવાન મહાત્મા પોતાના અંતિમ પ્રવચન ૩૫ ઉત્તરાધ્યયન
સૂત્રમાં ક્ષરમાત્રું છે કે—“સજ્જાયણં જ્ઞાનાવરણિજ્ઞં કર્મ્મ
સ્વચ્છેદ્.” સ્વાધ્યાય કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય છે.

જીવનમાં જે કાંઈ દુઃખ છે તે અજ્ઞાનજન્ય છે. જે પાપ,
દુષ્ટતા આદિ થાય છે તેના મૂળમાં અજ્ઞાન જ છે. મનુષ્યને જ્ઞાન,
રિવેક, વિચારની શક્તિનો પ્રકાશ મળ્યો એટલે સંસારનું સમસ્ત
ઐશ્વર્ય મળ્યું.

જં અજ્ઞાણી કર્મ્મ,

સ્વચ્છેદ વહુયાર્હિ વાસકોડીર્હિ ।

તં નાણી તિહી ગુત્તો,

સ્વચ્છેદ ક્ષસાસમિત્તેણ ॥

—સંત્યારવદ્ધા

અર્થાત્—અજ્ઞાની પુરૂષ કરોડો વર્ષની કઠોર તપ સાધના
દ્વારા જેટલા કર્મ નષ્ટ કરે છે તેટલા કર્મો જ્ઞાની સાધક મન,
વચન અને શરીરને વશમાં રાખીને એક શ્વાસજરમાં ક્ષય કરી દે છે.

સ્વાધ્યાય વાણીની તપશ્ચર્યા છે. તેના દ્વારા હૃદયનો મળ
ધોવાઈ સાફ થઈ જાય છે. સ્વાધ્યાય અંતઃપ્રેક્ષણ છે. તેના અભ્યાસથી
પણા માણસો આત્મોન્નતિ કરી મહાત્મા અને પરમાત્મા બની

મયા. સ્વાધ્યાય વિના અંતરનો જ્ઞાનદીપક પ્રજ્વળિત થઈ શકતો નથી.

સારે હવે સ્વાધ્યાય એટલે શું તેનો વિચાર કરીએ અધ્યયન અધ્યાય શોભનોઽધ્યાય સ્વાધ્યાય—ઝાઝા ૪ અ. ૧ સુ + અધ્યાય અર્થાત્ સુષ્ટુ અધ્યાય (અધ્યયન)નું નામ સ્વાધ્યાય છે નિષ્કર્ષ એ છે કે આત્મદેહવાણકરી એક પદન-પાઠનરૂપ અધ્યયનનું નામ સ્વાધ્યાય છે.

હાજી સૂત્રના દીક્ષકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ સ્વાધ્યાયનો અર્થ કરે છે—સુષ્ટુ = સમ્પૂર્ણ પ્રકારે, આ = મર્યાદા સહિત અધ્યય કરવાનું નામ સ્વાધ્યાય છે—સુષ્ટુ આ = મર્યાદિત અધીયતે इति સ્વાધ્યાય—ઠા. ૨/૨૩

જેન શાસ્ત્રકારોએ સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ દર્શાવ્યા છે—૧. વાયના, ૨ પૃચ્છના, ૩ પરિવર્તના, ૪ અનુપ્રેક્ષા અને ૫ ધર્મકથા.

શુરુ પાસેથી સૂત્રપાઠ સ્પર્ધ સૂત્ર જેવું હોય તે પ્રમાણે જ ઉચ્ચારણ કરવું તે વાયના છે વાયના દ્વારા સૂત્રના શબ્દશરીરની પૂર્ણરૂપે રક્ષા થાય છે તેથી હીનાક્ષર, અચક્ષર, પદ્ધીન, ધીપદ્ધીન આદિ દોષોથી બચવા માટે સાવધાની રાખવી જોઈએ

સૂત્ર-વાયના વિસ્મૃત ન થઈ જાય એટલે સૂત્રની પુનઃ પુન. પરિવર્તના એ પરિવર્તના છે

સૂત્ર-વાયના સંબંધી તાત્ત્વિક ચિંતન કરવું તે અનુપ્રેક્ષા છે. અનુપ્રેક્ષા સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વપૂર્ણ અંગ છે અનુપ્રેક્ષા વિના જ્ઞાન ચમકી શકતું નથી

ન્યારે સૂત્ર-વાયના, પૃચ્છના, પરિવર્તના અને અનુપ્રેક્ષા પછી તત્ત્વનું વાસ્તવિક રૂપ સ્પષ્ટ થઈ જાય સારે જન-કેદવાણુ માટે ધર્મોપદેશ કરવો તે ધર્મકથા છે.

કેટલાય માણસો એવું સમજે છે કે કોઈ ધર્મપુરતક નિર્લંબાંચી લીધું એટલે સ્વાધ્યાય થઈ ગયો ! તેમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી કે અર્થનું ચિંતન—મનન કરવામાં આવતું નથી. શાબ્દના શબ્દ—શરીરનો સ્પર્શ કરવા માત્રથી સ્વાધ્યાય થતો નથી. જો કે શુદ્ધ ઉચ્ચારણથી પણ થોડો લાભ થાય છે, કારણ કે શબ્દોના ઉચ્ચારણથી પણ ભાવોના સંપંદન તરંગિત બને છે અને તેનો જીવન ઉપર પ્રભાવ પડે છે, પરંતુ પાક કરતી વખતે આપણે પૂઝના, પરિવર્તના અને અનુપ્રેક્ષાનું ધ્યાન રાખીએ તો જ સ્વાધ્યાયનો પૂરો લાભ મેળવી શકીએ છીએ.

સ્વાધ્યાયમાં અપૂર્વ આનંદ મેળવવા માટે નીચેના નિયમોના પાલનની આવશ્યકતા છે:—

૧. એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયમાં જ ચિત્તની એકાગ્રતા હોવી જોઈએ.

૨. નૈરન્તર્ય—સ્વાધ્યાયમાં વિશ્લેષ નહિ પાડતાં નિયમપૂર્વક થવો જોઈએ.

૩ વિષયોપરતિ—સાંસારિક વિષયવાસનાઓથી જીવનને છાંવી આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં તેને ઊર્ધ્વગામી બનાવે તેવા પુસ્તકો સ્વાધ્યાય માટે પસંદ કરવા જોઈએ.

૪ પ્રકાશની ઉત્કૃષ્ટ—સ્વાધ્યાય કરતી વખતે એ દૃઢ વિશ્વાસ હોવો જોઈએ કે તે આપણા અંતઃસ્થ આત્મામાં પ્રકાશ દેસાવશે. સંસ્કૃતનું બળ મહાન છે. તેથી સ્વાધ્યાય સમયનો શુદ્ધ સંકલ્પ અવશ્ય અંતઃસ્થીતિ પ્રદેશવશે.

૫ સ્વાધ્યાયનું સ્થાન—સ્વાધ્યાય માટે પરિવ્રજ શુદ્ધ વાતાવરણ જોઈએ, તેથી તેવું સ્થાન પસંદ કરવું જોઈએ.

ચાર પ્રકારના દોષ—

પ્રત્યેક વ્રીતમાં લાગતા દોષો અનુક્રમે ચાર છે, તે ૧. અતિક્રમ, ૨. વ્યતિક્રમ, ૩. અનિચાર અને ૪. અનાચાર.

૧. અતિક્રમ—અદ્ય કરેલ વ્રત અથવા પ્રતિજ્ઞાને ભંગ કરવાનો સંકલ્પ કરવો તે.

૨. વ્યતિક્રમ—વ્રત ભંગ કરવા માટે ઉદ્યત થવું તે.

૩ અતિચાર—વ્રત ભંગ કરવા માટે સાધન એકત્રિત કરવા અને એક દેશથી વ્રત ખંડિત કરવું તે.

૪. અનાચાર—વ્રતને સર્વથા ભંગ કરવું તે.

ઉદાહરણ રૂપે આધાકર્મી આદાર લક્ષ્ય—

કાર્ત્ત્વ અનુરાગી ભક્ત આધાકર્મી આદાર તૈયાર કરી સાધુને નિર્મત્રણ આપે અને સાધુ જાણવા જતાં પણ તે નિર્મત્રણનો સ્વીકાર કરે, આધાકર્મી આદાર લેવાની ઇચ્છા કરે અને પાત્ર લક્ષ ઉભા થાય ત્યાં સુધી અતિક્રમ દોષ લાગે છે.

આધાકર્મી આદાર લેવા માટે ઉપાશ્રયની બદાર પગ મૂકવાથી શરૂ કરી ઘરમાં પ્રવેશ કરી ઝોળી ખેલી પાત્ર ધરે ત્યાં સુધી વ્યતિક્રમ દોષ છે.

આધાકર્મી આદાર મહણ કરવાથી શરૂ કરી ઉપાશ્રયમાં પાછા ચારી ખાવાની તૈયારી કરે અને આદાર કરવા માટે માસ દાયમાં લે ત્યાં સુધી અતિચાર દોષ છે.

અને માસ મુખમાં મૂકવાથી અને ખાવાથી અનાચાર દોષ લાગે છે. આ ચારે દોષોમાં ઉત્તરોત્તર દોષની અધિકતા છે.

सूत्रपाठ

चउत्थं समणमुत्तं

[असंयम सूत्र]

पडिक्कमामि एगविहे असंजमे.

पडिक्कमामि दोहिं वंधणेहिं- रागबंधणेणं, दोस-बंधणेणं;
पडिक्कमामि तीहिं दंडेहिं- मणदंडेणं, वयदंडेणं, कायदंडेणं.पडिक्कमामि तीहिं गुत्तोहिं- मणगुत्तोप, वयगुत्तोप,
कायगुत्तोप.पडिक्कमाभि तीहिं सल्लेहिं- माया-सल्लेणं, नियाण-
सल्लेणं, मिच्छादंसण-सल्लेणं.पडिक्कमामि तीहिं गारवेहिं- इद्धोगारवेणं, रसगारवेणं,
सायागारवेणं.पडिक्कमामि तीहिं विराहणाहिं- नाणविराहणाप,
दंसणविराहणाप चरित्तविराहणाप.पडिक्कमामि चउहिं कसापहिं- कोहकसापणं,
माणकसापणं, मायाकसापणं, लोहकसापणंपडिक्कमामि चउहिं सण्णाहिं- आह्वासण्णाप, भय-
सण्णाप, मेहुणसण्णाप, परिग्गहसण्णाप.पडिक्कमामि चउहिं चिकहाहिं- इत्थीकहाप, भत्तकहाप,
देसकहाप, रायकहाप.पडिक्कमामि चउहिं ज्ञाणेहिं- अट्टेणं ज्ञाणेणं, रुहेणं
ज्ञाणेणं, धम्मेणं ज्ञाणेणं, सुक्केणं ज्ञाणेणं.

पडिकमामि पंचहिं किरियाहिं-काइयाए अहिगरणियाए,
पाउसियाए, पारितावणियाए, पागाइवाय-किरियाए.

पडिकमामि पंचहिं कामगुणेहिं-सहेणं, रुवेणं, गंधेणं,
रसेणं, फासेणं

पडिकमामि पंचहिं महवपहिं-सव्याओ पाणाइवायाओ
घेरमणं, सव्याओ मुसावायाओ घेरमणं, सव्याओ
अविस्सावायाओ घेरमणं, सव्याओ मेहुणाओ घेरमणं,
सव्याओ परिग्गहाओ घेरमणं

पडिकमामि पंचहिं समिईहिं-इरियासमिईणं, भासा-
समिईणं, णसणासमिईणं आयाणभंडमत्तनिस्सेवणासमिईणं,
उच्चार-पासवण-खेल-मल्ल-सिंघाण पारिद्धावणियासमिईणं

पडिकमामि छहिं जीयनिकाएहिं-पुढयिकाएणं, आउ-
काणं, तेउकाएण, वाउकाएण घणस्सइकाएणं, तसकाएणं,

पडिकमामि छहिं लेसाहिं-किण्हलेसाए, नीललेसाए,
काउलेसाए, तेउलेसाए, पम्हलेसाए, सुकलेसाए,

पडिकमामि सत्तहिं भयट्ठाणेहिं अट्ठहिं मयट्ठाणेहिं,
नवहिं धमचेरगुत्तीहिं दसग्गिहे समणधम्म-
एकारसहिं उवासग-पडिमाहिं,
वारसहिं भिक्खु पडिमाहिं,
तेस्सहिं किरियाठाणेहिं,
चउइसहिं भूयगामेहिं,
पन्नरसहिं परमादम्मिपहिं,
सोलसहिं गादासोलसपहिं,

सत्तरसिद्धे असंजमे,
 अष्टारसविद्धे अवमे,
 पगूणवीसाप नायज्झयणेहि,
 वीसाप अममाहि-ठाणेहि;
 इक्कवीसाप सवलेहि,
 धावीसाप परीसहेहि,
 तेवीसाप सूयगइज्झयणेहि,
 चउवीसाप देवेहि,
 पणवीसाप भाशणाहि
 छव्वीसाप दसाकप्पववहाराणं उहेसणकालेहि,
 सत्तावीसाप अणगारगुणेहि,
 अट्ठावीसाप आयारप्पकप्पेहि,
 पगूणतीसाप पावसुयप्पसंगेहि,
 तीसाप मद्दामोहनीयठाणेहि;
 एकतीसाप सिद्धादगुणेहि, धवीसाप जोगसंगहेहि;
 तेत्तीसाप आसायणाहि—

(१) अरिहंताणं आसायणाप	(५) साहणं आसायणाप (६) सादुणीणं आसायणाप
(२) सिद्धाणं आसायणाप	(७) सावयाणं आसायणाप
(३) आपरियाणं आसायणाप	(८) साविधोणं आसायणाप
(४) उवज्झायाणं आसायणाप	

(९) देवाणं आसायणाप	(१६) चायणायरियस्स आसायणाप
(१०) देवीणं आसायणाप	(२०) जं चाइद्धं
(११) इहलोगस्स आसायणाप	(२१) वच्चामेलियं
(१२) परलोगस्स आसायणाप	(२२) हीणमखरं
(१३) केवल्लि-पणत्तस्स धम्मस्स आसायणाप	(२३) अच्चक्खरं
(१४) सदेव- मणुयाऽसुरस्स लोगस्स आसायणाप	(२४) पयहीणं
(१५) सब्बपाण-भूय- जीव-सत्तारणं आसायणाप	(२५) धीणयहीणं
(१६) कालस्स आसायणाप	(२६) ओगहीणं
(१७) सुयस्स आसायणाप	(२७) घोसहोणं
(१८) सुपदेवपाप आसायणाप	(२८) सुहुविन्नं
	(२९) दुहुपडिच्छियं
	(३०) अकाले कम्मो सज्झामो
	(३१) काले न कम्मो सज्झामो
	(३२) असज्झाएय सज्झाएयं
	(३३) सज्झाएय न सज्झाएयं
	तस्स मिच्छा मि दुक्कटं

બાવાર્થ પાઠ

ચોથું શ્રમણ સૂત્ર

[અસંયમ સૂત્ર]

૧ અવિગતિરૂપ એવિધં *અસંયમનું આચરણ કરવાથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરી છું અર્થાત્ તેનાથી નિવર્તું છું.

૨. ગામ અને દેવરૂપ જે પ્રકારના જમન દ્વારા લાગેલાં અનિચારનું પ્રતિક્રમણ કરી છું અર્થાત્ તેનાથી નિવર્તું છું.

૩ મન દંડ, વચન દંડ અને કાયા દંડ એ ત્રણ દંડથી, મનશુભિ, વચનશુભિ અને કાયાશુભિ એ ત્રણ શુભ ન રહેવાથી; માયાશલ્ય, નિદાનશલ્ય અને મિથ્યાદર્શનશલ્ય એ ત્રણ શલ્યથી; ઋદ્ધિગૌરવ, રસગૌરવ અને સાતાગૌરવ એ ત્રણ ગૌરવથી; જ્ઞાનવિરાધના, દર્શનવિરાધના અને ચારિત્રવિરાધના એ ત્રણ વિરાધનાથી લાગેલાં અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરી છું અર્થાત્ તેનાથી નિવર્તું છું.

૪. ક્રોધક્રપામ, માનક્રપામ, માયાક્રપામ અને લોભક્રપામ એ ચાર ક્રપામથી; આહારસંતા, લાભસંતા, નૈયુનસંતા અને પરિગ્રહ-સંતા એ ચાર સંતાથી; સ્ત્રીકથા, ભોજનકથા, દેશકથા અને રાજકથા એ ચાર વિકથાથી; આર્તભ્યાન અને રૌદ્રભ્યાન બાવાથી તથા ધર્મભ્યાન અને શુક્લભ્યાન ન બાવાથી એમ ચાર ભ્યાન સંજ્ઞાથી લાગેલાં અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરી છું અર્થાત્ તેથી નિવર્તું છું.

* “સંજમો સમ્મં ઉવરમો ।” इति जिनदास महत्तरा ।

“असंयमे अविरतलक्षणे सति प्रतिपिद्धकरणादिना यो मया
दैवसिकोऽतिचारः कृतः इति गम्यते”.

इत्याचार्य हरिमद्राः

૫. કાષિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેશિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા એ પાંચ ક્રિયા યજ્ઞોઃ શબ્દ, ૩૫, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ પાંચ કામગુણો દ્વારા; સર્વ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ, સર્વ મૃત્વાવાદ વિરમણુ, સર્વ અદ્વતાદાન વિરમણુ, સર્વ મૈથુન વિરમણુ અને સર્વ પરિગ્રહ વિરમણુ એ પાંચ મહાવ્રતો મમ્યક પ્રકારે પાલન ન કરવાથી, ધર્વા સમિતિ, લાપા સમિતિ, એવણા સમિતિ, આદાન-ભાવગમાન-નિરોધણુ સમિતિ, ઉચ્ચાર-પ્રસવણુ-લેખ-જલ-સિધાણુ-પારિણાપનિકા-સમિતિ એ પાંચ સમિતિનું સમ્યક પ્રકારે પાલન ન કરવાથી લાગેલાં અતિચારોનું પ્રતિક્રમણુ કરે છું અર્થાત્ તેથી નિવર્તું છું.

૬. પૃથિવીકાય, અપ્સકાય, તેજસકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ ૭ જીવ નિગ્રહોને અર્થાત્ તે જીવોને કિલામના ઉપભવવાથી કે તેની હિંસા કરવાથી; કૃષ્ણચેરયા, નીલ લેરયા, કાપોતલેરયા એ ત્રણ અપ્રચરત લેરયામાં પ્રવર્તન દ્વારા તથા તેજલેરયા, પદ્મલેરયા અને સુકલલેખ્યા એ ત્રણ પ્રચરત લેરયામાં અવર્તન દ્વારા લાગેલાં અતિચારોનું પ્રતિક્રમણુ કરે છું અર્થાત્ તેથી નિવર્તું છું.

(સાત ભયથી શરૂ કરી તેત્રીસ આસાતના મુધી જે અતિચારો લાગ્યા હોય તેનું પ્રતિક્રમણુ કરે છું.)

૭. સાત ભયના સ્થાનોના સેવન દ્વારા; ૮. આઠ પ્રકારના મદસ્થાનના સેવન દ્વારા; ૯. નવ પ્રકારના વ્યજ્ઞચર્ચની શુભિનું પાલન ન કરવાથી; ૧૦. દસવિધ શ્રમણુ ધર્મમાં પ્રતિષિદ્ધ વર્તન દ્વારા;

૧૧. આવકની અગિયાર પ્રતિમા આશ્રયી અગ્રદા, અને વિધરીત પ્રરૂપણાદ્વારા;

૧૨. લિખુની ગાર પ્રતિમા આશ્રયી અશ્રદ્ધા, વિપરીત
અરૂપણા આદિ દ્વારા;

૧૩. તેર ક્રિયાના સ્થાન અર્થાત્ ક્રિયાઓ કરવાથી;

૧૪. ચૌદ પ્રકારના જીવોના સમૂહથી અર્થાત્ તેમની દ્વિસા દ્વારા;

૧૫. પંદર પરમાધાર્મિક દેવો જેવાં ભાવ કે આચરણ દ્વારા;

૧૬. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતરકંઠની ગાથા અધ્યયન
સહિત સોજ અધ્યયનોથી અર્થાત્ તદનુસાર આચરણ ન કરવાથી;

૧૭. સત્તર પ્રકારના સંયમમાં પ્રતિષિદ્ધ ક્રિયા આશ્રયી;

૧૮. અઠાર પ્રકારના અપ્રજ્ઞાચર્યના સેવનથી;

૧૯. દાતા સૂત્રના ઓગણીસ અધ્યયનોથી અર્થાત્ તદનુસાર
આચરણ ન કરવાથી;

૨૦. ચિત્તને અસમાધિ ઉપજવાના સ્થાનોથી;

૨૧. એકવીશ *શબ્દ દોષથી;

૨૨. બાવીશ પરિપક્વો સદ્ગત ન કરવાથી;

૨૩. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના બંને શ્રુતરકંઠ મળાને ત્રેવીશ
અધ્યયનોથી અર્થાત્ તદનુસાર આચરણ ન કરવાથી;

૨૪. ચોવીશ દેવોની અવહેલના દ્વારા;

૨૫. પાંચ મહાવ્રતોના રક્ષણાર્થે પચીસ ભાવનાનું આચરણ
ન કરવાથી;

૨૬. દશાશ્રુત રકંઠના દસ અધ્યયન, જુદા જુદા કલ્પના ૭
અધ્યયન અને વ્યવહાર સૂત્રના દસ અધ્યયન-ઉક્ત સૂત્રચંપીના

* અર્ચિતને મહિન કરવાના હેતુ.

છત્રીય અધ્યયનોના ઉદ્દેશાના કાળે કરીને અર્થાત્ તદનુસાર આચરણુ ન કરવાથી;

૨૭. સાધુજીના સતત્વીર ચુલોને પૂર્ણતઃ ધારણુ ન કરવાથી;

૨૮. આચારાંગ સૂત્રના પચીસ અધ્યયન અને નિશીઘ સૂત્રના ત્રણ અધ્યયન મળી અઠાવીસ આચાર-પ્રકરણ અધ્યયનોથી અર્થાત્ તદનુસાર આચરણુ ન કરવાથી;

૨૯. ઝોગજીત્રીસ પાપશ્રુતના પ્રસંગોથી અર્થાત્ મંત્ર આદિ પાપશ્રુતોનો પ્રયોગ કરવાથી;

૩૦. મહામોહનીય કર્મના ત્રીસ પ્રકારના રથાનોના સેવનથી;

૩૧. સિદ્ધના એકત્રીસ આદિચુલોની ઉચિત શ્રદ્ધા તથા પ્રરૂપણા ન કરવાથી;

૩૨. મન, વચન અને કાયાના શુભયોગના બત્રીસ પ્રકારના સંગ્રહ વિષે અસાવધતા રહેવાથી;

૩૩. અને તેત્રીસ પ્રકારની આશાતનાદ્વારા લાગેલાં અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરું છું અર્થાત્ તેનાથી નિવર્તું છું. (તેત્રીસ આશાતના આ પ્રમાણે છે:—

૧. અરિહંતો, ૨. સિદ્ધો, ૩. આચાર્યો, ૪. ઉપાધ્યાયો, ૫. સાધુઓ, ૬. માઘીઓ, ૭. આવકો, ૮. આવિકાઓ, ૯. દેવો, ૧૦. દેવીઓ, ૧૧. આલોક, ૧૨. પરલોક, ૧૩. કેવળા પ્રરૂપિત ધર્મ, ૧૪. દેવ-મનુષ્ય અને અસુરો સહિત એવો સમગ્ર લોક, ૧૫. સર્વ પ્રાણુ, જૂત, જીવ, સત્ત્વ, ૧૬. કાળ, ૧૭. શ્રુતગ્રાન, ૧૮. શ્રુતદેવતા, ૧૯. વાયનાયાર્ય-આ ઝોગજીત્રીસની આશાતનાથી—

તથા ૨૦. યત્ત્વ વ્યાવિહ, ૨૧. બ્ધસાત્રેહિત, ૨૨. હીનાક્ષર,

૨૩. અત્યક્ષર, ૨૪. પદ્મીન, ૨૫. વિનયલીન, ૨૬. યોગલીન,
 ૨૭. ધોપલીન, ૨૮. સુષુદ્ધ, ૨૯. કુષુ-પ્રતીચ્છિત, ૩૦.
 અકાલકૃત સ્વાધ્યાય, ૩૧ કાલ અકૃત સ્વાધ્યાય ૩૨. અસ્વાધ્યાયિકમાં
 સ્વાધ્યાય, ૩૩. સ્વાધ્યાયિકમાં અસ્વાધ્યાય-એ નેત્રીશ આશાતનાઓથી
 ને અતિચાર સામાં હોય તે સર્વથી નિવર્તુ છું અર્થાત્ તે સર્વે
 સંબંધી મારાં કુષુઓ નિષ્કુળ થાઓ.

શબ્દાર્થ

પટિક્રમામિ = પ્રતિક્રમણ

કંઈ છું, નિવર્તુ છું

પગવિદ્ધે = એક પ્રગ્નરના

અસંજમે = અસંયમથી

દોહિં = બે

વંધનેહિં = બંધનોથી

રાગવંધનેષ = રાગના

બંધનથી

દોસવંધનેષ = દેવના

બંધનથી

તીહિં = તથા

દંડેહિં = દંડથી

મળદંડેષ = મળ દંડથી

વયદંડેષ = વયન દંડથી

કાયદંડેષ = કાય દંડથી

ગુત્તીહિં = ગુપ્તિઓથી

મળગુત્તીપ = મનોગુપ્તિથી

ઘયગુત્તીપ = વયન

ગુપ્તિથી

કાયગુત્તીપ = કાય ગુપ્તિથી

સલ્લેહિં = શસ્ત્રથી, શ્વગથી

માયા-સલ્લેષ = માયા

શસ્ત્રથી

નિયાણ-સલ્લેષ = નિદાન

શસ્ત્રથી

મિચ્છાદંસણ-સલ્લેષ =

મિથ્યાદર્શન શાસ્ત્રથી

ગારવેહિં = ગૌરવથી; ગર્વથી

દ્વિગારવેષ = ઋદ્ધિ

ગૌરવથી

રસગારવેષ = રસ ગૌરવથી

સાયાગારવેષ = સાતા

ગૌરવથી

વિરાહનાહિ =
 વિરાધનાઓથી,
 નાણવિરાહનાપ = ગાનની
 વિરાધનાથી
 વેસણવિરાહનાપ =
 દર્શનની વિરાધનાથી;
 સમ્યક્ત્વની વિરાધનાથી
 ચરિત્તવિરાહનાપ =
 ચારિત્રની વિરાધનાથી
 ઘડહિ = ચાર
 કસાપહિ = કથાઓથી
 કોદ્ધકસાપણં = ક્રોધ
 કથાઓથી
 માણકસાપણં = માન
 કથાઓથી
 માયાકસાપણં = માયા
 કથાઓથી
 લોદ્ધકસાપણં = લોભ
 કથાઓથી
 સ્પણાહિ = સગાઓથી
 આહારસ્પણાપ = આહાર
 સંગાથી
 મયસ્પણાપ = ભય સગાથી
 મેહુણસ્પણાપ = મૈથુન
 સંગાથી

પરિગ્રહસ્પણાપ = પરિગ્રહ
 સંગાથી
 વિક્રહાહિ = વિક્રધાઓથી
 રૂત્થીકહાપ = રૂઝી કથાથી
 મત્તકહાપ = મોજન કથાથી
 વેસકહાપ = વેશ કથાથી
 રાયકહાપ = રાજ્ય કથાથી
 જ્ઞાણેહિ = જ્ઞાનોથી
 અદ્દેણં જ્ઞાણેણં = આત્મ
 જ્ઞાનથી
 રુદ્દેણં જ્ઞાણેણં = રોદ્ધ જ્ઞાનથી
 ધમ્મેણં જ્ઞાણેણં = ધર્મ
 જ્ઞાનથી
 સુક્ષેણં જ્ઞાણેણં = સુક્ષ્મ
 જ્ઞાનથી
 પંચહિ = પાંચ
 કિરિયાહિ = ક્રિયાઓથી
 કાદયાપ = કાવિઓથી
 અદિગરણિયાપ = આધિ-
 કરણિઓથી
 પાડસિયાપ = પ્રાદેશિકીથી
 પારિતાવણિયાપ = પારિ-
 તાપનિકીથી
 પાણજ્ઞવાય-કિરિયાપ =
 પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી

કામગુણેર્હિ = કામગુણેથી

સદ્ગેણ = શબ્દથી

રૂપેણ = રૂપથી

ગંધેણ = ગંધથી

રસેણ = રસથી

પાસેણ = સ્પર્શથી

મહાવ્યર્ણ = મહાવ્યર્ણથી

સઙ્ગાઓ = સર્વ પ્રકારના

પાણાદિપાયાઓ = પ્રાણાતિ-
પાતથી; દિસાથી

મુસાવાયાઓ = મુષાવાયથી;
અસતથી

અદિદ્વાદાનાઓ = અદતા
દાનથી; ઔર્ધ્વથી

મેહુણાઓ = મૈથુનથી;
અપ્રમદાયર્થથી

પરિગ્રહાઓ = પરિગ્રહથી;
દમ ઉપરની મૂર્છાથી

વેરમર્ગ = વિરમણ; નિવૃત્તિ

સમિર્દ્ધિ = સમિતિઓથી

શ્રિયાસમિર્દ્ધિ = ધર્મ
સમિતિથી

માસાસમિર્દ્ધિ = ભાષા
સમિતિથી

પસળાસમિર્દ્ધિ = એવળા
સમિતિથી

આયાણમંડમત્ત-

નિકસેવણાસમિર્દ્ધિ =

આદાન ભાણકમાત્ર નિરોપણ
સમિતિ

ઉચ્ચાર = ઝાડો

પાસવળ = પ્રસવણ, મૂત્ર

શેલ = શ્લેષ્મ, કફ

જલ્લ = શરીરનો મેદ

સિઘાળ = નાકનો મેદ

પારિક્ષાવર્ણિયાસમિર્દ્ધિ =
પરકવાની સમિતિથી

છર્દિ = ૭

જીવનિકાપર્દિ = જીવ
નિશયોથી; જીવના સમૂહોથી

પુઢવિકાપર્ણ = પૃથિવીકાયથી

આકાપર્ણ = અપકાયથી;

તેજકાપર્ણ = તેજસકાયથી;
અગ્નિકાયથી

વાયકાપર્ણ = વાયુકાયથી

વળસ્સદકાપર્ણ = વનસ્પતિ
કાયથી

તસકાપર્ણ = તસકાયથી

લેસર્દિ = લેશ્યાઓથી

કિણ્દલેસાપ = કૃષ્ણલેશ્યાથી

નીલલેસાપ = નીલ લેશ્યાથી

કાઝલેસાપ = કાપેત

લેશ્યાથી

તેઝલેસાપ = તેજે લેશ્યાથી

પમ્હલેસાપ = પમ્હ લેશ્યાથી

સુકલેનાપ = શુકલ લેશ્યાથી

સત્તર્હિ = સાત

મયદ્વાળેર્હિ = ભયના સ્થાનોથી

અઢર્હિ = આઠ

મયદ્વાળેર્હિ = મદ સ્થાનથી

નવર્હિ = નવ

યંમચેરગુત્તીર્હિ =

અભયર્થની ગુપ્તિથી

દસવિહે = દસ પ્રકારના

સમણધર્મે = શ્રમણ ધર્મમાં

પકારસર્હિ = અગિયાર

ઝયાસગપડિમાર્હિ =

આવકની પ્રતિભાઓથી

ચારસર્હિ = ચાર

મિક્કુપડિમાર્હિ = ભિક્ષુ

(સાધુ)ની પ્રતિભાઓથી

તેરસર્હિ = તેર

કિરિયાઠાળેર્હિ = કિયા

સ્થાનોથી

ચઝહસર્હિ = ચૌદ

મૂયગામેર્હિ = છવ

(ભૂતગ્રામ)ના સમૂહથી

પન્નરસર્હિ = પંદર

પરમાહમ્મિર્પર્હિ = પરમા-

ધાર્મિક (ભવનપતિ

જાતના દેવો)થી

સોલર્પર્હિ = સોળ

ગાહાસોલસર્પર્હિ = સૂત્ર

કૃતાગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુત

રકંધની ગાથા અધ્યયન

સહિત સોળ અધ્યયનોથી

સત્તરસવિહે = સત્તર પ્રકારના

અસંજમે = અસંયમથી

અઢારસવિહે = અઢાર

પ્રકારના

અવંમે = અઅભયર્થથી

પગૂળવીસાપ = ઓગણીસ

નાયજ્ઞયળેર્હિ = ચાતા

સૂત્રના અધ્યયનોથી

વીસાપ = વીસ

અસમાદિઠાળેર્હિ =

અસમાધિના સ્થાનોથી

ફફવીસાપ = એકવીસ

સવલેર્હિ = ચમલ દોષોથી

ઘાવીસાપ = બારીસ

પરીસહેહિ = પરિપહેાથી
 તેવીસાપ = તેવીશ
 સ્યગઙ્ગયણેહિ = સૂત્ર
 કૃતાગ સૂત્રના અધ્યયનોથી
 ઘડવીસાપ = એવીશ
 દેવેહિ = દેવોથી
 પળવીસાપ = ૫૨થીશ
 ભાવળાહિ = ભાવનાઓથી
 છઠ્ઠીસાપ = ૭૨થીશ
 દ્વસાકપ્પવચદ્વારાણ =
 દશાશ્રુત સ્કંધ, બૃહત્સ્કંધ
 અને બવદ્વાર સૂત્રના
 ઉદ્દેશનકાલેહિ = ઉદ્દેશના
 કાળે કરીને
 સત્તાવીસાપ = સતાવીશ
 ઘળગારગુણેહિ = માધુના
 ગુણોથી
 અઠ્ઠાવીસાપ = અઠ્ઠાવીશ
 આવારપ્પકપ્પેહિ = આચાર
 પ્રકરણોથી, અથવા
 આચારાગના ૫૨થીશ
 અધ્યયન અને નિસીધના
 તથા મળી કુલ અઠ્ઠાવીશ
 અધ્યયનોથી
 પગૂળતીસાપ = આગણત્રીશ

પાવસુયપ્પસંગેહિ = પાપ
 શ્રુતના પ્રસંગોથી
 તીસાપ = ત્રીશ
 મહામોહનીયદ્વાણેહિ =
 મહામોહનીય (૪૫) ના
 સ્થાનોથી
 પગતીસાપ = એકત્રીશ
 સિદ્ધાદ્ધગુણેહિ = સિદ્ધના
 આદિ-ગુણોથી
 ઘત્તીસાપ = બત્રીશ
 જોગસંગહેહિ = યોગ
 સમ્રપથી
 તેત્તીસાપ = તેત્રીશ
 આસાવળાહિ =
 આચાતનાથી
 અરિહંતાણં = અરિહનોની
 આસાવળાપ =
 આચાતનાથી
 સિદ્ધાણ = મિદ્ધોની
 આયરિયાણં = આચારોની
 ઉવજ્જાયાણં = ઉપાધ્યાયોની
 સાહુણં = સાધુઓની
 સાહુણીણ = સાધ્વીઓની
 સાવયાણં = આવોની
 સાવિયાણં = શ્રાવિકાઓની
 દેવાણં = દેવોની

દેવીણં = દેવીઓની

દ્વલોગસ્ત = આ લોકની

પરલોગસ્ત = પરલોકની

કૈવલિ-પણ્ણત્તસ્સ

ધમ્મસ્સ = કેવળી

પ્રરૂપિત ધર્મની

સદેવ-મણુયાઽસુરસ્સ

લોગસ્સ = દેવ, મનુષ્ય

અને અસુર સહિત સમગ્ર

લોકની

સવ્વપાણભૂયજીવસત્તાણં =

સર્વે પ્રાણી, શૂત, જીવ અને

સર્પની

કાલસ્સ = કાળની

સુયસ્સ = શુભની

સુયદેવયાપ = શુભ દેવતાની;

તીર્થંકર તથા ગણધરની

વાયણાયરિયસ્સ = વાયના-

ચાર્યની

જે વાહન આદિ ચોર પદના

અર્થો માટે સુતપાઠ 'જ્ઞાન' માં

જુઓ.

વિવેચન

૧. સંયમ—

સંયમ અર્થાત્ સાવધાનીપૂર્વક સમ્યક્ પ્રકારે ધન્યજ્ઞોનું નિયમન કરવું તે સંયમ છે. સંયમનું વિરોધી પદ અસંયમ છે. તે જ સમસ્ત સાંસારિક દુઃખોનું મૂળ છે. ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી થતા રાગ-દ્વેષ રૂપ કળાયલાવનું નામ અસંયમ છે. અસંયમ રહેવાથી આત્મા પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં પરિણતિ કરી શકતો નથી. અસંયમીની દષ્ટિ બહિર્મુખ હોય છે, પુણ્ય વાસનાને જ ક્ષેપ સમજે છે તેથી પ્રમાદવશ અંતર્હૃદય સાધના પટથી ઢાંકી ગયું હોય તો તેને આત્મ-સ્વરૂપમાં કન્દિત કરવા માટેનું પ્રતિક્રમણ છે.

૨. રાગ અને દ્વેષ વંચ—

જન્મ-મરણ રૂપ સંસાર વિષ-વૃક્ષના બે જ ખીજ છે : ૧ રાગ અને ૨ દ્વેષ. જૈનધર્મનું સંપૂર્ણ સાહિત્ય રાગદ્વેષના વિરોધમાં જ સજ્જ કરેલ છે. જૈનધર્મ નિવૃત્તિ પ્રધાન ધર્મ છે

તેથી રાગ-દ્વેષની નિવૃત્તિ ઉપર અધિક ભાર મૂકેલો છે. વીતરાગતાનું લક્ષ રાખ્યા વિના તપશ્ચરણનો, સાધનાનો કાંઈ અર્થ નથી.

આચાર્ય મુનિયંઃ કહે છે કે—“રાગદ્વેષો यदि स्यातां तपसा किं प्रयोजनम्? नर्था रोग द्वेष लरेका पञ्चा છે ભાં તપનું શું પ્રયોજન છે ?

આચાર્ય નમિ કહે છે કે:—वक्ष्यतेऽष्टविधेन कर्मणा येन हेतुभूतेन तद् बन्धनम्। राग-द्वेष द्वारा आठ કર્મોનું બંધન થાય છે તેથી તેને “બંધ” કહેલું છે.

આચાર્ય જિનનાસ મહત્તર કહે છે કે જેના દ્વારા આત્મા કર્મોથી રૂગાય છે તે મોહની પરિણતિ રાગ છે અને જે મોહની પરિણતિથી કાંઈ સાથે સજુતા ધૃત્વા, ક્રોધ, અહંકાર આદિ કરવામાં આવે છે તે દ્વેષ છે—रंजनं रज्यते वाऽनेन जीव इति रागः, राग एव बन्धनम्। द्वेषणं द्विपत्यनेन इति वा द्वेषः, द्वेष एव बन्धनम्-આવશ્યક સૂચિં.

આચાર્ય હરિભદ્ર કહે છે કે જે મનુષ્યે શરીર ઉપર તેલ ચોપડી રાખેલ હોય તેના શરીર ઉપર ધૂળ ઉડીને જેવી રીતે ચોટી જાય છે તે પ્રમાણે રાગ-દ્વેષના ભારથી આક્રિસલ થયેલ આત્મા પર કર્મ-રજનો બંધ થાય છે.

૩. દૃઢ—

દુષ્પ્રયુક્ત મન, વચન અને કાયા એ ભાવ-દંડત્રયથી ચારિત્રરૂપ આખ્યાત્મિક ઐશ્વર્યનો વિનાશ થનાથી આત્મા દંડિત-ધર્મભ્રષ્ટ થાય છે.

મનો દંડ ૭ પ્રકારે છે:—વિષાદ કરવો, નિર્દય વિચાર કરવો, બ્યર્થ કલ્પના કરવી, મનને ભટકવું મૂકવું, દૂષિત કે અપવિત્ર વિકલ્પો કરવા અને ધૃત્વા, દ્વેષ રાખી અન્યનું અમંગલ ચિતવવું.

વચનદ્વંદ્વના છ પ્રકાર છે —અસત્ય લાવણું, નિદા કે યુગલો કરવી, ઠોર વચન મહેતુ, આત્મ-લાધા કરવી, બ્યર્થ વાતો કરવી અને સૂતસંજની મિથ્યા પ્રરૂપણા કરવી

કાયદ્વંદ્વના ■ પ્રકાર છે —કાર્ષ્ણે મારવું, પીડા આપવી, બળિયાર સેવવો, ચોરી કરવી, અકાષ્ટને ચાવવું, બ્યર્થ એજા કરવી, અસાવધાનીથી ચાલવું

ગુપ્તિ—

અશુભ યોગથી નિવૃત્ત ચર્ધ શુભ યોગમા પ્રવૃત્તિ કરની તે ગુપ્તિ છે ગુપ્તિ અને સમિતિમા લિખતા એ છે કે ગુપ્તિમા અમત્ક્રિયાનો નિરોધ મુખ્ય છે અને સમિતિમા સત્ક્રિયામા પ્રવર્તન મુખ્ય છે ગુપ્તિ અંગતોગ વા પ્રવૃત્તિ રહિત પણ હોષ શોકે છે પરંતુ સમિતિ મદી પ્રવૃત્તિ ગહિન હેતી નથી

મનોગુપ્તિ—આર્ત અને રૌદ્રધ્વાન વિષયક મનમા સરંભ, સમારભ તથા આરભ સખ-ની સક્રૂપ-વિશ્વપ ન કરવા, લોક-પરલોક દિતકારી ધર્મધ્વાન સખધી ચિતન કરવું, મધ્યરથભાવ રાખવો તે મનોગુપ્તિ છે

વચનગુપ્તિ—વચનના સરભ, સમારભ અને આરંભ સખધી બ્યાપારને રોકવો, ત્રિકયા ન કરવી, અસત્ય ન બોલવું, નિદા, યુગલો ન કરવી, મૌન રહેવું તે વચનગુપ્તિ છે

કાયગુપ્તિ—શારીરિક ક્રિયા સખધી સરભ, સમારભ અને આરંભમા પ્રવૃત્તિ ન કરવી, છિડવા-એસવા-હાલવા-ચાલવા આદિમા સંયમ રાખવો, અશુભ બ્યાપારોનો ત્યાગ કરી ચતનાપૂર્વક સત્ય વૃત્તિ કરવી તે કાયગુપ્તિ છે

સંરંભ, સમારંભ, આરંભ—

ત્રિસાદિ કાર્યો માટે પ્રવર્તન કરવાનો સંકલ્પ કરવો તે સંરંભ છે. તે સંકલ્પ અને કાર્યની પૂર્તિ માટે સાધન જોડવા તે સમારંભ છે, અને અંતમાં તેને કાર્યરૂપે પરિણત કરવું તે આરંભ છે.

તત્પર્ય સૂત્રકાર ઉમાસ્વાતિજીએ સમ્યગ્યોગનિગ્રહો ગુપ્તિઃ । ૯/૪ સૂત્ર દ્વારા પ્રચરત યોગનિગ્રહને શુષ્પિ કહેલ છે. તેનો અર્થ એવો છે કે: વિવેક અને શ્રદ્ધાપૂર્વક મન, વચન અને શરીરને ઉન્નિર્માર્ગથી શોકર્વા અને સન્નિર્માર્ગમાં લગાવવા. તેથી દુષ્પિત યાપ છે કે હઠયોગાદિની ક્રિયાઓ દ્વારા ચતો યોગનિગ્રહ શુષ્પિમાં સમાવિષ્ટ થતો નથી.

શુષ્પિનું મથાર્ય આચરણ ન કરવું, તેની શ્રદ્ધા ન કરવી અથવા શુષ્પિ સંબંધમાં વિષરીત પ્રવૃત્તિ કરવી તે શુષ્પિ સંબંધી અભિચાર છે.

શલ્ય—

આચાર્ય હરિભદ્ર કહે છે કે—“શલ્યતેડનેનેતિ શલ્યમ્ ।” આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં માયા, નિદાન અને મિથ્યાદર્શન ને શલ્ય એટલા માટે કહેલ છે કે જે પ્રમાણે કંટો, તીર આદિ તીક્ષ્ણ વસ્તુ શરીરમાં લાગવાથી તે મનુષ્યને ક્ષુબ્ધ કરે છે તે પ્રમાણે સૂત્રોક્ત શલ્યત્રય સાધકના અંતર આત્માને વ્યાકુળ બનાવે છે. આ ત્રણે શલ્ય ત્રિવ કર્મ-બંધના હેતુઓ છે તેથી દુઃખોત્પાદક હોવાના કારણે શલ્ય છે.

માયા શલ્ય—

છગ-કપટ રાખવું, દોષની ચુરુ સમક્ષ માયાવશ આલોચના ન કરવી, અન્યરૂપે મિથ્યા આલોચના કરવી, કોઈ ઉપર મિથ્યા આરોપ મૂકવો આદિ માયા શલ્ય છે.

નિદાનશલ્ય—

ધર્માચરણના ફળરૂપે સાંસારિક ભોગોની કામના કરવી, લાલસા રાખવી તે નિદાન શલ્ય છે. ઉદાહરણ રૂપે કાષ્ઠ રાખ કે દેવતા આદિનો વૈભવ જોઈ કે સાંભળાને મનમાં સંકલ્પ કરવો કે મારા અલ્પચર્ય—તપ આદિ ધર્મના ફળ સ્વરૂપ મને પણ એવી સમૃદ્ધિ, વૈભવ પ્રાપ્ત થાઓ. આ નિદાન શલ્ય છે.

મિથ્યાદર્શન શલ્ય—

સત્ય ઉપર અગ્રદા અને અસત્ય ઉપર કદાગ્રહ એ મિથ્યાદર્શન છે. આ શલ્ય અત્યંત ભયંકર છે. તેના કારણે કદી પણ સત્ય પ્રત્યે અભિરૂચિ થતી નથી. આ શલ્ય સમ્યક્દર્શનનું વિરોધી છે, દર્શનમોહનીય કર્મનું ફળ છે.

ગૌરવ—

ગૌરવ આત્માને સક્ષારમાં કૃપાવનાર છે. ઉચ્ચ પદ, સત્કાર-સન્માન, વંદન, ઉમમત આદિનું અભિમાન કરવું તે શ્રદ્ધિ ગૌરવ છે. દ્વંધ, દ્વંદ્વ, ધૂત આદિ મધુર અને સ્વાદિષ્ટ રસો ધન્યાનુસાર પ્રાપ્ત થતાં અભિમાન કરવું તે રસ ગૌરવ છે. આરોગ્ય, શારીરિક સુખ, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ સુખના સાધનો મળતાં અભિમાન કરવું તે સાતાગૌરવ છે. ઉપરોક્ત વસ્તુઓ ન મળતાં તેની લાલસા કરવી તે પણ ગૌરવ છે.

આરાધના—

દોષ નહિ લગાડતાં ચારિત્રનું વિશુદ્ધ પાલન કરવું તે આરાધના છે. તેથી ઉવદ્ધુ જ્ઞાનાદિ આચારનું સમ્યક્રૂપે આરાધન ન કરવું, તેનું ખંડન કરવું, તેમાં દોષ લગાડવો તે વિરાધના છે. વિગતા આરાદ્ધના વિરાદ્ધના—જિનદાસ મહત્તર. કસ્યચિદ્ વસ્તુનઃ સ્પન્દનં વિરાધનં, તદેવ વિરાધના—આચાર્ય હરિભદ્ર.

જ્ઞાન આરાધના—

જ્ઞાન કે જ્ઞાનીની નિંદા કરવી, સુત્રાદિનો અપલાપ કરવો, આશાતના કરવી, જ્ઞાન મેળવવામાં આલસ્ય કરવી, અન્યને અધ્યયનમાં અંતરાય પાડવી ઇત્યાદિ જ્ઞાન વિરાધના છે.

દર્શન આરાધના—

સમ્યક્ત્વ કે સમ્યક્ત્વીની નિંદા કરવી, મિથ્યાત્વ કે મિથ્યાત્વીની પ્રશંસા કરવી, પાખંડ મતનો આડંબર જોઈ સહ અદાથી ડગમગવું તે દર્શન વિરાધના છે.

ચારિત્ર આરાધના—

અધિષ્ઠા, મહાદિ ચારિત્રનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન ન કરવું, તેમાં દોષ લગાડવો, તેનું ખંડન કરવું તે ચારિત્ર વિરાધના છે.

કપાય—

કપ અને કાપ ના બહુતરીકે સમાસથી ‘કપાય’ શબ્દ બન્યો છે. કપયતે પ્રાણી વિવિધદુઃખૈરસ્મિન્નિતિ કપયઃ સંસારઃ—શ્રીનમિછ. કપનો અર્થ સંસાર થાય છે, કપય તેમાં પ્રાણી વિવિધ દુઃખો દ્વારા કષ્ટ પામે છે કાપ નો અર્થ પ્રાપ્તિ થાય છે. કપયઃ સંસારસ્તસ્ય આયો લામો ચેમ્યસ્તે કપાયાઃ। જેનાથી સંસારનો લાભ થાય, અર્થાત્ જેનાથી જન્મ-મરણ રૂપ સંસાર વૃક્ષ સીંચાય અને ફુલેફાલે તેનું નામ કપાય છે. કપાયના અભાવમાં જન્મ-મરણની પરંપરાનું વૃક્ષ સ્વયં સૂકાઈ નષ્ટ થઈ જાય છે.

કપાય પ્રગટ રૂપે કે અપ્રગટ રૂપે આત્માના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ શુદ્ધ સ્વરૂપને મશિન કરી દે છે અને તેની સુખશાંતિ કરી લે છે.

કોદ્દો પોદ્દં પળાસેદ્દ, માણો વિળય-માસણો,
માયા મિત્તાણિ નાસેદ્દ, લોદ્દો સવ્વ-વિળાસણો ।
ઉપસમેણ દ્ધણે કોદ્દં, માણં મદ્દુગ્ગયા જિણે,
માયમજ્જવ-માધેણં, લોભં સંતોસમો જિણે ॥

—દશવૈકલિક સૂત્ર ૮/૩૮-૩૯.

અર્થાત્ ક્રોધ પ્રોતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે, માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે અને લોભ મર્વે સદ્-ગુણોનો નાશ કરે છે.

શાંતિથી ક્રોધને, મૃદુતાથી માનને, સરળતાથી માયાને અને સંતોષથી લોભને છતવા બોધાએ.

પ્રત્યેક સાધકે આ દશવૈકલિક સૂત્રની અમરવાણી ઉદયપદ ઉપર અદર્શિત અંકિત રાખવી બોધાએ.

સંજ્ઞા—

મોહનીય અને અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી જ્યારે ચેતના-શક્તિ ત્રિકારધુક્ત બને છે ત્યારે તે ‘સંજ્ઞા’ પદવાચ્ય બને છે. તેનો સીધાસાદો અર્થ કરવો હોય તો “કર્મોદયના પ્રાબલ્યથી થતી અભિલાષા કે ઇચ્છા તે સંજ્ઞા છે.

સાંસારિક ભોગોની ઇચ્છા કરતાં રહેવાથી આત્માનું પતન થાય છે. ક્રુધા વેદનીય કર્મના ઉદયથી આહારની આવશ્યકતા રહે છે તે તો ઠીક છે. પરંતુ મોહનો આશ્રય લઇ તે સંજ્ઞા જ્યારે અધિક બળ પ્રાપ્ત કરી લે છે ત્યારે તે ધાતક બને છે.

બધા મોહનીય કર્મના ઉદયથી આત્મામાં જે ત્રાસનો ભાવ પેદા થાય ॥ તે ભય-સંજ્ઞા છે. ભય આત્મશક્તિનો નાશ કરે છે. ભયાનુભવ મનુષ્ય પોતાના સમ્બન્ધર્શનને સુરક્ષિત રાખી શકતો નથી.

ભયની વાત સાંભળવાથી, ભયાનક દ્રશ્ય જોવાથી અને ભયના કારણોનું વારંવાર ચિંતન કરવાથી ભયસંતા ઉપન્ન થાય છે.

વેદમોહોદય સંવેદન અર્થાત્ મૈથુનની ઇચ્છા એ મૈથુન સંતા કહેવાય છે. કામવાસના સર્વે પાપોની જડ છે. કામથી ક્રોધ, મોહ, સ્મૃતિભંસ, બુદ્ધિ નાશ અને અંતમાં મૃત્યુના ચક્રમાં માનવ ક્ષમાઈ પડે છે. કામ કયાના શ્રવણથી, સદૈવ મૈથુનનો વિચાર કરવાથી આદિ કારણોથી મૈથુન સંતા પ્રમુખ બને છે.

લોભ મોહનીયના ઉદયથી મનુષ્યની સંમ્રકવૃત્તિ જાગ્રત થાય છે. પરિગ્રહની વાત સાંભળી, મુંદર વસ્તુ જોઈ અને સદૈવ સંમ્રક વૃત્તિનું ચિંતન આદિ કારણોથી પરિગ્રહ-સંતા બળ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

વિકયા—

આધ્યાત્મિક અર્થાત્ સંયમ-જીવનને દુષિત કરનાર વિરુદ્ધ ભષ્ટ કથાને વિકયા કહે છે. વિરુદ્ધા વિનષ્ટા ચા કયા વિકયા । —આચાર્ય હરિભદ્ર. મનુષ્યને સમય મગર્તા પોતાના અબ્યુત્થાન માટે વિચાર ન કરતાં વિકયાદ્વારા જીવન નષ્ટ કરી દે છે.

સ્ત્રીની મુંદરતા આદિની કથા કરવી તે સ્ત્રી કથા છે. અમુક બોજન કેટલું મુંદર રીતે બનાવ્યું હતું ! લાકુ પુછીકર છે કે જલેમી ? આદિ બોજન વિકયા છે. દેશોની વિવિધ શૃંગાર રચના, બોજન-પદ્ધતિ આદિની નિંદા કે પ્રશંસા કરવી તે દેશ કથા છે. રાજાઓની સેના, રાણીઓ, બોગ-વિલાસ આદિનું વર્ણન કરવું તે રાજકથા છે. રાજકથા હિંસા અને બોગ-વાસનાના ભાવોને ઉત્તેજિત કરનાર હોઈ સર્વથા હેવ (લાભ) છે.

ધ્યાન—

નિર્વાત સ્થાનમાં સ્થિર હીપ-શિખા સમાન નિશ્ચય અને

અન્ય વિષયોના મહત્વ ગહિત કેવળ એક જ વિષયના ધારાવાહી ચિંતનને ધ્યાન કહે છે. અર્થાત્ અંતર્મુહૂર્તમાત્ર સુધી સ્થિર અધ્યવસાય અને મનની એકાગ્રતાને ધ્યાન કહે છે.

जीवस्त एगग-जोगामिणिवेस्तो क्षणं ।

अंतोमुहुतं तीव्रयोगपरिणामस्य अवस्थानमित्यर्थः ।

—આચાર્ય જિનદાસ ગણી

ધ્યાન બે પ્રકારના છે. આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન અપ્રચલિત છે તેથી ત્યાગ્ય છે, ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રચલિત છે તેથી ઉપાદેય (આદરણીય) છે

અનિષ્ટ વસ્તુના મયોગથી, ધષ્ટ વસ્તુના વિયોગથી, રોગાદિના કારણથી, તથા ભોગોની લાલસાથી મનમા જે એક પ્રકારની વિશ્વતા આવે છે તે આર્તધ્યાન છે

હિસાદિ દૂર વિચાર કરવા તે રૌદ્ર ધ્યાન છે. હિસા, જૂક, ચોરી, પ્રપ્ત વિષ્ણુભોગોની સંરક્ષણ વૃત્તિથી જે કરતાને ઉદ્ભવ થાય છે તે તથા તેનું સતત ચિંતન, પ્રવૃત્તિ આદિ સર્વે રૌદ્ર ધ્યાન છે

શ્રુત અને ચારિત્રની સાધનાને ધર્મ કહે છે. ધર્મ સંનધી જે ચિંતન, મનન કરવામા આવે તે ધર્મધ્યાન છે. સૂત્રાર્થની સાધના, મહાવ્રતોને ધારણ કરવા, બધ અને મોક્ષના હેતુનો વિચાર કરવો, પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી નિવૃત્તિ, પ્રાણી માત્ર પર દયાભાવ આદિ શુભ લક્ષ્યો ઉપર મનની એકાગ્રતા હોવી તે ધર્મધ્યાન છે.

કર્મમળને શુદ્ધ કરનાર અને શોકને દૂર કરનાર શુક્લધ્યાન છે. શોધયત્યપ્ત પ્રકારકર્મમલં શુચં વા કલમયતીતિ શુક્લમ્ ।

—આચાર્ય નમિ ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાનનું સાધક ■ શુક્લધ્યાનમા પહોંચીને મન પૂર્ણ એકાગ્ર, સ્થિર, નિશ્ચલ અને નિરપદ બની

જાય છે. સાધકની સામે ગમે તેટલા મુંઝવે પ્રલોભન હોય, તેના શરીરના તલ-તલ જોવા દુકડા ચતા હોય છતાં શુક્લધ્યાનમાં સ્થિર થયેલ, ચિત્ત લેશમાન ચલાવમાન ચતુ નથી. શુક્લધ્યાનની ઉત્કૃષ્ટતા કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાવે છે અને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સદૈવ જ-મ-મરણના બંધનથી આત્માને મુક્ત કરે છે. ધ્યાન સંબધી પ્રાકૃત સંસ્કૃત સમિત્રિન એક મુંઝવે ગાયા અત્રે ઉપદૃત કરીએ છીએ:—

હિસાણુરંજિતં રૌદ્રં, અદૃં કામાણુરંજિતં।

ધમ્માણુરંજિયં ધમ્મં, સુક્કં જ્ઞાણં નિરંજણં ॥

અર્થાત્ હિસાથી રંગાયેલ ધ્યાન તે રૌદ્ર, કામથી અનુરંજિત ધ્યાન તે આર્ત અને ધર્મથી અનુરંજિત ધ્યાન તે ધર્મધ્યાન છે. શુક્લધ્યાન પૂર્ણ નિરંજન છે.

ક્રિયા—

કર્મબંધ કરાવનાર ચોણ અર્થાત્ હિસા પ્રધાન દુષ્ટ વ્યાપાર વિશેષને ક્રિયા કહે છે. વિસ્તૃત રૂપે ક્રિયાના ૨૫ ભેદ માનવામાં આવ્યા છે, પરંતુ અન્ય સર્વે ક્રિયાઓનો સૂત્રોક્ત પાંચ ક્રિયામાં જ અંતર્ભાવ થઈ જાય છે, તેથી મૂળ ક્રિયા પાંચ જ માનવામાં આવે છે.

કાપિકી—કાપા દ્વારા થતી ક્રિયાને “કાપિકી” કહે છે. તેના ત્રણ ભેદ છે: મિથ્યાદૃષ્ટિ અને અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિની ક્રિયા અવિરત કાપિકી હોય છે. પ્રમત્ત સંયમી મુનિની ક્રિયા દુષ્પ્રસિદ્ધિત કાપિકી હોય છે, અને અપ્રમત્ત સંયમીની ક્રિયા સાવચયોગથી ઉપરત હોવાથી ઉપરત કાપિકી હોય છે.

આધિકરણિકી—જેના દ્વારા આત્મા નરકાદિ દુર્ગતિને આધિકારી અને એવા દુર્મત્રાદિના અનુજ્ઞાન વિશેષ અથવા ધાતકસભ

આદિ અધિકરણ કહેવાય છે. અધિકરણ નિષ્પન્ન ક્રિયા આધિ-
કરણિકી છે.

પ્રાદેશિકી—પ્રદેશનો અર્થ મત્સર, ઇર્ષ્યા, જ્વન થાય છે. આ અકુરળ પરિણામ કર્મનિધનું અવળ કારણ માનવામાં આવે છે. જીવ કે અજીવ, કોઈપણ પદાર્થ અથવા દેવભાવ રાખવો તે પ્રાદેશિકી ક્રિયા છે.

પારિતાપનિકી—તાડન (માર મારવો તે) આદિ દ્વારા અપાતું દુઃખ પરિતાપન કહેવાય છે. પરિતાપન નિષ્પન્ન ક્રિયા તે પારિતાપનિકી ક્રિયા છે. પરિતાપન પોતાના તથા અન્યના શરીર ઉપર કરવામાં આવે છે તેથી સ્વ તથા ધરના બેઢથી પારિતાપનિકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે.

પ્રાણાતિપાતિકી—પ્રાણોનો નાશ કરનાર ક્રિયા પ્રાણાતિપાતિકી કહેવાય છે. તેના બે બેઢ છે: ક્રોધાદિ કષાયવશ પોતાની હિસા કરવી તે સ્વપ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા છે અને તે પ્રમાણે કષાયવશ અન્યની હિસા કરવી તે પરપ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા છે.

કામગુણ—

કામનો અર્થ " વિષયભોગ " છે. તેને માટેના સાધનો રૂપ, રસ આદિને કામગુણ કહે છે.

માનવ જીવનમાં સર્વત્ર બંધનની જાળ મિછાયેલી છે, કયાંય નયન-રિમોહક સુંદર રૂપની તો કયાંય લગ્નનક કુરૂપની; કયાંય સુગંધની તો કયાંય દુર્ગંધની, કયાંય મધુર મિશ્રાન રમનેન્દ્રિયને લલચાવે છે તો કયાંય દટ્ટ, તીખા આદિ કુરૂસવાળા ખાદ્ય પદાર્થ બેચેન બનાવે છે. કયાંય અતુકૂળ સ્પર્શની જાળ છે તો કયાંય કડક કઠોર સ્પર્શની જાળ હોય છે. તે સર્વે પર રાગદ્વેષ ન કરતાં

તેમાં તટસ્થ હાવ રાખવો તે જ રાગદ્વેષના બંધનની છૂટકારો છે, તે જ મયમ-પથ છે.

મહાવ્રત—

અદિસા, સત્ય, અયૌર્ય, વ્યભચર્ય અને અપરિગ્રહ—તે જ્યારે મર્યાદિત રૂપે અંગીકાર કરવામાં આવે છે ત્યારે અભ્રુવત કહેવાય છે, કિંતુ પૂર્ણ આત્મભજન દ્વારા આ મનોની નવકેટિએ મહા સર્વદા પૂર્ણ સાધના કરવામાં આવે છે ત્યારે તે મહાવ્રત કહેવાય છે. પાંચ મહાવ્રત સાધના પાંચ મૂળ ગુણ કહેવાય છે. તે મિત્રાવ શૈવ આચાર ઉત્તર ગુણ કહેવાય છે. ઉત્તર ગુણોનો આદર્શ મૂળ ગુણની રક્ષાનો જ છે, સ્વયં સ્વતંત્ર તેનું પ્રયોજન નથી.

અત્રે પાંચ મહાવ્રતોનું પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવ્યું છે તે તેમાં રાગદ્વેષાદિના ઔર્દાવક લાવથી પ્રમાદવશ લાગેલા દોષો માટે છે.

સમિતિ—

વિવેકયુક્ત બનીને પ્રવૃત્તિ કરવી તે સમિતિ છે સમ્ = સ્પર્શી ભાવેન ઇતિ = પ્રવૃત્તિઃ સમિતિઃ શોભનૈકામપરિણામચેષ્ઠે-ત્વર્થ ૧—આચાર્ય નમિ. પ્રાણાનિષાત આદિ પાપોથી નિવૃત્ત રહેવા માટે પ્રચરત એકામતાપૂર્વક કરવામાં આવતી આગમોક્ત સમ્યક્ પ્રવૃત્તિને સમિતિ કહે છે.

ઈર્થ્યા સમિતિ—યુગ પરિમાણ જૂમિને એકામ ચિત્તથી જોઈ શકોને બચાવી ચતનાપૂર્વક ગમનાગમન કરવું તે ઇર્થ્યાસમિતિ છે.

ભાષા સમિતિ—આવસ્થકતા હોય ત્યારે ભાષાના દોષનો પરિહાર કરી ચતનાપૂર્વક બોલવું અર્થાત્ હિત, મિત, સત્ય અને સ્પષ્ટ વચન કહેવા તે ભાષા સમિતિ છે.

એપણા સમિતિ—ગાયરીના ૪૨ દોષ રહિત શુદ્ધ આદાર પાણી તથા વસ્ત્રપાત્રાદિ ઉપધિ અદણુ કરવા તે એપણા સમિતિ છે.

આદાનભાણુ નિરૂપણ સમિતિ—વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તકાદિ ઉપકરણોને ઉપયોગપૂર્વક ગ્રહણ કરવા તથા જીવરહિત પ્રમાર્જિત ભૂમિ ઉપર રાખવા તે આદાનભાણુ નિરૂપણ સમિતિ છે.

પારિધાપનિકા સમિતિ—મળ, મૂત્ર આદિ અથવા ભુક્તશેષ ભોજન અને ત્રોણા પાત્રાદિ પરઠવા-યોગ્ય વસ્તુ જીવરહિત એકાંત રથણિક ભૂમિમા પરઠવા-જીવાદિ ઉત્પન્ન ન થાય એતદર્થે ઉચિત ચતના કરવી તે પારિધાપનિકા સમિતિ છે.

જીવનિકાય—

જીવ એટલે ચૈતન્ય અર્થાત્ આત્મા નિકાય એટલે ગણિ અર્થાત્ સમૂહ જીવોની ગણિને જીવનિકાય કહે છે જીવદિસાના ૭ કાગણુ આચાર્યગ સૂત્રમા દર્શાવ્યા છે—(૧) જીવન નિર્વાહ માટે, (૨) પ્રસાદ માટે, (૩) મન્માન માટે, (૪) અન્નપાન આદિનો સત્માર પ્રાપ્ત કરવા, (૫) ધર્મ-શાન્તિના કારણે જન્મ-મરણથી મુક્તિ મેળવવા માટે (૬) આરોગ્ય, સુખ, શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા આ સૂત્રમાં પ્રમાદવશ કાઈ પણ જીવને પીડા-દુઃખ આપ્યા હોય તેવું પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવેલ છે

લેશ્યા—

લેશ્યાનો સંક્ષિપ્ત અર્થ “ મનોવૃત્તિ કે વિચાર તરંગ ” છે આત્માના જે શુભાશુભ પરિણામો દ્વારા શુભાશુભ કર્મનું સંશ્લેષ થાય છે તે પરિણામ લેશ્યા કહેવાય છે. મન, વચન અને કાયારૂપ યોગનું પરિણામ એ ‘ લેશ્યા ’ પદવાચ્ય છે.

કુળુ લેશ્યા—આ લેશ્યાવાળાના વિચારો અતીવ દૂર, ઘોર

અને નિર્દય હોય છે. અહિંસા, સત્યાદિ પ્રત્યે તેને ધૃષ્ટા હોય છે. શુશ્રુષાનો વિચાર કર્યા વિના કાર્મિક પશુ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. લોક-પરલોકના અનિષ્ટ પરિણામોથી ડર હોતો નથી. તે અન્નિતેન્દ્રિય અને ભોગવિલાસી હોય છે, અને પોતાના જ સુખની ચિંતા રાખે છે. અન્યના જીવન માટે તેને લેશ માત્ર ચિંતા હોતી નથી.

નીલ લેશ્યા—કૃષ્ણ લેશ્યાની અપેક્ષા આ લેશ્યા જરા ઠીક છે, પરંતુ ઉપાદેય નથી. આ આત્મા ઈર્ષાળુ, અસદિષ્ય, માયાવી, નિર્લજ્જ, સદાચાર શૂન્ય, રસભોજી હોય છે. પોતાની સુખ-સુવિધામાં જરા પણ કચાસ આવવા દેતો નથી, પરંતુ જે પ્રાણીઓ દ્વારા તેને સુખ મળે છે તેની અજ-પોષણના ન્યાયે કંઈક સંભાળ રાખે છે.

ઠાપેલ લેશ્યા—આ મનોવૃત્તિ પણ દૂષિત છે. આ વ્યક્તિ વિચારમાં, ખેલવામાં, કાર્ય કરવામાં વક્ર હોય છે. સ્વદોષ છુપાવે છે. ઠોર-ભાષી હોય છે. પરંતુ પોતાના સુખ સુવિધામાં સહાયક બનનાર પ્રત્યે કશુંવાર નહિ, કિંતુ સ્વાર્થવશ સંરક્ષણનો બાવ રાખે છે.

તેજો લેશ્યા—આ મનોવૃત્તિ પવિત્ર છે. તે લેશ્યાવાળી વ્યક્તિ નમ્ર, વિચારશીલ, દયાળુ અને ધર્મમાં અભિરૂચિવાળી હોય છે. પોતાની સુખસુવિધાઓને અસ્થ મહત્ત્વ આપે છે અને અન્ય તરફ અધિક ઉદ્ધારભાવ રાખે છે.

પદ્મ લેશ્યા—આ લેશ્યાવાળી વ્યક્તિનું જીવન કમળ સમાન, સુગંધ આપનાર હોય છે. તેનું મન સ્થિત, નિઃસ્વ અને અશુભ પ્રવૃત્તિને શેકનાર હોય છે. પાપથી બચ રહે છે, મોહ અને શોક ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે. ક્રોધ, માન આદિ કષાયો અધિકારી

હીણ કે ઉપશમ કરનાર હોય છે તે મિતલાણી, જીતેન્દ્રિય, સાત ચિત્ત અને સૌમ્ય હોય છે

શુક્લ લેશ્યા—આ મનોવૃત્તિ સર્વથી અધિક વિશુદ્ધ હોવાથી શુક્લ કહેવાય છે. તે વ્યક્તિ પોતાના સુખો પ્રત્યે બેદરકાર હોય છે, અને અન્ય પ્રાણીને કષ્ટ આપતી નથી. આર્ત અને ગૌરવ્યાનને છોડી ધર્મ અને શુકન ધ્યાન ધરે છે. આસક્તિ વહિત સાત ચિત્ત, દમિતેન્દ્રિય, ગગદેવતી પરિણતિને છઠ્ઠી વીતરાગભાવ ધારણ કરનાર અને સમભાવ રાખનાર હોય છે

પદેની ત્રણ લેશ્યા હેય (લાભ્ય) છે, ખીજ ત્રણ ઉપાદેય છે. અતિમ શુક્લ લેશ્યા વિના અત્મવિકાસની પૂર્ણતા થતી નથી

સાત મયસ્થાન—

૧ ઈહલોક લાય—પોતાની જાતિ કે પ્રાણીથી ડરવું, જેમકે મનુષ્ય મનુષ્યથી, તિર્યચ તિર્યચથી ડરે તે

૨ પરલોક લાય—પર જાતિથી ડરવું, જેમકે મનુષ્ય દેવ કે તિર્યચથી ડરે તે

૩ આઘાત લાય—પોતાની વસ્તુની રક્ષા માટે ચોર આદિથી ડરવું તે

૪ અકરમાત લાય—કોઈ માણ નિમિત્ત વિના સ્વયં સશક્ત ખની રાત્રિ આદિમા અચાનક ડરવું તે.

૫ આશ્ચર્ય લાય—દુષ્કાળ આદિમા જીવનયાત્રા માટે ભોજન આદિની અપ્રાપ્તિના દુર્વિમ્લેષથી ડરવું તે

૬ મરણ લાય—મૃત્યુથી ડરવું તે

૭ અશ્લોક લાય—અપવશની આસક્તિથી ડરવું તે

—સમવાયાંગ સૂત્ર

ભય-મેહનીય કર્મના ઉદ્ભવથી આત્માના ઉદ્દેગરૂપ પરિણામ વિશેષને ભય કહે છે કારણ પશુ ભયથી નદિ કરતાં નિર્ભય બનવું જોઈએ ભયથી સવમ જીવન દુષિત બને છે, તેનું પ્રતિક્રમણ કરવામા આવે છે.

ઝાઠ મદ સ્થાન—

સ્થાનનો અર્થ હેતુ અથવા કારણ છે આચાર્ય જીનદાસે તેનો અર્થ “પર્યાય અર્થાત ભેદ” એવો કરેલ છે.

સમત્રયાંગ સૂત્રમાં ૮ મદ દર્શાવ્યા છે: જેમકે (૧) જાતિ મદ, (૨) કુળ મદ, (૩) બળ મદ, (૪) રૂપ મદ, (૫) તપ મદ, (૬) જ્ઞાન મદ (શાસ્ત્રાભ્યાસ અથોત પઠિત હોવાનું અભિમાન), (૭) લાભ મદ, (અભીષ્ટ વસ્તુ મળતાં અભિમાન થવું તે) (૮) ઐશ્વર્ય મદ.

માન-મેહનીય કર્મના ઉદ્ભવજન્ય આઠેય મદ સર્વથા લાભ્ય છે

નવ વ્રહ્મચર્ય શુદ્ધિ—

બ્રહ્મનો અર્થ પરમાત્મા છે. આત્માને પરમાત્મા બનાવવા માટે જે ચર્યા અર્થાત ગમન કરવામાં આવે છે તેનું નામ બ્રહ્મચર્ય છે. બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે નિમોક્ત નવ શુદ્ધિ બતાવેલ છે.

૧. વિવિક્ત-વસતિ-સેવન—શ્રી, પશુ અને નપુસ્કાથી યુક્ત સ્થાનમાં ન રહેવું.

૨ સ્ત્રી કથા પરિહાર—શ્રીઓની કથા, વાર્તા, સૌંદર્ય આદિની ચર્ચા ન કરવી.

૩ નિપધાનુપવશન—શ્રી સાથે એક આસને એમવું નહિ. તેના ઉપા બાદ પશુ તે આસને એક મુહુર્ત સુધી એમવું નહિ.

૪. શ્રી-આંગોપાંગાદર્શન—શ્રીના મનોહર અંગ ઉપાંગ ન

જેવા જો અકસ્માત દષ્ટિ પડી જાય તો સહસા દહારી, તેનું પુનઃ ચિનન ન કરવું

૫ કુઝાન્તર-શબ્દ શ્રવણાદિ-વર્જન—દીવાલ આદિને આંતરે સ્ત્રીના શબ્દ, ગીત, રૂપ આદિ સાલણવા નહિ, જોવા નહિ.

૬. પૂર્વ ભોગાડરમરણ—પહેલાં ભોગવેતા ભોગોનું રમરણ ન કરવું

૭ પ્રણીત ભોજન ત્યાગ—વિકારોત્પાદક ગરિષ્ઠ ભોજન ન કરવું

૮ અતિમાત્ર ભોજન ત્યાગ—અતિ આહાર કરવો નહિ.

૯. વિભુષા-પરિવર્જન—પોતાના શરીરની વિભુષા કરવી નહિ.

આ શુષ્ઠિઓનું વર્ણન ઉત્તગમ્મયન સૂત્રના ૧૬ મા અધ્યયન પ્રમાણે છે. પરંતુ સમવાયાગ સૂત્રમાં શુષ્ઠિઓનો ઉદ્દેશ અન્ય રૂપે કરેલ છે કયા શુ ભેદ છે તે અહીંયા સંક્ષેપમાં જતાવવામાં આવે છે —

સમવાયાગ સૂત્રમાં ૩ છ શુષ્ઠિ " સ્ત્રીઓના સમુદાય સાથે નિષ્ઠ સપ' ગમ્મવો નહિ " તે છે. ' જો દ્વયોળે ગણાઈ સેવિત્તા મચ્ઠ રે'

સમવાયાગ સૂત્રમાં પ્રણીતરમ ભોજનત્યાગ અને અનિભોજન ત્યાગ શુષ્ઠિની સંખ્યા ક્રમશઃ પાંચમી અને છઠ્ઠી છે પૂર્વભોગ રમરણનો ત્યાગ તથા શબ્દ-રૂપાનુપાતિતા આદિનો ત્યાગ સાતમા અને આઠમા નંબર ઉપર છે

સમવાયાગ સૂત્રમાં નવમી શુષ્ઠિનું સ્વરૂપ સાંસારિક સુખોપ-ભોગની આસક્તિનો ત્યાગ છે આ વિભુષાનુવાદિતાથી અધિક વ્યાપક છે. કાર્ષપણ પ્રકરણના સુખોપભોગની કામના સ્વર્વ અચ્ચક્ષયર્થ છે.

‘નો સાયા-સોક્ત-પઢિવધે યા વિ મવદ્ ૮ । ૩’ સમવાયાંગ
સૂત્ર નવમ સમવાય ।

દશ શ્રમણ ધર્મ

૧ ક્ષાતિ—ક્રોધ ન કરવો

૨ માર્દવ—શુદ્ધભાવ રાખવો, નાતિમુગ આદિનો અહંકાર
ન કરવો

૩ આશ્રવ—સંજુભાવ-સરળતા રાખવી, માયા ન કરવી.

૪ મુક્તિ—નોભ ન કરવો

૫ તપ—અનમન આદિ બાર પ્રકારનું તપશ્રવણ કરવું.

૬ સંયમ—હિંમ આદિ આસવોનો નિરોધ કરવો

૭ સત્ય

૮ શૌચ-સયમમા દુષણ ન લગાડવું

૯. અકિંચન્ય—પરિમલ ન રાખવો, ૧૦ બ્રહ્મચર્ય

આ દશવિધ શ્રવણ ધર્મ આચાર્ય હરિભદ્ર દ્વારા ઉપ્પત્ત

પ્રાચીન સમ્રાટ્ણી ગાથા અનુમાર નિમ્નોક્ત છે—

પંતી ય મહવજ્જય, મુત્તી તવ સંજમે ય યોદ્ધવે ।

સર્વં સોયં આર્કિચર્ણં ચ, વર્મં ચ જહ-ધમ્મો ॥

ઉપાસક (શ્રાવક)ની અગિયાર પ્રતિમા

૧ દર્શન પ્રતિમા—કોઈ પ્રકારનો રાગભિયોગ આદિ આગાર
ન રાખી શુદ્ધ, નિરતિયાર, વિધિપૂર્વક સમ્યગ્દર્શનનું પાલન કરવું.
આ પ્રતિમા મત-રહિત-દર્શન-આવગતી હોય છે તેમાં મિથ્યાત્વ રૂપ
કદામલનો ત્યાગ મુખ્ય છે ‘સમ્યગ્ દર્શનસ્ય શઙ્કાદિશલ્યરહિતસ્ય
અણુવતાદિ ગુણવિકલસ્ય યોઽભ્યુપગમ । સા પ્રતિમા

પ્રથમેતિ ।’—અમયદેવ, સમવાયાંગ વૃત્તિ. આ પ્રતિમાનું આરાધન એક માસ સુધી કરવામાં આવે છે.

૨. વ્રત પ્રતિમા—પૂર્વે કરેલી ક્રિયા સહિત પાંચ અણુવ્રત આદિ વ્રતોની પ્રતિષ્ઠાઓનું યથાર્થ પાલન કરે, કિંતુ સામાયિકનું યથા-સમય સમ્યક્ પાલન ન કરી શકે. આ પ્રતિમા બે માસની છે.

૩. સામાયિક પ્રતિમા—પૂર્વે કરેલી ક્રિયા સહિત આ પ્રતિમામાં પ્રાતઃ અને સંધ્યાકાળે સામાયિક વ્રત નિરતિચાર તથા માસ સુધી કરે, કિંતુ પર્વદિનમાં પૌષ્ઠવ્રતનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન થતું નથી.

૪. પૌષ્ઠ પ્રતિમા—પૂર્વની ક્રિયા સહિત ચાર માસ સુધી ૭ પર્વો (બે આક્રમ, બે ચૌદમ, પૂર્ણિમા અને અમાસ)ના દિવસોએ નિરતિચાર પરિપૂર્ણ પૌષ્ઠોપવાસ વ્રત કરે.

૫. નિયમ પ્રતિમા—પૂર્વની સર્વે ક્રિયા સહિત નિમ્નોક્ત નિયમનું પાલન કરવામાં આવે છે—સ્નાન ન કરવું, રાત્રિએ આરમ્ભ આદારનો લાગ, દિનમાં અપ્રકાશિત મકાનમાં બોજન ન કરે, ધોતિપાની ઠાઠડી વાળની નહિ, દિવસનું બ્રહ્મચર્ય પાળવું, રાત્રિએ મૈથુનની મર્યાદા કરવી, પર્વને દિવસે પૌષ્ઠ હોવાથી રાત્રિ-મૈથુનને લાગ અને રાત્રિએ કાષોત્તમર્ગ કરવો. આ પ્રતિમા ઝોછામાં ઝોછી એક દિન, બે દિન આદિ અને અત્રિકથી અધિક પાંચ માસ સુધી હોય છે.

૬. બ્રહ્મચર્ય પ્રતિમા—ઉપરોક્ત સર્વે ક્રિયાઓ સહિત બ્રહ્મચર્યનું નિરતિચાર પૂર્ણ પાલન કરે. આ પ્રતિમાની કાળ મર્યાદા જઘન્ય એક રાત્રિની અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસની છે. (જઘન્ય એક રાત્રીનો અર્થ જઘન્ય એક અહોરાત્રી લેવાનો છે.).

૭. સચિત્ત ત્યાગ પ્રતિમા—પૂર્વોક્ત સર્વે ક્રિયાઓ સહિત સચિત્ત આદાર આદિનો સર્વથા લાગ કરે. આ પ્રતિમા જઘન્ય એક

રાત્રિની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત માસની હોય છે. (નોંધ-જન્ય એક રાત્રિનો અર્થ જન્ય એક અહોરાત્રિ લેવાનો છે)

૮ આરંભ ત્યાગ પ્રતિમા—આ પ્રતિમામાં પૂર્વોક્ત ક્રિયાઓ સહિત સ્વયં આરંભ કરે નહિ. હમયના જીવેલી દયા પાળે તેની કાળ મર્યાદા જન્ય એક, એ ત્રણ દિવસ અને ઉત્કૃષ્ટ આઠ માસની છે

૯ પ્રેમ્ય ત્યાગ પ્રતિમા—પૂર્વોક્ત ક્રિયાઓ સહિત, સ્વયં આરંભ કરવાના ત્યાગ ઉપરાંત અન્ય પાસે આરંભ કરાવવાના પણ ત્યાગ હોય છે, પરંતુ અનુમોદનનો ત્યાગ હોતો નથી. આ પ્રતિમાનો જન્ય કાળ એક, એ, ત્રણ દિવસ, ઉત્કૃષ્ટ કાળ નવ માસનો છે.

૧૦ ઉદ્વિષ્ટ ભક્ત ત્યાગ પ્રતિમા—ઉપરોક્ત ક્રિયાઓ સહિત પોતાના નિમિત્તે બનાવેલું ભોજન પણ ગ્રહણ કરી શકતું નથી. માથે અસ્તરાયી મુંડન કરાવવું પડે, ફક્ત ચોટલી રાખી શકે છે. કાષ્ઠ ગુદ સંબંધી વિષયમાં તેને કાંઈ પૂછવામાં આવે તો જાણ્યો હોય તો "જાણુ છું" અને ન જાણ્યો હોય તો "જાણ્યો નથી" કેવળ એટલું જ બોલવું કહે છે. આ પ્રતિમા જન્ય એક રાત્રિની, ઉત્કૃષ્ટ દસ માસની હોય છે. (જન્ય એક રાત્રિનો અર્થ જન્ય એક અહોરાત્રિ લેવાનો છે)

૧૧ અમણભૂત પ્રતિમા—ઉપરોક્ત સર્વે વિધિનું પાલન કરતા ઉપરાંત—અમણભૂત અર્થાત્ સાધુ જેવો વેશ રાખી તથા સાધુને યોગ્ય ભાષણપદ્ધતિ પાઠણ કરી વિચરવાનું હોય છે. શક્તિ હોય તો લોચ કરે અન્યથા અસ્તરાયી મુંડન કરાવે સાધુની માફક નિર્દોષ ગાયરી કરી બિલાટતિથી જીવન યાત્રા ચલાવે તેનું કાળમાન જન્ય એક ગત્રિ અર્થાત્ એક અહોરાત્રિ અને ઉત્કૃષ્ટ અગિયાર માસ હોય છે.

પ્રતિભાઓના કાળમાન સંબંધી થોડો મતભેદ છે. આગમના દીકાકાર કાઈ આચાર્ય કહે છે કે સર્વે પ્રતિભાઓનો જન્મ-કાળ એક છે, જે, ત્રણ દિવસ છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ ક્રમશઃ એક માસ, જે માસ ચાલતો અગિયારમી પ્રતિભાનો કાળ અગિયાર માસ હોય છે.

દશાશ્રુત સ્કંધ સૂત્રમાં અગિયાર પ્રતિભાઓનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન છે. પરંતુ ત્યાં પહેલી ચાર પ્રતિભાઓના કાળનો ઉલ્લેખ નથી. પાંચમીથી અગિયારમી પ્રતિભા સુધીના કાળનો ઉલ્લેખ અમે ઉપર દર્શાવ્યો છે તે પ્રમાણે છે, અર્થાત્ જન્મ-કાળ એક, જે, ત્રણ દિવસ આદિ અને ઉત્કૃષ્ટ ક્રમશઃ પાંચ, છ, સાત ચાલતો અગિયાર માસ.

પ્રતિભાધારી આવક પ્રતિભાની પૂર્તિ પછી સંયમ ગ્રહણ કરી લે છે. જો વયમાં યુવાન થાય તો સ્વર્ગારોહી બને છે. 'તત્ત્વ-પત્તેરનન્તરમેકાદિભિર્વિદ્નૈઃ સંયમ પ્રતિપ્રત્યા જીવિતક્ષયાદ્ વા।'—ભાવવિજય, ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિ ૩૧/૧૧.

પરંતુ નિશ્ચયથી સંયમ ગ્રહણ કરવાનો આ મત કાઈ આચાર્યને અબીષ્ટ નથી. કાર્તિક શેઠે સો વાર પ્રતિભા ગ્રહણ કરી હતી એવો ઉલ્લેખ પણ મળે છે.

પૂર્વ-પૂર્વની પ્રતિભાઓની અર્થાં ઉત્તરોત્તર પ્રતિભાઓમાં ચાલુ રહે છે. ઉપાસકનો અર્થ આવક થાય છે અને પ્રતિભાનો અર્થ પ્રતિષ્ઠા (અભિમુખ) થાય છે.

આ પ્રતિભાઓ વિષે સાધુ માટે અતિચાર એ છે કે તેમાં શ્રદ્ધા ન કરવી કે તેની વિપરીત પ્રત્યક્ષા કરવી.

ચાર મિશ્ર પ્રતિભા—

બાર લિશ્તુની પ્રતિભાઓનું યથાશક્તિ આચરણ ન કરવું, શ્રદ્ધા ન કરવી તથા વિપરીત પ્રત્યક્ષા કરવી તે અતિચાર છે.

(૧) પ્રથમ પ્રતિભાધારી જિહ્વાને એક દત્તિ અળ અને એક

દત્તિ પાણીની લેલી કલ્પે છે. સાધુના પાત્રમાં અપાતા અન્ન અને પાણીની ધાર અર્ધાં રહે તેનું નામ દત્તિ છે. ધાર તૂટતાં દત્તિ સમાપ્ત થઈ જાય છે. તેનો સમય એક માસ છે.

(૨-૭) બીજી પ્રતિમા પણ એક માસની છે. તેમાં બે દત્તિ આહારની અને બે દત્તિ પાણીની લેવાની હોય છે. તે પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી પ્રતિમાઓમાં ક્રમશઃ ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ અને સાત દત્તિ અલની અને તેટલીજ પાણીનાં મદ્ય કરવામાં આવે છે. બેથી સાત પ્રત્યેક પ્રતિમાનો સમય એકેક માસ છે. દત્તિઓની વૃદ્ધિના કારણથીજ ક્રમશઃ દ્વિમાસિકી, ત્રિમાસિકી આદિ પ્રતિમાઓ કહેલ છે.

(૮) આ આઠમી પ્રતિમા સાત અહોરાત્રિની છે. તેમાં એકાન્તર ચતુર્વિધ આહારના લાગવાળા ઉપવાસ કરવાના હોય છે. ગામની બહાર ઉતાનાસને (આઠાશ તરફ મુખ રાખીને ચતા સુવું તે), પાર્થાસને (એક પાંખે સ્પર્શ રહેવું તે) અથવા નિપવાસને (પગને બરાબર રાખી બેસવું તે) રહી ધ્યાન ધરવું જોઈએ. ઉપસર્ગ આવે તો શાંત ચિત્તથી સહન કરવો.

(૯) આ પ્રતિમા પણ સપ્તરાત્રિ અર્થાત્ સાત અહોરાત્રિની છે. તેમાં છઠ્ઠી છઠ્ઠીના પારણા કરવામાં આવે છે. ગામ બહાર એકાંત સ્થાનમાં ટંકાસને, લગુડાસને અથવા ઉત્કટુકાસને રહી ધ્યાન ધરવું જોઈએ.

(૧૦) આ પ્રતિમા પણ સપ્તરાત્રિ અર્થાત્ સાત અહોરાત્રિની છે. તેમાં ચતુર્વિધાહારના લાગ સાથેના અક્રમ-અક્રમના પારણા કરવામાં આવે છે. ગામ બહાર ગો-દોહનાસને, વીરાસને કે આમ્રકુળાસને રહી ધ્યાન ધરવું જોઈએ.

(૧૧) આ પ્રતિમા એક અહોરાત્રિની હોય છે. એક દિવસ

અને એક રાત્રિ અર્થાત્ આઠ પ્રહર તેની સાધના કરવામાં આવે છે. છઠ્ઠાત્ર ચઢિવિહાહારના લાગવાળા ઉપવાસથી તેની આરાવના કરવામાં આવે છે. ગામની બહાર બન્ને હાથને ઘૂંટણ તરફ લાંબા રાખી દશાવમાન રૂપે ઉભા રહી કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે.

(૧૨) આ પ્રતિમાનો સમય કેવળ એક રાત્રિજ છે. તેનું આરાધન ચઢિવિહાહારના લાગવાળા અઠ્ઠમભત્ત ઉપવાસ કરી, કરવામાં આવે છે. ગામ બહાર રમયાન આદિ જગ્યાએ ઉભા રહી એક પુદ્ગલ ઉપર દષ્ટિ રાખી અનિમેષ નેત્રાથી નિશ્ચળતાપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે. દેવતા, મનુષ્ય કે તિર્યંચ સંબંધી ઉપસર્ગ આવતાં તેને સમભાવપૂર્વક સહન કરવો જોઈએ.

ત્રિશુ-પ્રતિમાઓના સંબંધમાં લિલ લિલ માન્યતા છે. પહેલેથી સાતમી પ્રતિમાઓનો કાળ ક્રાંત વિદ્વાનો ક્રમશઃ એક માસથી શરૂ કરી વધારતાં વધારતાં સાત માસ સુધી માને છે. તેમની માન્યતા દ્વિમાસિકી આદિ યથાશ્રુત શબ્દના આધારે છે. હુમાસિચનો અર્થ જે માસવાળી પ્રતિમા નહિ, પરંતુ બીજા માસવાળી પ્રતિમા પણ થઈ શકે છે.

આચાર્યોનું એવું મંતવ્ય છે કે ચાતુર્માસમાં પ્રતિમાઓનું આરાધન થતું નથી જો પહેલી પ્રતિમા એક માસની, બીજી જે માસની એવી રીતે માનવામાં આવે તો ચાતુર્માસ કાળમાં પણ પ્રતિમાઓનું આગધન ચાલતું રહેશે. આઠમી, નવમી અને દશમી પ્રતિમામાં ક્રાંત ક્રાંત આચાર્ય કેવળ નિર્જળ ચઢિવિહાહાર લાગવાળા ઉપવાસજ એકાંતર રૂપે માને છે.

દશાશ્રુત રકંધ સૂત્ર, અલપદેવકૃત સમવાયાંગ-ટીકા, હરિભદ્રકૃત આવસ્યક ટીકામાં પણ ઉક્ત ત્રણ પ્રતિમામાં ચઢિવિહાહાર લાગ સાથેના ઉપવાસનોજ ઉલ્લેખ છે. બીજી પણ ચોડી લિલતા છે.

બાર ગિજ્ઞ પ્રતિભાઓનું યથાશક્તિ આચરણ ન કરવું, શક્તિ ન કરવી તથા વિપરીત પ્રરૂપણ કરવી તે અતિચાર છે.

તેર ક્રિયા સ્થાન—

૧. અર્થ ક્રિયા—પ્રેતાના ક્રોધ અર્થ-પ્રયોજન માટે ત્રસ-સ્થાવર જીવોની હિંસા કરવી, કરાવવી, અનુમોદવી તે અર્થ ક્રિયા છે.

૨. અનર્થ ક્રિયા—વિના પ્રયોજને વ્યર્થ ક્રોધ જીવને સતાવવો, પીડા આપવી, તેની હિંસા કરવી તે અનર્થ ક્રિયા છે.

૩. હિંસા ક્રિયા—અમુક વ્યક્તિ મને અથવા મારા સ્વજનોને કષ્ટ આપે છે, આપશે કે અપેક્ષુ છે એવું ચિંતવી ક્રોધ પ્રાણીની હિંસા કરવી તે હિંસા ક્રિયા છે.

૪. અકરમાત ક્રિયા—શીઘ્રતાવશ વગર જાણ્યે અકરમાત ક્રોધની હિંસા થઈ જાય, જેમકે બાણ્યારિયી ક્રોધની હિંસા કરતાં અચાનક તે બાણ અન્નને લાગતાં તેની હિંમા થાય, તે અકરમાત ક્રિયા છે.

૫. દષ્ટિ વિપર્યાસ ક્રિયા—મતિ ભ્રમથી થતી ક્રિયા, ચોર આદિના ભ્રમથી સાધારણ નિરપરાધી વ્યક્તિને દંડ આપવો તે.

૬. મૃપા ક્રિયા—જૂઠું બોલવું, બોલાવવું, અનુમોદવું.

૭. અઠતાદાન ક્રિયા—ચોરી કરવી, કરાવવી, અનુમોદવી.

૮. અધ્યાત્મ ક્રિયા—બાહ્ય નિમિત્ત વિના મનમાં શોક આદિનો દુર્ભાવ રાખી આર્ત અને રોદ બ્યાન ધાવવું.

૯. માન ક્રિયા—સ્વ-પ્રસંસા કરવી, ધમંડ રાખવો, અન્નની અવહેલના કરવી.

૧૦. મિત્ર ક્રિયા—પ્રિયજનોને ઘોડા અપરાધ માટે મોટા દંડ દેવો.

૧૧ આયા ક્રિયા-કપટ-દલ રાખી અન્યને છેતરવા

૧૨ લોભ ક્રિયા-લોભ કરવો, અત્યંત તૃષ્ણા રાખવી.

૧૩ ઈર્ષ્યાપ્રિયિકી ક્રિયા-અકપાથી સાધુ અને સન્નેગી કેવળી ભગવતને આ ક્રિયા ગમનાગમનથી લાગે છે તે ક્રિયા કપાય વિના પહેલા સમયે બીજા (સ્પર્શ), ત્રીજા સમયે વેદાય અને ત્રીજા સમયે નિર્જરાય સકપાથીને આ ક્રિયા હોતી નથી, પરંતુ તેમને સાપરાધિકી ક્રિયા (કપાય નિમિત્તક કર્મ-પરિણામ) લાગે છે

ચૌદ ભૂતગ્રામ-જીવ સમૂહ—

સૂક્ષ્મ ઓન્દ્રિય, બાર ઓન્દ્રિય, દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અસરી પચેન્દ્રિય અને સરી પચેન્દ્રિય-એ સાતના પચાસ અને અપચાસ એમ કુલ ચૌદ ભેદ થાય છે. કાંઈ આચાર્ય ભૂતગ્રામના અર્થમાં ચૌદ ગુણસ્થાન વર્તી જીવસમૂહોને ઉદ્દેશ્ય કરે છે જુઓ આવશ્યક ચૂંચિ તથા હરિભદ્ર કૃત આવશ્યક રીત

પંદર પરમાધાર્મિક—

આ ભવનપતિ જાતિના દેવ છે. તેઓ પરમ અધાર્મિક, પાપાચારી, ક્રૂર, નિર્દય અને સકલ પરિણામવાળા હોય છે. તેઓ નારકી જીવોને બર્ષા કેવળ મનોવિનોદ માટે મહાદુષ્-પાતના આપે છે તેઓના પંદર ભેદ અને વિવિધ કરણી નિમ્નોક્ત છે:—

(૧) અગ્નિ તે નારકીને પ્રહણે, દોષાવે, વીધે, મારે તેમજ આકાશ તમે ઉજાગે

(૨) અગ્નિય તેઓ હણાયેલા નારકીને કરવતથી વહેરી, ટુકડા કરી રાંધવા ચેષ્ટા કરે.

(૩) રવામ, તેઓ કાળા વર્ણના હોય છે, અને નારકીને હાથપગના પ્રહારથી ચાતન, પાતનાદિ કરે છે.

(૪) અખલ. તેઓ નારકીના હૃદયના ક્ષેત્રને આપિયા વડે તોડે.

(૫) રૌદ્ર. નારકીઓને ભાલા-ત્રિશુળમાં પરાવે,

(૬) ઉપરૌદ્ર. નારકી જીવોના અંગાપાંગ અત્યંત રૌદ્રપણે તોડે.

(૭) કાલ. નારકીઓને કડાકમાં રાંધે.

(૮) મહાકાલ. નારકીના માંસાદિના દુકડાને ખાય.

(૯) અસિપત્ર. અદ્ભુતના આકારવાળું સાક્ષમણિ વૃક્ષ વિકૃત્તો તેની નીચે નારકીઓને બેસાડે, સારખાદ અસિપત્રના પૃથ્વીથી નારકીના શરીરના તલ-તલ જેવડા દુકડા ચાંદ્ર બાપ.

(૧૦) ધનુ. અર્ધ ચંદ્રાકાર ધનુષ્ય જેવી તીક્ષ્ણ બાણો વડે નારકી જીવોના કાંઈ વગેરેનું હેન બેન કરે.

(૧૧) કુંભ. નારકીઓને કુંભાદિમાં રાંધે.

(૧૨) વાલુક. નારકીના જીવોને કદમ્બ પુષ્પાકાર જેવી વૈદ્યિ ઉષ્ણ વાલુકામાં ચણા માફક રોકે.

(૧૩) વૈતરણી. તંપાવેલી ત્રાંબા સમાન ઉષ્ણ પદ્મ, રક્તા વગેરેની નદીઓ વિકૃત્તો તેમાં નારકીઓને દુષ્ક દે.

(૧૪) અરસવર. નારકીઓને તીક્ષ્ણ કાંટાવાળા સાક્ષમણિ વૃક્ષ પર ચઢાવી શરીરને ઝિનભિન્ન કરે.

(૧૫) મહાદોષ. તેઓ કરચી ભાસતાં નારકીઓને એક સ્થાનમાં ભરી કદર્થના કરે. આ પીડા ત્રીજી નરક સુધી હોય છે.

ગાથા પોદશક—

ગાથા પોદશકનો અભિપ્રાય એ છે કે સોળમું અધ્યયન છે જેનું તે સૂત્રકર્તાગ-સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતરંકધના સોળ અધ્યયન. તેના નામ—

(૧) સ્વસમય પરસમય	(૯) ધર્મ
(૨) વૈતાલીય	(૧૦) સમાધિ
(૩) ઉપસર્ગ પરિચ્છા	(૧૧) માર્ગ
(૪) સ્ત્રી પરિચ્છા	(૧૨) સમવસરણુ
(૫) નરક વિભાકિત	(૧૩) યથાતથ્ય
(૬) મહાવીર સ્તુતિ	(૧૪) મન્ય
(૭) કૃતીલ પરિભાષા	(૧૫) આદાનીય
(૮) વીર્ય	(૧૬) ગાથા

સત્તર અસંયમ—

(૧-૮) પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય તથા દીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિય જીવોની હિસા કરવી, કરાવવી કે અનુમોદવી તે અસંયમ

(૧૦) અજીવ અસંયમ—અજીવ જીવો જે વસ્તુ દ્વારા અસંયમ થાય તે બહુ મૂલ્ય વસ્તુ પાત્રાદિને ગ્રહણ કરવા તે અજીવ અસંયમ છે.

(૧૧) પ્રેક્ષા અસંયમ—જીવ સહિત રચાનમા ઉઠવું, બેસવું, ચલું આદિ

(૧૨) ઉપેક્ષા અસંયમ—ગૃહસ્થના પાપકર્મોનું અનુમોદન કરવું તે.

(૧૩) અપહૃત્ય અસંયમ—દસ્ત આદિ અવિધિથી પરઠવા તે તેને પરિજ્ઞાપના અપસંયમ પણ કહે છે

(૧૪) પ્રમાર્જના અસંયમ—વસ્તુ પાત્રાદિનું પ્રમાર્જન ન કરવું તે.

(૧૫) મન અસંયમ—મનમાં દુર્ભાવ રાખવો

(૧૬) વચન અસંયમ—દુવચન બોલવા.

(૧૭) કાય અસંયમ—ગમનામનાદિમાં અસાવધાન રહેવું.

આ સતર સમવાયોગ સૂત્રમાં કહ્યા છે.

અસંયમના અન્ય સતર બેઠ પણ છે—હિસા, અસલ, અસ્તેય, અધ્ધર્ય, પગિત્રલ, પાંચ ઇન્દ્રિયોની ઉચ્છ્રંખલ પ્રવૃત્તિ, ચાર કપાલ અને ત્રણ યોગની અશુભ પ્રવૃત્તિ.

અઢાર પ્રકારના અબ્રહ્મચર્ય—

બૌદ્ધિક શરીર સંબંધી (મનુષ્ય તથા તિર્યચ સંબંધી) અને વૈક્રિય શરીર સંબંધી (દેવ સંબંધી) ભોગોનું મન, વચન, કાયા દ્વારા સેવન કરવું, કરાવવું અને સેવતા પ્રત્યે અનુમોદનું એમ અઢાર બેઠ થાય છે. —સમવાયોગ સૂત્ર.

જ્ઞાતાયમકથાના ૧૯ અધ્યયન—

(૧) ઉક્ષિપ્ત અર્પાત	(૭) શલિષ્ઠી	(૧૪) તેતલિપુત્ર
મેષકુમારનું	(૮) મહત્તીનાથ	(૧૫) નંદીકળ
અધ્યયન	(૯) માર્કંદી	(૧૬) અવરકંઠા
(૨) સંધાટ	(૧૦) ચંદ્રમા	(૧૭) આકીર્ણક
(૩) અંડ	(૧૧) દાવદવ	(૧૮) સુસુમાદારિકા
(૪) દુર્મ	(૧૨) ઉદક	(૧૯) પુંડરીક.
(૫) શૈલક	(૧૩) મહુક (નંદ	
(૬) તુલ્ય	મણિપારનું)	

ઉક્ત ૧૯ ઉદાહરણના જાવાનુસાર સાધુ ધર્મની સાધના ન કરવી તે અતિચાર છે.

અસમાધિના ૨૦ સ્થાન—

(૧) જલ્દી જલ્દી ચાલવું	(૩) ઉપયોગ રહિત પ્રમાર્જન
(૨) પૂંજ્યા વિના રાત્રીમાં ચાલવું	કરવું

(૪) અમર્થાદિત શય્યા અને આસન રાખવા	(૧૪) અગ્રણે સ્વાધ્યાય
(૫) ગુરુજનોનું અપમાન કરવું	(૧૫) સચિત રત્નવાજા હાથ આદિથી અપાયેલી બિશ્વા લેવી
(૬) સ્થવિરોની અવહેલના કરવી	(૧૬) પ્રહર રાત્રિ વીસા બાદ ઘોરથી બોલે
(૭) પ્રણીઓની હિસા કરવી	(૧૭) મણુબેદમરી અર્થાત્ સંધમાં કૂટ પડે એવા વચન બોલે
(૮) પ્રતીક્ષણ અર્થાત્ વારંવાર રાય કરવો	(૧૮) જોની તેની સાથે આક્રોશ આદિ રૂપ કલહ કરવો
(૯) ચિરકાળ સુધી ક્રોધ રાખવો	(૧૯) સવારથી સાંજ સુધી કાષ્ટને કાષ્ટ ખાવું
(૧૦) કાષ્ટના પાછળથી અવર્ણવાદ બોલવા	(૨૦) એષણા સમિતિનું ઉચિત ધ્યાન ન રાખવું
(૧૧) સશંક હોવા છતાં પણ નિશ્ચય ભાષા બોલવી	
(૧૨) નિલ નવો કલેશ કરવો	
(૧૩) શમી ગયેલા કલેશની પુનઃ ઉદીરણ કરવી	

જે સત્કર્મ કરવાથી ચિત્તમા શાન્તિ રહે, આત્મા શાન્ત, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગમાં અવસ્થિત રહે તેને સમાધિ કહે છે અને જે કાર્યથી ચિત્તમા અપ્રશસ્ત અને અશાન્ત બાવ રહે, શાનાદિ મોક્ષમાર્ગથી આત્મા બહુ ચર્ધ જાય તેને અસમાધિ કહે છે ઉપર્યુક્ત વીચ કાર્યોના આચરણથી પોતાને અને અન્ય જીવોને અસમાધિ બાવ ઉત્પન્ન થાય છે, સાધનો આત્મા દુષિત અને અને ચારિત્ર મલિન બની જાય છે, તેથી તેને અસમાધિ કહે છે.

‘સમાધાનં સમાધિઃ—ચેતસ સ્વાસ્થ્યં, મોક્ષમાર્ગેઽ
ઘસ્થિતિરિત્યથે ન સમાધિરસમાધિસ્તસ્ય સ્થાનાનિ-

આશ્રયા મેદાઃ પર્યાયા અસમાધિસ્થાનાનિ । -આચાર્ય હરિમદ્ર.
પ્રકાશ સચલ દોષ—

- (૧) હસ્તકર્મ, (૨) સ્ત્રી સ્પર્શ આદિ મૈથુન, (૩) રાત્રિ ભોજન,
- (૪) આધાકર્મ (સાધુ નિમિત્તે ખનાવેલ) ભોજન ભોગવતું,
- (૫) રાધ્યાતર અર્થાત્ રથાનઘટાનો આદાર લેવો,
- (૬) સાધુ કે યાત્રિકા નિમિત્તે ખનાવેલ કોત-ખરીદિલ
આદાર સન્મુખ લાવીને આપેત, પ્રામિલ-ઉધાર લાવેલ, આશ્ચિત્ત-
આયકી લીધેલ આદાર લેવો,
- (૭) વારંવાર પ્રસાખ્યાન લંગ કરવો,
- (૮) ૭ માસમાં ગચ્છમાંથી અન્ય ગચ્છમાં જાય,
- (૯) એક માસમાં ત્રણવાર નાલિ કે મંથ પ્રમાણુ જળમાં
પ્રવેશ કરી નદી આદિ પાર કરવી
- (૧૦) એક માસમાં ત્રણ વાર માયા રથાનનું સેવન કરવું
અર્થાત્ ફત અપરાધ છુપાવવા
- (૧૧) રાત્રિયેક ગ્રહણ કરે,
- (૧૨) ધરાદાપૂર્વક દિસા કરવી,
- (૧૩) જાણી જોઇને જૂઠું ખાધવું,
- (૧૪) જાણી જોઇને ચોરી કરવી,
- (૧૫) જાણી જોઇને સચિત પૃથ્વી ઉપર ખેસવું, સવું,
ઉભુ રહેવું,
- (૧૬) તે પ્રમાણે સચિત જળથી ભીંજાયેલ પૃથ્વી, સચિત
ચિલા બધવા ધુણા (ઉધર્ષ) આદિ વાજા સહેલા લાકડા ઉપર ખેસવું,
સવું, કાપોતસર્ગ આદિ કરવા તે કળલ દોષ છે.

(૧૭) ધરણીપૂર્વક અંક, પ્રાણી, બીજ, વનરપતિ, ઝાકળ, ડીડીયારા, લીલકૂલ, પાણી, કીચક કે કરોળીઆના જળયુક્ત સ્થાન પર બેસવું, સૂવું, કાયેત્સર્ગ આદિ કરવા,

(૧૮) ધરણીપૂર્વક કંદ, મૂળ, રકંધ, જાલ, પ્રવાળ, પુષ્પ, ફૂલ, બીજ તથા વનરપતિનું ભોજન કરવું,

(૧૯) એક વર્ષમાં દશ વખત ઉદકલેપ-નદી નાળા પાર કરવા,

(૨૦) ધરણીપૂર્વક સચિત જળનાળા હાથથી કે કડકી કે વાસણ આદિથી વહોરાવેલ આહાર ગ્રહણ કરે,

(૨૧) ઉપરોક્ત સજ્જા દોષ સાધુ માટે સર્વથા ત્યોજ્ય છે. જે કાર્યો કરવાથી ચારિત્રની નિર્મળતા નષ્ટ થઈ જાય છે, ચારિત્ર મલકિલજ થવાના કારણે કર્તુર થઈ જાય છે તેને શબ્દજ દોષ કહે છે. તે દોષોનું સેવન કરનાર સાધુ પણ શબ્દજ કહેવાય છે.

“શબલ-કર્તુરં ચારિત્રં ચૈઃ ક્રિયાવિશેષૈર્મંવતિ તે
શબલાસ્તદ્યોગાત્સાધવોઽપિ ।”

—અભયદેવ સમવા-ટોકા

ઉત્તરયજ્ઞોનાં અતિક્રમાદિ ચારે દોષોનું અને મૂળ શુદ્ધિમાં અનાચાર સિવાય અતિક્રમાદિ ત્રણનું સેવન કરવાથી ચારિત્ર શબ્દજ થાય છે.

વાવોશ પરીપદ—

(૧) ક્ષુધા,	(૬) અચેલ (વઆભાવનું કષ્ટ)
(૨) પિપાસા	(૭) અરતિ (યુક્તેશીઝ્યાથી
(૩) શીત	ગભરાઈ સંવમમાં આવતી
(૪) ઉષ્ણ	ઉદાસીનતા)
(૫) દંશમચક	(૮) શ્રી પરિપદ

(૯) અર્થા (વિવાદ યાત્રામાં ગમનાન્નિ ચતુ ઠષ્ટ	(૧૭) તથ્યસ્પર્શ
(૧૦) નૈયધિકી (સ્વાધ્યય ધૃમિ આન્નિમાં ચનો ઉપદ્રવ	(૧૮) મગનો પચિવદ
(૧૧) શમ્પા	(૧૯) સતકાગ (પૂજા પ્રતિષ્ઠા)
(૧૨) આકોશ (દુર્વચન)	(૨૦) પ્રચા (શુદ્ધિનો ગર્વ)
(૧૩) વધ (લાઠી આદીનો માર)	(૨૧) અચાન (શુદ્ધિહીનતાનું દુઃખ
(૧૪) યાયના	(૨૨) દર્શન પરિષદ
(૧૫) અલાભ	(અમ્પકત્ર ભ્રષ્ટ કગનાર મિથ્યા મતનું મોહક વાતાવરણ)
(૧૬) રોગ	

હરિભદ્ર આદિ ઠટલાય આચાર્ય નૈયેધિકીને બદલે નિષ્ઠા પરિષદ માને છે, અને તેનો અર્થ વમતિ-સ્થાન કરેલ છે. એ સ્થિતિમાં તેમણે અગ્નિમ સ્થા પરિષદનો અર્થ સસ્તારક અર્થાત્ સધારો-મિજાનું કરેલ છે. એ સાધક માટે એ પરિષદને બદલે પુરૂષ પરિષદ છે.

હુષા આદિ દ્વામ્પણુ દારણ્યી આપત્તિ આને લારે સંયમમાં ગિપર રહેવા માટે તથા કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે શારીરિક તથા માનસિક ઠષ્ટ સાધુએ સવન કરવું જોઈએ, તેને પચિવદ કહે છે. 'પરીસદિજ્જંતે इति परिसद्वा अद्वियासिज्जंतिति वृत्तं मयति।' —જિનદાસ મહત્તર. પરિષદને શુદ્ધલાવથી સમ્બદ્ પ્રકારે સેવન ન કરવા તે અતિચાર છે

સ્યગઢાંગ સૂત્રના ૨૨ અધ્યયનો—

પ્રથમ શ્રુતરકંથના ૧૬ અધ્યયન સોળમા બોલમાં કહેવાઈ ગયા છે દ્વિતીય શ્રુતરકંથના સાત અધ્યયન આ પ્રમાણે છે—(૧૭)

પુંડરીક (૧૮) કિવાસ્થાન (૧૯) આહારપરિણા (૨૦) પચ્ચક્રપાણુ
ક્રિયા (૨૧) આચારશ્રુત (૨૨) આર્દ્રકુમાર (૨૩) નાલ-દીપ

ચોવીશ દેવ—

દશ ભવનપતિ (અસુરકુમાર, નાગકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, સુવર્ણ-
કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વોપકુમાર ઉલ્લઘિકુમાર, દિક્ષિકુમાર, પવનકુમાર,
સ્તનિતકુમાર) આઠ વ્યતર (પિયાય, ભૂત, પ્રેત, યક્ષ, રાક્ષસ,
કિનર, કિપુરૂપ, મહોરગ અને મધર્વ), પાંચ જ્યોતિષક (ચંદ્ર,
સૂર્ય ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા) અને એક વૈમાનિક દેવ (ખાર દેવલોક,
નવગ્રૈવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન) એવી રીતે કુલ ચોવીશ જાતિના
દેવ છે સંસારમા તેઓ ભોગ જીવનના સોથી મોટા પ્રતિનિધિ છે
તેમની પ્રશસા કરવી તે ભોગ જીવનની પ્રશસા કરવી અને તેમની
નિંદા કરવી તે દેવભાવ રાખવો એવું છે તેથી સુમુક્ષુએ તટસ્થભાવ
રાખવો જોઈએ જો ક્રોધ તટસ્થતાનો ભંગ થયો હોય તો તે
અતિચાર છે.

ઉત્તરાધ્યયન યજ્ઞના સુપ્રસિદ્ધ ટીકાકાર આચાર્ય શાંતિસુરિ
દેવ શબ્દનો " ચોવીશ તીર્થકર દેવ " અર્થ પણ ગ્રહણ કરે છે.
તે અર્થ લેના તીર્થકર દેવો પ્રત્યે આદર, શ્રદ્ધાભાવ ન રાખવા,
તેમની આદાનુમાન વર્તન ન રાખવું આદિ અતિચાર છે.

પચીશ ભાવના—

પચ મહાવનોનું શુદ્ધ પાલન કરવા માટે શાસ્ત્રોમા પ્રત્યેક
મહાવ્રતની પાંચ ભાવના દર્શાવી છે ભાવનાઓનું સ્વરૂપ ધણુજ
હૃદયગ્રાહી અને જીવનસ્પર્શી છે

પ્રથમ અહિંસા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના

(૧) ધર્માસન્નિતિ (ઉપયોગપૂર્વક ગમનાગમન) (૨) આયોક્તિ

પાનભોજન (જ્યાં જરાજર તપાસીને પ્રકાશયુક્ત સ્થાનમાં આહાર કરવો), (૩) આદાન નિલેષ સમિતિ (પાત્રાદિ વિવેકપૂર્વક લેવાં અને મૂકવાં), (૪) મનોશુષ્કિ (મનનો સંયમ), (૫) વચન શુષ્કિ (વાણીનો સંયમ).

બીજા સત્ય મહાપ્રતની પાંચ ભાવના

(૧) અનુવિચિત્ય ભાવણતા (વિચારપૂર્વક બોલવું તે), (૨) ક્રોધ વિવેક (ક્રોધનો ત્યાગ), (૩) લોભ વિવેક (લોભનો ત્યાગ), (૪) ભય વિવેક (ભયનો ત્યાગ), (૫) હાસ્ય વિવેક (હાંસી-મજાકનો ત્યાગ).

ત્રીજા અસ્તેય મહાપ્રતની પાંચ ભાવના

(૧) અવગ્રહાનુસૂચના (વસતિ-નિર્દોષ સ્થાનિકની યાચના તેના સ્વામીને જરાજર ઓળખી તેની પાસે કરવી તે.)

(૨) અવગ્રહ સીમા પરિજ્ઞાનતા (અવગ્રહના સ્થાનની સીમાનું જ્ઞાન કરવું).

(૩) અવગ્રહાનુગ્રહણતા (સ્વયં અવગ્રહની યાચના કરવી અર્થાત્ વસતિસ્થ તથા, ખદ્દ આદિ અવગ્રહ સ્વામીની આજ્ઞા લઈ ગ્રહણ કરવા.

(૪) શુદ્ધજનો અને અન્ય સાધર્મિકોની આજ્ઞા લઈને સર્વના સંયુક્ત ભોજનમાંથી ભોજન કરવું.

(૫) ઉપાશ્રયમાં પૂર્વે રહેલા સાધર્મિકોની આજ્ઞા લઈને જ તેમાં રહેવું અને અન્ય પ્રવૃત્તિ કરવી.

ચોથા બ્રહ્મચર્ય મહાપ્રતની પાંચ ભાવના

(૧) અતીવ સ્નિગ્ધ પૌષ્ટિક આહારનો ત્યાગ.

(૨) પૂર્વના ભોજોના સ્મરણનો તથા શરીર વિશુદ્ધિનો નિષેધ.

(૩) સ્ત્રીઓનાં મનોહર અંગપ્રાપ્ત વિષય શુદ્ધિથી જોવા નહિ.

(૪) ઓ, પશુ જ્યે નપુંસકચાળા સ્થાનમાં રહેવું નહિ.

(૫) ઓ સંબંધી વિકચાવું વર્જન.

પાંચમા અર્ધારમહ મહાવ્રતની પાંચ ભાવના

પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય-શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ જ્યે સ્પર્શ મનોઘ હોય તો રાગભાવ ન રાખવો જ્યે અમનોઘ હોય તો દ્વેષભાવ ન કરી ઉદાસીન ભાવ રાખવો. —સમવાયામ સૂત્ર.

આ ભાવનાઓ વિના મહાવ્રતની રક્ષા થઇ શકતી નથી. આ ભાવના સંપન્ન અણગાર યથાશ્રુત, યથાકલ્પ તથા યથામાર્ગે સમ્યક્પણે ક્રોધાદી રૂપરો, પાણી, પાર ઉતારી, કીર્તિત કરી આજ્ઞાનો આરાધક થયુ થાય છે. આ ભાવનાઓ અત્યે ઉપેક્ષાભાવ રાખવો તે અતિચાર છે.

અણગાર (સાધુજી)ના ૨૭ ગુણ—

(૧-૫) અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય જ્યે અપરિગ્રહ રૂપ પાંચ મહાવ્રતોનું સમ્યક્ પાલન.

(૬) રાત્રિભોજન પરિત્યાગ.

(૭-૧૧) પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશમાં રાખવી.

(૧૨) ભાવ સત્ય (અંતઃકરણની શુદ્ધિ).

(૧૩) કરણ્ય સત્ય (વચ્ચે પાત્ર આશ્રિતું સમ્યક્ પ્રગટે પ્રતિબેખન).

(૧૪) ક્ષમા (૨૫) સંયમયોગ મુક્તતા

(૧૫) વિરાગતા (લોભ નિગ્રહ) (૨૬) તિતિક્ષ્ણ અર્થાત્ વેદના

(૧૬) મનની શુભ પ્રવૃત્તિ સહિષ્ણુતા

(૧૭) વચનની શુભ પ્રવૃત્તિ (૨૭) મારણાન્તિક ઉપસર્ગને

(૧૮) ક્રોધાની શુભ પ્રવૃત્તિ સમભાવપૂર્વક સહન

(૧૯-૨૪) ૭ કાપનાઓની રક્ષા કરવો.

આ ૨૭ ગુણ આચાર્ય હરિભદ્રે તેમની આવશ્યક સૂત્રની શિષ્યદિતા દીક્રામાં, સંમ્રદણીકાગની એક પ્રાચીન ગદ્યા અનુસાર આપેલ છે. પરંતુ સમવાયાંગ સૂત્રમાં મુનિના ૨૭ ગુણ લિખ રૂપે અંકિત છે, તે આ પ્રમાણે છે:—

પાંચ મહાવ્રત, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ, પાંચ કથાયોનો ભાગ, ભાવ સસ, કરણ સસ, યોગ સસ, સુમા, વિરાગતા, મનઃ સમાહરણતા, વચન સમાહરણતા, કામ-સમાહરણતા, જ્ઞાન-સંપન્નતા, દર્શન-સંપન્નતા, ચારિત્ર-સંપન્નતા, વેદના-સહન, મારણાન્તિક ઉપસર્ગને સમભાવપૂર્વક સહન કરવો તે.

આચાર્ય હરિભદ્રે અહીંનાં 'સત્તાવીસવિદ્દે અળગારચરિત્તે' પાઠનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેનો ભાવાર્થ છે: અણુગાર સંબંધી સત્તાવીસ પ્રકારનું ચારિત્ર. પરંતુ આચાર્ય જિનદાસ આદિ 'સત્તાવીસાપ અળગાર ગુણેર્હિ' પાઠનો ઉલ્લેખ કરે છે. સમવાયાંગ સૂત્રમાં પણ અણુગાર ગુણ જ છે.

અઠાવીશ આચાર પ્રકલ્પ—

આચાર કલ્પની બાખ્યા સંબંધી લિખ લિખ માન્યતાઓ છે. આચાર્ય હરિભદ્ર કહે છે કે: 'આચાર પચ આચારપ્રકલ્પ:' અર્થાત્ આચાર જ આચાર-પ્રકલ્પ કહેવાય છે.

આચાર્ય અભયદેવ સમવાયાંગ સૂત્રની દીક્રામાં કહે છે કે, 'આચારઃ પ્રથમાદ્ય તસ્ય પ્રકલ્પઃ અધ્યયન વિશેષો નિશીયમિત્ય-પરામિધાનમ્। અત્ચારસ્ય વા સાધવાચારસ્ય જ્ઞાનાદિવિષયસ્ય પ્રકલ્પો વ્યવસ્થાપનમિતિ આચારપ્રકલ્પઃ।' અર્થાત્ આચારનો અર્થ પ્રથમ અંગ સૂત્ર છે. તેના પ્રકલ્પ અર્થાત્ અધ્યયન-વિશેષ નિશીય સૂત્ર આચાર પ્રકલ્પ કહેવાય છે અથવા જ્ઞાનાદિ સાધુ આચારનો પ્રકલ્પ અર્થાત્ વ્યવસ્થાપન આચાર-પ્રકલ્પ કહેવાય છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ચરણુ વિધિ અધ્યયનમાં કેવળ પ્રકલ્પ શબ્દ જ આવે છે, તેથી ઉકન સૂત્રના દીકાકાર આચાર્ય શાન્તિસૂરિ પ્રકલ્પનો અર્થ કરે છે કે, “પ્રકૃષ્ટ = ઉત્કૃષ્ટ કલ્પ = મુનિ જીવનના આચારનું જે શાસ્ત્રમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે આચારાંગ સૂત્ર પ્રકલ્પ કહેવાય છે”

આચારાંગ સૂત્રના શસ્ત્ર પરિણા આદિ ૨૫ અધ્યયન છે. અને નિશીથ સૂત્ર પણ આચારાંગ સૂત્રની ચૂલિકા સ્વરૂપ માનવામાં આવે છે, તેથી તેના ત્રણ અધ્યયન મળી આચારાંગ સૂત્રના કુલ ૨૮ અધ્યયન છે, તે

(૧) શસ્ત્ર પરિણા	(૯) ઉપધાન શ્રુત	(૧૬+૭) સપ્ત
(૨) લોક વિનય	(૧૦) પિઠેપણા	સ્થાનાદિ સપ્તૈકકા
(૩) શીતોષ્ણીય	(૧૧) શમ્યા	(૨૪) ભાવના
(૪) સમ્યક્ત્વ	(૧૨) મુખ્યા	(૨૫) વિમુક્તિ
(૫) લોકસાર	(૧૩) ભાષા	(૨૬) ઉદ્ધાત
(૬) ધૂતાધ્યયન	(૧૪) વસ્ત્રેપણા	(૨૭) અનુદ્ધાત
(૭) મહાપરિણા	(૧૫) પાત્રેપણા	(૨૮) આરોપણ
(૮) વિભોક્ષ	(૧૬) અવગ્રહ	
	પ્રતિમા	

સમવાયાંગ સૂત્રમાં આચાર પ્રકલ્પના ૨૯ બેદો અન્ય રૂપે છે,

(૧) માસિક પ્રાવશિતની આરોપણ

(૨) એકમાસ સહિત પાંચ પાંચ રાત્રિના પ્રાવશિત આરોપણ.

(૩) એક માસ સહિત દશ રાત્રિના પ્રાવશિતની આરોપણ

(૪-૨૪) તે પ્રમાણે પાંચ રાત્રિ વધારતા એક માસ

સહિત પચીસ રાત્રિના પ્રાવશિતની આરોપણ સુધી માસિક

આરોપણના ૭ બેદ થયા. તે પ્રમાણે દ્વિમાસિકી, ત્રિમાસિકી

અને ચતુર્માસિકી આરોપણના પછી ક્રમશઃ છ છ બેદ થાય છે. તે સર્વે મળી કુલ ૨૪ બેદ થયા.

(૨૫) દિન સાગ્રસતરની આરોપણ કરની તે ઉપધાતિક-આરોપણ

(૨૬) પૂર્વ બે માસનું પ્રાચક્ષિત તે અનુપધાતિક આરોપણ.

(૨૭) જ્યેને જ્યેટકું પ્રાચક્ષિત લાગ્યું હોય તેટલી આલોપણ ફેવી તે કૃત્સ્ન-આરોપણ અને

(૨૮) જ્યેને બહુ અપરાધ કર્યો હોય પરંતુ તેની આલોપણ ન મળી શકે તે અકૃત્સ્ન-આરોપણ. છ મામથી વધારે આલોપણ નથી)

આચાર-પ્રકરણના ૨૮ અધ્યયનોમાં વર્ણિત સાધ્વાચારનું સમ્યક્ રૂપે આચરણ ન કરવું તે અતિચાર છે.

પાપશુતનાં ૨૯ મેલ—

(૧) લૌભ (ભૂમિકંપ વગેરેનું કળ બતાવનાર શાસ્ત્ર).

(૨) ઉત્પાત (રુધિરચ્છિ, દિશાઓનું લાલ થવું ઇલાદિનું શુભાશુભ કળ દર્શાવનાર નિમિત્ત શાસ્ત્ર).

(૩) સ્વપ્ન શાસ્ત્ર

(૪) અંતરિક્ષ (આકાશમાં ચતા ગ્રહબેદ આદિનું વર્ણન કરતું શાસ્ત્ર).

(૫) અંગશાસ્ત્ર (શરીરના સ્પર્શન આદિનું કળ બતાવનાર શાસ્ત્ર).

(૬) સ્વર શાસ્ત્ર

(૭) વર્ણન શાસ્ત્ર (તથા, મસ આદિનું વર્ણન કરતું શાસ્ત્ર

(૮) લક્ષણ શાસ્ત્ર. (ત્રી પુરુષોના લક્ષણોનું શુભાશુભ દર્શાવતું શાસ્ત્ર)

(૯-૨૪) ઉક્ત આઠ નિમિત્ત શાસ્ત્રો, સૂત્ર, વૃત્તિ અને વાર્તિકના બેદથી ચોવીસ બની જાય છે.

(૨૫) વિક્યાનુયોગ. (અર્થ અને કાળના ઉપાયો બતાવનાર શાસ્ત્ર. જેમકે વાત્સ્યાયન કૃત કામસૂત્ર આદિ).

(૨૬) વિદ્યાનુયોગ. (શબ્દોળી આદિ વિદ્યાઓની સિદ્ધિના ઉપાય દર્શાવતું શાસ્ત્ર).

(૨૭) મંત્રાનુયોગ. (મંત્રાદિ દ્વારા કાર્ય સિદ્ધિ બતાવતું શાસ્ત્ર).

(૨૮) યોગાનુયોગ. (વશીકરણ આદિ યોગ બતાવતું શાસ્ત્ર).

(૨૯) અન્ય તીર્થિકાનુયોગ. (અન્ય તીર્થિકા દ્વારા પ્રવર્તિત અને અભિમત હિમાપ્રધાન આચાર-શાસ્ત્ર)

—સમવાયોગ સૂત્ર

મહામોહનીયના ૩૦ સ્થાન—

આત્માને આવૃત્ત કરનાર આઠ કર્મો છે. સામાન્યતઃ આઠેય કર્મો મોહનીય કર્મ કહેવાય છે. પરંતુ વિશેષતઃ ચતુર્થ કર્મ માટે મોહનીય સંજ્ઞા રૂઢ છે. અત્રે આ મોહનીય કર્મને ઉદ્દેશ્ય છે. આચાર્ય દ્વિગ્લદ્ધ આવશ્યક વૃત્તિમાં લખે છે કે “સામાન્યેન એકપ્રકૃતિ કર્મ મોહનીયમુચ્યતે । ઉક્તં ચ, અદૃષ્ટિહંપિ ચ કર્મ, મણિય મોહો ત્તિ જં સમાસેણમિત્યાદિ । વિશેષેણ ચતુર્થી પ્રકૃતિર્મોહનીયમુચ્યતે તસ્ય સ્થાનાનિ-નિમિત્તાનિ મેદાઃ પર્યાયા મોહનીયસ્થાનાનિ ।”

મોહનીય કર્મ-બંધના કારણો કાંઈ આટલા જ નથી. તથાપિ શાસ્ત્રકારોએ વિશેષ રૂપે મોહનીય કર્મ-બંધના હેતુશ્રુત કારણોના

ત્રીશ બેદાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ ઉલ્લિખિત કારણોમાં દુરબ્યવસાયની તીવ્રતા અને ક્રૂતા એટલી અધિક હોય છે કે કોઈ કોઈ વાગ અઘણી આત્મા સીતર કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલા લાંબા કાળની મોહનીય કર્મની સ્થિતિ બાધી તેટલો સમય દુખ ભોગવતો સમારમાં પરિભ્રમણ કરે છે

અત્રે પ્રચલિત "મહામોહનીય" શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, પરંતુ આચાર્ય હરિભદ્ર અને જિનદામ મહત્તર કેવળ "મોહનીય" શબ્દનો જ પ્રયોગ કરે છે. ઉત્તરાખ્યયન સૂત્ર, સમવાયાંગ સૂત્ર અને દશાશ્વતરકથ સૂત્રમાં પણ કેવળ મોહનીય સ્થાન કહેલ છે. પરંતુ બેદાનો ઉલ્લેખ કરતાં અવસ્ય મહામોહ શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે: "મહામોહં પકુવ્વદ્ધ ।" એ ત્રીશ સ્થાન નિમ્નોક્ત છે.—

(૧) તસ જીવોને પાણીમાં ડૂબાવી પાણી-શસ્ત્રથી મારે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨) તસ જીવોને શ્વાસ આદિ રૂધીને મારે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૩) તસ જીવોને મકાન આદિમાં બંધ કરી અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરી ધુમાડાથી રૂધી મારે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૪) તસ જીવોને મસ્તક ઉપર દંડ આદિનો પ્રહાર કરીને મારે અથવા સસ્ત્રથી છેદે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૫) અશુભ અબ્યવસાયોથી તસ જીવોના મસ્તક પર આળા ચામડાની વાધરી આદિ બાધીને મારે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૬) જેમ હુંદારો વિશ્વાસ ઉપજાવે તેવો વેસ પહેરી પચિકતે મારીને હસે તેવી રીતે મૂખજનને જોઈ હસે, તેની

મસ્કરી છે, તેને માટે અને તેમાં આનંદ માને તો મહામોહનીય કર્મ બાધે

(૭) પોતાના દુષ્ટ આચારને કપટથી ઢાંકી અસલ બોલે, શાસ્ત્રના અર્થ છુપાવે, ફેરવે, ઉત્સુક પ્રશ્નના કરે, મૂળ ગુણ, ઉત્તર ગુણનું ખડન કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે

(૮) પોતે કહેલાં દુષ્ટ કર્મોના દોષ અન્ય ઉપર ઢાળે અર્થાત્ અન્ય ઉપર મિથ્યા કલક ચલાવે, યશસ્વીનો યશ ધટાડવા માટે જૂઠાં આળ ચલાવે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૯) જાણીને પતિપદમાં સત્યમૃષા (મિશ્રભાષા) બોલે, અને કંઠેશની વૃદ્ધિ કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે

(૧૦) રાજ્યનો રાજા વિઘ્નમાન ન હોય તે રાજ્યના મત્રી, રાજાની રાણી અને ધનની આવકનો નારા કરે, અને સામંતોમાં ભેદ પાડી રાજ્ય અને લક્ષ્મીનો અંધિપતિ બને અથવા રાજા કે શેઠે કોઈ ઉપર વિશ્વાસ કરતા હોય તે રાજા કે શેઠનો અધિકાર છીનવી લે, તેની ઓળે, ધનને પોતાના તાબામાં કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૧) પોતે કુંવારો ન હોવા છતાં કહે કે હું કુંવારો છું અને ઓળે આધીન થઈ સેવન કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૨) અવજાચારી હોવા છતાં કહે કે હું અવજાચારી છું તે ગાયના ટોળામાં ગર્દભની પેડે સાધુઓના ટોળામાં અશીલનિક દેખાય છે. તે પોતાના આત્માનો અહિતકારી, બાળઅણી, બની ઓલંપટ અને મૃષાવાદી બને છે, તે મહામોહનીય કર્મ બાધે છે.

(૧૩) જેના આશ્રયમાં રહીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે તેની જ લક્ષ્મી ઉપર તકિ, ચોરે કે લૂટે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૪) જેની કૃપાથી દરિદ્રપણું મરી અધિકાર અને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થયાં હોય તેના ઉપકારને બૂલી જઈ ધર્મથી તે ઉપકારીની જ આજીવિકાને તોડી નાખે, તેને દુઃખ આપે, ધન વગેરેની અંતરાય થાયે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૫) ગૃહપતિ, સઘપતિ, પોષક કે જ્ઞાન આપનાર જીવદિકને હણે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૬) રાષ્ટ્રનેતા શ્રામનેતા આદિને હણે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૭) સમાજના આધારભૂત, સમુદ્રમાં દ્વીપની જેઠે ધણા મનુષ્યના રક્ષણકર્તા એવા વિશિષ્ટ પરોપકારી પુરુષને હણે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૮) સંયમ લેવા તત્પર થયેલ છે અને જોયે સંયમ લીધેલો છે એવા સંયમી, પાપભીર અને જગતના જીવેના જીવન સમાન લિધુને ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૧૯) અનંતજ્ઞાન દર્શનના ધારક શ્રી કેવળજ્ઞાનીના અને સમ્યક્ત્વ ધારકોના અવર્ણવાદ બોલે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૦) તીર્થકરદેવે પ્રરૂપેલ ન્યાયમાર્ગનો દ્વેષ કરી તેના અવર્ણવાદ બોલે, નિંદા કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૧) આચાર્ય, ઉપાધ્યાય જે શાસ્ત્ર, વિનય, ચારિત્ર શીખવે તેમની નિંદા કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૨) અંકકાર અને અંકભાવમાં રત ચર્ચ આચાર્ય, ઉપાધ્યાયના વિનય, ભક્તિ, સેવા ન કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૩) અપંકિત હોવા છતાં આત્મસ્થાપા કરે કે હું

બહુશ્રુત છું અને એવી રીતે સ્વાધ્યાયવાદ બોલે કે હું શાસ્ત્રનો વિશુદ્ધ પાઠક છું તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૪) -અતપસ્વી હોવા છતાં પોતાની પ્રશંસા કરે કે હું તપસ્વી છું તે સર્વ લોકમાં ઉત્કૃષ્ટ ચોર માનવામાં આવે છે. તે મહામોહનીય કર્મ બાધે છે.

(૨૫) રાત્રી, અસમર્થ, દુર્લભ સાધુ, આચાર્યાદિની સામર્થ્ય હોવા છતાં સેવા સુશ્રૂષા ન કરે અને માયા કપટથી કહે કે હું સેવા કરૂં છું તે કલુષિત ચિત્તવાળો પોતાના આત્માનો અપ્રોધક બની મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૬) કવેશની ઉત્પાદક, ગ્રાણીઓની ધાત કરનારી, યાનાદિનો નાશ કરનારી અને ચતુર્વિધ તીર્થમાં ભેદ પડે એવી કથાઓ કરે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૭) શ્લાઘા વધારવા અથવા મિત્ર સ્વજનાદિ માટે વશીકરણ, જાદુ, મંત્ર આદિ અધાર્મિક પ્રયોગો પ્રયોગે તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૮) જે મનુષ્ય અથવા દેવસંબંધી ભોગોમાં અતૃપ્તપણે આસક્ત થઈ તેમાં નીત્ર ધુન્ધા રાખે અને તેવા ભોગોનું ગાદ પરિણામથી આસ્વાદન કરે તો તે મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૨૯) દેવતાઓની ઋદ્ધિ, દુષ્ટિ, મથ, વર્ણ, બળ કે વીર્યના અવર્ણવાદ બોલે, તેની નિંદા કરે તે મહામોહનીય કર્મ બાધે.

(૩૦) દેવોને પોતે ન જોઈ શકતો હોય છતાં પોતાની પૂજા, પ્રતિષ્ઠા ચલાવવા માટે કહે કે હું દેવોને જોઉં છું તો મહામોહનીય કર્મ બાધે.

સિદ્ધ મગર્વતના ૩૨ આદિયુગો—

જે ગુણ પ્રાદેશથી જ હોય તે આદિ-ગુણ કહેવાય છે.

સિદ્ધ ભગવંતને આ ૩૧ ગુણો પ્રારંભથી જ હોય છે, ઇલાન્ટરે પ્રાપ્ત થાય એવું નહિ, કારણ તેમની ભૂમિકા ક્રમિક વિકાસની નથી. આચાર્ય શ્રી શાંતિસુરિ સિદ્ધાદ્ધિગુણનો અર્થ સિદ્ધાંતિગુણ કહે છે. અતિગુણનો ભાવ ઉત્કૃષ્ટ, અસાધારણ ગુણ છે.

(૧-૫) મતિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અવધિજ્ઞાનાવરણ, મનપર્યયજ્ઞાનાવરણ, કેવળજ્ઞાનાવરણ-એ પાંચ જ્ઞાનાવરણ પ્રકૃતિનો ક્ષય.

(૬-૧૪) અક્ષુદર્શનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ, કેવળદર્શનાવરણ, નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રયસા, પ્રયસાપ્રયસા સ્થાનગૃહિ એ નવ દર્શનાવરણીય પ્રકૃતિનો ક્ષય.

(૧૫-૧૬) સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીય એ બે વેદનીય પ્રકૃતિનો ક્ષય.

(૧૭-૧૮) દર્શનમોહનીય, ચારિત્રમોહનીયનો ક્ષય.

(૧૯-૨૨) નૈરપિક આયુ, તિર્યચ આયુ, મનુષ્ય આયુ અને દેવ આયુ એ ચાર આયુનો ક્ષય.

(૨૩-૨૪) ઉચ્ચગોત્ર અને નીચ ગોત્રનો ક્ષય.

(૨૫-૨૬) શુભ નામ અને અશુભ નામનો ક્ષય.

(૨૭-૩૧) જ્ઞાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય, ઉપ-ભોગાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાય એ પાંચ અંતરાયનો ક્ષય.

—સમવાયગિ સૂત્ર

સિદ્ધ ભગવંતના અન્ય પ્રકારે પણ ૩૧ આદિ-ગુણો છે, તે—

પાંચ સંસ્થાન, પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ રૂપરૂપ, ત્રણવેદ, શરીર, આસક્તિ અને પુનર્જન્મ એ ઈએકત્રીય દોષોના ક્ષયે રૂપ એકત્રીય ગુણ 'ધર્મા'.

૧૧૧ —આચાર્યગિ સૂત્ર

ઘટ્ટીશ યોગસંગ્રહ—

મન, વચન, કાવાના વ્યાપારને યોગ કહે છે. તેના શુભ અને અશુભ યોગ એમ બે ભેદ છે. અશુભ યોગથી નિવૃત્તિ અને શુભ યોગમાં પ્રવૃત્તિ તે જ સંયમ છે. શુભ યોગનો સંગ્રહ સંયમી જીવનની પવિત્રતા જાળવી રાખે છે. યોગ સંગ્રહની સાધનામાં બ્રહ્મ થઇ હોય તેનું પ્રતિક્રમણ અહીંયાં અમીષ્ટ છે,

(૧) ગુરુજનો પાસે દોષોની આલોચના કરવી.

(૨) ક્રોધના દોષની આલોચના સાંભળી યીજ ક્રોધને કહેવી નહિ.

(૩) આપત્તિ આવે છતાં ધર્મમાં દૃઢ રહેવું.

(૪) આસક્તિ રહિત તપ કરવું.

(૫) સૂત્રાર્થ ગ્રહણરૂપ ગ્રહણ-શિક્ષા અને પ્રતિક્ષેપના આદિ રૂપ સેવન કરવું (આચાર શિક્ષાનો અભ્યાસ કરવો.)

(૬) શરીરની શુદ્ધતા કરવી નહિ.

(૭) પૂજા પ્રતિષ્ઠાનો મોહ ભાગી અગ્રાત તપ કરવો.

(૮) લોભનો ભાગ.

(૯) તિતિહા-પરિષદ આદિ સહન કરવા.

(૧૦) આર્જવ-ઋણુતા, સરળ ભાવ

(૧૧) શુચિ-સવમ અને સત્તાની પવિત્રતા.

(૧૨) સમ્યક્ત્વ શુદ્ધિ.

(૧૩) સમાધિ-પ્રમજ ચિત્તતા.

(૧૪) આચાર પાનનમાં ભાગ્ય ન કરવી.

(૧૫) વિનય.

(૧૬) મૈત્ર્ય-અદીન વૃત્તિ

(૧૭) સંવેગ-સંસારથી ભય વા મોહામિલાષા,

(૧૮) માયા ન કરવી.

(૧૯) સદ્ગુણાન.

(૨૦) સંવર-પાપાશ્રવનો નિરોધ.

(૨૧) આત્મદોષનો નિરોધ-આત્મદોષની શુદ્ધિ.

(૨૨) કામભોગોથી વિરક્તિ.

(૨૩) મૂળ ગુણોનું શુદ્ધ પાલન.

(૨૪) *ઉત્તર ગુણોનું શુદ્ધ પાલન.

(૨૫) વ્યુત્સર્ગ-દ્રવ્યથી ઉપધિ આદિ ઉડવી

(૨૬) અપ્રમાદ.

(૨૭) પ્રતિક્રમણ સંયમ-યાત્રામાં સાવધાની.

(૨૮) શુભ ધ્યાન.

(૨૯) મારણ્યાતિક વેદનાના ઉદ્યે અધીર ન બનવું.

(૩૦) સંગનો પરિત્યાગ.

(૩૧) પ્રાપચિત-આલોચના મદલ્ય.

(૩૨) અંત સમયે સંલેખના કરી ચાનાદિ તથા રત્નોની આરાધના કરી સમાધિ મરણે મરવું.

આચાર્ય જિનદાસ બનીશ યોગ સંગ્રહના એક અન્ય

* મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણના શુદ્ધ પાલનના બે ભેદો ન. ૨૪ માં "મૂળધ્યાન" રૂપ ભેદા મૂકી, "શુભ ધ્યાન" પછી "સંવર"નો ભેદ મૂકેલો પણ ભેદામાં આવે છે.

—લીખાલાલ ગિ. શેઠ

પ્રકારનો પણ ઉત્કેષ કરેલ છે, તે નીચે પ્રમાણે છે:—ધર્મ-ધ્યાનના સોળ બેઠ અને તે પ્રમાણે શુદ્ધ ધ્યાનનાં સોળ બેઠ મળી યોગ સંગ્રહના બીજીમ બેઠ થયા—‘ ઘમ્મો સોલસવિઘં પર્વ સુક્કંપિ । ’”

તેત્રીશ આશાતના—

અરિહંત દેવની આશાતનાથી શરૂ કરી ચૌદ જ્ઞાનની આશાતના સુધી તેત્રીશ આશાતના, મૂળ સૂત્રમાં વર્ણવી છે. ક્રાંત દીકાકાર અને આશાતનાનો અર્થ શુરદેવની તેત્રીશ આશાતના એવો કરે છે શુરદેવની તેત્રીશ આશાતનાનું વર્ણન પરિચિદ્ધમાં આપવામાં આવ્યું છે જ્ઞાનની આશાતના સંબંધનું વર્ણન “જ્ઞાન”ના પાઠમાં અપાર્થ ગયું છે.

જૈનાચાર્યોએ આશાતના ચળટની નિરૂક્તિ ધણી મુદ્દર કરેલી છે. સમ્યગ્દર્શન આદિ આધ્યાત્મિક ગુણોની પ્રાપ્તિને “આય” કહે છે, અને જ્ઞાતનાનો અર્થ ખડન કરવું એવે થાય છે શુરદેવ આદિ પૂજ્ય પુરૂષોનું અપમાન કરવાથી સમ્યગ્દર્શન આદિ સદ્ગુણોની જ્ઞાતના (ખંડના) થાય છે:—આયઃ-સમ્યગ્દર્શનાદ્યવાપ્તિલક્ષણસ્તસ્ય જ્ઞાતના-ચળટનં નિરુક્તાદોજ્ઞાતના ।’-આચાર્ય અમયદેવ, સમવાયાંગ દીકા । આજ્ઞાતના જ્ઞામ જ્ઞાનાદિ આયસ્સ જ્ઞાતના । ચકારલોપં કૃત્વા આજ્ઞાતના ભવતિ ।-આચાર્ય જિનદાસ, આયદયક ચર્ણિ ।

અરિહંતોની આશાતના

જૈન શાસનનું કેન્દ્ર અરિહંત ભગવાન જ છે. તેથી સર્વ પ્રથમ તેમનો ઉત્કેષ કર્યો છે. જન્મજીવેને ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર, સન્માર્ગનું નિરૂપણ કરનાર અને અનંત દાનથી અંધકારમાં ભટકતા જીવેને સસનો પ્રકાશ આપનાર અરિહંત પ્રભુ જ છે.

તેથી સર્વ પ્રથમ તેમના મહિમાનો ઉલ્લેખ કરેલ છે અરિહંતોની કદી કામ સત્તા રહી નથી, તેમણે કઠોર નિવૃત્તિ પ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો છે—આદિ દુર્વિકલ્પ કરવો તે અરિહંત દેવની આશાતના છે.

સિદ્ધ ભગવંતોની આશાતના

સિદ્ધ છે જ નહિ. સિદ્ધને શરીર નથી તો મુખ શેનું હોય ? સંમારથી સર્વથા પૃથક્ અને નિઃસ્વ પડી રહેવામાં શું આદર્શ છે ? હ્યાદિ રૂપે અવગ્રા કરવી તે સિદ્ધ ભગવંતોની આશાતના છે.

સાધ્વીઓની આશાતના

સ્રી હોવાથી તેમને હલકી ખતાવવી, સાધુ માટે સાધ્વી ઉપદ્રવ રૂપ છે કહેવું, આદિ સાધ્વીઓની આશાતના છે.

શ્રાવિકાઓની આશાતના

જૈન ધર્મ અત્યંત ઉદાર અને વિરાટ ધર્મ છે. તેમાં દેવગ અરિહંત આદિ મહાન આત્માઓનું જ ગૌરવ છે એવું નથી, પરંતુ શ્રાવક ધર્મનું પાલન કરનાર સ્રી પુરૂષનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. પ્રત્યેક આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુએ પણ પ્રતિષ્ઠિત પ્રાતઃકાળે અને સંધ્યાકાળે પ્રતિક્રમણ કરતાં શ્રાવક અને શ્રાવિકા પ્રતિ યાત કે અગ્રાત રૂપે જ કામ અવગ્રા થઈ હોય તેનું પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે છે—“મિચ્છા મિ દુક્કં” લેવાનું હોય છે.

દેવ-દેવીઓની આશાતના

દેવોને ભોગવિલાસી, આળસુ, અકિંચિત્કર વગેરે કદી તેમના અવર્ણવાદ બોલવા તે તેમની આશાતના છે. ચતુર્વિધ સંધ માટે દેવ-જગત સંબંધી તટસ્થ મનોવૃત્તિ રાખવી ઐયરકર છે.

ઇહલોક અને પરલોકની આશાતના

મનુષ્ય માટે મનુષ્ય ઇહલોક છે અને નારકી, તિર્યચ અને દેવ પરલોક છે સ્વર્ગાતનો પ્રાણીવર્ગ ઇહલોક કહેવાય છે અને વિભતીય પ્રાણીવર્ગ પરલોક કહેવાય છે ઇહલોક અને પરલોકની અમલ પ્રપણા કરવી, પુનર્જન્મ આદિ ન માનવા, નર્યાદિ ચાર અતિઓના સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ન કરવો ઇહલોક અને પરલોકની આશાતના છે

લોકની આશાતના

લોક સમારને કહે છે. દેવાદિ સદિત લોકના સખધમા મિથ્યા પ્રપણા કરવી, તેને ઇશ્વરે બનાવ્યો છે એમ માનવું, લોક સખધી પૌરાણિક કલ્પનાઓ ઉપર વિશ્વાસ કરવો, લોકની ઉત્પત્તિ, રિધતિ અને પ્રલય સખધી આન્ત ધારણાઓને પ્રચાર કરવો તે લોક સખધી આશાતના છે

પ્રાણુ, જૂત, જીવ અને સર્વોની આશાતના

પ્રાણુ, જૂત આદિ શબ્દોને એકર્થક માન્યા છે તે સર્વોને એક જ અર્થ છે આચાર્ય જિનદાસ કહે છે—**एगद्विता वा एते । परंतु आचार्य जिनदास महतर અને હરિભદ્ર આદિ આચાર્યોએ આ શબ્દોનો વિશેષ અર્થ સ્વીકાર્યો છે દ્વિન્દ્રિય આદિ જીવોને પ્રાણુ અને જૂતી આદિ એકેન્દ્રિય જીવોને જૂત કહ્યા છે સમસ્ત સંસારી પ્રાણીઓ માટે જીવ અને સંસારી તથા મુક્ત સર્વે અનતાન્ત જીવો માટે સર્વ શબ્દ વાપરેલ છે—****"प्राजिनः द्वीन्द्रियादय ... । भूतानि पृथिव्यादय . । जीवन्ति जीरा -आयु कर्मानुभवयुक्ता । सर्व एव . । सत्त्वा -सांसारिक-संसारतीतमेवा ।**

—**आवश्यक शिष्य-द्विता टीका**

પ્રાણુ-જૂત આદિની વ્યાખ્યા બીજા પ્રકારે પણ કરવામાં

આવી છે જે પ્રાય સર્વ માન્ય રૂપે પ્રચલિત છે અને આગમ સાહિત્યના પ્રાચીન દીકરાઓને પણ માન્ય છે—દ્વીન્દ્રિય આદિ તથા ત્રિકેન્દ્રિયને પ્રાણ કહે છે જ્યોને જૂન કહે છે. પચેન્દ્રિયને જીવ કહે છે અને બાકી સર્વ જીવોને સત્ત્વ કહે છે “પ્રાણા દ્વિ ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિયા, મૂતાશ્ચ તરવો, જીવાશ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયા, સત્ત્વાશ્ચ શેષજીવા ।”

—લાવણ્ય કૃત ઉત્તરાધ્યય સૂત્ર દીપ ૨૯/૧૯

વિશ્વના અનતાનં જીવોની આશાતનાનું આ સૂત્ર ધર્મ મહત્ત્વપૂર્ણ છે જૈન ધર્મની કશ્ચાનો અર્થત પ્રવાહ કેવળ પગિયિત અને રોહી જીવો સુધી મર્યાદિત નથી, પરંતુ સમસ્ત જીવગણિની ક્ષમા માગતો મહાન આદર્શ તેમા રહેલો છે પ્રાણી નિકટ હોય કે દૂર, ગ્રીહ હોય કે સ્વર્ગ, જાત હોય કે અજાત, શત્રુ હોય કે મિત્ર, કાઈ પણ રૂપે હોય પરંતુ તેની આશાતના અને અવહેલના કરવી સાધક માટે નિષિદ્ધ છે

અત્રે આશાતનાનો પ્રશ્ન એ છે કે આત્માની સત્તાનો જ સ્વીકાર ન કરવો, પૃથ્વી આદિને જડ માનવા, આત્મતત્ત્વને ક્ષણિક માનવું એકેન્દ્રિય તથા દ્વેન્દ્રિય આદિ જીવોના જીવનને તુલ્ય માનવું, અને તેથી તેને દુઃખ આપવું

કાળની આશાતના

માધક સમયની મનિનું અવસ્થા બ્યાન રાખવું જોઈએ. અત્યારે કેવો મળ છે? શું પરિસ્થિતિ છે? અત્યારે શું કર્તવ્ય છે અને શું અકર્તવ્ય છે? એક વાર વ્યતિત ચયેલ કાળ પુનઃ પાછો આવતો નથી સમયની ક્ષતિ સર્વથી મહાન ક્ષતિ છે ઇયાદિ વિચાર સાધક જીવન માટે મહત્ત્વપૂર્ણ છે જે સાધકો બાગસર્મા સમય વ્યતિત કરે છે, સમયનું મહત્ત્વ સમજી શકતા

નથી તેઓ “કાલે કાલં સમાયરે” ના સ્વર્ણ સિદ્ધાંત ઉપર ચાલી શકતા નથી, અને સાધના-પથથી છટ થયા વિના રહેતા નથી.

આ લાવનાને ધ્યાનમાં રાખીને કાળની આશાતના ન કરવાનું વિધાન કરેલ છે. કાળની અવહેલના એ ઘણું મોટું પાપ છે. સંયમ-જીવનની અનિયમિતતા જ કાળની આશાતના છે.

શ્રુતની આશાતના

જૈનધર્મમાં શ્રુતચાનને પણ ધર્મ કહેસો છે. શ્રુતચાન વિના ચારિત્ર કેવી રીતે સંભવે? શ્રુતની અવહેલના એ ધર્મની અવહેલના છે, અને તે ઘણીજ ધાતક નીવડે છે. “શ્રુત-સાધારણ-ભાષા પ્રાકૃતમાં છે, તેના મોજા નિર્માતા હશે તેની શું ખમર? તે કેવળ કંઠોર ચારિત્ર ઉપર જ બાર મૂકે છે. શ્રુતના અધ્યયન માટે કાળ-મર્યાદાનું બંધન શા માટે?” ઇત્યાદિ વિપરીત વિચાર કે વર્તન શ્રુતની આશાતના છે.

વાચનાચાર્યની આશાતના

ઉપાધ્યાયની નીચે શ્રુતોદ્દેશ રૂપે વાચનાચાર્યનું એક નાનું પદ છે. ઉપાધ્યાયશ્રીની આગ્રાધી તેઓ શિષ્યોને પાઠ રૂપે કેવળ શ્રુતનો ઉદ્દેશ આદિ કરે છે.

પ્રતિક્રમણનું વિરાટ રૂપ—

પઢિકમમામિ પગવિદ્દે અસંજમે થી શરૂ કરી તેત્તીસાપ આસાયણાહિં સુધીના સૂત્રમાં એકવિધ અસંયમનું જ વિરાટ સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. તે સર્વ અતિચાર-સમૂહ મૂળથી અસંયમનો જ પર્યાય-સમૂહ છે. “પઢિકમમામિ પગવિદ્દે અસંજમે”—એ અસંયમનું સમાસ પ્રતિક્રમણ છે, અને એજ પ્રતિક્રમણ બાદમાં ‘દોહિં ઘંઘળોહિં’ આદિયો લઈ ‘તેત્તીસાપ આસાયણાહિં’ સુધી ક્રમશઃ વિસ્તૃત બનતું ગયું છે.

પ્રતિક્રમણના નવન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ રૂપ છે 'પલિક્રમમિ પગવિદે અસંજમે' એ મંદિત રૂપ હોવાથી નવન્ય પ્રતિક્રમણ છે જેથી માંડી ત્રણ, ચાર, દસ, સદસ, લાખ, કોટિ, ક્ષિપ્રહુના સંખ્યાત તથા અસંખ્યાત-સુધી મધ્યમ પ્રતિક્રમણ છે અને પૂર્ણ અનંતની સ્થિતિમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિક્રમણ હોય છે. આ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણના મધ્યાત, અસંખ્યાત તથા અનંત સ્થાન છે.

આ લોકલોક પ્રમાણ અનંત મસાર છે. તેમાં દિસા, અસલ આદિ અસયમ રૂપ અનંત હેય (લાભ્ય) સ્થાન છે; અદિસા, સલ આદિ સયમરૂપ અનંત ઉપાદેય સ્થાન છે અને જીવ પુદ્ગલ આદિ અનંત જોય-સ્થાન છે સાધકે આ સર્વનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે.

અનંત અસયમના સ્થાનોમાં કાંઈપણ અસંયમ સ્થાનનું આચરણ કર્યું હોય તો તેનું પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. અનંત મયમ સ્થાનોમાંથી કાંઈ પણ સંયમ સ્થાનનું આચરણ ન કર્યું હોય તો તેનું પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ અનેત જોય સ્થાનો માંહેના કાંઈ પણ જોય સ્થાનની સમ્યક્ જ્ઞાતા તથા પ્રરૂપાંજ્ઞા ન કરી હોય તો તેનું પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ.

સૂત્રધારે એકથી શરૂ કરી તેજીસ જોલ સુધી સૂત્રમાં ગણાવ્યા છે અને ગણાવી પણ કયા સુધી શમાય ? કોટિ-કોટિ વર્ગોનું જીવન સમાપ્ત થઈ જાય તો પણ એ સર્વની ગણતરી ન થઈ શકે તેથી અન્ય અનંત જોલને પણ મંદપમા ગણવા જોઈએ પછી ભલે તે જાત હોય કે અજાત.

સાધકે કવળ જાત દોષનું જ પ્રતિક્રમણ કરવાનું નથી, પરંતુ અજાત દોષોનું પણ પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે. તેથી જ પાંચમાં

શ્રમણ સુત્રમાં “જં સંમરામિ, જં ચ ન સંમરામિ ।” અર્થાત્
“જે દોષની સ્મૃતિ હોય તેનું પણ અને જે દોષ થયો હોય
અને જેની સ્મૃતિ ન હોય તેનું પણ પ્રતિક્રમણ કરી છું”-એ
પ્રમાણે ઘાત-અઘાત દોષોનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું વિધાન છે.

આ છે પ્રતિક્રમણનું વિરાટ સ્વરૂપ । અત્રે બિંદુમાં સિંધુ
સમાયેલ છે. પિંડમાં બ્રહ્માંડનું દર્શન કરવાનું છે. એક સચિત
ગજાણી ઉપર પગ આવી ગયો અને અસખ્ય જીવોની હિમા
યમ ગમ ! એક સચિત જળબિંદુનો ઉપધાત થઈ ગયો અને
અસખ્ય જીવોની દિસા થઈ ગઈ ! કાષ્ઠ સ્થળે નિગોહનો સ્પર્શ
થયો અને અનંત જીવોની વિરામના થઈ ! આ પ્રમાણે અસંયમ-
સ્થાન અનંત રૂપ લઈ લે છે

એક ગજાણીની પણ મધાર્યે શ્રદ્ધા ન થઈ તો તદ્દગત
અનંત પરમાણુઓના કારણે અશ્રદ્ધા અનંત રૂપ લઈ લે છે,
લોકાલોક રૂપ અનંત વિશ્વ સબધી કાષ્ઠ પણ પ્રકારની મિથ્યા
પ્રરૂપણા કરવામાં આવે તો વિપરીત પ્રરૂપણા અનંત રૂપ મહાણુ
કરી લે છે. જ્યારે સાધક આ સર્વે વિપરીત શ્રદ્ધા, વિપરીત
પ્રરૂપણા અને વિપરીત સેવન રૂપ અનંત અસંયમ-સ્થાનોથી
હડી જઈ સમગ્ર શ્રદ્ધા, સમગ્ર પ્રરૂપણા અને સમગ્ર સેવન રૂપ અનંત
સંયમ-સ્થાનોમાં પાછો ફરે ત્યારે શું પ્રતિક્રમણ અનંત રૂપ બની
જતું નથી ? અવશ્ય બને છે ! માટે તો મહાધારમંથીય આચાર્ય
હેમચંદ્રે આવશ્યક ટીપ્પણમાં કહ્યું છે કે—“અપરસ્યાપિ
ચતુર્લિંગશદાદેરનંતરપર્યવસાનસ્ય પ્રતિક્રમણ-સ્થાનસ્યાર્યતોઽન
સૂચિતત્વાત્ ।”

આચાર્ય જિનદાસ મહત્તર પણ આવશ્યક શૃંગિમાં લખે છે કે,
“પદં તા. સુત્તનિવંધં મત્યતો તેત્તીસામો ચોત્તીસા

भवन्तीति, धोत्तीसाप बुद्धवयणातिसेसेहि, पणतीसाप
 सच्चवयणातिसेसेहि, छत्तीसाप उत्तरज्झयणेहि, एवं जहा
 समवाप जाच सतमिसयानक्खत्ते सतगतारे पण्णत्ते।
 पधं संखेज्जेहि असंखेज्जेहि. अणत्तेहि य असंजमट्ठाणेहि
 य संजमट्ठाणेहि य जं पडिसिद्ध करणादिना अतियरितं
 तस्य मिच्छा मि दुक्कडं। सव्वो चिय पत्तो दुगादीओ
 अतियारगणो पक्कविहस्स असंजमस्स पज्जायसमूहो इति।
 एवं संवेगाद्यर्थ अणेगधा दुक्कडगरिहा कता।

सूत्रपाठ
पंचमं समणमुत्तं
(प्रतिज्ञा सूत्र)

नमो चउवीसाए तित्थयराणं उसमाइ-महावीर-
पज्जवसाणाणं.

इणमेव निगगंथं पावयणं, सच्चं, अणुत्तरं, केवलियं
पडिपुण्णं, नेआउयं, संसुद्धं, सल्लगत्तणं, सिद्धिमगं,
मुत्तिमगं, निज्जाणमगं, निज्जाणमगं, अघितहमविसंधि,
सव्वदुक्खपणीणमगं

इत्थं ठिया जीवा सिग्गंति, वुज्झंति, मुच्चंति
परिनिव्वारयंति, सव्वदुक्खणमंतं करंति,

तं धम्मं सदहामि, पत्तियामि, रोपमि, फासेमि,
पालेमि, अणुपालेमि,

तं धम्मं सदहंतो, पत्तियंतो, रोयंतो, फासंतो,
पालंतो, अणुपालंतो—

तस्स धम्मस्स केवलिणणत्तस्स * अन्नुट्ठिओमि
आराहणाए विरओमि, विराहणाए।

असंजमं परियाणामि, संजमं उवसंपज्जामि, अयंमं
परियाणामि धंमं उवसंपज्जामि, अकणं परियाणामि, कणं
उवसंपज्जामि, अत्राणं परियाणामि, नाणं उवसंपज्जामि,
अकिरिथं परियाणामि, किरिथं उवसंपज्जामि, मिच्छत्तं
परियाणामि, सम्मत्तं उवसंपज्जामि, अयोदिं परियाणामि,

* आ शब्दधी विना यधने आक्षेपो याः ओल्लो.

વોહિં ઉવસંપજ્ઞામિ, અમમ્મં પરિયાણામિ મમ્મં ઉવસંપજ્ઞામિ,
જં સંમરામિ, જં ચ ન સંમરામિ જં પઢિક્કમામિ, જં ચ ન
પઢિક્કમામિ, તસ્સ સવગસ્સ § દેવસિયસ્સ મદ્દયારસ્સ
પઢિક્કમામિ

સમખોઽહં સંજય - વિરય-પઢિહય-પચ્ચક્કાપ-
પાવકમ્મો, અનિયાણો, દિટ્ઠિસંપન્નો, માયામોલ-વિયજ્જિમો.

(૧)

અદ્દાહજ્જેસુ વીવસમુદ્દેસુ
પણ્ણસસુ કમ્મભૂમીસુ,
જાવંત કેદ સાહ —
રયહરણ-ગુચ્છ-પઢિગ્ગાહ-ધારા.

(૨)

પંચમહગ્ગય-ધારા
અદ્દારસ-સહસ્સ-સીલંગધારા,
અક્કયાયાચરિત્તા,
તે સલ્લે સિરસા, મણસા મત્થપ્પણ વંદામિ.
(ધામથા અને મૈત્રીભાવ)

સામેમિ સલ્લજીવે,
સલ્લે જીવા રામંતુ મે,
મેત્તી મે * સલ્લભૂપસુ
ઝેરં મજ્ઞં ન કેણદ

§ રાષ્ટ્રપરસ, પદ્મિપરસ, આરિમારિત્તપરસ, સંવચ્છરિયસ્સ-એ
પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ બોલવો.

* સલ્લ જીવેસુ—ઇતિ જિનદાસ મહત્તર.

પવમહં આલોદય નિંદિય ગહિદિય દુગુહિય સમ્મં તિવિદેણ
પડિઘંતો, વંદામિ જિણે સ્સઽવ્વોસં.

ભાવાર્થ ૫૧૭

પાંચમું શ્રમણ સૂત્ર

(પ્રતિજ્ઞા સૂત્ર)

ભગવાન ઋષભદેવથી આરંભી ભગવાન મહાવીર સ્વામી
પર્યંત ચોવીસ તીર્થકરોને નમસ્કાર હો.

આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન જ સત્ય છે, મર્વોત્તમ છે, અદ્વિતીય
છે (અથવા સર્વવ્રત પ્રરૂપિત છે), પરિપૂર્ણ છે, નૈવાયિક અર્થાત્
ન્યાયથી અમાધિત છે, પૂર્ણ શુદ્ધ અર્થાત્ નિષ્કલંક છે,
શશ્વ-કુચ્છેષ્ઠ છે, મિદ્ધિમાર્ગ છે અર્થાત્ પૂર્ણ હિતાર્થે રૂપ સિદ્ધિની
પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે, યુક્ત માર્ગ છે, નિર્વાણ માર્ગ છે, નિર્વાણ
માર્ગ છે, ભૂતાર્થ છે, પૂર્વાપર વિરોધ રહિત છે અને સર્વ
કુખેત્રે પૂર્ણ ક્ષય કરનાર માર્ગ છે

આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમા સ્થિત થયેલા જીવો અર્થાત્ તદનુસાર
આચરેણ કરનાર ભવ્ય જીવો સિદ્ધ થાય છે, સર્વવ્રત થાય છે,
કર્મથી મુક્ત થાય છે, પરમ આત્મ શાંતિને પ્રાપ્ત કરે છે અને
સમસ્ત કુખેત્રો સદાકાળ માટે અંત કરે છે.

આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સ્વરૂપ ધર્મની હું શ્રદ્ધા કરૂં છું, પ્રતીતિ
કરૂં છું અર્થાત્ તેને મોક્ષ હેતુ રૂપ માનું છું, રચિ કરૂં છું,
સ્પર્શું છું અર્થાત્ તેનું સેવન કરૂં છું, તેનું પાલન કરૂં છું,
અર્થાત્ તેની રક્ષા કરૂં છું, વિશેષ રૂપે પુનઃ પુનઃ પાલન કરૂં છું.

હું તે ધર્મની શ્રદ્ધા કરતો, પ્રતીતિ કરતો અર્થાત્ તેને
મોક્ષ હેતુ રૂપ માનતો, રચિ કરતો, સ્પર્શું અર્થાત્ આચરણ

કરતો, પાલન અર્થાત રક્ષણ કરતો, વિશેષ રૂપે પુનઃ પુનઃ પાલન કરતો, તે કેવળ-પ્રરૂપિત ધર્મની આરાધનાને વિશે અવ્યુત્થિત થયો છું, અર્થાત સન્માનપૂર્વક ઉપસ્થિત થયો છું, તેની વિરાધનાથી નિવૃત્ત થયો છું.

અર્મયમને ય પગિઠાથી જાણીને પ્રસાખ્યાન પગિઠાથી લાગું છું, સંવમને અંગીકાર કરૂં છું.

અપ્પહાયર્યને જાણીને લાગું છું, બહાયર્યને અંગીકાર કરૂં છું.

અકરૂપને (અકૃસને) જાણીને લાગું છું, કરૂપને (કૃસને) સ્વીકારૂં છું.

અજ્ઞાનને જાણીને લાગું છું, જ્ઞાનને અંગીકાર કરૂં છું.

અક્રિયા-નાસ્તિકવાદને જાણીને લાગું છું અને ક્રિયા-સમ્યક્વાદને અંગીકાર કરૂં છું.

મિથ્યાત્વને જાણીને લાગું છું, સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કરૂં છું.

અબોધ-મિથ્યાત્વ કાર્યને જાણીને લાગું છું, બોધિ-સમ્યક્ત્વ કાર્યને અંગીકાર કરૂં છું.

મિથ્યાત્વાદિ અમાર્ગને જાણીને લાગું છું, સમ્યગ્દર્શનાદિ માર્ગને અંગીકાર કરૂં છું.

[હજારથપણાને કારણે અવશેષ દોષ-શુદ્ધિ મારે કહે છે]

જે દોષ મને યાદ છે અને જે યાદ નથી; જે અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું અને જેનું (સદ્ગતતાના કારણે) પ્રતિક્રમણ કરી શકતો નથી તે સર્વે +દિવસ સંબંધી અતિચારોનું હું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું અર્થાત તેનાથી નિવૃત્ત છું.

+ ગત્રિ, પદ્ય, ચાતુર્માસ, સંવત્સરી-જે પ્રતિક્રમણે દોષ તે એન્દ બોધવો.

હું શ્રમણ, સંવત્, સાવધ યોગાથી નિરુદ્ધ (વિરત), આવનાર પાપ ક્રોને પ્રતિહત કરનારા, તેમજ પાપ કર્મના પ્રત્યાખ્યાન કરનાર, આમકિત રહિત, સમ્યગ્દષ્ટિ સંપન્ન, માયાયુક્ત મૃધાવાદનો પરિહાર કરનાર છું.

અદ્દી દ્વીપ અને બે સમુદ્ર વિષે પંદર કર્મમૂર્તિમા જોટલા સોધુઓ રત્નોહરણ, શુચ્છા અને પાત્રને ધારણ કરનાર—

તથા પાંચ મહાવત્, અને અદ્દાર હજાર શીર્વામ (સદાચારના અંગો)ને ધારણ કરનાર, અક્ષત અર્થાત્ પરિપૂર્ણ આચાર્યયુક્ત ચારિત્રવાન સોધુઓ વસે છે તે સર્વેને મન, વચન અને કાપાદ્વારા મૈસ્તક નમાવી વંદન કરે છું.

હું મર્વે જીવોને ક્ષમા કરે છું, અને તે સર્વે જીવો પણ મને ક્ષમા કરે. મારે સર્વ જીવો સાથે મત્રો (મિત્રતા) છે, ક્રોધ સાથે વૈરભાવ નથી.

આ પ્રમાણે હું સમ્યક્ પ્રકારે પાપકર્મની આયોચના કરી, આત્મમાક્ષીએ નિંદી, શુભમાક્ષીએ ગર્હા કરી, ભુગુપ્ત્યા કરી, મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરી યોગીશ જિનેશ્વર દેવોને વંદન કરે છું.

શબ્દાર્થ

મમો = નમસ્કાર હો
 ચ્ચડવીસાપ્ = યોગીય
 તિત્થયરાણં = તીર્થકરોને
 હસમાદ = શ્રી ઋષભદેવ
 આદિ

મહાવીર = મહાવીર સ્વામી
 પંજ્જવસાણાણં = પર્વતને

ફળમેવ = આ જ
 નિગંયં = નિર્ગ્રેષ
 પાવયણં = પ્રવચન
 સચ્ચં = સત્ય
 અણુત્તરં = મર્વોત્તમ
 કેવલિયં = સર્વત પ્રદીપિત
 અથવા અદિનીય

પટ્ટિપુણં = પ્રતિપૂર્ણ
 નેઆહયં = નૈવાયિક, ન્યાયથી
 અર્થાધિત અર્થાત પ્રતિગ્રા,
 હેતુ, ઉદાહરણ, ઉપનય
 અને નિગમન આ પચા-
 વચન નય વાક્યથી યુક્ત
 સંસુદ્ધં = પૂર્ણ શુદ્ધ, નિષ્કલક
 સલ્લગણં = શલ્ય ઉચ્છેદક
 સિદ્ધિમર્ગં = સિદ્ધિ-માર્ગ;
 પૂર્ણ દ્વિતાર્થ રૂપ સિદ્ધિની
 પ્રાપ્તિનો ઉપાય
 મુક્તિમર્ગં = મુક્તિ માર્ગ
 નિજ્ઞાણમર્ગં = નિર્વાણ
 માર્ગ, સંસારથી નીકળવાનો
 માર્ગ, મોક્ષ સ્થાનનો માર્ગ
 નિવ્યાણમર્ગં = નિર્વાણ
 માર્ગ, પરમ સુખ અને
 શાંતિનો માર્ગ
 અવિતર્કં = અર્થાર્થ, શૂન્યાર્થ,
 સત્ય
 અવિસંધિ = અભ્યવચ્છિન્ન;
 પૂર્વાપર વિરોધ રહિત
 સવ્યદુષ્કણપ્રહીણમર્ગં =
 સર્વ દુષ્ટ અને શ્લેષ કરનાર
 માર્ગ
 ર્ત્યં = આ પ્રમાણે, એમાં

ઠિયા = સ્થિત થયેલાં
 જીવા = જીવો
 સિદ્ધિશંતિ = સિદ્ધિ થાય છે
 બુદ્ધિશંતિ = બુદ્ધિ થાય છે;
 સર્વગ થાય છે
 મુચ્ચંતિ = કર્મથી મુક્ત
 થાય છે
 પરિનિવ્યાયંતિ = સર્વ
 પ્રકાર નિર્વાણ પામે છે,
 પરમ આત્મશાંતિને પ્રાપ્ત
 કરે છે
 સઠરદુષ્કણં = સર્વ દુષ્ટનો
 અંત રંતિ = અંત કરે છે,
 શ્લેષ કરે છે
 તં ધર્મં = તે ધર્મની
 સદ્દશામિ = શ્રદ્ધા કરે છું
 પત્તિયામિ = પ્રતીતિ કરે છું
 મોક્ષ હેતુરૂપ માર્ગ છું
 ચોષમિ = રૂચિ કરે છું
 પાસેમિ = સ્પર્શ કરે છું
 આચરણ કરે છું
 પાલેમિ = પાલન કરે છું
 રક્ષણ કરે છું
 અણુપાલેમિ = વિશેષ રૂપે
 પુનઃ પુનઃ પાલન કરે છું

सहृदंतो = अहं राभतो
थके।

पत्तिरंतो = प्रतीति करतो
थके।

रोयंतो = श्रुति करने। थके।

फासंतो = रक्षणने। थके।
आयुध करतो थके।

पालंतो = पालन करने। थके।
रक्षक करतो थके।

अणुपालंतो = विशेष रूपे
पुनः पुनः पालन करतो
थके।

तस्स धम्मस्स = ते धर्मनी
केवलि पण्णत्तस्स = केवली
प्रतिपत्ति

आराहणाप = आराधनाने
विषे

अभुद्धिओ मि = अभुत्तियत
थके। धु; स-भानपूर्वक
उपस्थित थके। धुं

विराहणाप = विराधनाथी

विरओमि = निवृत्त थके।
धु विराभ्ये। धु

असंभं = असंभने

परियाणामि = स परिश्रमे
नष्टीने प्रत्याभ्यान परि-
श्रमे लागुं धुं

संजमं = संप्रभने

उचसंपज्जामि = अंगीकार
कर धु, स्वीकार धुं

अवंमं = अस्वययर्थने

यंमं = स्वययर्थने

अकप्पं = अहपने; अहसने

कप्पं = हहपने; हसने

अज्ञाण = अज्ञानने

नाणं = ज्ञानने

अकिरियं = अक्रियाने;
नास्तिकवादाने

किरियं = क्रियाने; सम्भग-
वादाने

मिच्छत्तं = मिच्छात्वने

सम्मत्तं = सम्भुत्त्वने

अयोहिं = अयोधितने; मिच्छा
कार्यने

योहिं = सम्भुत्त्वने; योधितने

अमग्गं = मिच्छात्वादि अभिमानने

मग्गं = सम्भग दर्शनादि
भार्यने

जं संमरामि = जे हाथ भने
याद छि

जं च न संमरामि = अने
ने भने याद नथी

સં પઢિક્રમામિ = જે કામ

(અતિયાગે) હું પ્રતિક્રમુ છું

સં ચ ન પઢિક્રમામિ =

જે કામ (સૂક્ષ્મ અતિયારને)

હું પ્રતિક્રમી થકો નથી

તસ્સ સબ્ધસ્સ = તે સર્વે

દેવસિયસ્સ = દિવમ મંબંધી

અહ્યારસ્સ = અતિયારનું

પઢિક્રમામિ = પ્રતિક્રમણ કરું છું

સમણોઽહં = હું બ્રમણ

સંજય = સપત; સંપત્રી

વિરય = વિગત અર્થાત

સાવધ યોગેથી નિષ્ઠ

પઢિહય = (આવનાર પાપકર્મોને)

પ્રતિક્રમ કરનાર

પચ્ચન્હાય = (પાપ-

કર્મોના) પ્રત્યાખાન કરનાર

પાવકમ્મો = પાપકર્મ

અનિયાણો = નિદાન રહિત;

આમંકિત રહિત; સતાર

પરિબ્રમણના કારણેથી

રહિત

વિટ્ઠિસંપન્નો = દ્રષ્ટિ સંપન્ન

અર્થાત સમ્બુદ્ધિયુક્ત

માયામોસવિવજ્ઞિઓ =

માયાયુક્ત મૂળાવાધી સર્વથા

રહિત

અદ્દારજ્જેસુ દી રસમુદ્દેસુ =

અહી દીપ અને (બે)

મમુદ્દને વિષે

પચ્ચરસસુ કમ્મમ્મીસુ =

પદર દર્મભૂમિમા (પાંચ

કારત, પાંચ ઐશ્વર્ય અને

પાંચ મહાવિદેહ મળી

પદર)

જાવંતિ કેદ્દ = જે કામ;

જેટલા હોય તેટલા

સાહુ = સાધુઓ

રયહરણ-ગુચ્છ-પઢિગ્ગહ-

ધારા = રત્નકરણ,

ગોચર અને પાત્રને ધારણ

કરનાર, અર્થાત શુદ્ધ

શિક્ષાશ્રવી

પંચમહદ્વય-ધારા = પાંચ

મહાવર્તોને ધારણ કરનાર

અદ્દારસસહસ્સ-સીલંત-

ધારા = અદાર હમર

શીલામને ધારણ કરનાર;

શીલ (સદાચારના) ના

અદાર હમર અંગને ધારણ

કરનાર

અક્કસ્યાઽઽયારચરિત્તા =

અક્ષત-પરિપૂર્ણ આચાર

રૂપ ચારિત્રવાન

તે સર્વે = તે સર્વને
 સિરસા = શિરથી, ઉત્તમાંથી
 મળતા = મળથી
 મત્યપ્પણ = મરતકથી
 વંદામિ = (વાયા દ્વારા) વંદન
 કરે છું
 સ્થામેમિ = ખભાવું છું, ક્ષમા
 કરે છું
 સર્વ - = સર્વે
 જીવે = જીવેને
 સર્વે જીવા = સર્વે જીવે
 હમંતુ = ક્ષમા કરે
 મે = મને
 મેત્તી મૈત્રી, મિત્રતા
 મે = મારે
 સદ્વ્રમૂપસુ = સર્વ પ્રાણીઓ
 માથે
 ચેરં = વૈરભાવ
 મઝ્ઝં = મારે

ન = નથી
 કેણ્ઠ = કેઈ પણ સાથે
 યવં = આ પ્રમાણે
 અહં = હું
 આલોચ્ય = આલોચના કરીને
 નિંદિય = નિંદા કરીને
 ગરિહ્ય = ગદા કરીને, ગુરુ
 સાક્ષીએ વિશેષ નિંદા કરીને
 હુગુછિય = હુગુખ્યા કરીને
 સમ્મં = સમ્પદ પ્રકારે; રૂઢી
 રીતે
 તિવિદેણ = તથા પ્રકારે;
 ત્રિવિધે, (મન, વચન
 કાયાથી)
 પડિકંતો = પ્રતિક્રમણ કરતો,
 પાપ કર્મથી નિવૃત્ત થતો
 ધંદામિ = વં ન કરે છું
 જિણે = જિનેશ્વર દેવોને
 ચઠ્ઠીસં = ચોવીસ

વિવેચન

આ અંતિમ પ્રતિષ્ઠા સૂત્ર છે. પ્રતિક્રમણ આવશ્યકતા ઉપસંહારમાં સાધક ધણી ઉદાર, ગંભીર અને ભાવનાપૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા કરે છે. તેના એકેક શબ્દ સાધનાને રક્ષિત અને પ્રગતિની દિશા જણાવેલો આલોકિત કરનાર છે. આ કેટલી મધુર અને ઉત્થાનના સંકલ્પોથી પરિપૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા છે? પ્રતિક્રમણ દ્વારા કેવળ આલોચના કરી લેવી

એટલું જ નહિ કિંતુ કદી પણ એ દોષ પુનઃ કરવામાં નહિ આવે એવો દૃઢ સંકલ્પ કરવામાં આવે છે. આ પ્રતિજ્ઞા સૂત્રમાં એ જ શિવ સંકલ્પ છે પ્રતિક્રમણ આવશ્યકની મમતિ ઉપર સાધક પુનઃ અસંવય પથ ઉપર પગલું ન ભરવાની ધર્મ-ધોષણા દરે છે.

જૈન ધર્મ મૂળથી જ પાપોથી બચવાનો આદર્શ ધરાવે છે. તેથી કૃત પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી લેવું એટલુંજ પર્ણામ નથી, કિંતુ ભવિષ્યમાં પણ પુનઃ પાપ ન થાય એવી સાવધાની રાખવાનો મિદ્ધાત આગળ ધરે છે. ઇશ્વર અમારા પાપો ક્ષમા કરી દેશે, એટલે અમારે પાપનું ફળ ભોગવવું પડશે નહિ એ સિદ્ધાંત જૈન ધર્મને અણુમાત્ર પણ સ્વીકાર્ય નથી. જે મનુષ્યો એવા સિદ્ધાંતમાં વિશ્વાસ કરે છે તેઓ અદર્શિય પાપ કરતા રહે છે અને બીજી બાજુથી ઇશ્વર પામે ક્ષમા માગતા રહે છે. તેમનું લક્ષ પાપોથી બચવાનું નહિ, કિંતુ કૃત પાપોના ફળથી બચવાનું હોય છે, જૈન સાધક તેથી ઉત્કૃષ્ટ કૃત પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા બાદ પુનઃ પાપ નહિ કરવા માટે દૃઢ નિશ્ચયી બને છે.

આ સૂત્રમાં પ્રતિજ્ઞા કરતાં પહેલાં સંવય પથના મહાન યાત્રી શ્રી ક્ષપભદ્રેયથી આરંભી મહાવીર સ્વામી પર્વત એવીસ તીર્થંકર દેવોને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે આ તીર્થંકર દેવોએ ધર્મ સાધના માટે અનેકાનેક ભયંકર પરિપક્વ સહન કર્યા અને અંતમાં સાધકમાંથી સિદ્ધ પદ ઉપર પહોંચી અજર-અમર પરમાત્મા બની ગયા છે. તેથી તેમનું પવિત્ર સ્મરણ આપણા કુર્બળ મનમાં ઘિસાહ અને બળની ભાવનાને પ્રદીપ્ત કરનાર છે. તેમની સ્મૃતિ આપણી આત્મ શુદ્ધિને સ્થિર કરનાર બને છે. તીર્થંકર દેવ આપણે માટે અધિકારમાં પ્રકાશ રચેલા છે.

। વર્તમાન યોગીશીમાં ભગવાન ક્ષપભદ્રેવ આદિ પ્રવર્તક થયા

છે. જ્યો જોન ધર્મને સર્વથા આધુનિક માને છે તેમણે આ વાત ઉપર લક્ષ આપવાની આવશ્યકતા છે. ભગવાન ઋષભદેવના ગુણગાન વેદો અને પુરાણોમાં ગવાયેલાં છે. તેઓ માનવ સંસ્કૃતિના આદિ-ઉદ્ધારક હતા તેથી તેઓ માનવ માત્રના પૂજ્ય હતા. આજે વૈદિક સમાજ તેમનું ઋણ ભલે ભૂલી ગયેલ હોય, પરંતુ વૈદિક ઋષિઓ તેમના મદાન ઉપકારો ભૂલ્યા ન હતા. તેથી તેમણે ખુલા હૃદયથી તેમની સ્તુતિ કરી છે—

અનર્વાણં વૃષભં મન્દ્રજિહ્વં.

बृहस्पतिं घर्षया नव्यमकं ।

ऋग् ૦ મં ૧ સૂ ૦ ૧૮ મં ૧

અર્થાત્—મિષ્ટભાષી, યોની, સ્તુતિ યોગ્ય ઋષભને પૂજા-સાધન—મંત્રદ્વારા વધિત કરે.

અંહોમુચં વૃષભં યશ્ચિયાનાં,

પિરાતસ્તં પ્રથમમધ્વરાણામ્ ।

અપાં ન પાતમદિવના હુવે ધિય,

इन्द्रियेण इन्द्रियं दत्तमोजः ॥

અર્થર્થવેદ કાં ૧૯/૪૨/૪

અર્થાત્—સંપૂર્ણ પાપોથી મુક્ત તથા અહિમત્ પ્રતિઓના પ્રથમ રાજા, આદિત્ય સ્વરૂપ, શ્રી ઋષભદેવનું હું આવાહન કરું છું. તેઓ મને શુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિયોની સાથે બળ પ્રદાન કરે.

નામેરસાવૃષભ આન સુદેવસન્નુર

यो धै चचार समदग् ऊढयोगचर्याम् ।

यत्पारदंस्यमृषयः पदमामनन्ति.

स्वस्यः प्रशान्तकणः परिमुक्त-संगः ॥

શ્રોમદ્ ભાગવત ૨/૭/૧૦

વેદ અને ભાગવતમાંજ નહિ, અન્ય વાયુ પુરાણ, પદ્ય પુરાણ આદિમાં પણ ભગવાન ઋષભદેવની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ પ્રમાણેથી જાણી શકાય છે કે ભગવાન ઋષભદેવ સમસ્ત ભારતવર્ષના એક માત્ર પૂજ્ય દેવતા રહ્યા છે. આ તો વૈદિક સાહિત્યનો નમૂનો છે. જૈન ધર્મનું સાહિત્ય તો ભગવાન ઋષભદેવના ગુણગાનથી સર્વથા ઓતપ્રોત છે.

અને આપણા અંતિમ તીર્થંકરદેવ ભગવાન મહાવીરને કોણ જાણતું નથી ? આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પહેલાં ભારતવર્ષમાં ભયંકર અઘાત હતું, ત્રીજ પાર્શ્વક ફેલાયેલું હતું ધર્મના નામે અસાચારો થતા હતા ઇતિહાસનો પ્રત્યેક અભ્યાસી તે સમયના યત્તાદિમાં થતા ભયંકર હિંસા-ઠાડાથી પરિચિત છે. 'ભગવાન મહાવીરે તે સમયે અહિંસા ધર્મની દુકુલિ વગાડી, તેમણે કણે સહન કર્યાં, આપત્તિઓ સામે અડગ અને અણનમ રહ્યા અને અને ભારતની કાવામાં પક્ષટો કરી દીધો. આજ્ઞાતિમક ક્રાંતિનો સિદ્ધનાદ ભારતના ખૂણે ખૂણે ગૂંછ જીક્યો. ભગવાન મહાવીરનું ઋણ ભારતવર્ષ ઉપર અત્યંત છે, અસીમ છે.

તીર્થંકરદેવોને નમસ્કાર કર્યા બાદ જિનશાસનની મહત્તાનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે જૈન ધર્મ ભાગ, વૈરાગ્ય અને વાસનાની નિવૃત્તિ પર જ કેન્દ્રિત છે. તેથી તે આત્મધર્મ છે, આત્માનો પોતાનો ધર્મ છે. માનવ જીવનની ચરમ સફળતા ભાગમાં રહેલી છે, અને તે, ભાગ જૈન ધર્મની સાધના દ્વારા સમ્યક્ પ્રકારે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

પૌર્વાલ દર્શન-શાસ્ત્રના સુપ્રસિદ્ધ ક્રાંતીસી વિદ્વાન ડોહરર એ. ગિરનાટ લખે છે કે, “મનુષ્યની ઉત્પત્તિ માટે જૈન ધર્મમાં ચારિત્રનું મૂલ્ય ઘણું અધિક છે, જૈન ધર્મ એક ઘણો પ્રમાણિક, સ્વતંત્ર અને નિયમરૂપ ધર્મ છે.”

પૂર્વ અને પશ્ચિમના દર્શન-શાસ્ત્રોના તુલનાત્મક અભ્યાસી ઇટાલીયન વિદ્વાન ડોક્ટર એલ પી ટેસીટરી પણ જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતા સ્વીકાર કરતા લખે છે કે, “ જૈન ધર્મ ધર્મી ઉચ્ચ કોટિનો ધર્મ છે. તેનું મુખ્ય તત્ત્વ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના આધાર ઉપર રચાયેલું છે. આ મારો અનુભવ જ નહિ, કિંતુ અનુભવ મૂલક પૂર્ણ હદ વિશ્વાસ છે કે જેમ જેમ પદાર્થ વિજ્ઞાન ઉત્પત્તિ કરતું જશે તેમ તેમ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંત સત્ય સિદ્ધ થતા જશે. ”

રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી, લોકમાન્ય તિલક, ભારતના સર્વ પ્રથમ ભારતીય ગવર્નર-જનરલ ચક્રવર્તી રાજગોપાલચારી, સ્વ. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ આદિએ પણ જૈન ધર્મની મુક્તાકંઠે પ્રશંસા કરી છે.

કેવલિયં—

મૂળમાં ‘ કેવલિયં ’ શબ્દ છે, જેનાં સંસ્કૃત રૂપાંતર એ થઈ શકે છે—કેવલ અને કેવલિક. કેવળનો અર્થ અદ્વિતીય છે. સમ્યક્ દર્શન આદિ તત્ત્વ અદ્વિતીય છે, સર્વ શ્રેષ્ઠ છે તેથી માનવ માનવું હિત કેવળ આ સિદ્ધાંતોમાંજ રહેવું છે.

કેવલિકનો અર્થ છે—‘ કેવળતાનીઓ દ્વારા પ્રરેપિત અર્થાત્ પ્રતિપાદિત ’ હજારો મનુષ્ય જૂન કરી શકે છે. તેમના દર્શાવેલ સિદ્ધાંતો ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ ન કરી શકાય. પરંતુ જે કેવળતાની છે, સર્વત્ર છે, સર્વ દ્રષ્ટા છે, ત્રિભુવનથી જો તેનું દેશન કોઈ પ્રકારે અસલ હોય જ ન શકે. તેથી મંગલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, ‘ કેવલિ-વર્ણવત્તોઘમ્મો મંગલં । સમ્યક્-દર્શન આદિ ધર્મ તત્ત્વનું નિરૂપણ કેવળતાનીઓ દ્વારા થયેલું છે, અતઃ તે પૂર્ણ સત્ય છે, ત્રિભુવનાધિપતિ છે.

આ જો એથી માટે આચાર્ય જિનદાસ કૃત આવસ્થક

સ્થિતો પ્રામાણિક આધાર છે—“ કેવલિયં-કેવલં અદ્વિતીયં
પત્તદેવેકં દ્વિત. નાન્યદ્ દ્વિતીયં પ્રવચનમસ્તિ । કેવલિના વા
પણ્ણત્તં કેવલિયં । ”

નિર્વાણ માર્ગ—

આચાર્ય હરિભદ્ર નિર્વાણનો અર્થ મોક્ષપદ કહે છે. આચાર્ય
જિનદાસ નિર્વાણનો અર્થ—“ સંસારથી નિર્ગમન ” કહે છે. ‘ નિર્વાણ
સંસારાત્પલ્લાયણં । ’ સમ્યગ્-ર્શનાદિ ધર્મજ અનંતકાળથી બટકતા
બધ્ધ હોવાને સંસારથી બહાર કાઢે છે તેથી સંસારથી બહાર
નીકળવાનો માર્ગ હોવાથી સમ્યગ્-ર્શનાદિ નિર્વાણ માર્ગ કહેવાય છે.

નિર્વાણ માર્ગ—

સર્વે કર્મોનો ક્ષય થઈ જવાથી આત્માને કદી નષ્ટ ન
થાય એવું જે આધ્યાત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેને નિર્વાણ કહે છે.

સિદ્ધાન્તિ—

જોન ધર્મમાં આત્માના અનંત શુભોનો પૂર્ણ વિકાસ થઈ
જવો તેને સિદ્ધત્વ માનવામાં આવે છે. ‘ સિદ્ધાન્તિ-સિદ્ધા
મ્ભવન્તિ, પરિનિષ્ઠિતાર્થા મ્ભવન્તિ । ’—આચાર્ય જિનદાસ
મહાત્તર! જ્યાં સુધી જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર, વીર્ય, સત્ય, દક્ષણા આદિ
પ્રત્યેક શુભ અનંત ન હોય ત્યાં સુધી મોક્ષ નથી.

મુચ્ચન્તિ—

જોન દર્શન મોક્ષ અવશ્યમાં પ્રાપ્ત પણ કર્મની સત્તા માનવું
નથી. મોક્ષનો અર્થ કર્મથી સંપૂર્ણ મુક્તિ પામવી તે છે. સિદ્ધાત્મા
સર્વ પ્રકારે શુભાશુભ કર્મોથી સદા-સર્વદા મુક્ત જની જાય છે.
સિદ્ધત્વનો અર્થ જ મુક્તત્વ છે.

પરિયાણમિ—

આગમ સાહિત્યમાં બે પ્રકારની પરિણાનો ઉલ્લેખ આવે છે—
એક ત પરિણા અને બીજી પ્રસાખ્યાન પરિણા. ત પરિણાનો અર્થ
હેય (લાભ) આચરણને સ્વરૂપથી જાણવું તે છે અને પ્રસાખ્યાન
પરિણાનો અર્થ તેના પ્રસાખ્યાન કરવા એવો થાય છે.

પહેલાં અસંવત્સર આદિના સ્વરૂપનું પરિણાન થવું જોઈએ, તો જ
સાધક તેનો લાભ કરી શકે છે. ત્રિવેકપૂર્વક કરવામાં આવેલાં
પ્રસાખ્યાન જ સુપ્રસાખ્યાન છે તેથી પ્રસાખ્યાન-પરિણા પહેલાં ત-
પરિણા અર્થનાવશ્યક છે અત્રાની સાધક હિનાદિત જાણી શકે
નથી — “અજ્ઞાણી કિં કાહીં કિંવા, નાહિં સેવપાવર્ગી.”
માટે સૂત્રપાઠમાં, અસંવત્સર આદિનું સ્વરૂપ ત પરિણાથી જાણીને
તેનો પગિલાગ કરવાનો ઉલ્લેખ છે.

અઢી દ્વીપ અને એ સમુદ્ર—

જલુદ્વીપ, ધાતકી ખડ અને અર્ધ પુષ્કર દ્વીપ તથા સવશું
અને કાલોદધિ સમુદ્ર—આ અઢી દ્વીપ-સમુદ્ર પરિમિત માનવક્ષેત્ર છે.
શ્રમણ ધર્મની સાધનાનું આજ ક્ષેત્ર માનેલ છે. તેથી આગળના
ક્ષેત્રોમાં મનુષ્ય નથી અને શ્રમણ ધર્મ પણ નથી.

અઠાર હજાર શીલ—

શીલનો અર્થ અચાર છે. બેદાનુબેદની દ્રષ્ટિથી આચારના
અઠાદહજાર પ્રકાર છે ધર્મા, નિર્લોભતા, સરળતા, મૃદુતા, સાધવ,
સત્ય, તપ, લાગ અને અલયર્થ—આ દસ પ્રકારના શ્રમણ ધર્મ
છે. દશવિધ શ્રમણ ધર્મના ધર્તા મુનિ પાંચ સ્થાવર, ચાર ત્રસ
અને એક અજીવ એમ દસ પ્રકારની વિરાધના કરે નહિ, એટલે
દશવિધ શ્રમણ ધર્મને દશની વિરાધનાથી ગણતાં. ૧૦૦ બેદ થાય.

પાંચ મન્દિરોના પાસમાં પડીને પૃથ્વીકાચ આદિ દશની વિરાધના થાય છે તેથી ઉપરોક્ત ૧૦૦ બેદને પાંચથી ગુણતાં ૫૦૦ બેદ થાય છે વળી આહારાદિ ચાર સંગના નિરાધથી પુરોક્ત ૫૦૦ બેદને ગુણતાં ૨૦૦૦ બેદ થાય છે. તેને દુમન, વચન અને ઠાવા એ ત્રણ દડના નિરાધથી ગુણતાં ૬૦૦૦ બેદ થાય છે. પુનઃ તેને કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એ ત્રણ દગ્ધથી ગુણતાં કુલ ૧૮૦૦૦ શીલના બેદ થાય છે.

આચાર્ય હરિભદ્રની આ સંબંધમાં એક પ્રાચીન ગાથા નીચે ઉક્ત છે છું:—

જો ય કરણે સદ્ગા,
 હૃદય મોમાદ સમણધર્મો ય।
 સીલંગ-સદ્વસ્થાનં,
 અદ્વાસગસ્ત નિષ્કત્તી ॥

આલોચનાદિ—

ચોતાના દોષ, ભૂલો વગેરે સ્વયં જેવી રીતે જાણે તે રીતે ગુરુ સમક્ષ મંઈ પણ છપાવ્યા વિના પ્રગટ કરવા તે આલોચના છે આત્મમાક્ષીથી ચોતાના પાપોની નિદા કરવી તે નિદા છે. ગુરુની સાક્ષીથી વિરોધ રૂપે નિદા કરવી તે ગદા છે પાપો પ્રત્યે પૂર્ણ ઘૃણાભાવ રાખવો તે ભુગૃપ્સા કે દુગંજા છે.

હુઆચાર્ય હરિભદ્ર, કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું તે ત્રણ કરણથી પહેલાં ગુણે છે અને મન વચન અને કાયાના ચોગથી ભારખાદ ગુણે છે.

ખામણા

ક્ષમાપના માગવી તે

શ્રી ગૌતમસ્વામી વંદન કરીને ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે પ્રભ
કરે છે કે—

સ્ત્રમાયણયાપ ણં મંતે। જીવે કિં જનયદ્ ?

હે પૂજ્ય ! ખમાવવાથી શુંવને શેા લાભ થાય ?

ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે કે:—

સ્ત્રમાયણયાપ ણં પલ્હાયણ-માર્ચં જનયદ્, પલ્હાયણ-
માવમુષગપ થ જીવે સર્વપાણભૂયજીવસત્તેસુ મિત્તીમાર્ચં
ઉપ્પાપદ્, મિત્તીમાવમુષગપ યાવિ જીવે માવ-વિસોદ્ધિં કાઝુણ
નિમ્મપ મવદ્ ॥

હે ગૌતમ ! ખમાવવાથી ચિત્તને આસ્વાદ થાય છે અને
તેવે પ્રસાંત ચિન્તનાણે શુભ જગતના મર્વ પ્રાણ્ય જૂન, શુભ
અને મરન-એ ચારેય પ્રાણના શુભોમાં મૈત્રીભાવ ઉત્પન્ન કરી
શકે છે અને એવી વિશ્વમૈત્રી પામેલો શુભ પેતાના ભાવની
વિશુદ્ધિ કરીને અંતે નિર્લેષ બને છે.

—ઉત્તરાર્ધયન સૂત્ર

આમણા ક્ષમાપના માગવી તે

નોંધ—આમણાના પાઠા દરેક પ્રાતઃમાં જુદી જુદી રીતે
જોલાય છે સૌરાષ્ટ્રમાં નિમ્નોક્ત પદ્ધતિ પ્રચલિત છે—

પહેલા આમણા—શ્રી અરિહંત ભગવાનને.

બીજા આમણા—શ્રી સિદ્ધ ભગવાનને.

ત્રીજા આમણા—શ્રી કેવળી ભગવાનને

ચોથા આમણા—ગણધર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ

પાત્રમા આમણા—પોતાના ધર્મચરુને. (સાધ્વીને.)

દિલ્હી, મારવાડ વગેરે જગ્યાએ નવકાર મનના પાંચ પદના ક્રમ
પ્રમાણે આમણાના પાઠ જોલાય છે, ત્યારે વળી પંજાબમાં એક ચાર
હીટીનું કાવ્ય જ જોલાય છે પંજાબી જૈન મુનિ ઉપાધ્યાય શ્રી
આત્મારામજી મહારાજના "શાવક પ્રતિક્રમણ સૂત્ર" પુસ્તકમાં પણ
આ ચાર હીટીઓ જ આમણા તરીકે આપી છે, તે નીચે પ્રમાણે છે:—

અનન્ત યોગીસી તે નમો, મિશ્વ અનન્તા કોડ,
કેવળજ્ઞાની થેવર સભી, વડુ એ કર જોડ. ૧

હો કોડી કેવલધરા, વિહરમાન જિન વીસ,
સદસ યુગલ કોડી નમુ, માધુ વડુ નિસહીસ. ૨

ધાર્મિક ક્રિયા એકજ પદ્ધતિથી થાય અને તેના પાઠા એક જ
પદ્ધતિથી જોલાય તે ઇચ્છનીય છે આમણા નવકાર મનના પાંચ
પદના અનુક્રમથી જોલાય તો એક જાતનો ક્રમ જળવાઈ રહે. તેથી
અત્રે જો કે એ નવકાર મનના પદ—ક્રમાનુસાર તેમ જ સૌરાષ્ટ્રની
ચાલુ પદ્ધતિ અનુસાર આમણા આપ્યા છે, પરંતુ નવકાર મનના પદનો
અનુક્રમથી આમણા જોલાવા ઈષ્ટ છે. —લીખાલાલ ગિ. શેઠ

ખામણા—(ક્ષમા માગવી તે)

(નવકાર મંત્રના ક્રમ-પદાનુસાર)

વિધિ

ભૂમિ ઉપર બંને પગો ઊંધા સ્થાપવા અને બંને હાથની ટાણીઓ નાભિએ અડકાડીને રાખવી. બંને હથેલીઓ ઝોડી રાખી સ્થિર ચિત્તે બેસી તિર્થંકર દેવ આદિના ગુણો નિમ્નોક્ત પાઠોથી વર્ણવી અવિનય આદિ દોષોની ક્ષમા માગવી.

પહેલા ખામણા—અરિહંત પ્રભુને

પહેલા ખામણા—પ્રથમહાવિદેહ શ્વેતને વિષે જ્યવતા તિર્થંકર દેવ બિરાજે છે તેમને ખમાવુ છું તે સ્વામીના ગુણ આમ કરતાં જઘન્યકર્મની કોડા ખપે, ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉપજે તો આ આત્મા તીર્થંકર નામ ગોત્ર ઉપાજે, તે સ્વામીના નામઃ—

૧. શ્રી સીમધર સ્વામી	૧૧. શ્રી વજ્રધર સ્વામી
૨. શ્રી યુગમધર સ્વામી	૧૨. શ્રી ચદ્રાનન સ્વામી
૩. શ્રી બાહુ સ્વામી	૧૩. શ્રી ચદ્રમાહુ સ્વામી
૪. શ્રી સુબાહુ સ્વામી	૧૪. શ્રી ભુગંગ સ્વામી
૫. શ્રી સુખત સ્વામી	૧૫. શ્રી ધર્મધર સ્વામી
૬. શ્રી સ્વયંપ્રભ સ્વામી	૧૬. શ્રી નેમિપ્રભ સ્વામી
૭. શ્રી મકપલાનન સ્વામી	૧૭. શ્રી વીન્સેન સ્વામી
૮. શ્રી અનનવીર્ય સ્વામી	૧૮. શ્રી મહાભદ્ર સ્વામી
૯. શ્રી સુપ્રભ સ્વામી	૧૯. શ્રી દેવજય સ્વામી
૧૦. શ્રી વિદ્યાગ્રમ સ્વામી	૨૦. શ્રી અજીતસેન સ્વામી

/ એ જઘન્ય તીર્થંકર વીર, ઉત્કૃષ્ટ દોષ તો એકસો ને

સાક તથા વર્તમાન કાળે જે વિહરતા હોય તેમને મારી સમય સમયની વંદના હજી

તે પ્રજા સર્વના મનની વાત જાણી રહ્યા છે, ઘટધટની વાત જાણી રહ્યા છે, સમય મમયની વાત જાણી રહ્યા છે, ચૌદ ગજલોક અંજલી પ્રમાણે દેખી રહ્યા છે. પ્રજામાં અનંતજ્ઞાન છે, અનંતદર્શન છે, અનંત ચારિત્ર છે, અનંત તપ છે, અનંત ધૈર્ય છે, અનંત વીર્ય છે, એ વડુ ગુણ રહેલા છે. પ્રજા યોગીશ પ્રકારના અતિશયે કરી નિરાજમાન છે, પાંત્રીય પ્રકારની સત્ય વચન વાણીના પ્રકાશક છે, એક દગ્ગર આઠ ઉત્તમ લક્ષણ સંહિત છે, અઠાર દોષ રહિત છે, બાર ગુણ સંહિત છે. પ્રજાએ ચાર ધનધાતી કર્મ ક્ષય કર્યાં છે, શેષ ચાર કર્મ પાતળા પાડ્યા છે.

પ્રજા મુક્તિ જવાના કામી થકા વિચરે છે, ભગ્ય જીવનાં સંદેહ ભાગે છે પ્રજા સચેત્વી, સચરીરી, કેવળજ્ઞાની, કેવળદર્શની, યથાખ્યાત ચારિત્રના ધારક છે, ક્ષાપિક સમક્ષિત, શુક્લ બ્યાન, શુક્લ લેખા, શુભ બ્યાન, શુભ યોગ સંહિત છે, ચોસક ઈન્દ્રના પુજનીય, વદનીય, અર્ચનીય છે. પકિત-વીર્ય આદિ અનંત ગુણે કરી સંહિત છે *

તથા જ્યન્ય જે કોડ કેવળી, ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક કોડ કેવળી

* મોટા ખામણા બોલવા હોય તો નીચેના પેરઆદ અન્ને ઉમેરવો—

સ્વામીનાથ! આપ ગામ, નગર, પુર, પાટણ વગેરે જ્યાં જ્યાં વિહાર કરો છો ત્યાં ત્યાં આપ જિનેશ્વર દેવરૂપ સૂર્ય આગળ ચાલો છો, આપની પાછળ મણુધર ચાલે છે; આપ પગ મૂકો છો ત્યાં જાપ લાખ પાંદડીનાળું પદ્મકમળનું ફુલ થઈ આવે છે, અને તે પગ ઉપડતા જ વિસરાળ થઈ જાય છે; નહીનાળા

વર્તમાનકાળે જે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે વિચરતા હોય તેમને મારી સમય સમયની વંદના હજો

આવે ત્યાં પાગ બંધાઈ જાય છે, ઝોડા-ટેકરાવાળા જમીન સરખી થઈ જાય છે, કાંટાઓ ઉંધે મુખે થઈ જાય છે. સ્વામીનાથ ! આપ હજારો ગાઉનો વિહાર કરી જ્યાં જ્યાં બાગ બગીચામાં વનપાળકની આંત્રા લઈ પધારો છો તે તે જગ્યાથી સો સો ગાઉ સુધી માર, મરકી સ્વચ્છ, પરચ્છ વગેરેનો ભય ગહેનો નથી.

તે સમયે વનપાળક જઈ રાજાદિકને “પ્રભુ પધાર્યા” એવી વધામણી આપે છે ત્યારે રાજા વગેરે આપના દર્શન કરવા આવે છે. તે વખતે બાર જાતની પર્વદા બરાબ છે તેના નામ ભવનપતિ દેવો તથા તેની દેવીઓ, વાલ્યુર્વતર દેવો અને તેની દેવીઓ, જ્યોતિષ્ક દેવો અને તેની દેવીઓ, વૈમાનિક દેવો અને તેની દેવીઓ; મનુષ્ય અને મનુષ્યણી; તિર્યચ અને તિર્યચણી.

હે સ્વામીનાથ ! આપની વાણી અનંતગુણ મીઠી અને મધુર છે તેથી સાંભળનારનું મન એકધ્વાન થઈ જાય છે તેને લીધે કોઈ ગ્રાણીને કોઈ ગ્રાણી ઉપર વૈરભાવ રહેતો નથી. આ સર્વે આપના પુણ્ય પ્રતાપની નિશાની છે.

ઈતિ મોટા ખામણ સમાપ્ત

નોંધ—જેમણે મૌરાહની ચાલુ પદ્ધતિ અનુમાર ખામણ બે લવા હોય તેમણે આ કુટનોટવાળો પારામાફ બોલવો નહિ, કારણ તે પદ્ધતિ અનુસાર કેવળી ભગવંતના ખામણા જુદા બોલાય છે.

લીખાલાલ ગિ. શેઠ

ધન્ય તે ૧ગ્રામ, ૨આગર, ૩નગર, ૪નિમજા, ૫રાજધાણી, ૬ખેડ, ૭કવડ, ૮મકપ, ૯દોણુમુક, ૧૦પુર, ૧૧પાટણ, ૧૨આશ્રમ, ૧૩સંખાહ, ૧૪મનિવેશ જ્યાં જ્યાં સ્વામી દેશના દેતા થકા વિચરતા હશે!

ધન્ય તે ૧પરાઈસર, ૧૬તલવર, ૧૭માડંબિઅ, ૧૮કાકુમિઅ, ૧૯ધુબ્જા, ૨૦શેઠ, ૨૧સેનાપતિ, ૨૨માર્થવાહ વગેરે પ્રભુની દેશના સાંભળી હર્ષ પવિત્ર કરતા હશે, સ્વામીના દર્શન કરી નેત્ર પવિત્ર કરતા હશે, અથનાદિ ચોદ ચોદ પ્રકારનું દાન દાન કર પવિત્ર કરતા હશે, પંચાંગ નમાવી કાપા પવિત્ર કરતા હશે, ગુણુ ગ્રામ કરી હૃદય પવિત્ર કરતા હશે

સ્વામીનાથ! આપ ત્યાં મિગળે હો. હું અપરાધી દીન કિંકર અહીં બેઠો છું. આપના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ સંબંધી અવિનય, આસાતના, અભક્તિ, અપરાધ કર્યા હોય તો મન, વચન, કાયાએ કરી જુગ્મે જુગ્મે અમાવું છું.

[નિશ્ચુત્તોના પાકથી ત્રણ વાર વદન કરવું]

૧. ગામ, ૨. અગર (લવણ ભૂમિ), ૩. સહેર, ૪. જ્યાં વેપારીનો વાસ હોય, ૫. રાજધાની, ૬. માટીના કોટવાળું ગામ, ૭. કુતિસિત નગર, ૮. જેનાથી અહીં કોસ કરતા ગામ હોય પશુ તેથી નજીકમાં ગામ ન હોય, ૯. જ્યાં જળ અને રથગ જીવા બે પ્રકારના રસ્તા હોય, ૧૦ જ્યાં બજારો લરાય અને ગામના વેપારી વસ્તુ વેચવા આવે તે, ૧૧. જ્યાં સર્વ વસ્તુ મળે તે, ૧૨ આશ્રમ, ૧૩. પર્વત આદિની શુક્રમાં વાસ કરેલ હોય તેવું રથગ, ૧૪. જ્યાં માર્થવાહ આવી હિતરતા હોય તે,

૧૫. રાજઓ, સુવરાજો, ૧૬. રાજઓ પ્રસન્નતાથી બદીસ આપેલ સુવર્ણપટ ધરનાર મહારથ, તળાટી, પટવારી, ૧૭. જેની

વિવેચન

ચોત્રીશ અતિશયો—તેને માટે જુઓ અમારૂં સામાયિક સૂત્ર પુસ્તક, પૃષ્ઠ ૪૧૪.

સત્ય વાણીના ઉપ શુણો—તેને માટે જુઓ અમારૂં સામાયિક સૂત્ર પુસ્તક, પૃષ્ઠ ૪૧૮.

અઠાર દ્વાપ—તેને માટે જુઓ અમારૂં સામાયિક સૂત્ર પુસ્તક, પૃષ્ઠ ૨૫૬.

બાર શુણો—તેને માટે જુઓ અમારૂં સામાયિક સૂત્ર પુસ્તક, પૃષ્ઠ ૪૧૨.

ઘનઘાતી ચાર કર્મ—૧. શાનાવરણીય, ૨. હર્શનાવરણીય, ૩. મોહનીય, ૪. અંતરાય.

શેષ ચાર અઘાતીકર્મ—૧. વેદનીય, ૨. આયુષ્ય, ૩. નામ અને ૪. જોત્ર.

બીજા ખામણા—સિદ્ધ ભગવંતને

બીજા ખામણા—અનંત સિદ્ધ અનંત સિદ્ધ ભગવંતોને અમારું છે. તે ભગવંતોના શુભગ્રામ કરતાં જ્ઞાન્ય કર્મની કોડો અપે અને ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉપજે તો આ આત્મા તીર્થકર નામ જોત્ર ઉપાજે. તેમાં વંતેમાન ચોવીસ તીર્થકરના નામ કહ્યું છે.

આસપાસ નજદિકમાં ગ્રામ, નગરાદિ નથી તે મહંમ, તેનો અધિપતિ તે માહંમિક, ૧૮. કોટુંબિક, કુટુંબનો ધણી, ૧૯. હાથી નેટલી ઉચાર્ધ જેવકાં ધનના દગલાના માલિક, ૨૨. સાર્થવાહક, શાહુકાર.

છે. સાથી ૧૦ યોજન ઊંચે સૂર્યનું વિમાન છે સાથી ૮૦ યોજન ઊંચે ચંદ્રનું વિમાન છે સાથી ૪ યોજન ઊંચે નક્ષત્રના વિમાન છે સાથી ૪ યોજન ઊંચે બુધનો તારો છે સાથી ૩ યોજન ઊંચે શુક્રનો તારો છે સાથી ૩ યોજન ઊંચે બૃહસ્પતિનો તારો છે સાથી ૩ યોજન ઊંચે મંગળનો તારો છે સાથી ૩ યોજન ઊંચે શનિશ્વરનો તારો છે (નક્ષત્રોમાં નીચે ભરણી, ઉપર સ્વાતિ, મૂળા મહાર અને અભિજિત વચ્ચે હાનું છે) એમ ૬૦૦ યોજન સુધી જ્યોતિષ ચક્ર છે

સાથી લગભગ એક રાજ ઊંચે દક્ષિણ દિશામાં પડેનો સૌધર્મ અને ઉત્તર દિશામાં બીજો ઇશાન એમ બે દેવોનાં જોડાણે અને સરખી મપાળીએ છે. એકેક અર્ધ ચંદ્રના આકારે છે, બંને મળી પૂર્ણ ચંદ્રના આકારે છે પહેલામાં જત્રીશ લાખ અને બીજામાં અઠ્ઠાવીશ લાખ વિમાનો છે તે દરેક દેવલોકના સપ્તારીશમે યોજનના

ચંદ્રનું વિમાન છે સાથી ૪ યોજન ઊંચે નક્ષત્રના વિમાન છે સાથી ૪ યોજન ઊંચે બુધનો તારો છે સાથી અનુક્રમે ત્રણ-ત્રણ યોજનના ઉચ્ચપણે શુક્ર, બૃહસ્પતિ, મંગલ અને શનિશ્વરના તારાઓ છે એમ ૬૦૦ યોજન સુધી જ્યોતિષ ચક્ર છે

સાથી અસંખ્યાત યોજન કોડકોડ ઉચ્ચપણે ૧૨ દેવલોક, ૬ ઐવેયક અને ૫ અનુતર વિમાનો આવેલા છે તે અનુતર વિમાનના નામ—વિજય, વિજયત, જયત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ—ઋતિ સક્ષિપ્ત (પાંડ સમાપ્ત)

.....સારમાં “ સધર્માં મળી કુલ ૮૪,૯૭૦૨૩ વિમાનો છે ” વાળા પેરેમાંથી શરૂ કરી આગળ બોલવું

—લી ગી શેઠ

ભોંયતળિયાં અને પાંચસે યોજનના મહેલ છે. તેમાં અસંખ્યાતા દેવ-દેવીઓ છે. તેમની ઊંચાઈ સાત હાથની છે.

પહેલા દેવલોકના દેવનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમનું અને બીજા દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમથી અધિકનું છે.

ત્રીજા એક રાજા જિયે ત્રીજો સનતકુમાર અને ચોથા માહેન્દ્ર નામે બે દેવલોક દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં ભોજાલોક આવેલાં છે. એકેક અર્ધચંદ્રાકાર છે. બંને મળ્યા પૂર્ણ ચંદ્રાકાર છે. ત્રીજામાં બાર હાથ અને ચોથામાં આઠ હાથ વિમાન છે. તે દરેક દેવલોકના છવીસે યોજનના ભોંયતળિયાં અને છસે યોજનના મહેલ છે. તેમાં અસંખ્યાતા દેવો છે. તેમની ઊંચાઈ છ હાથની છે. ત્રીજા દેવલોકના દેવનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમનું અને ચોથા દેવલોકના દેવનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમથી અધિકનું છે.

ત્રીજા જિયે એક રાજામાં પાંચમો વ્રહ્મલોક અને છઠ્ઠો લાંતક એ બે દેવલોક એકેકની ઉપર કેટલેક અંતરે છે. તે દરેક પૂર્ણચંદ્રાકાર છે. પાંચમામાં ચાર હાથ વિમાન છે, તેના પચીસે યોજનના ભોંયતળિયાં અને સાતસે યોજનના મહેલ છે. તેમાં અસંખ્યાતા દેવો છે. તેમની ઊંચાઈ પાંચ હાથની છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દસ સાગરોપમનું છે. છઠ્ઠા દેવલોકમાં પચાસ હજાર વિમાન છે, તેના પચીસે યોજનના ભોંયતળિયાં છે અને સાતસે યોજનના મહેલો છે. તેમાં અસંખ્યાતા દેવો છે. તેમની ઊંચાઈ પાંચ હાથની છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ચૌદ સાગરોપમનું છે.

ત્રીજા જિયે એક રાજામાં સાતમો શુક્ર અને આઠમો સહસ્રાર એ બે દેવલોક એકેકની ઉપર કેટલેક અંતરે રહેલા છે. દરેક પૂર્ણચંદ્રમાને આકાર છે. સાતમામાં ચાળીસ હજાર વિમાન છે. તેના

‘ચોવીસસે’ યોજનના ભોંયતળિયાં છે અને આઠસે યોજનના મહેલ છે. તેમાં અસંખ્યાતા દેવો છે, તેમની ઊંચાઈ ચાર હાથની છે. અને સત્તર સાગરોપમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. આઠમા દેવલોકમાં છ દળર વિમાન છે. તેના ચોવીસસે યોજનના ભોંયતળિયાં છે. તેમાં અસંખ્યાતા દેવો છે. તેમની ઊંચાઈ ચાર હાથની છે અને અઠાર સાગરોપમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે.

સાંથી કેટલેક ઊંચે નવમો આણુત અને દશમો પ્રાણુત એ બે દેવલોક દક્ષિણે અને ઉત્તરે જોડાજોડ રહેલ છે. તે દરેક અર્ધચંદ્રાકાર છે, બંને મળી પૂર્ણચંદ્રાકાર છે. તે બંનેમાં મળી ચારસે વિમાન છે. તેના તેવીસસે યોજનના ભોંયતળિયાં છે અને નવસે યોજનના મહેલો છે. દેવોની ઊંચાઈ ત્રણ હાથની છે. નવમા દેવલોકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઓગણીસ સાગરોપમનું અને દશમાનું વીસ સાગરોપમનું છે.

સાંથી કેટલેક ઊંચે (આઠમા દેવલોકથી એક ગજ ઊંચે) અગિયારમો અચારણુ અને બારમો અચ્યુત એ બે દેવલોક દક્ષિણે અને ઉત્તરે જોડાજોડ છે. દરેક અર્ધચંદ્રાકાર છે, બંને મળી પૂર્ણચંદ્રાકાર છે તે બંનેમાં મળી ત્રણસે વિમાન છે. તેનાં ભોંયતળિયાં, મહેલ અને શરીર પ્રમાણ નવમાં દશમાં દેવલોક પ્રમાણે જ છે. અચારમા દેવલોકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એકવીસ સાગરોપમનું અને બારમા દેવલોકના દેવોનું બાવીસ સાગરોપમનું છે, એમ બાર દેવલોક આવેલા છે.

સાંથી એક ગજ ઊંચે (ચૌદ ગજ લોકરૂપ પુરુષની શ્રીવાને રથાને) નવ ત્રૈવેદિક ત્રણ ત્રિશમાં (ત્રણ ત્રણની દારમાં) એકેકની ઉપર અનુક્રમે આવેલ છે. તેનાં નામ:-ભદ્રે મુભદ્રે, મુજાએ, સોમણસે, પિપદંસણે, મુદંસણે, અમોહે,

સુપ્તબુદ્ધિ, જસોધરે પહેલી ત્રિકર્મા ૧૧૧ વિમાન છે, ખીજીમાં ૧૦૭ અને ત્રીજીમાં ૧૦૦ વીમાન છે. ત્યાં દેવો સર્વે અહમિન્દ્ર છે. તેમની કાયા બે હાથની છે. તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પહેલા ઐવેયકમાં ૨૩ સાગરોપમ, ખીજીમાં ૨૪, ત્રીજીમાં ૨૫, ચોથામાં ૨૬, પાંચમાંમાં ૨૭, છઠ્ઠામાં ૨૮, સાતમાંમાં ૨૯, આઠમાંમાં ૩૦ અને નવમાંમાં ૩૧ સાગરોપમનું છે.

સાંધી લગભગ એક રાજ ભયે (ચૌદ રાજ્યોલોક પ્રવેશના મુખને સ્થાને) પાંચ અનુત્તર વિમાન સરખી સપાટીએ આવેલા છે. તેના નામ:-વિજય, વિજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન મધ્યમાં આવેલું છે, શેષ ચાર તેની આજુબાજુ ચારે દિશાએ આવેલા છે. દરેકના ૨૧૦૦ યોજનનાં ભોંયતળિયાં છે. વિજય આદિ ચાર વિમાનોના દેવોની કાયા એક હાથની છે. આયુષ્ય જથ્થા ૩૧ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ માગરોપમનું છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોની કાયા મુંઝા હાથની છે. તેમનું જથ્થા તેમજ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમનું છે. સર્વ દેવલોકના દેવોના કરતાં સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોનું મુખ અર્નતગણું વધારે છે. પાંચેય અનુત્તર વિમાનના દેવો એકલા સમ્યગ્દષ્ટિ જ છે.

જે જે દેવોનું જેટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે તેટલા હજાર વર્ષે તેમને આહારની ઇચ્છા ઉપજે ત્યારે શુભ પુદ્ગલનો આહાર લે છે. સાગરોપમની સંખ્યા જેટલાં પખવાડિએ આસોચ્છૈંસ લે છે.

—પ્રતિ વિસ્તારવાળા ખામણા સમાપ્ત]

સપ્તર્ણા મળી કુલ ૮૪,૯૭,૦૨૩ વિમાનો છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનની જ્વાળ થકી બાર યોજન ઉચ્ચપણે અર્ધાંત્ર લોકપ્રપ પ્રવેશના કપાળના સ્થાને મુક્તિ-શિલા છે.

તે મુક્તિ-દિવા કવી છે? ૪૫ લાખ યોજનની લાંબી પહોળા છે, જાળાકાર છે તેનો પરિધિ ૧,૪૨,૩૦,૨૪૯ યોજન કરતાં કાષ્ઠક વિશેષાધિક છે મધ્યે આઠ યોજન જાડી છે, ઉતરતા છેડે માખીની પાખ કરતાં અધિક પાતળી છે ગેદીર, શંખ, ચંદ્ર, રક્ષિક રત્ન, અકરત્ન, રૂપાનો પટ, મોતીનો હાર અને ક્ષીર-સાગરના પાણીથી પણ અધિક ઉજળા છે તે મિદ્ધ દિલાથી એક યોજન ઊંચે અનેક છે સિદ્ધ-દિતા ઉપર એક યોજનના છેલ્લા ગાઉના છઠ્ઠા ભાગ (૩૩૩૩ મનુષ્ય) જેટલી ઊંચાઈવાળા ક્ષેત્રમાં શ્રી મિદ્ધ ભગવતજી હું એકત્રીય આદિ-ગુણો સહિત નિરંજન-નિરાકાર નિરાજી ગયા છે

ભગવતના આત્મપ્રદેશોની ઊંચાઈ જલ્પન્ય એક હાથ અને આઠ આંગળ, મધ્યમ ચાગ હાથ ને અંગળ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩૩ મનુષ્ય અને ૩૨ આંગળ છે તેમને ગ્રાણ્ય, યોનિ, આયુષ્ય અને કર્મ નથી તેમજ સરથાન, વર્ણ, ગવ, રક્ષ, સ્પર્શ, વેદ, શરીર, આમકિત અને પુનર્જન્મ પણ નથી જૂખ, દુઃખ, રોગ, શોક, જરા, મૃત્યુ, આધિ, બાધિ, ઉપાધિ આદિ કશુંજ નથી કેવળ અનંત અનંત આત્મિક સુખની લહેરમાં અને સ્વ-સ્વરૂપમાં લીન ગયા થકા, પ્રસુજી નિરાજી રહ્યા છે.

સ્વામીનાથ! આપ લા નિરાજો છો. હું અપરાધી દીનકરેર અદિ ખેડો છું આપના કેવળાન, કેવળ દર્શન સમધી અવિનય, આરાતના, અમકિત, અપરાધ કર્યો હોય તો મન, વચન, કાયાએ કરી જુલો જુલો ખમાવુ છું

(તિરુષ્ણુના પાઠથી ત્રણ વાર વંદન કરવું)

હુંએકત્રીય આદિ-ગુણો મટે જુઓ પૃષ્ઠ ૨૨૭

વિવેચન

મિદ્ ભગવત લોકના અમ્મ ભાગે બિગળે છે. ઉવવાર્ધ સૂત્રમાં શ્રીગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે હે પૂજ્ય! સિદ્ધ ભગવંત કયા જર્મ અટક્યા, કયે ઠેકાણે સ્થિત થયા? કયાં શરીર છોડ્યું અને કયાં સિદ્ધ થયા? ભગવાન ઉત્તર આપે ૩૬ અહો ગૌતમ! મિદ્ પ્રભુ અલોક આગળ અટક્યા. લોકામ્મ લોકને છેડે સ્થિત થયા, આ મનુષ્ય લોકમાં શરીરને છોડી લોકને અમ્મભાગે જર્મ મિદ્, છુદ્ધ અને મુક્ત થયા

સિદ્ધના મર્વ કાર્યો મિદ્ થઈ ગયા હોવાથી સિદ્ધ છે; સર્વ તત્ત્વમાં પારંગત હોવાથી છુદ્ધ છે; અપુનભવિ સંસારને તરી ગયેલ હોવાથી પારંગત છે; અનાદિકાળથી ને પ્રમાણે મિદ્ થવાની પરંપરા આલી આવે છે તે પ્રમાણે અનંતકાળ સુખી આત્મા જ કરશે માટે પરંપરાગત છે.

સિદ્ધક્ષેત્રનું સુખ ઠેકુ હેલ્ય છે તેનું વર્ણન પણ શાસ્ત્રીય પ્રમાણ્ય પુગ્ગસર કરવું વધારે ઉચિત છે. ઉવવાર્ધ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

દરેક જાતની બાધા-પીડા રહિત થયેલા સિદ્ધ ભગવાન ને સુખ ભોગવે છે તે સુખ મનુષ્ય કે દેવતા કાંઇને પણ નથી. દેવતાના સર્વ. કાળનું મમગ્ત સુખ એકત્રિન કરી તેનો એક પિંડ બનાવી તેને અનંત શ્રેષ્ઠ કરીએ, એટલું જ નહિ, તેનો અનંતી વાર વર્ગનો વર્ગ કરીએ તો પણ સિદ્ધના સુખની બરાબર તે સુખ થઈ શકે નહિ.

સિદ્ધના મર્વ સુખનો એક પિંડ બનાવી તેના અનંત ભાગ કરીએ, નેમાંનો એક ભાગ લઈ આકાશમાં વિખેરીએ તો લોક અને અલોક એમ બંનેનાં આકાશ બરાબર જાય તો પણ તે ખૂટે નહિ, અર્થાત્ લોકાલોકના સર્વ આકાશમાં પણ તે સમાઈ શકે નહિ.

આ સુખનો ખ્યાલ આપવા એક દર્શાત આપવામાં આવ્યું

છે. એક રાત્રી વિષમ અટવિમાં ભૂલે પડ્યો, અને ભૂખ, તરસ તથા શ્રમથી ખિન્ન થઈ ગયો. રાત્રી પાણીની શોધમાં ફરતો હતો. ત્યાં તેને જંગલી માણસ મળ્યો. તેણે રાત્રીને ખાવાનું આપ્યું, પાણી પાતું અને તેને આરામ કરવા પોતાની ઝુંપડીમાં બિછાવ્યું આપ્યું. સંતુષ્ટ થયેલો રાત્રી તેને પોતાને મહેલે લઈ ગયો. ત્યાં વિવિધ પ્રકારના સ્વાદિષ્ટ અને મિષ્ટ ભોજનો અને મૂલ્યવાન વસ્ત્રાભૂષણો આપ્યા. તે જંગલી માણસે ત્યાં થોડા સમય સુખ સામગ્રીનો ખૂબ ઉપયોગ કર્યો. પરંતુ થોડા દિવસ પછી પોતાનું કુર્બુખ સાંભળી આવવાથી એક દિવસ તે વચ્ચે વચ્ચે ત્યાં છોડી દઈ પોતાના જીર્ણ વસ્ત્રો પહેરી પોતાની ઝુંપડી તરફ ગયા ત્યાં થઈ ગયો.

તેણે ત્યાં આવી પોતાના સગવડોમાંથી રાત્રીના મહેલના સુખની વાત કરી. તે માણસે સાંભળી કપડાં, વામણ વગેરે બતાવી પૂછ્યું. ત્યાં આવી સુંદર વસ્તુઓ હતી? તેણે ઉત્તર આપ્યો, તેથી તે અનેક ગણી સારી. જંગલી માણસે ત્યાં જે ખાધું, પીધું, સુંઘ્યું, સ્પર્શ્યું અને અનુભવ્યું તે બધું જ જાણે છે પરંતુ વાણી દ્વારા વર્ણવવા સમર્થ નથી, કારણ તે સુખ બતાવવા તેની પાસે શબ્દો નથી કે તે સુખની ઉપમા આપવા ત્યાં કોઈ સાધન નથી.

આ પ્રમાણે તે જંગલી માણસે જે ઇન્દ્રિયજન્ય અશાશ્વત પૌરુષલિક સુખનો અનુભવ કર્યો હતો તેનું પણ વર્ણન ન થઈ શક્યું તે સિદ્ધ પરમાત્માના આત્મિક સુખ અને વાસ્તવિક આનંદનું વર્ણન કયાથી થઈ શકે? તે પરમ સુખ દર્શાવવા આ વિશ્વમાં કોઈ ઉપમા નથી વસ્તુતઃ તે સ્થાનમાં મંપૂર્ણ નિરૂપાધિક, દુઃખ રહિત અને ત્રિકાળમાં ઝોડાત અનંત અનંતસુખની સ્થિતિ વ્યાપી રહી છે. તે સ્થિતિ કાળથી અખાદિત છે અર્થાત્ તે સ્થિતિ શાશ્વત છે અને અનંતકાળ સુધી તેવીને તેવી જ રહેવાની છે.

ત્રીજા ખામણા—આચાર્ય મહારાજને

ત્રીજા ખામણા—આચાર્ય મહારાજને ખમાવું છું તે આચાર્ય મહારાજ છત્રીશ ગુણે કરી મિરાજમાન છે તે છત્રીશ ગુણના નામ—પાંચમહાવ્રતના પાળનાર, પાંચ ધ્વનિના વિધાને રોકનાર, ચાર દયાવને ટાળનાર, નવ વાહ વિશુદ્ધ અહ્યર્ચના ધારણ કરનાર, પાંચ આચાર પાળવાને સમર્થ, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુદ્ધિ-યુક્ત એમ છત્રીશ ગુણે કરી સહિત છે સંસારમાઠી નાવ સમાન છે ધોરી વૃષભ સમાન છે છમયના પીપર, છકાયના નાથ, સચિત્તના સાગી, અચિત્તના બોગી, ક્યન કામિનીના સાગી, માયા-મમતાના સાગી, મહાવૈરાગી, સમતાના સાગર આદિ અનેક શુભ ગુણે કરી સહિત છે

ધન્ય તે ગામ, નગર, પુર, પાટણ જ્યાં આપ વિચરતા હશે સ્વામીશ્વર! આપના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ સંબંધી અવિનય, આશાતના, અજકિત, અપરાધ ક્યો હોય તેા મન, વચન, કાયાએ કરી જુને જુને ખમાવું છું

(તિલ્લખુતોના પાઠથી ત્રણ વાર વદન કરવું)

ચોથા ખામણા—ઉપાધ્યાય મહારાજને

ચોથા ખામણા—ઉપાધ્યાય મહારાજને ખમાવું છું તે ઉપા-ધ્યાય મહારાજ પચીશ ગુણે કરી મિરાજમાન છે તે પચીશ ગુણના નામ—‡ ૧૧ અંગ અને ‡ ૧૨ ઉપાંગ પોતે હણે અને ખીજને

‡ તેની વિગત માટે જુઓ અમારું “ જૈન સૂત્રા ” પુસ્તક, પૃષ્ઠ ૨૨૭

‡ તેની વિગત માટે જુઓ, અમારું “ જૈન સૂત્રા ” પુસ્તક, પૃષ્ઠ ૨૨૮.

જણાવે; *ચરણ સિતરી અને *કગળ સિતરીના પાળનાર—
આ પચીસ ગુણે કરી મહિત છે. તથા સલ સૂત્રપાટની વાચનાના
દાતા, મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારના હર્તા, જ્ઞાન પ્રકાશના હર્તા અને
મોઢી ખીજના દાતા છે. છકાયના પીયર, છકાયના નાય, સચિત્તા
લાગી, અચિત્તા બોગી, કંચન કમિનીના લાગી, માયા મમતાના
લાગી, મદાવૈરાગી, સમનાના સાગર આદિ અનેક શુભ ગુણે કરી
સહિત છે.

ધન્ય તે ગામ, નગર, પુર, પાટણ જ્યાં આપ રિચરતા
હશે. સ્વામીજી! આપના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપ સંબંધી
અવિનય, આશાતના, અલક્ષિત, અપરાધ કર્યો હોય તો મન,
વચન, કાયાએ કરી જુએ જુએ ખમાવુ છું.

(તિશ્પુતોના પાઠથી ત્રણ વાર વંદન કરવું)

પાંચમ । ખામણા—ગુર્વાદિ સાધુઓને

પાંચમા ખામણા—વર્તમાન કાળે અઢી દ્વીપ ક્ષેત્રને વિષે
ખિરાજતા સર્વ સાધુઓને ખમાવું છું. સાધુજી ૨૭ ગુણે સહિત
ખિરાજમાન છે. તેનાં નામ—પાંચ મદાવતના પાળનાર, પાંચ
ધન્વિયનો નિમજ્જ કરનાર, ચાર કપાળના દાગનાર, લાલ સલ,
કરણ સલ, યોગ, સલ, ક્ષમા, વૈરાગ્ય યુક્ત, મન સમાહરણુતા,
વચન સમાહરણુતા, કાવ સમાહરણુતા, જ્ઞાન સંપન્નતા, દર્શન
સંપન્નતા, ચારિત્ર સંપન્નતા, વેદના સહનતા. મગ્ધ-ઉપમર્ગ સહનતા
એમ ૨૭ ગુણે મહિત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના આરાધનાર છે.
છકાયના પીયર છે, છકાયના નાય છે.

બાર બેદે તપશ્ચર્યાના કરનાર છે. સતર બેદે સંયમના પાળનાર

*ચરણ મિતરી અને કરણ સિતરીનું વર્ણન. આ પુસ્તકને
અતિ પરિશિષ્ટમાં આપ્યું છે.

છે અદર દેવ -દિત છે બાવીસ પરિમહને જીતનાર છે, બેતાળીસ સુકનાળીસ દેવ રહિત આદાર પાણીના લેનાર છે. બાવન અનાચીજીના ટાળનાર છે સચિત્તના સાગી, અચિત્તના ભોગી, કથનમિત્તિના ત્યાગી, માયા મમતાના સાગી, મહા વૈરાગી, સમતાના સાગર આદિ અનેક શુભ ગુણે કરી સદિત છે.

તે જ્ઞાન્ય બે હજાર કોડ, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ હજાર કોડ સાધુ માખી ભગવતજીની આશામા ન્યાં ન્યાં વિચરતા હોય તેમને મારી મમય સમયની વદના હજો

વિશેષે મને ધર્મોપદેશના દાતા, જ્ઞાનના દાતા, સમક્રિતૃપ બોધિ બીજના દાતા, તરણ-તારણ તારણી નાવ સમાન, રત્ન ચિતામણી સમાન, કલ્પવૃક્ષ સમાન જિન શાસનના ચણુગાર, ધર્મગુરુજીને મારી સમય સમયની વદના હજો

ધન્ય તે ગામ, નાગર, પુર, પાટણ જ્યાં જ્યાં આપ વિચરતા દશે સ્વામીજી! આપના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ સખી અવિનય, આદ્યાતના, અમકિત અપરાધ કર્યો હોય તે મન, વચન, મયાએ કરી જુગે જુગે ખમાવુ છું.

(તિરુખુતોના પાઠથી ત્રણ વાર વદન કરવું)

છઠ્ઠા આમણા—આવક આવિકાને

છઠ્ઠા આમણા—અઢી દ્રોપ માહેના અને અઢી દ્રોપ બહારના અસંખ્યાતા આવક આવિકાઓને ખમાવુ છું તે આવક-આવિકા દેવા છે ? સમક્રિતપૂર્વક જ્ઞાન સદિત બાર વ્રતધારી, અગિયાર પ્રતિમાના આદરનાર છે જીવ અજીવ આદિ નવતરવના જાણુ-પણાવાળા છે દ્રઢ ધર્મી, પ્રીવ ધર્મી, હાડેહાડની મનન એ ધર્મના રગથી રંગાયેલા છે કાષ્ઠના ડગાળ્યા ડગે નહિ, કાષ્ઠના ચગાળ્યા ચગે તહિ પરધન પરધર બરાબર અને પરબી મા

બહેન સમાન જાણે છે. અનાથ પ્રાણીના રક્ષણકાર છે. બે ટંક સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરનાર અને મદિનામાં છ પોષક કરનાર છે. આવકના ૨૧ ગુણે કરી સહિત છે. તેઓ મારાથી દાન, શીળ, તપ, ભાવનામાં અધિક છે, તે સર્વને ત્રણ વાર નમસ્કાર કરીને મન, વચન, કાયાએ કરી જુળે જુળે ખમાવુ છું.

સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના

સાધુ-સાધ્વીને ખમાવું છું, આત્મ-આરિકાને ખમાવું છું. સમકિત દ્રષ્ટિ જીવને ખમાવું છું. ઉપકારી ભાર્મ જહોનને ખમાવું છું.

, ચે રાશી લાખ જીવોનિના જીવને ખમાવું છું, તે-૭ લાખ પૃથ્વીકાય, ૭ લાખ અપકાય, ૭ લાખ તેજિકાય, ૭ લાખ વાયુકાય, ૧૦ લાખ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય, ૧૪ લાખ સાધારણ વનસ્પતિકાય, ૨ લાખ બેષન્દ્રિય, ૨ લાખ તેષન્દ્રિય, ૨ લાખ અભિરિદ્રિય, ૪ લાખ દેવતા, ૪ લાખ નારકી, ૪ લાખ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, ૧૪ લાખ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય-એ ૮૪ લાખ જીવોનિના જીવને હણ્યા હોય, હણાળ્યા હોય, હણુતા પ્રત્યે અનુભોદન આપ્યું હોય, પરિતાપના, કિલામના ઉપગતી હોય તો મન, વચન, કાયાએ કરી અરિહંત, અનંત સિદ્ધ પ્રશ્નની સાક્ષીએ તરસ મિચ્છા મિ દુઃકાં.

—મતિ નવકાર મંત્રના પદ-ક્રમાનુસાર ખામણા સમાપ્ત

વંદન સૂત્ર

અત્રે “ ઈચ્છામિ ખમાસમણા ”નો પાઠ યથાવિદિ બે વખત બોલવો.

—મતિ ચોથો આવશ્યક સંપૂર્ણ

આમણા (ક્ષમા માગવી તે)

(સૌરાષ્ટ્રની ચાલુ પદ્ધતિ અનુસાર)

નોંધ:—ઉપર કહેનાઈ ગયું છે તે પ્રમાણે આમણા નવકાર મંત્રના પદાનુક્રમથી બોલાય તે ઈષ્ટ છે, છતાં જો સૌરાષ્ટ્રની પ્રચલિત પદ્ધતિથી શીખેલાં છે તેમની અનુકૂળતા માટે તે પદ્ધતિથી અત્રિ આપવામાં આવે છે.

—લીખાલાલ ગિ. શેઠ

પહેલા આમણા
અરિહંત મણુને

નવકાર મંત્રના ક્રમ પદાનુમાર આપ્યા છે તે પ્રમાણે જ બોલવા. કેવળ તેમાં નીચેનો પેરમાફ બોલવો નહિ. '

"તથા જ્યન્ય બે કોડ કેવળા, ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક કોડ કેવળા વર્તમાન કાળે જે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે વિચરતા હોય તેમને મારી સમય સમયની વંદના હજી."

બીજા આમણા
સિદ્ધ ભગવંતને

નવકાર મંત્રના ક્રમ પદાનુમાર આપ્યા છે તે પ્રમાણે જ બોલવા.

ત્રીજા આમણા
સામાન્ય કેવળીને

ત્રીજા આમણા—પંચમહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે જ્યવંતા કેવળા ભગવાન ખિસાળે તેમને ખમાવુ છું. તે સ્વામીના 'ગુણમામ

કરતાં જન્મન્ય કર્મની કોડો ખરે, ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉપજે તો આત્મા તીર્થંકર નામ ગોત્ર ઉપાર્જે.

તે પ્રભુ સર્વના મનની વાત જાણી રહ્યા છે, ઘટધટની વાત જાણી રહ્યા છે—

—વગેરે બધું નવકાર મંત્રના ક્રમ પદાનુસાર પહેલા ખામણા આપ્યા છે તે પ્રમાણે બોલવું. પરંતુ “તથા જન્મન્ય...”વાળો પેરમાદ્ બોલવો નહિ. તેમજ મોટા ખામણા બોલવા નહિ.

ચોથા ખામણા સર્વ સાધુ-સાધ્વીને

ચોથા ખામણા—પાંચ ભરત, પાંચ ધ્રુવત, પાંચ મહાવિદેહ એમ અઢી દ્વીપ ક્ષેત્રને વિષે, ગણધરજી બાવન ગુણે કરી સહિત છે. આચાર્યજી છત્રીશ ગુણે કરી સહિત છે. ઉપાધ્યાય પચીશ ગુણે કરી સહિત છે. સાધુ-સાધ્વી સત્તાવીસ ગુણે કરી સહિત છે, તેમને ખમાવું છું તે જન્મન્ય હોય તો બે હજાર કોડ સાધુ-સાધ્વી અને ઉત્કૃષ્ટ હોય તો પૃથક્ત્વ હજાર કોડ સાધુ-સાધ્વી સમર્વતજીની આશામાં જ્યાં જ્યાં વિચરતા હોય ત્યાં તેમને મારી સમય સમયની વંદના હજો.

તે સ્વામી પાંચ મહાવ્રતના પાળનાર છે. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિએ સહિત છે. છઠાવના પીયર, છઠાવના નાથ, સાત બાવના ટાળનાર, આઠ મદના ગાળનાર, નવ વાડ વિશુદ્ધ સ્વહાર્યના પાળનાર, દશવિધ શ્રમણ ધર્મના અશ્વપાળનાર છે. બારબેદે તપશ્ચર્યાનાં કરનાર છે. સત્તર બેદે સંવમના ધારનાર છે. અઠાર દોષ રહિત છે. વીશ અસમાધિના ટાળનાર, બારીશ પરિસહને જીતનાર છે. નેત્રીશ આશાતનાના ટાળનાર છે. બેતાગીશ

તથા સુઝનાળીય દોષ રહિત આહાર-પાણીના લેનાર છે. બાવન અનાચીર્ણના ટાળનાર છે.

સચિત્તના લાગી, અચિત્તના બોગી, કંચન ધમિનીના લાગી, માયા-મમતાના લાગી, મહાવૈરાગી, સમતાના સાગર આદિ અનેક શુભ શુભે કરી સહિત છે.

ધન્ય તે ગામ, નગર, પુર, પાટણુ જ્યાં જ્યાં આપ વિચરતા હજો. સ્વામીશ્ચ! આપના ઘાન, દર્શન, આરિત્ર, તપ સંબંધી અવિનય, આચારના, અભક્તિ, અપરાધ કયેઈ હોય તે મન, વચન, કાયાએ જુએ જુએ ખમાવું છું.

(તિકપ્રતોના પાઠથી ત્રણ વાર વંદન કરવું.)

પાંચમા ખામણા

ગુર્વાદિક સાધુઓને

પાંચમા ખામણા—મારા ધર્મગુરુ, ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશના દાતા, ઘાનના દાતા, સમક્તિરૂપી બોધી બીજના દાતા, મહાપુરુષ, પંડિતરાજ, મુનિરાજ, ગીતાર્ય, બહુમત્રી સૂત્ર સિદ્ધાંતના જાણનાર, તરણુ-તારણુ તારણી નાવ સમાન, રત્નચિતામણી સમાન, કલ્પવૃક્ષ, સમાન, જિનયાસનના ચણગાર, ધર્મના અગ્રેમર, ધર્મના મુખી, ધર્મના નાયક એવી શુભ ઉપમાએ કરી મિરાજમાન હતા એવા સાધુ-સાધ્વી આજોર્ષ, પત્રિકમી, નિદી, નિશલ્ય ધર્મ પ્રાપ્ત દેવમતિએ પધાર્યા છે તેમનો ધણો ઉપકાર છે.

આજ વર્તમાન કાળે તરણુ-તારણુ, તારણી નાવ સમાન, રત્નચિતામણી સમાન, પારસમણિ સમાન, જિન યાસનના રાજગાર, સાધુજના સકળ શુભે મિરાજમાન જે સાધુ-સાધ્વી ભગવનજીની આજ્ઞામા વિચરે છે તેમને મારી સમય સમયની વંદના દાજો.

તે સ્વામી પાંચ મહાવતના... વગેરે (અત્રે બાકીનો
પાઠ ઉપર ચોથા ખામણામાં આપ્યો છે તે પ્રમાણે બોલી
જવો, અને નિકળુતોના પાઠથી ત્રણવાર વદન કરવું)

—ઇતિ સૌરાષ્ટ્રની ચાલુ પદ્ધતિ અનુસાર ખામણા સમાપ્ત

છટ્ટા ખામણા
- આવક આવિકાને

નવકાર મંત્રના પદ ક્રમાનુસાર ખામણા પછી આવક આવિકાના
ખામણા આપ્યા છે તેજ પ્રમાણે બોલવા

વંદન સૂત્ર

સારખાદ "છટ્ટામિ ખમાસમણો" નો પાઠ ચથાવિધિ બે
વખત બોલવો

—ઇતિ ચોથા આવશ્યક સંપૂર્ણ

કાઉસ્સગ્ગ

પાંચમે આવશ્યક

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરી ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે પ્રશ્ન કરે છે કે:—

કાઉસ્સગ્ગેણં મંતે ! જીવે કિં જળયદ્ ?

હે પૂજ્ય ! કાથોત્સર્ગ કરવાથી આત્માને શું લાભ થાય ? ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે કે—

કાઉસ્સગ્ગેણં તીવપદુપન્નં પાયચ્છિત્તં વિસોહેદ્, વિશુદ્ધ-
પાયચ્છિત્તે વ જીવે નિબ્બુયહિયણ ઓહરિયમરૂલ્લ ભારવહે
પસત્થઘમ્મજ્ઞાણોયગય સુહંસુહેણં વિદ્ધરદ્ ॥

હે ગૌતમ ! કાથોત્સર્ગથી આત્મા અતીત અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય દોષોને વિશુદ્ધ કરે છે. અને જેમ ભારવાહક ભાર રહિત થવાથી યાંત્રિપૂર્વક વિચરે છે તે પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત વડે વિશુદ્ધ થયેલો આત્મા ચિંતા રહિત બની ધર્મધ્યાનમાં રમણ કરતો આલોક અને પરલોકમાં સુખપૂર્વક વિચરે છે.

—શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

પાંચમો આવશ્યક—“કાઉરસગ્ગ”

વિધિ—શ્રી ગુરુદેવને (અને તેઓશ્રી હાજર ન હોય તો શ્રી સીમધર પ્રભુને) સવિનય વદન કરી પાંચમા આવશ્યકની આજ્ઞા માગવી.

આજ્ઞા પાઠ

‡ દૈવમિય પાયચિત્ત વિમોહણત્ય કરેમિ કાઉરસગ્ગ. (‡ દૈવસિક પ્રાયચિત્ત દ્વારા આત્માને વિમુક્ત કરવા માટે કાયોત્સર્ગ કરે છું)

ભૂમિકા

નમો અરિહનાણુ, નમો સિદ્ધાણું, નમો આયરિયાણું, નમો ઉપજઝાયાણુ, નમો હોએ સન્ન સાહુણુ

ત્યાર બાદ “કરેમિ હતિ ! ” “ ઇચ્છામિ કામિ કાઉરસગ્ગ ” અને “ તસ્સઉત્તરી કરહેણુ ” ના પાઠ બેલવા.

ત્યાર બાદ “ લોગસ્સ પાઠ ” નો કાઉરસગ્ગ કરવો.

કાઉરસગ્ગ માટે સૂચના—દૈવસિક અને રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં ૪ લોગસ્સનો, પાસિક પ્રતિક્રમણમાં ૮ લોગસ્સનો, આતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં ૧૨ લોગસ્સનો અને સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં ૨૦ લોગસ્સનો કાઉરસગ્ગ કરવો.

કાઉરસગ્ગને અને “ નમુકાર પાઠ ” બેલી પ્રગટ “ નમો અરિહનાણુ ” શબ્દોત્તર કરી કાઉરસગ્ગ પારવો.

ત્યાર બાદ “ ઇચ્છામિ ખમાસણો ” નો પાઠ યથા વિધિ બે વખત બેલવો.

—મતિ પાંચમો આવશ્યક સંપૂર્ણ

‡ “ રાઈય ”, “ પાઈખય ”, “ આઉમાસિય ”, “ સવત્સરય ”—જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ અહીંયા બેલવો.

‡ “ રાત્રિક ”, “ પાસિક ”, “ આતુર્માસિક ”, “ સાવત્સરિક ”—જે પ્રતિક્રમણ હોય તે શબ્દ અહીંયા બેલવો.

પચ્ચક્ષુખાણુ

છઠ્ઠો આવશ્યક

શ્રી ગૌતમ સ્વામી વંદન કરી ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે
પ્રશ્ન કરે છે કે:—

પચ્ચક્ષણે જં મંતે ! જીવે કિં જળયદ્ ?

હે પૂજ્ય ! પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી આત્માને શું લાભ થાય ?

ભગવાન મહાવીર ઉત્તર આપે છે કે:—

પચ્ચક્ષણેણ આસવદારાદં નિરુમ્મદ્, પચ્ચક્ષણેણં
દુચ્છાનિરોહં જળયદ્ દુચ્છાનિરોહં ગય જં જીવે સવ્યદવ્વેસુ
વિળીયતયદ્દે સીર્દમ્મય વિહરદ્ ॥

હે ગૌતમ ! પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી હિંસા આદિ આશ્રવ દ્વાર
ખંધ યર્ધ જાય છે, અને ધ્મજ્ઞાને નિરોધ યર્ધ જાય છે, ધ્મજ્ઞાને
નિરોધ થવાથી આત્મા સર્વ પદાર્થોમાં તૃષ્ણા રહિત બનીને પરમ
શાંત ચિત્તપુક્ત યર્ધ સુખપૂર્વક વિહરે છે.

—શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

છઠ્ઠો આવશ્યક—પચ્ચક્ષુખાણુ (પ્રત્યાખ્યાન)

વિધિ—શ્રી ગુરુદેવને વંદન કરી છઠ્ઠા આવશ્યકની આરા માગતી. સ્વાર બાદ ગુર્વાદિક સમીપે “પચ્ચક્ષુખાણુ કરાવશો ?” એમ સવિનય કહેતું એટલે તેઓશ્રી પચ્ચક્ષુખાણુ કરાવે તે દર્યા બાદ મિરાજતા ગુરુમહાગજને વંદન કરવું ગુરુ ન હોય તો વયોવૃદ્ધ શ્રાવક સમીપે અને ઘાઈ ન હોય તો સ્વયં વચ્ચાસક્તિ “નમુઃકાર સહિય” આદિ પચ્ચક્ષુખાણુ કરવા

દશવિધ પચ્ચક્ષુખાણુ (અર્થ સહિત) માટે જુઓ અમારું પુસ્તક—પ્રાતઃસ્મરણ અને સ્વાખ્યાય ભાગ ૧ લો પૃષ્ઠ ૯૫ થી ૧૧૨.
—છતિ છઠ્ઠો આવશ્યક સંપૂર્ણ

આલોચના

૧. સામાયિક, ૨. ચક્રીમતથી, ૩ વંદના, ૪. પ્રતિક્રમણ, ૫ કાઠિસ્સગ અને ૬ પચ્ચક્ષુખાણુ—એ છ આવશ્યક પૂરા થયા તેને વિષે ગાથા, ૫૬, અક્ષર, કાનો, માત્રા, મીંકુ, હેસ્વ, દીર્ઘ, ઓહું, અધિક, વિપરીત કહેવાય હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં મિચ્છાત્વ, અવત, પ્રમાદ, કપાય અને અશુભ યોગ એ પાંચના ૬૮૨ બોલનું પ્રતિક્રમણ સમ્યક્ પ્રકારે ન કર્યું હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં

ગયા કાળનું પ્રતિક્રમણ, વર્તમાન કાળમાં સંવર, આવતા કાળના પચ્ચક્ષુખાણુ કરેમિ મગન, મહામગન, ચપ યુષ્ઠ મગલ. અહીંનાં ત્રણ “નમુસ્તુણુ”નો પાઠ કરવો
—છતિ પ્રતિક્રમણ સંપૂર્ણ

‡ ૨૫ મિચ્છાત્વ, ૧૨ અવત, ૫ પ્રમાદ, ૨૫ કપાય અને ૧૫ યોગ એ પાંચના કુલ ૮૨ બોલ થયા.

પરિશિષ્ટ

૧. દરરોજ ધારવાના ચૌદ નિયમો.
૨. નવજાતની સચિત્ત તથા હિંસાકારી
વસ્તુઓનું પરિભાણ.
૩. બત્રીશ અસ્વાધ્યાય.
૪. તેત્રીય આશાતના
૫. ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરી.
૬. મિચ્છા મિ દુક્કર્ડના ૧૮, ૨૪, ૧૨૦ ભાગો.
૭. ૮૪ ભાગ એવયોનિ
૮. એવનિકાયની કુજકોટિ.

૧

દરરોજ ધારવાના ચૌદ નિયમો

ગાથા

સચિત દંત્ર વિગ્રહ, ઉવાચુહ તંમોલ વત્ય કસમેસુઃ
વાદયુ સવયુ વિવેચયુ, બલ ત્વિસિ ન્દાયુ ભતેસુ.

૧. સચિત—માટી, પાણી, વનસ્પતિ, ફળ, ફૂલ, કાષ્ટ. પત્ર,
ખીજ, ત્વચા તથા જે લીની વસ્તુ છેવાને જે ધડી
ચર્ધ ન હોય તથા અગ્નિ પ્રમુખ બીજું સત્ત્વ લાગ્યું
ન હોય ઈલાદિ સચિત વસ્તુનું પરિમાણ કરવું.

૨. દંત્ર—જુદા જુદા સ્વાદની મુખમાં નાખવાની જુદી જુદી
વસ્તુઓ દંત્ર (દંત્ર) કહેવાય છે. જેમકે, પાણી, દાંતયુ.
દૂધ વગેરે. તે સચિત અને અચિત હોય તેનું
પરિમાણ કરવું અર્થાત તેની સખ્યાની મર્યાદા કરવી.

૩. વિગ્રહ—દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગ્રાણ, ખાંડ, સાકર, મિષ્ટાન્ન,
તળેલી વસ્તુ આદિનું પરિમાણ કરવું.

૪. ઉવાચુહ—પત્રખર્ખા, મોળ વગેરેનું પરિમાણ કરવું

૫. તંમોલ—પાન, સોપારી, જીલાયચી, લવિંગ, તમ્બૂ, ચૂર્ણ
આદિ મુખવાસની વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવું.

૬. વત્ય—રેશમી, સુતરાઉ, લીન વગેરેના વસ્ત્રોની ગણતરીથી
પરિમાણ કરવું.

૭. કુસુમ—પુષ્પો, હીંકણી, અત્તર વગેરે સુવવાની વસ્તુનું
પરિમાણ કરવું.

૮. વાહયુ—ગાડી, દામ, જમ, મોટર, વહાણ, આગખોટ,
ઝોરાયેન વગેરે વાહનોનું પરિમાણ કરવું.

૯. સયણ—પાટ, પાટલા, બિછાનાં, શય્યા વગેરેનું ગણતરીથી પરિમાણ કરવું.
૧૦. વિલેવણ—ચંદન આદિ વિલેપનનું પરિમાણ કરવું.
૧૧. ળંભ—અલસ્યરોગો નિયમ કરવો.
૧૨. દિસિ—પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઊર્ધ્વ અને અધો—એ દિશાઓમાં જ્યાં માટે ગાઉ કે માર્ગલનું પરિમાણ કરવું.
૧૩. ન્હાણુ—સર્વાંગે સ્નાન કરવાનું ગણતરીથી પરિમાણ કરવું તથા તેમાં વાપરવાના પાણીનું પણ પરિમાણ કરવું.
૧૪. ભત્ત—ભત્ત એટલે ભક્ત-ભોજન. જમવાની વસ્તુઓ-ભોજન પાણીનું પરિમાણ કરવું.

૨

નવ જાતની સચિત્ત તથા હિંસાકારી વસ્તુઓનું પરિમાણ

છ સચિત્ત વસ્તુઓ

૧. પૃથ્વીકાય—ભાટી, મીકું, ખડી, ખારો વગેરે સચિત્ત પૃથ્વીકાયનું પરિમાણ કરવું.
૨. અપકાય—કિના તથા કંડા પાણીનું પરિમાણ કરવું.
૩. તેઉકાય—ચુના, સગડી, રટવ, દીવા વગેરેનું પરિમાણ કરવું.
૪. વાયુકાય—પંખાથી પવન નાખવો, ફૂંકવું, હોંકવું વગેરેનું પરિમાણ કરવું.
૫. વનસ્પતિકાય—લીલોત્રી-ફળ, શાક, લાજી વગેરેનું પરિમાણ કરવું.

૬. ત્રસકાય—આવકને સઅપરાધી વર્ણને ત્રસ જીવને હણવાના પ્રયાજ્યાન હોય છે અપરાધીને પણ ન મારવાનો નિયમ કરવો તે ત્રસ કાય સંબંધી પરિભાષ્ય છે.

તે ઉપરાંત નીચેની ત્રણ હિસાકારી વસ્તુનું પરિભાષ્ય કરવું.

૧. અસિ—તરવાર, બંદુક, છરી, ચપ્પુ, છડી આદિ સજ્જતું પરિભાષ્ય કરવું

૨. મસિ—કલમ, શાહી, ખડીઆ, ફાઉન્ટન પેન, પેનસીલ વગેરેનું પરિભાષ્ય કરવું.

૩. કૃષિ—ધર, ક્ષેત્ર, બોવ, તળાવ, વાવ, કુવા વગેરેની જમીન ખોદાવવાનું પરિભાષ્ય કરવું

૩

અત્રીશ અસ્વાધ્યાય

આ અસ્વાધ્યાય સ્થાનાંગ સૂત્ર અનુસાર આપવામાં આવેલ છે.

આકાશ સંબંધી

૬૨ અસ્વાધ્યાય

૧. ઉલ્કાપાત—આકાશમાંથી દેખાવાળો તેજ.પુંજ પડે અથવા પાછળના ભાગમાં દેખા અને પ્રગટવાળો તારો તૂટે તેને ઉલ્કાપાત કહે છે. ઉલ્કાપાત થવાથી એક પ્રકર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૨. દિગ્દાહ—કાષ્ટ એક ખાસ દિશામાં જાણે કે મોટું નગર મળગી બડકુ હોય તેવી રીતે ઉપરના ભાગમાં પ્રગટ દેખાય અને નીચે અંધકાર દેખાય તો એક પ્રકર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૩. ગર્જિત—અકાળે મેઘગર્જના સતતગાય તો બે પ્રકર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૪. વિદ્યુતઃ—અકાળે વિજળા ચમકે તો એક પ્રકર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે એ. આદ્રાથી ગ્વાતિ નક્ષત્ર સુધી અર્થાત્ વર્ષા રતુમાં ગર્જિત અને વિદ્યુતનો અસ્વાધ્યાય હોનો નથી, કાગ્ધ્ય વર્ષાકાળમાં તે પ્રકૃતિ મિદ્ધ સ્વાભાવિક છે.

૫. નિર્ધાત—વાદળો વિનાના આકાશમાં વ્યંનગદ્ગદિત મેઘની મદાગળના જેવો પ્રચંડ પ્વનિને નિર્ધાત કહે છે, ત્યારે એક અહોરાત્રિ અર્થાત્ ચોવીસ કલાક સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૬. યૂપક—ચુકલ પક્ષમાં એકમ, બીજા અને ત્રીજાના દિવસે સંધ્યાનું તેજ અને ચંદ્રનું તેજ મળી જાય છે તે યૂપક છે. આ દિવસોમાં ચંદ્ર પ્રભાથી આવૃત્ત થવાના કારણે સંધ્યાકાળ વિતિ જવાની રપટપણે સમજાય પડતી નથી. તેથી ત્રણે દિવસોમાં રાત્રિના પહેલા પ્રહરમાં સ્વાધ્યાય કરવો નહિ.

૭. યજ્ઞાદીપ્ત—કોઈ અમુક દિશામાં આંતરે આંતરે વિજળી જેવો પ્રભાસ જેવામાં આવે તો એક પ્રકર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૮. ધૂમિકા—કાર્તિકથી માહ માસ સુધીનો સમય મેઘનો ગર્ભ માસ કહેવાય છે. આ કાળમાં ધૂમાડાના ગોડાના આકારે સૂક્ષ્મ જળ રૂપ જે ધુગમસ પડે છે તેને ધૂમિકા કહે છે આ ધૂમિકા કદી કદી અન્ય પાસોમાં પથ પડે છે. ધૂમિકા પડનાજ સર્વ વરતુને પાણીથી ભીજવી દે છે. તે જે ક્ષેત્રમાં જ્યાં સુધી પડે તેટલા ક્ષેત્રમાં ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૯. મરિકા—શીત કાળમાં ચેતે રંગની સૂક્ષ્મ જળરૂપ જે ધુગમસ પડે છે તે મરિકા છે. તે જે ક્ષેત્રમાં જ્યાં સુધી પડે તેટલા ક્ષેત્રમાં ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૧૦. રજ વિદ્યુત—વાયુના કાગ્ધ્યથી આકાશમાં ચારે

બાલુ ધૂળ છવાઈ જાય છે તે ગજઉદ્ધાત છે. તે જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય રહે ✓

ઔદારિક શરીર સંબંધી ૬૨ અસ્વાધ્યાય

૧૧-૧૩ અસ્થિ, માંસ, રક્ત—પચેન્દ્રિય તિર્થચના અસ્થિ, માંસ અને રક્ત જો સાફ હાય સુધીમાં પડેલાં હોય તો સંભવ ઠાળથી ત્રણ પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય થાય નહિ. જો સાફ હાય સુધીમાં મિલાડી વગેરે ઉદર વગેરેને મારી નાખે તો એક અહોરાત્રિ અસ્વાધ્યાય રહે છે

તે પ્રમાણે મનુષ્ય સજીવી અસ્થિ, માંસ અને રક્તનો અસ્વાધ્યાય જાણવો. કરક એટલો કે તેનો અસ્વાધ્યાય સો હાથ સુધીમાં પડેલા હોય તો પથુ આવે અને અસ્વાધ્યાયની ઠાળ મપાઈ એક અહોરાત્રિની જાણવી સ્ત્રીઓના માસિક ધર્મને અસ્વાધ્યાય ત્રણ દિવસનો અને બાળક-બાળકીના જન્મનો ક્રમશઃ સાત અને આઠ દિવસનો માનવામાં આવે છે.

૧૪ અગુચિ—ઝાડો, પેશાબ વગેરે સ્વાધ્યાય સ્થાનની નજરિકે હોય અને તે દૃષ્ટિગોચર હોય અથવા તેની કુર્મધ આવતી હોય ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે

૧૫ રમશાન—રમશાનની ચારે બાજુ સો-સો હાથ સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહિ.

૧૬ ચંદ્ર પ્રહર—ચંદ્ર પ્રહર ચતુર્થી જન્મન્ય આઠ અને ઉત્કૃષ્ટ બાર પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહિ જો ઉગતો સૂર્ય મસિત થાય તો ચાર પ્રહર તે રાત્રિના અને ચાર પ્રહર બીજા દિવસના—તે પ્રમાણે આઠ પ્રહર સ્વાધ્યાય કરવો નહિ.

જો ચદ્રમા પ્રભાત સમયે મદ્યુ થયેલો અસ્ત થયો હોય તો ચાર પ્રહર દિવસના, ચાર પ્રહર રાત્રિના અને ચાર પ્રહર બીજા દિવસના—તે પ્રમાણે બાર પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

પૂર્ણ મદ્યુ થવાથી પણ બાર પ્રહર અસ્વાધ્યાય રહે છે જો મદ્યુ અર્ધ (સંપૂર્ણ) હોય તો બાક પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૧૭ સૂર્ય મદ્યુ—સૂર્ય મદ્યુ થવાથી જ્યન્ય બાર અને ઉત્કૃષ્ટ સોળ પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે અપૂર્ણ મદ્યુ થવાથી બાર પ્રહર અને પૂર્ણ તથા લગભગ પૂર્ણ મદ્યુ થવાથી સોળ પ્રહરનો અસ્વાધ્યાય રહે છે.

સૂર્ય અસ્ત થવા વખતે અસિત થયો હોય તો ચાર પ્રહર રાત્રિના અને બાક આગામી અહોરાત્રિના એમ બાર પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે જો ઉગતો સૂર્ય અસિત થયેલ હોય તો તે દિવસ રાત્રિના બાક પ્રહર અને બીજા દિવસ રાત્રિના બાક પ્રહર એમ સોળ પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૧૮. પતન—રાત્રનું મૃત્યુ થતાં જ્યાં સુધી બીજો રાત્ર સિદ્ધાસનાશ્વ ન થાય ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય રહે નવો રાત્ર બન્યા પછી પણ એક દિવસરાત્રિ સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહિ.

રાત્ર વિવ્રમાન હોય છતાં પણ જો અચાતિ કે ઉપદ્રવ થયાં હોય તો જ્યાં સુધી તે રહે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય રહે શાંતિ અને વ્યવસ્થા સ્થપાયા બાદ એક અહોરાત્રિ સુધી અસ્વાધ્યાય રહે છે.

રાત્રમત્રી, ગામનો મુખી, શર્યાતર અને ઉપાશ્રયની આસપાસમા સાત ધરોની અંદર અન્ય કોઈનું મૃત્યુ થઈ જાય તો એક દિવસ—રાત્રિ માટે અસ્વાધ્યાય રહે છે.

૧૯ રાજ વ્યદ્રઘ્ન—રાજાઓ વચ્ચે સંગ્રામ થાય તો શાંતિ થાય ત્યાં સુધી અને ત્યાર બાદ પણ એક અહોરાત્રિ સુધી સ્વાધ્યાય થાય નહિ.

૨૦. ઔદારિક શરીર—ઉપાશ્રય વગેરેમાં મનુષ્યનું કે પંચેન્દ્રિય તિર્થંચનું કહેવર પડ્યું હોય તો તે સ્થાનથી સો હાથ સુધી અને તે દૂર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય થાય નહિ.

નોંધ—ચંદ્ર મહણ અને સૂર્ય મહણને ઔદારિક અસ્વાધ્યાયમાં એટલા માટે લેવામાં આવ્યા છે કે તેના વિમાન પૃથ્વીના બનેલા હોય છે.

ચાર મહોત્સવ, ચાર મહાપ્રતિપદા
અને ચાર સંખ્યા

૨૧-૨૮—અષાઠ પૂર્ણિમા, અધિન પૂર્ણિમા, કાર્તિક પૂર્ણિમા અને ચૈત્ર પૂર્ણિમા એ ચાર મહોત્સવ છે. ઉક્ત મહા પૂર્ણિમા પછી આવતી એકમ મહાપ્રતિપદા કહેવાય છે. ચાર મહાપૂર્ણિમા અને ચાર મહાપ્રતિપદાઓના દિવસોમાં સ્વાધ્યાય કરવો નહિ.

૨૯-૩૨. ચાર સંખ્યા—પ્રાતઃકાળ, મધ્યાહ્નકાળ, સંખ્યાકાળ અને મધ્યરાત્રિ—એ ચાર સંખ્યાકાળ છે. આ સંખ્યાકાળમાં બે ઘડી સુધી સ્વાધ્યાય થાય નહિ.

—સ્થાનાંગ શ્રુત

૪

ત્રીશ આશાતના

૧. વિષ્ણુ માર્ગમાં, રત્નાષ્ટક (દીપ્તિમાં એટલું) સાધુની આગળ ચાલે.

૨. તેમની બરાબર ચાલે.

૩. તેમની પાછળ અડીને ચાલે.

૪-૬. રત્નાધિક સાધુની આગળ, બરાબર, પડખે અને પાછળ અડીને ઉભા વહે.

૭-૯. તેમની આગળ, બરાબર તથા પાછળ અડીને બેસે.

૧૦. રત્નાધિકની સાથે રચંડિલ ગયા હોય ત્યાં રત્નાધિકની પહેલાં શુભ કરે.

૧૧. રત્નાધિકની સાથે બહારથી ઉપાશ્રયર્થ આવ્યા બાદ તેમના પહેલાં ધર્માપય (ગમનાગમન સંબંધી)ની આલોચના કરે.

૧૨. રાત્રે રત્નાધિક પૂછે કે કોણ ભગે છે ત્યારે ભગવા છતાં ઉત્તર ન આપે.

૧૩. જે વ્યક્તિ સાથે રત્નાધિક પહેલાં વાતચીત કરવી જોઈએ તેની સાથે પોતે પહેલાં વાતચીત કરે.

૧૪. આદારાદિની આલોચના પ્રથમ અન્ય સાધુઓ સાથે કર્યા પછી રત્નાધિક પાસે કરે.

૧૫. આદારાદિ પ્રથમ અન્ય સાધુને બતાવી પછી રત્નાધિકને બતાવે.

૧૬. તે પ્રમાણે આદારાદિ માટે અન્ય સાધુને પ્રથમ નિમંત્રે.

૧૭ રત્નાધિકને પૂછ્યા વિના અન્ય સાધુને પોતાની ઈચ્છાનુમાર પ્રચુર આદાર આપે.

૧૮. રત્નાધિક સાથે આદારની વખતે સ્વાદિષ્ટ આદાર પોતે ખાવ અથવા સાધારણ આદાર પણ શીઘ્રતાથી અધિક ખાવ.

૧૯. રત્નાધિક બોલાવે તો સાંભળવા છતાં ઉત્તર ન આપે.

૨૦. રત્નાધિક સામે કઠોર કે અમર્યાદિત વચન બોલે.

૨૧. રત્નાધિક બોલાવે તો શિષ્યે ઉત્તરમાં “મત્યપ્પણ વંદામિ” કરવું જોઈએ તેને બદલે “શું કહો છો ?” એવા અભદ્ર શબ્દોથી ઉત્તર આપે

૨૨. રત્નાધિક બોલાવે તો તેમની પાસે ન જતાં આસન ઉપર બેગીને જ ઉત્તર આપે.

૨૩. ગુરૂદેવ પ્રત્યે તોજાઈ વાપરે.

૨૪. ગુરૂદેવ કોઈ કાર્ય માટે આગ્રા કરે તો તેનો સ્વીકાર નહિ કરતાં ગુરૂને કહે કે તમે જ કરી લો.

૨૫. ગુરૂદેવ ધર્મકથા કહે સારે તો ધ્યાનથી સાંભળે નહિ અને પ્રવચનની પ્રશંસા ન કરે.

૨૬. રત્નાધિક ધર્મકથા કરતા હોય સારે વચમાં જ ટોકે કે “તમે ભૂખી ગયા આનો અર્થ એમ નથી, આમ છે, ઈલાહિ”

૨૭. રત્નાધિક કથા કરતા હોય સારે કોઈ ઉપાવધી તેને છેદી પોતે કહે.

૨૮. રત્નાધિક ધર્મકથા કરતા હોય સારે પરિવહનો ભંગ કરે અને કહે કે “ક્યાં સુધી કરશો ? બિદ્ધાનો સમય યઈ ગયો છે.”

૨૯. રત્નાધિક ધર્મકથા કરી ચૂક્યા હોય અને પરિવહ વિખરાઈ ન હોય તે પરિવહમાં ગુરૂદેવ કથિત ધર્મકથાનું જ વ્યાખ્યાન પોતે આપવું અને કહેવું કે “આનો આ બીજો અર્થ પણ થાય છે.”

૩૦. ગુરૂદેવની સચ્ચા-સસ્તાકરને પગેથી અડી ક્ષમા માંગ્યા વિના જ ચાલ્યો જાય.

૩૧. ગુરૂદેવની સચ્ચા-સંસ્તારક ઉપર ઉભો રહે, બેસે કે સૂરે.

૩૨. ગુરૂદેવના આસન કરતાં ઊંચે આસને ઉભો રહે, બેગે કે સૂવે

૩૨. ગુરુદેવના આસનની બગાવર આમન ઉપર ઉભો ગ્હે, બેસે કે સૂવે.

આ આશાતના હરિભદ્રિય આવરણકના પ્રતિક્રમણાધ્યયન અનુસાર આત્મી છે. સમવાયાંગ અને દશાશ્રુત રહ્ય સૂત્રમાં પણ થોડા ક્રમ ભંગ સિવાય એ જ આશાતના આવેશ છે.

૫

ચરણ-સિત્તરી અને કરણ-સિત્તરી

ચરણ-સમ્પત્તિ

નય સમણધમ્મ, સંજમ વેયાવચ્ચં ચ વંમગુત્તીમો ।
નાણાશ્ચિતિયં તવં, ફોદ-નિમ્મહાઈ ચરણમેયં ॥

—ઓઘનિર્યુક્તિ ભાષ્ય

—પાંચ મહાવત, હુમાદિ દશ શ્રમણુધર્મ, સત્તર પ્રકારનો સંયમ, દશ પ્રકારે વૈમાત્ર્ય, નવ પ્રકારે પ્લહાયર્થની શુષ્ઠિ, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ૩૫ મણુ રત્ન, બાર પ્રકારનું તપ, દોષાદિ ચાર કપાયોનો નિગ્રહ—આ પ્રમાણે ચારિત્રના ૭૦ ભેદ છે તે ૭૦ પ્રકારના અશુ છે.

કરણ-સમ્પત્તિ

પિંડ ત્રિસોદી સમિઈ ભાવણ પહિમા ચંદ્વિયનિરોહો ।
પહિલેહ્ણ ગુત્તીમો, અમિમ્મહા ચેવ કરણં તુ ॥

—ઓઘનિર્યુક્તિ ભાષ્ય

અશન આદિ ચાર પ્રકારની પિંડ વિશુદ્ધિ, ચાલ્ય પ્રકારની સમિતિ, બાર પ્રકારની ભાવના, બાર પ્રકારની બિશ્વ પ્રતિમા, પાંચ પ્રકારનો હન્દ્રિયનિરોધ, પચીસ પ્રકારની પ્રતિલેખના, તથા

શુભિ અને ચાર પ્રકારના અભિગ્રહ—આ ૭૦ પ્રકારનાં કરણ છે.

જેનું નિરંતર આચરણ કરવામાં આવે તે મહાવ્રતાદિ “ચરણ” છે અને જે પ્રયોજન ચર્તા કરવામાં આવે અને પ્રયોજન ન હોતા કરવામાં ન આવે તે “કરણ” છે

૬

મિચ્છા મિ દુષ્કંડના

૧૮,૨૪,૧૨૦ ભાંગા

સાંસારિક જીવોના પદ્મ બેઠ છે તેને અભિકયાથી માંડી જીવિયાઓ વવરોત્રિયા સુધીના દસ પદો જે જીવ દ્વિસા વિષયક છે, તેનાથી શુચ્વથી પદ્મ ૦ બેઠ થાય છે તેને રાગ અને દ્વેષ એ બે પદથી શુચ્વતા ૧૧,૨૬૦ બેઠ બને છે તેને મન, વચન અને કાયાના ત્રણ પદથી શુચ્વતા ૩૩,૭૮૦ બેઠ થાય છે. વિરાધના કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી એ ત્રણ પ્રકારે હોય છે. તેથી તેને ત્રણે શુચ્વતા ૧,૦૧,૩૪૦ ભાંગતાં બને છે તેને જૂના. વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળ રૂપ ત્રણ પદથી શુચ્વતા ૩,૦૪,૦૨૦ બેઠ બને છે તેને અરિહત, મિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાખ્યાય, ગુરુ અને નિજ આત્મા-ઉક્તા જની સાક્ષીથી શુચ્વતા કુલ ૧૮,૨૪,૧૨૦ બેઠ થાય છે.

—અમારા સામાજિક સૂત્રમાંથી

૭

ચોરાશી લાખ જીવયોનિ

ચાર ગતિના જે સર્વે સંસારી જીવો છે તેની ચોરાશી લાખ યોનિઓ છે. યોનિ એટલે જીવોને ઉત્પન્ન થવાનું સ્થાન. જો કે સ્થાનો તો તે કરતાં ઘણાં વધિક છે, પરંતુ વર્ષે ગ્રંથ, રસ, સ્પર્શ અને

૩૪ ગુરુદેવના આસનની બગાડર આસન ઉપર ઉભો રહે, બેસે ૬ મુદ્રે

આ આસાતના હરિભદ્રિય આચરણકના પ્રતિક્રમણાધ્યયન અનુસાર આપી છે. સમવાયાંત્ર અને દશાશ્રુત રક્ષ સૂત્રમાં પણ થોડા ક્રમ ભંગ મિલાય એ જ આસાતના આવેલ છે,

૫

ચરણ-સિત્તરી અને કરણ-સિત્તરી

ચરણ-સપ્તતિ

નય સ્તમણધમ્મ, સંજમ વેયાવચ્ચં ચ વંમગુત્તીઓ ।
નાણાદિતિયં તવં, કોદ્દ-નિગ્ગહાર્દ ચરણમેયં ॥

—ઓઘનિર્યુક્તિ માપ્ય

—પાંચ મહામત, સુમાદિ દશ થમણુધર્મ, સત્તર પ્રકારનો સંયમ, દશ પ્રકારે વૈયાટથ, નવ પ્રકારે પ્લહાયર્થની શુભિ, શાન-દર્શન-ચારિત્ર ૩૫ તથા ગ્લન, બાર પ્રકારનું તપ, કોષાદિ ચાર ક્ષપાયોનો નિમ્મહ—આ પ્રમાણે ચારિત્રના ૭૦ બોદ છે તે ૭૦ પ્રકારના થયેલ છે.

કરણ-સપ્તતિ

પિંડ વિસોહી સમિર્દ માવણ પહિમા યં હંદિયનિરોહો ।
પહિલેદ્ધણ ગુત્તીઓ, અમિગ્ગહા ચેવ કરણ તુ ॥

—ઓઘનિર્યુક્તિ માપ્ય

અશન આદિ ચાર પ્રકારની પિંડ વિશુદ્ધિ, પાંચ પ્રકારની સમિતિ, બાર પ્રકારની ભાવના, બાર પ્રકારની ભિન્ન પ્રતિભા, પાંચ પ્રકારનો હન્દિયનિરોધ, પચીસ પ્રકારની પ્રતિલેખના, તથા

અપકાષની	કુળકોટિ	૭,૦૦,૦૦૦
તેઉકાષની	"	૩,૦૦,૦૦૦
વાયુકાષની	"	૭,૦૦,૦૦૦
વનસ્પતિકાષ	"	૨૮,૦૦,૦૦૦
હીન્દ્રિય જીવોની	"	૭,૦૦,૦૦૦
ત્રીન્દ્રિય જીવોની	"	૮,૦૦,૦૦૦
ચૌરિન્દ્રિય જીવોની	"	૯,૦૦,૦૦૦
પંચેન્દ્રિય જગચર જીવોની	"	૧૨,૫૦,૦૦૦
જેચર (પક્ષીઓ) ની	"	૧૨,૦૦,૦૦૦
મનુષ્યોની	"	૧૦,૦૦,૦૦૦
ઉર પરિસરની	"	૧૦,૦૦,૦૦૦
જુન પરિસરની	"	૯,૦૦,૦૦૦
દેવોની	"	૨૬,૦૦,૦૦૦
નારકોની	"	૨૫,૦૦,૦૦૦
મનુષ્યોની	"	૧૨.૦૦,૦૦૦

કુલ ૧,૯૭,૫૦,૦૦૦

—અમારા જૈન સિદ્ધાંત બોલ સંગ્રહ ભાગ ત્રીજામાંથી

ચોનિ અને કુળનો તફાવત

ચોનિ એ જીવોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, જેમકે જાણ્ય વગેરે વીંછી આદિનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. કુળો ચોનિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. એક ચોનિમાં અનેક કુળો થાય છે. જેમકે જાણ્ય રૂપી ચોનિમાં ફેમિઓનાં, કીડઓનાં અને પ્રાણીઓના કુળો ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા તે જાણ્ય આદિ એક ચોનિથી ઉત્પન્ન થતાં વીંછી આદિના

સંસ્થાન વડે જોટલાં સ્થાનો પરસ્પર સમાન હોય તે સર્વે મળી એક જ સ્થાન માનવામાં આવે છે. તેની ગણતરી આ પ્રમાણે છે:—

પૃથ્વીકાયના મૂળભેદ ૩૫૦ છે. તેને પાંચ વર્ણથી ગુણતાં ૧૭૫૦ ભેદ થાય. પુનઃ બે ગદ્યથી ગુણતાં ૩,૫૦૦ થાય, તેને પાંચ રસથી ગુણતાં ૧૭,૫૦૦ થાય, પુનઃ આઠ સ્પર્શથી ગુણતાં ૧,૪૦,૦૦૦ થાય અને તેને પાંચ સ્થાનથી ગુણતાં કુલ પૃથ્વીકાયના ૭,૦૦,૦૦૦ ભેદ થાય છે.

જગ, અગ્નિ અને વાયુકાય પ્રત્યેકના મૂળભેદ ૩૫૦ છે. ઉપરોક્ત પદ્ધતિથી તેને પાંચ વર્ણ આદિથી ગુણતાં પ્રત્યેકની ૭,૦૦,૦૦૦ યોગિ બને છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના મૂળભેદ ૫૦૦ છે. તેને પાંચ વર્ણ આદિથી ગુણતાં કુલ ૧૦,૦૦,૦૦૦ યોગિઓ બને છે સાધારણ વનસ્પતિકાયના મૂળભેદ ૭૦૦ છે, તેને પાંચ વર્ણ આદિથી ગુણતાં તેની કુલ ૧૪,૦૦,૦૦૦ યોગિઓ બને છે.

તે પ્રમાણે હીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય એ વિકલત્રયના પ્રત્યેકના મૂળભેદ ૧૦૦ છે. તેને પાંચ વર્ણ આદિથી ગુણતાં પ્રત્યેકની કુલ યોગિ ૨,૦૦,૦૦૦ બને છે તિર્વચ પચેન્દ્રિય, નારકી અને દેવતા—પ્રત્યેકના મૂળભેદ ૨૦૦ છે તેને પાંચ વર્ણ આદિથી ગુણતાં પ્રત્યેકની ૪૦૦૦૦૦ યોગિઓ બને છે. મનુષ્ય જાતિના મૂળભેદ ૭૦૦ છે. તેને વર્ણ આદિથી ગુણતાં તેની ૧૪,૦૦,૦૦૦ યોગી બને છે. આ પ્રમાણે સર્વે મળી કુલ ૮૪,૦૦,૦૦૦ યોગિઓ છે.

૮

જીવનિકાયની કુળકોટિ

જાતિ વિશેષને કુળકોટી કહે છે. તેના ભેદ નિમ્નોક્ત છે —

પૃથ્વીકાયની

કુળકોટિ

૧૨,૦૦,૦૦૦

અપકાષની	કુળકોટિ	૭,૦૦,૦૦૦
તેલકાષની	"	૩,૦૦,૦૦૦
વાયુકાષની	"	૭,૦૦,૦૦૦
વનસ્પતિકાષ	"	૨૮,૦૦,૦૦૦
દ્વીન્દ્રિય જીવોની	"	૭,૦૦,૦૦૦
ત્રીન્દ્રિય જીવોની	"	૮,૦૦,૦૦૦
ચોરિન્દ્રિય જીવોની	"	૯,૦૦,૦૦૦
પંચેન્દ્રિય જળચર જીવોની	"	૧૨,૫૦,૦૦૦
ખેચર (પક્ષીઓ) ની	"	૧૨,૦૦,૦૦૦
ચતુષ્પદની	"	૧૦,૦૦,૦૦૦
ઉર પરિસપેની	"	૧૦,૦૦,૦૦૦
શુદ્ધ પરિસર્પની	"	૯,૦૦,૦૦૦
રૂચોની	"	૨૬,૦૦,૦૦૦
નારકોની	"	૨૫,૦૦,૦૦૦
મનુષ્યોની	"	૧૨,૦૦,૦૦૦

કુલ ૧,૯૭,૫૦,૦૦૦

—અમારા જોન સિક્કાંત બોલ સંમત ભાગ તોળમાંથી

ચોનિ અને કુળનો તફાવત

ચોનિ એ જીવોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, જેમકે હાથ પગેરે વીંછી આદિનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. કુળો ચોનિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. એક ચોનિમાં અનેક કુળો થાય છે જેમકે હાથ રૂપી ચોનિમાં કૃમિઓનાં, ફીડાઓનાં અને વીંછીઓના કુળો ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા તે હાથ આદિ એક ચોનિથી ઉત્પન્ન થતાં વીંછી આદિના

સંસ્થાન વડે જોટલાં સ્થાનો પરસ્પર સમાન હોય તે સર્વે મળી એક જ સ્થાન માનવામાં આવે છે. તેની ગણતરી આ પ્રમાણે છે:—

પૃથ્વીકાવના મૂળભેદ ૩૫૦ છે. તેને પાંચ વર્ષથી ગુણતાં ૧૭૫૦ ભેદ થાય. પુનઃ જે ગંધથી ગુણતાં ૩,૫૦૦ થાય, તેને પાંચ રસથી ગુણતાં ૧૭,૫૦૦ થાય, પુનઃ આઠ સ્પર્શથી ગુણતા ૧,૪૦,૦૦૦ થાય અને તેને પાંચ સ્થાનથી ગુણતાં કુલ પૃથ્વીકાવના ૭,૦૦,૦૦૦ ભેદ થાય છે.

જળ, અગ્નિ અને વાયુકાવ પ્રત્યેકના મૂળભેદ ૩૫૦ છે. ઉપરોક્ત પદ્ધતિથી તેને પાંચ વર્ષ આદિથી ગુણતાં પ્રત્યેકની ૭,૦૦,૦૦૦ થોની બને છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાવના મૂળભેદ ૫૦૦ છે. તેને પાંચ વર્ષ આદિથી ગુણતાં કુલ ૧૦,૦૦,૦૦૦ થોનીઓ બને છે સાધારણ વનસ્પતિકાવના મૂળભેદ ૭૦૦ છે, તેને પાંચ વર્ષ આદિથી ગુણતાં તેની કુલ ૧૪,૦૦,૦૦૦ થોનીઓ બને છે.

તે પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય એ વિકલત્રયના પ્રત્યેકના મૂળભેદ ૧૦૦ છે. તેને પાંચ વર્ષ આદિથી ગુણતાં પ્રત્યેકની કુલ થોની ૨,૦૦,૦૦૦ બને છે તિર્યચ પચેન્દ્રિય, નારકી અને દેવતા—પ્રત્યેકના મૂળભેદ ૨૦૦ છે તેને પાંચ વર્ષ આદિથી ગુણતાં પ્રત્યેકની ૪૦૦૦૦૦ થોનીઓ બને છે. મનુષ્ય જાતિના મૂળભેદ ૭૦૦ છે. તેને વર્ષ આદિથી ગુણતાં તેની ૧૪,૦૦,૦૦૦ થોની બને છે. આ પ્રમાણે સર્વે મળી કુલ ૮૪,૦૦,૦૦૦ થોનીઓ છે.

૮

જીવનિકાવની કુળકોટિ

જાતિ વિશેષને કુળકોટી કહે છે. તેના ભેદ નિમ્નોક્ત છે.—

પૃથ્વીકાવની

કુળકોટિ

૧૨,૦૦,૦૦૦

અપકાપની	કુળકોટિ	૭,૦૦,૦૦૦
તેઉકાપની	"	૩,૦૦,૦૦૦
વાયુકાપની	"	૭,૦૦,૦૦૦
વનસ્પતિકાપ	"	૨૮,૦૦,૦૦૦
દ્વીન્દ્રિય જીવોની	"	૭,૦૦,૦૦૦
ત્રીન્દ્રિય જીવોની	"	૮,૦૦,૦૦૦
ચોરિન્દ્રિય જીવોની	"	૬,૦૦,૦૦૦
પંચેન્દ્રિય જળચર જીવોની	"	૧૨,૫૦,૦૦૦
ખેચર (પક્ષીઓ) ની	"	૧૨,૦૦,૦૦૦
અનુબધની	"	૧૦,૦૦,૦૦૦
ઉર પરિસર્પની	"	૧૦,૦૦,૦૦૦
જીભ પરિસર્પની	"	૬,૦૦,૦૦૦
દેવોની	"	૨૬,૦૦,૦૦૦
નારકોની	"	૨૫,૦૦,૦૦૦
મનુષ્યોની	"	૧૨,૦૦,૦૦૦

કુલ ૧,૬૭,૫૦,૦૦૦

—અમારા જૈન સિદ્ધાંત બોલ સંગ્રહ લાગ તોળમાંથી

૯

ચોનિ અને કુળનો તફાવત

ચોનિ એ જીવોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. જેમકે જી.જી. વગેરે વીંછી આદિનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. કુળો ચોનિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. એક ચોનિમાં અનેક કુળો થાય છે. જેમકે જી.જી. રૂપી ચોનિમાં કૃમિઓનાં, કીડાઓનાં અને વીંછીઓનાં કુળો ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા તે જી.જી. આદિ એક ચોનિથી ઉત્પન્ન થતાં વીંછી આદિના

પીળા લાલ આદિ વર્ણોના બેઝી અનેક પ્રકારના ડુગા ઉત્પન્ન થાય છે.

પક્ષવજા સૂત્ર અનુસાર શીતળ, ઉષ્ણ અને મિશ્ર એમ ત્રણ પ્રકારની યોનિઓ છે. નારદીની યોનિ શીતળ અને ઉષ્ણ છે શીત યોનિવાળાઓને ઉષ્ણ વેદના ધણી થાય છે અને ઉષ્ણ યોનિવાળાઓને શીત વેદના ધણી થાય છે દેવો, ગર્ભજ નિર્વચ્ય અને મનુષ્યોની શીત અને ઉષ્ણ એમ બન્ને પ્રકારની યોનિ હોય છે.

પૃથ્વીકાય, અપકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, દ્યોન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અનુન્દ્રિય, સમૂર્ન્દ્રિય તિર્વચ્ય પચેન્દ્રિય અને સમૂર્ન્દ્રિય મનુષ્ય, પંચેન્દ્રિયના ઉત્પત્તિ સ્થાનો ત્રણે પ્રકારના છે તેઉકાવના જીવોની યોનિ કેવળ ઉષ્ણ છે, કારણ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં ક્ષેત્રમાં જ તેમની ઉત્પત્તિ થાય છે.

અંલ મંગલ

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ, પરહિતનિગતા મચન્તુ ભૂતગણા ।

વૌષા. પ્રયાન્તુ નાશં, સર્વત્ર સુચી મગતુ લોક ॥

ભાવાર્થ—અખિલ વિશ્વનું કલ્યાણ થાઓ જગતનાં પ્રાણી પરાપકારમાં લીન રહો, દોષો નષ્ટ થાઓ અને સર્વત્ર લોક સદા સુખી રહો.

शुद्धि-पत्र

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
५	१४	मडकासंताणा	मकडासंताणा
६	८	उत्तसिपणं	उत्तसिपणं
८	६	पुंडरीगणं	पुंडरियाणं
८	११	चक्रवर्तीणं	चक्रवर्तीणं
९	२०	मणहुण्णिदाणं	मणवुण्णिदाणे
१०	१८	राधय	राधय
		भक्षिभयं	भक्षिभय
		आदिभामियं	आदिभामिय
		सत्र १०.५	सत्र १०.५
१६	१४	चरिते	चरिते
२४	११	अ पडिलेद्विय	अपडिलेद्विय
२८	२०	आदिभामियं	आदिभामियं
४४	५	वायना	वायना
४५	२४	अ...य...मे	अ...य...मे
४६	१४	क्षाम्भ	क्षाम्भ
५५	८	अईआरा	अइआरा
	९	हीणकरं	हीणकरं
		अच्चककरं	अच्चककरं
५६	१२/२	हीणकरं	हीणकरं
६०	५	सामे	सामे
६३	८	ए अस्स	एअस्स
		ईमे	ईमे
		अईआरा	अइआरा

પૃષ્ઠ	પદ્ધિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૨૨	સમણે વાસિયાએણ	સમણે વાસિયાએ
૬૪	૧૪/૧	સુદિદ્ધિ	સુદિદ્ધ
૭૩	૨૦	થૂલ	થૂલ
૭૫	૧૬/૧	સમવાસણોપ્પણં	સમણોવાસણં
૭૮	૧૦	ચેરમાણસ્સ	ચેરમણસ્સ
૯૪	૧૦	તિરિક્કલ	તિરિક્કલ
૯૬	૭	કામભોગતિવ્યામિલાસે	કામભોગતિવ્યામિલાસે
૯૭	૧૯	અણુમહ્હડા	અણુમહ્હડા
૧૦૪	૫	ધૂલપરિગ્ગહં	ધૂલપરિગ્ગહ
	૧૬	કુચિયપ્પમાણાદકમે	કુચિયપ્પમાણાદકમે
૧૦૬	૨૧/૧	દુગ્ધવડપ્પયાણં	દુગ્ધવડપ્પયાણં
૧૧૨	૩	છદ્ધં	છદ્ધ
	૨૩	સમણે વામિયાએ	સમણ વ મિયાએ
૧૧૭	૪	અસદ્દજ્જણસોપોસણયા	અસદ્દજ્જણસોસણયા
૧૧૯	૫	પાણિયવિહી	પાણિય વિહી
	૬	સચિતાવહી	સચિતવિહી
	૧૫	સચિતપડિગ્ગદ્ધારે	સચિતપડિગ્ગદ્ધારે
૧૨૩	૧૬/૨	અસદ્દજ્જણપોપણયા	અસદ્દજ્જણપોસણયા
૧૨૬	૬	અણદ્ધદ્ધે	અણદ્ધદ્ધે
	૭	દ્ધિસાપ્પયાણે	દ્ધિસપ્પયાણે

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१२६	८	अणद्वदंडसेवणस्त	अणद्वदंडसेवणस्त
	१०	अद्वामस्त	अद्वामस्त
		अणद्वदंड	अणद्वदंड
१२८	२१/५	उवभोगपरिभोग	उवभोगपरिभोग
१५२	७	जिज्जासंथारप	सिज्जासंथारप
१५४	६/१	पक्कारसमे	पक्कारसमे
	८/१	पोसहोववासप	पोसहोववासव्वप
१५४	२/१	अपडिलेद्विय	अपडिलेद्विय
१६७	४-५	मारणांतिय	मारणांतिय
	१६	पाणाइवायं	पाणाइवायं
१६८	१०	मे	मे
	१२	मारणांतिय	मारणांतिय
१७०	१०	४ डिहोअशंसाप्रयोग	४ डिहोअशंसाप्रयोग
	१५	मारणांतिय	मारणांतिय
१७१	२०	"	"
१८५	७	धम्मे	धम्मे
१८६	४	पंचदिय	पंचदिय
१८६	३	सजमो	संजमो
२२०	१४	विराहणादि	विराहणादि
२२१	१०	समिईदि	समिईदि
२२३	८/२	पयहीणं	पयहीणं
	६/२	वीणयहीणं	वीणयहीणं
२२६	२५	पाणाइवाय	पाणाइवाय

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	શુદ્ધ	અશુદ્ધ
૨૩૧	૧૨/૧	નગદિ	નગદિ
૨૮૯	૨	ગદિદિય	ગરિદિય
૨૯૨	૧૪/૨	અંતે રંતિ	અંતં કરેતિ
૨૯૩	૧/૨	સદદંતો	સદદંતો
૩૦૬	૧૯	"તથા"ની આગળ † નિશાન મૂકો.	
૩૦૭	૨૦	"નોધ"ની આગળ † નિશાન મૂકો.	
૩૧૨	૨૪	સહસાર	સહસાર
૩૧૫	૬	મનુષ્ય	મનુષ્ય
	૧૭	ને આગળ	ને ૧૬ આગળ

પ્રાતઃસ્મરણ અને સ્વાધ્યાય

ભાગ ૧ લો

મંગળ, વંદન, ધર્મ, તીર્થંકર, ભાવના, જિનવાણી, આવક ધર્મ, આત્મનિરીક્ષણ-પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન, ગુણરચના ક્રમશઃકણ આત્મનિરૂપણ, રતવન-રત્નિ, પ્રાર્થના, ધર્માપના, આલોચના-આલોચણા, અંત સમયની આરાધના.

એ પંદર વિષયો ઉપર જુદા જુદા લેખકોના ચૂંટી કાઢેલા ૧૦૮ સુંદર લેખો, કાવ્યો, સ્તોત્રો, પ્રત્યાખ્યાનના પાઠ તથા ગુજરાતી ભાવાર્થ, ગુણરચનાની વિગત, સુભાષિત રતનાવલિ વગેરેનો સંગ્રહ છે.

દરેક લેખ તથા કાવ્યના રચનારનાં નામ આપેલા છે.

કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

પ્રાતઃસ્મરણ અને સ્વાધ્યાય

ભાગ ૨ નો

એમાં ભક્તામર, કલ્યાણમંદિર, મહાવીરાદ્યક, પ્રાર્થના બન્નીશી, કિર્પૂરમય વગેરે આઠ સંસ્કૃત સ્તોત્રો મૂળ, તેના ગુજરાતી પદ્યાનુવાદો તથા ભાવાર્થ સાથે આપેલ છે. ઉપરાંત શ્રી ઉત્તરાખ્યન તથા દશવૈકલિક સૂત્રના નવ અખ્યયનોના ગુજરાતી અનુવાદ આપેલ છે

કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

ઉપરના બંને પુસ્તકો જૈન સિદ્ધાંત માસિકના નવા ગ્રાહકોને રૂ. ૨-૦-૦ના ભાવે આપવામાં આવશે

જૈન સિદ્ધાંત સભા, શાંતિસદન, લેખિગટન રોડ, મુંબઈ ૭

જૈન સૂત્રો

ઈતિહાસ અને સમીક્ષા

દરેક જૈને આ પુસ્તક તો
અવશ્ય વાંચવું જ લેઈએ
ભાગ ૧ લો-૧૬ પ્રકરણો

દાસનાં સૂત્રો, કાગ્યક, કાગરી ગચ્છતરી, કાગ્નુ માપ,
જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા, સૂત્રોની ઉત્પત્તિથી પુસ્તકારૂઢ થયા
મુધીનો ઇતિહાસ; સૂત્રોનું વર્ગીકરણ, સૂત્ર કાણે રચ્યાં,
સૂત્ર કે આગમ, માન્યતાભેદનું કારણ વગેરે ૧૬ વિષયો
ઉપર ઇતિહાસ, સમીક્ષા, માહિતી આપેલી છે.

ભાગ ૨ લે

જૈનેતરોએ કરેલાં ખોટાં ભાષાંતરો તથા રેવતી દાન સમાલોચના.

ભાગ ૩ લે

નદી સૂત્ર પ્રમાણે સૂત્રોનાં નામોં, જુદાજુદા વર્ગ પ્રમાણે
નામો, અલગ અલગ સંપ્રદાયની માન્યતા પ્રમાણેની વર્ગવાર
ટીપો, સૂત્રોનાં ૫૬ વગેરેની હકીકત, સૂત્રો અને તેના
અધ્યયનોર્માના વિષયની વિગત.

છુટક કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

જૈન સિદ્ધાંત માસિકના નવા આઠકોને ફક્ત રૂપિયા
૨-૦-૦માં આપરામાં આવશે.

જૈન સિદ્ધાંત સભા

શાંનિસદન : ૨૫૬ લેર્મિગટન રોડ : મુંબઈ-૭

સામાયિક સૂત્ર

ભાગ ૧-૨-૩ સાથે આપેલા

ભાગ ૧ લો—સ્વરૂપ દર્શન

વિશ્વ શુ છે ? ચૈતન્ય, મનુષ્ય અને મનુષ્યત્વ, મનુષ્યત્વનો વિકાસ, સામાયિકનો શબ્દાર્થ, રૂઢાર્થ, લક્ષણ, પ્રકારો, શુદ્ધિ, દોષો, વગેરે સામાયિકને લગતા દરેક વિષય ઉપર સુંદર તજજ્ઞતાથી વિવેચન ૨૮ પ્રકરણોમાં. ઉપરાંત—મારી વાત-લેખકનું નિવેદન

અંતર્દર્શન-૫. ખેચરદાસ દોશીનું નિવેદન.

સામાયિક સ્વરૂપ પાત્રીથી કાવ્ય.

ભાગ ૨ નો—સામાયિક સૂત્ર

મૂળ, શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ, વિવેચન.

ભાગ ૩ નો—આર પરિશિષ્ટો

સરકૃત જામાનુવાદ, ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ, સામાયિકના દોષો, સામાયિકનાં પર્યાયવાચક નામો. વંદન વિધિ વગેરે ૨૭ ઉપયોગી વિષયો આર પરિશિષ્ટમાં આપેલા છે.

સ્થાનકવાસી તેમ જ દેરાવાસી
(મૂર્તિપૂજક) બંનેને એકસરખું
ઉપયોગી

કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

જૈન સિદ્ધાંત સભા, શાંતિસદન, લેમિંગ્ટન રોડ, મુંબઈ ૭

સમાન હકના સાચા અર્થ સમજાવતી અને
ધર્મનાં સિદ્ધાંતોને વ્યવહારમાં ગુંથી લઈ આજના
જમાનામાં પણ શુદ્ધસ્થ જીવન સુંદર રીતે ગાળી
શકાય એ સમજાવતી સભરી સુંદર વાર્તા.

સમાન હક

ભાગ ૧ લો વત્સલાનું પરિવર્તન

સમાન હક માટે સખત રીતે વડનારી યુવાન વત્સલા લશ્મ
માટે નવા જમાનાની સાત રાસો મૂકે છે, સેંકડો યુવાનો ચાલ્યા
ગયા પછી એવડે યુવાન પ્રવીણ એ સાતેય રાસો કબુલ કરે ન.
વત્સલા પરણે છે પણ ત્યાંથી જ તેનામાં પરિવર્તનની શરૂઆત થાય
છે. અને તે સમાન હકનો ખરો અર્થ સમજે છે. તે પરિવર્તનનું
સુંદર રસમયું વર્ણન જોવા ભાગના ઘર પ્રશ્નજોમાં આવે છે.

ભાગ ૨ જો વત્સલાની તન્મયતા-એકરૂપતા

પ્રેમમાં તન્મય બની વત્સલા ત્યાગ અને દયાની મૂર્તિ બની
નય છે તે બીજા ભાગના ચોદ પ્રશ્નજોમાં વર્ણનાયેલ છે.

ભાગ ૩ જો પૂર્વજીવનો વૃત્તાંત

પ્રવીણ, વત્સલા અને સુલેખાને દેશપાથી તેમના પૂર્વજનું જ્ઞાન
થાય છે અને તેથી ધર્મમાં વિશેષ શ્રદ્ધા ન બને છે તે ચોદ પ્રશ્નજોમાં
વર્ણવેલું છે.

ભાગ ૪ થો સમાજસેવા

એ ત્રિપુગીના પૂર્વ જન ભગીને ધણા અજેતો જૈન ધર્મ
સ્વીકારે છે અને એ ત્રિપુગી જૈન યુનીવર્સિટી સ્થાપી કેવી સમાજ સેવા
કરે છે તે અઠાર પ્રશ્નજોમાં વર્ણનાયેલ છે.

કુલ પાનાં ૫૦૪. પાકું પુંકું જેકટ સાથે એ
રંગમાં છાપેલ. પડતર કિંમત રૂ. ૩-૮-૦ છતાં
જ્ઞાનપ્રચારાર્થે ફક્ત રૂ. ૨-૦-૦ અને માસિકના
આહુકા માટે રૂ. ૧-૦-૦.